॥ श्रीः ॥

विश्वसत्त्वानुग्रहविहितानेकग्रन्थसन्दर्भसर्वतन्त्रस्वतन्त्र-
तपोगच्छाधिपति–आचार्यप्रवरभट्टारकश्री-
विजयनेमिसूरि प्रणीतम्. ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभा- व्याकरणम् ॥

अस्य पूर्वार्धभागः प्राग्वाटज्ञातीय शा.लालचंद्हंसराज
इत्यस्य द्रव्यसाहाय्येन मुद्रितः-अवशिष्टश्च पूर्णो भागः
प्राग्वाटवणिग्वंशावतंसधर्मकर्मधुरीणश्रेष्ठिवर्यमनसुख-
भाईतनुजनुर्माणेकलालभाईश्रेष्ठिप्रवरेण श्रेयो
निमित्तं श्रीग्रन्थप्रकाशकसभाद्वारा-
सम्मुद्र्य प्रकाशितः ॥

संवत् १९७८ वीरनिर्वाणसं २४४८ सन् १९२१

प्रथमावृत्तिः प्रतयः ५००

॥ पुस्तकमिदं श्रीजैन-एडवोकेटमुद्रणालये
शा. चीमनलाल गोकलदासेन मुद्रितम् ॥
घीकांटा वाडी-अमदावाद.
॥ अस्य च पुनर्मुद्रणादिका सत्ता १८६७ वर्षीय २५
नियम(एक्ट)पुरस्सरं प्रकाशकेन स्वायत्ती कृता ॥

तपोगच्छाधिपति–शासनसम्राट्–तीर्थरक्षणपरायण–विद्वद्वृन्दावतंस–

आचार्यमहाराजाधिराज–

श्रीमद्–विजयनेमिसूरीश्वरजी.

जन्म सं. १९२९	दीक्षा सं. १९४५	आचार्यपद सं. १९६४
कार्तिक शुक्ल १.	ज्येष्ठ शुक्ल ७.	ज्येष्ठ शुक्ल ५.

M. VADILAL & CO.

॥ अर्हम् ॥

॥ किञ्चित्प्रास्ताविकम् ॥

इह खलु नाप्रसिद्धमेतद्विष्टपेऽस्मिन्विश्वदर्शनविदुषां यदुत जैनसुगतमीमांसककपिलाक्षपादादिनिःशेषमतानुयायिराद्धान्तग्रन्थानां ज्योतिर्वैद्यकसामुद्रिकनिमित्तसाहित्यादिग्रन्थान च बाहुल्येन गीर्वाणगीर्गुम्फितत्वान्न तदविसंवादिपरिज्ञानंशाब्द ज्ञानमृते सुशकं, तत्सम्पादकं च व्याकरणमत एवास्यावश्यकमध्ययनमिति तदेवाभिसन्धाय गूर्जरपतिश्रीसिद्धराजाभ्यर्थनया सार्धत्रिकोटिग्रन्थसौधसूत्रणसूत्रधारैः प्रतिबोधितकृपाधर्मप्रचारकपररमणीसहोदरपरमार्हतराजर्षिश्रीकुमारपालाद्यगण्यभव्यनिवहैः कलिकालसर्वज्ञैः श्रीहेमचंद्रसूरिपादैः प्रणीतमशेषशब्दशास्त्रसारं " श्रीसिद्धहेमशब्दानुशासनाभिधानं " व्याकरणं स्वोपज्ञबृहल्लघुवृत्तिबृहन्न्यासादिविभूषितमिति ॥

परमस्य प्रयोगाननुपातिसूत्रक्रमेण संदृब्धत्वाच्छब्दान्सिषाधयिषूणां न तथा प्रत्यलभावमङ्गीकरिष्यति तत्सम्पादनायेत्यवलम्ब्य सङ्केतसन्धिलिङ्गकारकादिप्रकरणक्रमतस्तत एव सङ्क्षिप्य च व्यरचि "हेमप्रभाह्वयं" व्याकरणं विद्वद्वृन्दवन्दिताङ्घ्रिपाथोजैः सदाप्तागमोपनिषद्विद्भिर्भव्योपकारपरायणैस्तीर्थत्राणप्रवणान्तःकरणैस्तपोगच्छोदयगगननभोमणिभट्टारकपुरन्दरैस्तत्रभवद्भिरस्मद्गुरुपादैः श्रीविजयनेमिसूरीशानैः। ततो मन्दशेमुषीशालिनोऽत एवानतिव्यासेन शाब्दप्रतिपत्त्यभिलाषिणो देहिनोऽनुगृहीतुं निर्मितं " लघुहेमप्रभाव्याकरणं " तैरेवाराध्यपादैः ॥

गन्थेऽचास्मिन् ये छद्मस्थाखिलजनसाधारणभ्रमप्रमादादिदोषात्संशोधनकर्मानुपातिनो दोषा ये च मुद्रणव्यापारनियुक्तनरानाभोगादिरिङ्खणजन्या अक्षरमात्रादिच्युत्याधिक्यस्थानविनिमयच्छेदचिह्नच्युत्यादिदोषास्तान् विशदीकरिष्यन्ति निसर्गतोऽपरस्खलनापनोदाभ्यासिनोऽन्यसद्गुणनिरीक्षणनिबद्धाकूतभाजोऽभियुक्ता इत्यावेदयति सूरिसच्चरणपुण्डरीकोपासनपरो मुनिपद्मविजयः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ तपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितम् ॥

लघुहेमप्रभायाः पूर्वार्धम् ॥

तदेतत्
मरुधरस्थजावालनगरवास्तव्यशा. लालचंदहंसराज-
इत्यस्य द्रव्यसाहाय्येन राजनगरस्थ-
श्रीजैनग्रन्थप्रकाशकसभायाः
कार्यवाहक शा. वाडीलाल-बापूलाल
इत्येतेन संमुद्र्य प्रकाशितम् ।

संवत् १९७७ सन् १९२१
प्रथमावृत्तिः अमूल्य. प्रतयः ५००

" आ पुस्तक श्री जैन एडवोकेट प्रीन्टींग प्रेसमां शा.
चीमनलाल गोकलदासे छाप्यु घीकांटावाडी-
अमदावाद.

अने
आ पुस्तकनो कोपीराइट सन्ने १८६७ ना एक्ट प्रमाणे छा-
पवा छपाववा विगेरे सर्व हक्क प्रसिद्धकर्त्ताए स्वाधीन
रख्या छे.

॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

गीतार्थत्वादिगुणोपेतसंस्मारितातीतयुगप्रधानजगद्गुरु-
श्रीवृद्धिविजयचरणकमलेभ्यो नमः॥

आचार्यश्रीमद्विजयनेमिसूरिविरचितम् ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभाव्याकरणम् ॥

सच्चेतोऽम्भोजभानुं प्रविदितसकलं पार्श्वमाप्तं सुरेज्यं
विद्वद्वृन्दैकमत्यस्तुतगुणनिवहं हेमचन्द्रं मुनीन्द्रम् ॥
स्तुत्वा श्रीवृद्धिचन्द्रं गुरुममितगुणां भारतीमार्हतींच
सोऽहं हेमप्रभां तां लघुमतिसुगमां नेमिसूरिः प्रकुर्वे ॥१॥

अर्हम् ॥ १ । १ । १ ॥

इत्येतदक्षरं परमेश्वरस्य परमेष्ठिनो वाचकं मङ्गलार्थं प्रणिदध्महे ॥

सिद्धिः स्याद्वादात् ॥ १ । १ । २ ॥

नित्यानित्याद्यनेकधर्माणामेकवस्तुनि स्वीकारः स्याद्वादः। ततः शब्दानां निष्पत्तिर्ज्ञप्तिश्च ज्ञेया ॥

लोकात् ॥ १ । १ । ३ ॥

अनुक्तानां संज्ञानां न्यायानां च सिद्धिः। वर्णसमाम्नायस्य च ॥ तत्र ॥

औदन्ताः स्वराः ॥ १ । १ । ४ ॥

एकद्वित्रिमात्रा ह्रस्वदीर्घप्लुताः ॥ १ । १ । ५ ॥

औदन्ताः ॥ मात्रा कालविशेषः। ते चोदात्तानुदात्तस्वरितभेदात् त्रिधा, सानुनासिकनिरनुनासिकभेदेन पुनर्द्विधा। उच्चैरुदात्तः, नीचैर-नुदात्तः, समाहारः स्वरितः। मुखनासिकेनोच्चार्यमाणः सानुनासिकः,

मुखेनैवोच्चार्यमाणो निरनुनासिकः ॥

अनवर्णा नामी ॥ १ । १ । ६ ॥

लृदन्ताः समानाः ॥ १ । १ । ७ ॥

ए ऐ ओ औ सन्ध्यक्षरम् ॥ १ । १ । ८ ॥

अंअः अनुस्वारविसर्गौ ॥ १ । १ । ९ ॥

कादिर्व्यञ्जनम् ॥ १ । १ । १० ॥

हान्तः ॥

अपञ्चमान्तस्थो धुट् ॥ १ । १ । ११ ॥

पञ्चको वर्गः ॥ १ । १ । १२ ॥

कादिषु ॥

आद्यद्वितीयशषसा अघोषाः ॥ १ । १ । १३ ॥

अन्यो घोषवान् ॥ १ । १ । १४ ॥

यरलवा अन्तस्थाः ॥ १ । १ । १५ ॥

यरलवाः सानुनासिका निरनुनासिकाश्च ॥

अंअः ᳵ क ᳶ पशषसाः शिट् ॥ १ । १ । १६ ॥

तुल्यस्थानास्यप्रयत्नः स्वः ॥ १ । १ । १७ ॥

यत्र पुद्गलस्कन्धस्य वर्णभावापत्तिस्तत्स्थानं कण्ठादि । अवर्णहाविसर्गकवर्गाः कण्ठ्याः । इवर्णचवर्गयशास्तालव्याः । उवर्णपवर्गोपध्मानीया ओष्ठ्याः । ऋवर्णटवर्गरषा मूर्धन्याः । लृवर्णतवर्गलसा दन्त्याः । एऐ तालव्यौ । ओऔ ओष्ठ्यौ । वो दन्त्योष्ठ्यः । जिह्वयश्च जिह्वामूलीयः। नासिक्योऽनुस्वारः । ङञणनमा स्वस्थाननासिकास्थानाः । सपञ्चमान्तस्थो ह उरस्यः ॥ आस्यप्रयत्न आन्तरः संरम्भः, स सप्तधा, स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतेषद्विवृतविवृततरातिविवृततराति-

विवृततमभेदात् । स्पृष्टं करणं वर्ग्याणाम् । ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् । विवृतं स्वराणाम् । ईषद्विवृतं शषसहानाम् । विवृततरमेदोतोः । अतिविवृततरमैदौतोः । अतिविवृततममवर्णस्य ॥

अनन्तः पञ्चम्याः प्रत्ययः ॥ १ । १ । ३८ ॥

विहितः ॥

स्यौजसमौशस्टाभ्यांभिस्ङेभ्यांभ्यस्ङसिभ्यांभ्यस्ङसोसांङ्योस्सुपां त्रयी त्रयी प्रथमादिः ॥ १ । १ । १८ ॥

इजशटङपाश्चेतः ॥

स्त्यादिर्विभक्तिः ॥ १ । १ । १९ ॥

सुप्स्यामहिपर्यन्तः ॥

तदन्तं पदम् ॥ १ । १ । २० ॥

सविशेषणमाख्यातं वाक्यम् ॥ १ । १ । २६ ॥

क्रियार्थो धातुः ॥ ३ । ३ । ३ ॥

साध्यमानलक्षणा क्रियाऽर्थो यस्य स धातुः ॥

न प्रादिरप्रत्ययः ॥ ३ । ३ । ४ ॥

धातोरवयवः ॥

चादयोऽसत्त्वे ॥ १ । १ । ३१ ॥

अव्ययानि स्युः ॥

धातोःपूजार्थस्वतिगतार्थाधिपर्यतिक्रमार्थातिवर्जः प्रादिरुपसर्गः प्राक् च ॥ ३ । १ । १ ॥

धातोरिति पञ्चमी षष्ठी च ॥ षष्ठ्यर्थो द्योतकत्वम् । प्रादीनां क्रिया-

योगे गतिसंज्ञा वक्ष्यते। प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव, निस्, दुस्, एतौ रान्तावपि, । वि, आङ्, नि, प्रति, परि, उप, अधि, अपि, सु, उत्, अति, अभि ॥

अप्रयोगीत् ॥ १ । १ । ३७ ॥

प्रसक्तस्यादर्शनं लुग्लुब्लोपसंज्ञम् ॥ ×
वर्णग्रहणे स्वसंज्ञकस्य ग्रहणम् ॥ ×
कारग्रहणे केवलस्य ॥ ×
स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ॥ ×
तपरो वर्णस्तन्मात्रस्य ग्राहकः ×
विरामोऽवसानम् ॥ ×
वर्णानामर्द्धमात्रातिरिक्तकालाव्यवायेन कथनं संहिता ॥ ×
स्वराव्यवहितव्यञ्जनसमुदायः संयोगः ॥ ×
ह्रस्वं लघु ॥ ×
विसर्गानुस्वारयुक् संयोगपरं च गुरु ॥ ×
दीर्घं च ॥ ×
शत्रुवदादेशः ॥ ×
मित्रवदागमः ॥ ×

गुणोऽरेदोत् ॥ ३ । ३ । २ ॥

वृद्धिरारैदौत् ॥ ३ । ३ । १ ॥

शिर्घुट् ॥ १ । १ । २८ ॥

पुंस्त्रियोः स्यमौजस् ॥ १ । १ । २९ ॥

घुट् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतश्रीवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां संज्ञाप्रकरणम्॥

॥ अथ परिभाषाप्रकरणम् ॥

स्वरस्य ह्रस्वदीर्घप्लुताः ॥ ×

ह्रस्वादिशब्दैर्विधीयमानाः ॥

पञ्चम्या निर्दिष्टे परस्य ॥ ७ । ४ । १०४ ॥

यदुक्तं तदव्यवधेः स्यात् ॥

सप्तम्या पूर्वस्य ॥ ७ । ४ । १०५ ॥

निर्दिष्टे यदुक्तं तदव्यवधेः स्यात् ॥

षष्ठ्यान्त्यस्य ॥ ७ । ४ । १०६ ॥

षष्ठ्या निर्दिष्टे यदुक्तं तत् षष्ठ्युक्तान्त्यस्य स्यात् ॥

अनेकवर्णः सर्वस्य ॥ ७ । ४ । १०७ ॥

षष्ठ्युक्तोऽपि ॥

प्रत्ययस्य ॥ ७ । ४ । १०८ ॥

विधिः सर्वस्य स्यात् ॥

विशेषणमन्तः ॥ ७ । ४ । ११३ ॥

विशेष्यसमुदायस्य स्यात् ॥

सप्तम्या आदिः ॥ ७ । ४ । ११४ ॥

विशेष्यस्य यद्विशेषणं तत्तस्य स्यात् ॥

प्रत्ययः प्रकृत्यादेः ॥ ७ । ४ । ११५ ॥

समुदायस्य विशेषणं नोनाधिकस्य ॥

गौणो ङ्यादिः । ७ । ४ । ११६ ॥

प्रकृत्यादेः समुदायस्य विशेषणम् ॥

स्पर्द्धे ॥ ७ । ४ ।

परो विधिः ॥

परः ॥ ७ । ४ । ११८

प्रत्ययः प्रकृतेः पर एव ॥

कृत्सगतिकारकस्यापि ॥ ७ । ४ । ११७ ॥

प्रकृत्यादेर्विशेषणम् ॥

आसन्नः ॥ ७ । ४ । १२० ॥

आसन्नानासन्नप्रसङ्गे स्थानार्थप्रमाणादिभिः स्यात् ॥

अपेक्षातोऽधिकारः ॥ ×

परान्नित्यं नित्यादन्तरङ्गमन्तरङ्गाच्चानवकाशं बलीयः ॥ ×

अपवादात् क्वचिदुत्सर्गोऽपि ॥ ×

असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे ॥ ×

नानिष्टार्था शास्त्रप्रवृत्तिः ॥ ×

न्यायानां स्थविरयष्टिप्रायत्वम् ॥ ×

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां परिभाषाप्रकरणम् ॥

॥ अथ स्वरसन्धिप्रकरणम् ॥

समानानां तेन दीर्घः ॥ १ । २ । १ ॥

आसन्नः ॥ वृषभाजितौ । लोकात् संहिता । दधीदम् । भानूदयः । पितॄषभः । क्लृकारः ॥

ऋलृति ह्रस्वो वा ॥ १ । २ । २ ॥

समानानाम् ॥ बाल ऋश्यः । पक्षे बालर्श्य इत्यादि । नदि ऋच्छति । नद्यृच्छति । ह्रस्वविधाने कार्यान्तरं न स्यादिति ह्रस्वस्यापि ह्रस्वः ॥

लृत ऌलृ ऋलृभ्यां वा ॥ १ । २ । ३ ॥

ऌकारः । पक्षे लृ ऋकारः । ऋकारः । ॡकारः । पक्षे लृ लृकारः । ॡकारः ॥

ऋतो वा तौ च ॥ १ । २ । ४ ॥

ऋत ऋलृभ्यां सह यथासंख्यं ऌॡइत्येतौ वा स्यातां तौ च ऋकारलृकारौ ऋलृभ्यां सह वा स्याताम् । ऋता पितृषभः । पक्षे पितृ ऋषभः । पितॄषभः । लृता । होतॢकारः पक्षे होतृलृकारः । होतॄकारः । तौ च पितृषभः होतॢकारः पक्षे पूर्ववत् ॥

ऋस्तयोः ॥ १ । २ । ५ ॥

तयोः पूर्वस्थानिनोर्लृकारऋकारयोर्यथासंख्यं ऋलृभ्यां सह ऋइति दीर्घःस्यात् । ऋषभः । होतॄकारः ॥

अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल् ॥ १ । २ । ६ ॥

यथासंख्यमनुदेशः समसंख्याकानाम् ॥ ×

देवेन्द्रः । तवोदकम् । महर्द्धिः । ह्रादर्हेत्यादिना द्वित्वे महर्द्धिः ॥

धुटो धुटि स्वे वा ॥ १ । ३ । ४८ ॥

व्यञ्जनात् परस्य लुक् ॥ इति लुकि द्वित्वाभावे वा एकदम् ।

एकधम् । एकदेऽपि लुकि केवलैकधम् । महर्धिः । तवल्कारः १ ॥

अदीर्घाद् विरामैकव्यञ्जने ॥ १ । ३ । ३२ ॥

स्वराद्ह्रस्वरवर्जस्यानु द्वे वा ॥ तवल्ल्कारः २ ॥

अञ्वर्गस्यान्तस्थातः ॥ १ । ३ । ३३ ॥

अनु द्वे वा ॥ तवल्ल्कारः ३ । तवल्ल्ल्कारः ४ ॥

ऋणे प्रदशार्णवसनकम्बलवत्सरवत्सतरस्यार् ॥१।२।७॥

अवर्णस्य ऋता ॥ प्रार्णम् । ऋणार्णम् ॥

ऋते तृतीयासमासे ॥ १ । २ । ८ ॥

ऋता अवर्णस्यार् ॥ शीतार्त्तः । तृतीयेति किम् ? परमर्त्तः । समासे किम् ? दुःखेनर्त्तः ॥

ऋत्यारुपसर्गस्य ॥ १ । २ । ९ ॥

अवर्णस्य धातौ ऋता ॥ प्रार्च्छति ॥

नाम्नि वा ॥ १ । २ । १० ॥

उपसर्गावर्णस्य ऋता ऋति धातावार् ॥ प्रार्षभीयति । प्रर्षभीयति ॥

ऌत्याल्वा ॥ १ । २ । ११ ॥

उपसर्गावर्णस्य ऌता नाम्नि धातौ ॥ उपाल्कारीयति । उपल्कारीयति ॥

ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः ॥ १ । २ । १२ ॥

अवर्णस्य ॥ तवैषा । तवैन्द्री । तवौदनः । तवौपगवः ॥

ऊटा ॥ १ । २ । १३ ॥

अवर्णस्यौत् ॥ धौतः । धौतवान् ॥

प्रस्यैषैष्योढोढ्यूहे स्वरेण ॥ १ । २ । १४ ॥

ऐदौतौ ॥ प्रैषः । प्रैष्यः । प्रौढः । प्रौढिः । प्रौहः ॥

स्वैरस्वैर्यक्षौहिण्याम् ॥ १ । २ । १५ ॥

अवर्णस्य स्वरेण ऐदौतौ ॥ स्वैरः । स्वैरी । अक्षौहिणी सेना ॥

अनियोगे लुगेवे ॥ १ । २ । १६ ॥

अवर्णस्य ॥ इहेव तिष्ठ नियोगे तु । इहैव तिष्ठ ॥

वौष्ठौतौ समासे ॥ १ । २ । १७ ॥

अवर्णस्य लुक् ॥ बिम्बोष्ठी । बिम्बौष्ठी । स्थूलोतुः । स्थूलौतुः । समासे इति किम् ? । हे राजपुत्रौष्ठं पश्य ॥

ओमाङि ॥ १ । २ । १८ ॥

अवर्णस्य लुक् ॥ अद्योम् । आ ऊढा ओढा । अद्योढा ॥

उपसर्गस्यानिणेधेदोति ॥ १ । २ । १९ ॥

धातौ लुक् ॥ प्रेलयति । प्रोखति । अनिणेधेति किम् ? । उपैति । प्रैधते ॥

वा नाम्नि ॥ १ । २ । २० ॥

एदोति धातौ उपसर्गावर्णस्य लुक् ॥ उपेडकीयति । उपैडकीयति । प्रोषधीयति । प्रौषधीयति । दधि अत्र इति स्थिते ॥

इवर्णादेरस्वे स्वरे यवरलम् ॥ १ । २ । २१ ॥

दध्य् अत्र इति जाते, अदीर्घाद्विरामेति द्वित्वे प्राप्ते ।

स्थानीवावर्णविधौ ॥ ७ । ४ । १०९ ॥

आदेशः ॥

स्वरस्य परे प्राग्विधौ ॥ ७ । ४ । ११० ॥

वर्णविध्यर्थमिदम् । आदेशः परनिमित्तकः स्थानीव ॥ इति स्थानिवद्भावे प्राप्ते ॥

न सन्धिङीयक्विद्विदीर्घासद्विधावस्क्लुकि ॥७।४।१११॥

आदेशः स्थानीव ॥ इति पूर्वेणातिप्रसक्तस्य स्थानिवद्भावस्य निषेधः । दध्य् अत्रेति जाते ॥

तृतीयस्तृतीयचतुर्थे ॥ १ । ३ । ४९ ॥

धुटः ॥

पदस्य ॥ २ । १ । ८९ ॥

संयोगान्तस्य लुक् ॥ स च परे स्यादिविधौ चासन् द्रष्टव्यः । इति यलोपे प्राप्ते, बहिरङ्गस्य यस्यासिद्धत्वान्न ॥

ततोऽस्याः ॥ १ । ३ । ३४ ॥

अःवर्गादन्तस्थाया द्वे वा ॥ इति यद्वित्वे चातूरूप्यम् । दध्य्यत्र १। दध्यत्र २ । दद्ध्य्यत्र ३। दद्ध्यत्र ४। पञ्चमीव्याख्याने भूवादयः। वध्वत्र । पित्रर्थः । लाकृतिः ॥

र्हादर्हस्वरस्यानु न वा ॥ १ । ३ । ३१ ॥

स्वरात् परादु द्वित्वम् ॥ अर्क्कः १। ब्रह्म्मा २। अन्विति किम् ?। प्रोर्ण्णुनाव । दर्शनमित्यत्र द्वित्वे प्राप्ते ॥

पुत्रस्यादिन्पुत्रादिन्याक्रोशे ॥ १ । ३ । ३८ ॥ तस्य न द्वित्वम् ॥ पुत्रादिनी त्वमसि पापे । पुत्रपुत्रादिनी भव । आक्रोशे किम् ? । पुत्रादिनी २ शिशुमारी । पुत्रपुत्रादिनी२ नागी ॥ (पंक्ति १६ पछी.)

शिटो द्वित्वम् ॥ दर्शनम् ॥

ह्रस्वोऽपदे वा ॥ १ । २ । २२ ॥

इवर्णादीनामस्वे स्वरे निमित्तनिमित्तिनौ ॥ नदि एषा । ह्रस्वविधानादसन्धिः । अत एव ह्रस्वस्यापि ह्रस्वः । नद्येषा । अपदे किम् ? । नद्यौ । नद्यर्थः ॥

एदैतोऽयाय् ॥ १ । २ । २३ ॥

स्वरे ॥ नयनम् । नायकः ॥

ओदौतोऽवाव् ॥ १ । २ । २४ ॥

स्वरे ॥ लवनम् । लावकः ॥

स्वरे वा ॥ १ । ३ । २४ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्यः परयोः पदान्तस्थयोर्वययोर्लुक् ॥ लुक्य-सन्धिः । पट इह । पटविह । त इह । तयिह ॥

य्यक्ये ॥ १ । २ । २५ ॥

ओदौतोः अवावौ प्रत्यये ॥ गव्यम् । नाव्यति । अक्य इति किम् ? । औयत । प्रत्यये किम् ? । गोयूतिः । क्रोशद्वये पृषोदरादित्वात् गव्यूतिरिति ॥

क्षय्यजय्यौ शक्तौ ॥ ४ । ३ । ९० ॥

शक्तौ किम् ? । क्षेयम् । जेयम् ॥

क्रय्यः क्रयार्थे ॥ ४ । ३ । ९१ ॥

क्रयाय प्रसारितेऽर्थे क्रय्यः । अन्यत्र क्रेयः ॥

ऋतोरस्तद्धिते ॥ १ । २ । २६ ॥

यादौ ॥ पित्र्यम् । तद्धित इति किम् ? । कार्यम् ॥

एदोतः पदान्तेऽस्य लुक् ॥ १ । २ । २७ ॥

तेऽत्र । पटोऽत्र । पदान्ते किम् ? । नयनम् ॥

इतावतो लुक् ॥ ७ । २ । १४६ ॥

अव्यक्तानुकरणस्यानेकस्वरस्य ॥ पटिति ॥

न द्वित्वे ॥ ७ । २ । १४७ ॥

पटत्पटदिति ॥

तो वा ॥ ७ । २ । १४८ ॥

द्वित्वेऽतो लुक् । पटत्पटेति ॥

धुटस्तृतीयः ॥ २ । १ । ७६ ॥

पदान्ते ॥ पटत्पटदिति ॥

गोर्नाम्न्यवोऽक्षे ॥ १ । २ । २८ ॥

पदान्तस्थस्यौतः ॥ गवाक्षः । नाम्नीति किम् ? । गोऽक्षाणि ॥

स्वरे वाऽनक्षे ॥ १ । २ । २९ ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्यावः । गवाग्रम् ॥ गोऽग्रम् । अनक्षे किम् ? । गोऽक्षम् । ओतः किम् ? । चित्रग्वर्थः ।

इन्द्रे ॥ १ । २ । ३० ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्य स्वरेऽवः ॥ गवेन्द्रः ॥

वात्यसन्धिः ॥ १ । २ । ३१ ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्य ॥ गो अग्रम् । गोऽग्रम् । गवाग्रम् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमल-मिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजय-नेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्वरसन्धिः ॥

॥ अथासन्धिप्रकरणम् ॥

न सन्धिः ॥ १ । ३ । ५२ ॥

उक्तो वक्ष्यमाणश्च विरामे ॥ दधि अत्र । तद् लुनाति ॥

प्लुतोऽनितौ ॥ १ । २ । ३२ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ देवदत्त ३ अत्र न्वसि । अनिताविति किम् ?। सुश्लोकेति ॥

सम्मत्यसूयाकोपकुत्सनेष्वाद्यामन्त्र्यमादौ स्वरे-ष्वन्त्यश्च प्लुतः ॥ ७ । ४ । ८९ ॥

वाक्यस्य द्विः द्वित्वे वा ॥ माणवक ३ माणवक २ आर्यः खल्वसि । रिक्तं ते आभिरूप्यम् । इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । रिक्ता ते शक्तिरिति वा । आदाविति किम् ?। भव्यः खल्वसि माणवक ।

भर्त्सने पर्यायेण ॥ ७ । ४ । ९० ॥

वाक्यस्य यदामन्त्र्यं तद्द्विः ॥ द्वित्वे च पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वन्त्यः

प्लुतो वा ॥ चौर ३ चौर चौर चौर ३ चौर चौर घातयिष्यामि त्वाम् ।

स्यादेः साकाङ्क्षस्याङ्गेन ॥ ७ । ४ । ९१ ॥

भर्त्सनार्थस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरस्त्याद्यन्तस्य पदस्य वाक्यान्तराकाङ्क्षस्य अङ्गेन युक्तस्यांशः प्लुतो वा ॥ अङ्ग कूज ३ अङ्ग कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । साकाङ्क्षस्येति किम ? । अङ्ग पच ।

क्षियाशीः प्रैषे ॥ ७ । ४ । ९२ ॥

एतद्वृत्तेर्वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरस्त्याद्यन्तस्य वाक्यान्तराकाङ्क्षस्यांशः प्लुतो वा ॥ स्वयं हि रथेन याति ३ याति वा उपाध्यायं पदातिं गमयति । सिद्धान्तमध्येषीष्ठाः ३ अध्येषीष्ठा वा तर्कं च तात । कटं च कुरु ३ कुरु वा ग्रामं च गच्छ ॥

चितीवार्थे ॥ ७ । ४ । ९३ ॥

प्रयुक्ते वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ अग्निश्चिद्भाया ३ त् (२) ॥

प्रतिश्रवणनिगृह्यानुयोगे ॥ ७ । ४ । ९४ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ गां मे देहि भोः हन्त ते ददामि ३ (२) अद्य श्राद्धमित्यात्थ ३ (२) ॥

विचारे पूर्वस्य ॥ ७ । ४ । ९५ ॥

विचारः संशयस्तद्विषये संशय्यमानस्य यत्पूर्वं तस्य स्वरेष्वन्त्यः

स्वरः प्लुतो वा ॥ अहिर्नु ३ (२) रज्जुर्नु ।

ओमः प्रारम्भे ॥ ७ । ४ । ९६ ॥

स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ अकार्षीः कटं मैत्र । अकार्षं हि ३ हि वा ॥

हेः प्रश्नाख्याने ॥ ७ । ४ । ९७ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ अकार्षीः कटंमैत्र । अकार्षं हि ३ हि वा।

प्रश्ने च प्रतिपदम् ॥ ७ । ४ । ९८ ॥

प्रश्नाख्याने वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा। अगमः ३ पूर्वां ३ न् ग्रामा ३ न् मैत्र ३ । अगमः पूर्वान्ग्रामान्मैत्र । अगमं ३ पूर्वां ३ न् ग्रामा ३ न् मैत्र ३ । अगमं पूर्वान्ग्रामान्मैत्र ।

दूरादामन्त्र्यस्य गुरुर्वैकोऽनन्त्योऽपि लनृत् ॥ ७ । ४ । ९९ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ आगच्छ भो देवदत्त ३ (२) सक्तून् पिब दे ३ वदत्त देवद ३ त्त देवदत्त वा । आगच्छ भोः क्लृ ३ प्तशिख क्लृप्तशिख वा । अनृदितिकिम् ? । कृष्णमि ३ त्र (२) ॥

हेहैष्वेषामेव ॥ ७ । ४ । १०० ॥

दूरादामन्त्र्यस्य स्वरः प्लुतो वा ॥ हे ३ मैत्र आगच्छ ॥ आगच्छ हे ३ मैत्र आगच्छ मैत्र हे । एवं हैशब्देऽपि ॥

अस्त्रीशूद्रे प्रत्यभिवादे भोगोत्रनाम्नो वा ॥ ७ । ४ । १०१ ॥

वर्तमानस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वर आमन्त्र्यस्यांशः प्लुतः ॥ अभिवादये मैत्रोऽहं भोः आयुष्मानेधि भोः ३ । (२) अभिवादयेऽहं गार्ग्यो भोः । आयुष्मानेधि गार्ग्य ३ (२) । राजन्यविशोरपि गोत्रत्वमेव । अभिवादये मैत्रोऽहं भोः आयुष्मानेधि मैत्र ३ (२) । स्त्रीशूद्रवर्जनं किम् ? । अभिवादये गार्ग्यहं भोः आयुष्मती त्वं भव गार्गि, अभिवादये तुषजकोऽहं कुशल्यसि तुषजक ॥

प्रश्नार्चाविचारे च सन्धेयसन्ध्यक्षरस्यादिदुत्परः ॥ ७ । ४ । १०२ ॥

प्रत्यभिवादे वर्तमानस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यस्वरस्य प्लुतो भवन् ॥ अगमः३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् अग्निभूता ३ इ । पटा ३ उ । शोभनः खल्वसि अग्निभूता ३ इ । पट । ३ ऽ । शोभनः खल्वसि अग्निभूता ३ इ । पटा ३ उ । वस्तव्यं किं निर्ग्रन्थस्य सागारिका ३ इ । उतानागारिके । आयुष्मानेधि अग्निभूता ३ इ । सन्धेयेति किम् ? । कचि ३ त् कुशल ३ म् भवत्योः ३ कन्ये ३ ॥

तयोर्य्वौ स्वरे संहितायाम् ॥ ७ । ४ । १०३ ॥

तयोः प्लुताकारात्परयोरिदुतोरित्यर्थः ॥ अगमः ३ अग्निभूता ३ यत्रागच्छ । अगमः ३ पटावत्रागच्छ । संहितायामिति किम् । ? अग्ना ३ इ इन्द्रम् ॥

इ ३ वा ॥ १ । २ । ३३ ॥

प्लुतः स्वरेऽसन्धिः ॥ लुनीहि ३ इति । लुनीहीति ॥

ईदूदेद्द्विवचनम् ॥ १ । २ । ३४ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ मुनी इह । साधू एतौ । माले इमे । पचेते इति ॥

अदो मुमी ॥ १ । २ । ३५ ॥

स्वरे असन्धी ॥ अमुमुइचः । अमी अश्वाः ॥

चादिः स्वरोऽनाङ् ॥ १ । २ । ३६ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ अ अपेहि । इ इन्द्रं पश्य । उ उत्तिष्ठ । आ एवं किल मन्यसे । आ एवं नु तत् । अनाङिति किम् ? । आ उष्णमोष्णम् । " ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च यः । एतमातं ङितं विद्याद्वाक्यस्मरणयोरङित् ॥ १ ॥"

ओदन्तः ॥ १ । २ । ३७ ॥

चादिः स्वरेऽसन्धिः ॥ अहो अत्र ॥

सौ न वेतौ ॥ १ । २ । ३८ ॥

असन्धिः ॥ पटो इति । पटविति ॥

ऊँ चोञ् ॥ १ । २ । ३९ ॥

उञ् चादिरितौ वाऽसन्धिरसन्धौ चोञ् ऊँ वा ॥ उ इति । ऊँ इति । विति ॥ सप्तम्यर्थे पर्यवसन्नस्येदूदन्तस्य सन्धिर्न भवतीति केचित् । तन्मते, गौरी अधिश्रितः । मामकी तनू इति । छान्दसत्वात्सप्तम्या लुप् ॥

अञवर्गात् स्वरे वोऽसन् ॥ १ । २ । ४० ॥

ञम् वा ॥ क्रुङ्ङास्ते । क्रुङ् आस्ते । असत्त्वाद् द्वित्वम् ॥

अइउवर्णस्यान्तेऽनुनासिकोऽनीदादेः ॥ १ । २ । ४१ ॥

वा ॥ सामँ२ । कुमारीँ २ । मधुँ २ । अनीदादेः किम् ? । अग्नी । अमी । किमु ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायामसन्ध्यधिकारः ॥

॥ अथ व्यञ्जनसन्धिः ॥

तृतीयस्य पञ्चमे ॥ १ । ३ । १ ॥

पदान्तस्थस्यानुनासिको वा ॥ ककुम्मण्डलम् । ककुब्मण्डलम् ॥

प्रत्यये च ॥ १ । ३ । २ ॥

पदान्तस्थस्य तृतीयस्य पञ्चमे नित्यमनुनासिकः॥ वाङ्मयम् ॥

ततो हश्चतुर्थः ॥ १ । ३ । ३ ॥

पदान्तस्थात् पूर्वसवर्गो वा ॥ वाग्घीनः । वाग्हीनः ॥

अघोषे प्रथमोऽशिटः ॥ १ । ३ । ५० ॥

धुटः ॥ भेत्ता ॥

प्रथमादधुटि शश्छः ॥ १ । ३ । ४ ॥

पदान्तस्थाद्वा ॥ वाक्छूरः । वाक्शूरः ॥

नोऽप्रशानोऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्याधुट्-परे ॥ १ । ३ । ८ ॥

पदान्तस्थस्य चटते सद्वितीये शषसाः ॥ भवांश्चरः । भवाँश्चरः । भवांश्छयति २ । भवांष्टकः २ । भवांष्ठकारः २ । भवांस्तनुः २ । भवांस्थुडति २ । अप्रशान इति किम् ? । प्रशान् चरः ॥

पुमोऽशिट्यघोषेऽख्यागि रः ॥ १ । ३ । ९ ॥

अधुट्परेऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥

पुंसः ॥ २ । ३ । ३ ॥

रस्य कखपफेषु सः ॥ पुंस्कोकिलः २ । पुंस्पुत्रः २ ॥ अख्यागीति किम् ? । पुंख्यातः ॥

नॄनः पेषु वा ॥ १ । ३ । १० ॥

रोऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥

रः कखपफयोः ≍क ≍पौ ॥ १ । ३ । ५ ॥

पदान्तस्थस्य वा ॥ नॄं ≍पाहि । नॄँ ≍पाहि ॥

रः पदान्ते विसर्गस्तयोः ॥ १ । ३ । ५३ ॥

विरामाघोषयोः ॥ नॄंःपाहि । नॄँःपाहि । नॄन् पाहि ॥

शषसे शषसं वा ॥ १ । ३ । ६ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य ॥ कश्शेते । कःशेते । कष्षण्ढः२। कस्साधुः २ ॥

चटते सद्वितीये ॥ १ । ३ । ७ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य शषसा नित्यम् ॥ कश्चरः । कश्छन्नः । कष्टः । कष्ठः । कस्तः । कस्थः ॥

द्विः कानः कानि सः ॥ १ । ३ । ११ ॥

अनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥ कांस्कान् । काँस्कान् । द्विरिति किम् ? । कान् कान् पश्यति ॥

तौ मुमो व्यञ्जने स्वौ ॥ १ । ३ । १४ ॥

म्वागमस्य पदान्तस्थस्य च मस्य व्यञ्जने तस्यैव स्वावनुस्वारानुनासिकौ क्रमेण ॥ चंक्रम्यते । चङ्क्रम्यते । त्वं करोषि । त्वङ्करोषि । कंवः । कव्वँः ॥

मनयवलपरे हे ॥ १ । ३ । १५ ॥

पदान्तस्थस्य मस्यानुस्वारानुनासिकौ स्वौ ॥ किं ह्मलयति । किम् ह्मलयति । किं ह्नुते । किन् ह्नुते । किं ह्यः । किय्ँह्यः । किं ह्वलयति । किव्ँ ह्वलयति । किं ह्लादते । किल्ँह्लादते ॥

सम्राट् ॥ १ । ३ । १६ ॥

निपात्यते ॥ सम्राट् ॥

स्सटि समः ॥ १ । ३ । १२ ॥

सः । अनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥ संस्स्कर्ता । सँस्स्कर्ता ॥

लुक् ॥ १ । ३ । १३ ॥

समः स्सटि ॥ सस्कर्त्ता ॥

ङ्णोः कटावन्तौ शिटि न वा ॥ १ । ३ । १७ ॥

पदान्तस्थयोः॥ प्राङ्क्छेते। प्राङ्क् शेते। प्राङ् शेते। सुगण्ट्-छेते। सुगण्ट् शेते। सुगण् शेते ॥

शिट्याद्यस्य द्वितीयो वा ॥ १ । ३ । ५९ ॥

प्राङ्ख् शेते २ ॥

ङ्नः सः त्सोऽश्चः ॥ १ । ३ । १८ ॥

पदान्तस्थाद्वा ॥ षड्त्सीदन्ति । षट्सीदन्ति । भवान्त्साधुः । भवान्साधुः । अश्च इति किम् ? । षट्श्च्योतन्ति ॥

नः शि ञ्च् ॥ १ । ३ । १९ ॥

पदान्तस्थस्य वा ॥ भवाञ्च्छूरः। भवाञ्च् शूरः। भवाञ् शूरः। भवाञ्छूरः । अश्च इत्येव ? । भवाञ्श्च्योतति ॥

ह्रस्वान् ङ्णनो द्वे ॥ १ । ३ । २७ ॥

पदान्तस्थस्य स्वरे ॥ क्रुङ्ङिह । सुगण्णिह । कुर्वन्नास्ते ॥

स्वरेभ्यः ॥ १ । ३ । ३० ॥

छस्य द्वे॥ इच्छति ॥

अनाङ्माङो दीर्घाद्वाच्छः ॥ १ । ३ । २८ ॥

पदान्तस्थाद् द्वे ॥ कन्याच्छत्रम् । कन्याछत्रम् । अनाङ्माङ इति किम् ? । आच्छाया । माच्छिदत् ॥

प्लुताद्वा ॥ १ । ३ । २९ ॥

पदान्तस्थाद् दीर्घाच्छस्य द्वे ॥ आगच्छ भो इन्द्रभूते ३ च्छत्रमानय, पक्षे छत्रमानय ॥

शिटः प्रथमद्वितीयस्य ॥ १ । ३ । ३५ ॥

द्वे वा ॥ त्वं क्करोषि ॥ त्वं करोषि । त्वं क्खनसि । त्वं खनसि ।

ततः शिटः ॥ १ । ३ । ३६ ॥

द्वे वा । तच् श्शेते । तच् शेते ॥

म्नां धुड्वर्गेऽन्त्योऽपदान्ते ॥ १ । ३ । ३९ ॥

निमित्तस्यैवानु ॥ गन्ता । काम्पिता ॥

शिड्ढेऽनुस्वारः ॥ १ । ३ । ४० ॥

अपदान्तस्थानां म्नामनु ॥ पुंसि । बृंहणम् ॥

उदः स्थास्तम्भः सः ॥ १ । ३ । ४४ ॥

लुक् ॥ उत्थाता । उत्ताम्भिता ॥

तवर्गस्य श्चवर्गष्टवर्गाभ्यां योगे चटवर्गौ ॥ १ । ३ । ६० ॥

यथासंख्यम् ॥ तच् शेते । भवाञ्शेते । तच्चारु । पेष्टा । तट्टीका । ईड्डे ॥

सस्य शषौ ॥ १ । ३ । ६१ ॥

श्चवर्गष्टवर्गाभ्यां योगे ॥ श्चोतति । दोष्षु । बम्भाण्षि ॥

न शात् ॥ १ । ३ । ६२ ॥

तवर्गस्य चवर्गः ॥ अश्नाति । प्रश्नः ॥

पदान्ताट्टवर्गादनाम्नगरीनवतेः ॥ १ । ३ । ६३ ॥

तवर्गस्य सस्य च चटवर्गौ न ॥ षण्नयाः । षट्सु । अनाम्नगरीनवतेरितिकिम् । षण्णाम् । षण्णगरी । षण्णवतिः ॥

षि तवर्गस्य ॥ १ । ३ । ६४ ।

पदान्तस्थस्य टवर्गो न ॥ तीर्थकृत् षोडशः शान्तिः

लि लौ ॥ १ । ३ । ६५ ।

पदान्तस्थस्य तवर्गस्य ॥ तल्लूनम् । भवाल्लँुनाति

(पंक्ति ६ ठीमां ' भवाल्लँुनाति ' पछी)

व्यञ्जनात्पञ्चमान्तस्थायाः सरूपे वा ॥ १ । ३ ।४७ ॥

लुक् । क्कुङ्ङौ । आदित्यः । आदित्यः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलामिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनसन्धिः ॥

॥ अथ रेफसन्धिः ॥

रुयागि ॥ १ । ३ । ५४ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य विसर्ग एव ॥ कः ख्यातः ॥

शिट्यघोषात् ॥ १ । ३ । ५५ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य विसर्ग एव ॥ वासः क्षौमम् । अद्भिः प्सातम् ॥

व्यत्यये लुग्वा ॥ १ । ३ । ५६ ॥

शिटः परेऽघोषे सति पदान्तस्य रस्य लुग्वा ॥ चक्षुश्च्योतति ३ ॥

नमस्पुरसो गतेः कखपफि रः सः ॥ २ । ३ । १ ॥

नमस्कृत्य । पुरस्कृत्य । गतेः किम् ? । नमःकृत्वा । साक्षादादिष्व्यर्थे नमसो वा गतिसंज्ञा ॥

तिरसो वा ॥ २ । ३ । २ ॥

गतेरस्य कखपफि सः॥ तिरस्कृत्य । तिरःकृत्य । गतेः किम् ? । तिरःकृत्वा काष्ठं गतः ॥

शिरोऽधसःपदे समासैक्ये ॥ २ । ३ । ४ ॥

रः सः॥ शिरस्पदम् । अधस्पदम् । समासे किम् ? । शिरः पदम् । ऐक्य इति किम् ? । परमशिरः पदम् ॥

अतः कृकमिकंसकुम्भकुशाकर्णीपात्रेऽनव्ययस्य॥ २ । ३ । ५ ॥

रः सः समासैक्ये ॥ अयस्कृत् । यशस्कामः । अयस्कंसः । पयस्कुम्भः । अयस्कुशा । अयस्कर्णी । अयस्पात्रम् ॥

प्रत्यये ॥ २ । ३ । ६ ॥

अनव्ययस्य रस्य पाशकल्पके सः ॥ पयस्पाशम् । पयस्कल्पम् । यशस्कम् ॥

रोः काम्ये ॥ २ । ३ । ७ ॥

अनव्ययस्य रोरेव सः ॥ पयस्काम्यति । नियमः किम् ? । अहः काम्यति ॥

नामिनस्तयोः षः ॥ २ । ३ । ८ ॥

सर्पिष्पाशम् । सर्पिष्काम्यति । तयोरिति किम् ? । मुनिः

करोति २। गीः काम्यति २ ॥

निर्दुर्बहिराविष्प्रादुश्चतुराम् ॥ २ । ३ । ९ ॥

रस्य कखपफि षः ॥ निष्कृतम् इत्यादि। बहुवचनान्निसदुसोरपि॥

सुचो वा ॥ २ । ३ । १० ॥

रस्य कखपफि षो वा ॥ द्विष्करोति ३ । चतुष्फलति ३ ॥

वेसुसोऽपेक्षायाम् ॥ २ । ३ । ११ ॥

स्थानिनिमित्तयोरस्य कखपफि षः ॥ सर्पिष्करोति ३ । धनुष्खादति ३ । अपेक्षायां किम् ? । परमसर्पिः कुण्डम् २ ॥

नैकार्थेऽक्रिये ॥ २ । ३ । १२ ॥

पदे यत्कखपफं तत्र परे इसुस्प्रत्ययान्तस्य रस्य षः॥ सर्पिः कालकम् २। यजुः पीतकम् २। एकार्थ इति किम् ?। सर्पिष्कुम्भे ३। अक्रिय इति किम् ? । सर्पिष्क्रियते ३ ॥

समासेऽसमस्तस्य ॥ २ । ३ । १३ ॥

पूर्वेण इसुस्प्रत्ययान्तस्य रः कखपफि षः ॥ सर्पिष्कुम्भः । धनुष्फलम् । समास इति किम् ?। तिष्ठतु सर्पिः पिब त्वमुदकम् । असमस्तस्येति किम् ?। परमसर्पिःकुण्डम् ॥

भ्रातुष्पुत्रकस्कादयः ॥ २ । ३ । १४ ॥

साधवः ॥ भ्रातुष्पुत्रः । परमयजुष्पात्रम् । कस्कः । कौतस्कुतः । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

वाहर्पत्यादयः ॥ १ । ३ । ५८ ॥

अहर्पतिः ॥ अहः पतिः २ । प्रचेता राजन् । प्रचेतो राजन् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतश्रीवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां रेफसन्धिः ॥

॥ अथ स्यादिसन्धिः ॥

सो रुः ॥ २ । १ । ७२ ॥

पदान्ते ॥

अतोऽतिरोरुः ॥ १ । ३ । २० ॥

देवोऽर्च्यः ॥

घोषवति ॥ १ । ३ । २१ ॥

आत् परस्य पदान्तस्य रोरुः ॥ धर्मो जेता । रोरित्युकारानुबन्धान्नेह । प्रातरत्र । प्रातर्गच्छ ॥

अवर्णभोभगोऽघोर्लुगसन्धिः ॥ १ । ३ । २२ ॥

पदान्तस्थस्य रोर्घोषवति ॥ देवा यान्ति । भो यासि । भगो हस । अघो वद ॥

व्योः ॥ १ । ३ । २३ ॥

अवर्णात्परयोः पदान्तस्थयोर्घोषवति लुक् ॥ सचासन्धिः । वृक्ष याति । अव्य याति ॥

रोर्यः ॥ १ । ३ । २६ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्यः स्वरे ॥ कयास्ते । भोयत्र । भगोयत्र । अघोयत्र ॥ स्वरे वेति पक्षे लोपे क आस्ते इत्यादि ॥

अस्पष्टाववर्णात्त्वनुञि वा ॥ १ । ३ । २५ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्यः परयोः पदान्तस्थयोर्य्वोर्वँयौ स्वरे॥ पटवुँ। असावुँ ॥ कयुँ । देवायुँ ॥ भोयँत्रेत्यादि । पटविह २ । तयिँह २ । असावँिन्दुः २ ।

अह्नः ॥ २ । १ । ७४ ॥

पदान्ते रुः ॥ स चासन् परे स्यादि विधौ च पूर्वस्मिन् । दीर्घाह्ना निदाघः । अहोभ्याम् ॥

रो लुप्यरि ॥ २ । १ । ७५ ॥

पदान्तेऽन्हः स्यादेः ॥ अहरधीते । लुपीति किम्?। हे दीर्घाहोऽत्र । अरीति किम् ? । अहो रूपम् ॥

रो रे लुग्दीर्घश्चादिदुतः॥ १ । ३ । ४१ ॥

अनु ॥ पुना रमते । अग्नी रथेन । पटू राजा । अन्विति किम् ?।मनोरथः॥

ढस्तड्ढे ॥ १ । ३ । ४२ ॥

अनु लुक्, दीर्घश्चादिदुतः॥ माढिः। लीढम् । गूढम् । तन्निमित्ते ढे इति किम् ? । मधुलिड्ढौकते ॥

तदः सेः स्वरे पादार्था ॥ १ । ३ । ४५ ॥

लुक् ॥ सैष दाशरथी रामः । सा चेत् पादपूरणीति किम् ?।

स एष भरतो राजा ॥

एतदश्च व्यञ्जनेऽनग्नञ्समासे ॥ १ । ३ । ४६ ॥

तदः सेर्लुक् ॥ एष दत्ते । स लाति । अनग्नञ्समासे किम् ? । एषकः कृती । सको याति । अनेषो याति । असो याति । संहितैकपदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः। नित्या समासे वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षते ॥ १ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्यादिसन्धिः ॥

॥ अथ स्वरान्ताः पुँल्लिङ्गाः ॥

अधातुविभक्तिवाक्यमर्थवन्नाम ॥ १ । १ । २७ ॥

देवः ॥

समानामर्थेनैकः शेषः ॥ ३ । १ । ११८ ॥

सहोक्तौ गम्यायाम् ॥

स्यादावसंख्येयः ॥ ३ । १ । ११९ ॥

सर्वस्मिन् तुल्यरूपाणां सहोक्तावेकः शिष्यते ॥ देवौ २ ॥

अत आः स्यादौ जस्भ्यां ये ॥ १ । ४ । १ ॥

देवाः ॥

समानादमोतः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

लुक् ॥ देवम् ॥

शसोऽता सश्च नः पुंसि ॥ १ । ४ । ४९ ॥

पूर्वसमानस्य दीर्घस्तत्सन्नियोगे ॥ देवान् ॥

टाङसोरिनस्यौ ॥ १ । ४ । ५ ॥

अतः ॥ देवेन । देवाभ्याम् ३ ॥

भिस ऐस् ॥ १ । ४ । २ ॥

अतः स्यादेः ॥ देवैः ॥ ऐस्करणादतिजरसैः ।

ङेङस्योर्यातौ ॥ १ । ४ । ६ ॥

अतः ॥ देवाय ॥

एद्बहुस्भोसि ॥ १ । ४ । ४ ॥

अतः स्यादौ ॥ देवेभ्यः २॥

विरामे वा ॥ १ । ३ । ५१ ॥

अशिटो धुटः प्रथमः ॥ देवात् । देवाद् । देवस्य । देवयोः २ ॥

ह्रस्वापश्च ॥ १ । ४ । ३२ ॥

स्त्रीदूदन्ताच्चामो नाम् ॥

दीर्घो नाम्यतिसृचतसृषः ॥ १ । ४ । ४७ ॥

समानस्य ॥ देवानाम् । अष् इतिप्रतिषेधान्नकारव्यवधानेऽपि दीर्घः । पञ्चानाम् । देवे ॥

नाम्यन्तस्थाकवर्गात्पदान्तःकृतस्य सः शिड्ना-

न्तरेऽपि ॥ २ । ३ । १५ ॥

कृतस्थस्य वा षः ॥ देवेषु । पदमध्ये किं ? । दधिसेक् ॥

वृत्त्यन्तोऽसषे ॥ १ । १ । २६ ॥

पदं न॥ परार्थाभिधायी समासादिर्वृत्तिः। इति सेक् शब्दे सस्य पदादित्वम्॥

अदेतः स्यमोर्लुक् ॥ १ । ४ । ४४ ॥

आमन्त्र्यवृत्तेः ॥ हेदेव। एवं जिनादयः । सर्व। सर्वार्थो विश्वः। उभ, अस्य द्विवचनमेव। उभयट्, नास्य द्विवचनम्। अन्य। अन्यतर। अस्योपादानात् अन्यतमस्य न ग्रहणम्। इतर । डतर, डतम, अनयोः स्वार्थिकयोर्ग्रहणमन्येषामग्रहणार्थं दार्थं च ॥ अन्यार्थस्त्वः । समुच्चयार्थस्त्वत् । अज्ञातात्त्वतः । त्वकतः । अर्धार्थो नेमः । समसिमौ सर्वार्थौ । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायाम्। स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोरपुरि । त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि युस्मद् भवतु अस्मद् किम् इत्यसंज्ञायां सर्वादिः । सर्वः । सर्वौ २ ॥

जस इः ॥ १ । ४ । ९ ॥

सर्वादेरदन्तस्य ॥ सर्वे ॥

रषृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्यालचटतवर्गशसान्तरे ॥ २ । ३ । ६३ ॥

सर्वेण ॥ लादिवर्जनं किम् ? । विरलेन इत्यादि । अनन्त्यस्येति किम् ? । सर्वान् ॥

सर्वादेः स्मैस्मातौ ॥ १ । ४ । ७ ॥

अदन्तस्य ङेङस्योः ॥ सर्वस्मै । सर्वस्मात् ॥

अवर्णस्यामः साम् ॥ १ । ४ । १५ ॥

सर्वादेः ॥ सर्वेषाम् ॥

ङेः स्मिन् ॥ १ । ४ । ८ ॥

सर्वादेरदन्तस्य ॥ सर्वस्मिन् । शेषं देववत् । तत्सम्बन्धिविज्ञानात्, अतिसर्वा इत्यादि । एवं विश्वादयः । उभ–त्वत्–द्वि–युष्मद्–भवत्त्वस्मदां हेत्वर्थप्रयोगे सर्वविभक्त्यादयः प्रयोजनं गणपाठे ॥

नवभ्यः पूर्वेभ्य इस्मात्स्मिन् वा ॥१।४।१६॥

अदन्तेभ्यो जसङसिङीनाम् ॥ पूर्वे । पूर्वाः । पूर्वस्मात् । पूर्वात् । पूर्वस्मिन् । पूर्वे । एवं परादयः ॥

न सर्वादिः ॥ १ । ४ । १२ ॥

द्वन्द्वे सर्वादिः ॥ पूर्वापरात् । पूर्वापरे । कतरकतमानाम् । कतरकतमकाः ॥

द्वन्द्वे वा ॥ १ । ४ । ११ ॥

अदन्तस्य सर्वादेर्जस इः ॥ पूर्वापरे । पूर्वापराः । शेषं देववत् ॥

तृतीयान्तात् पूर्वावरं योगे ॥ १ । ४ । १३ ॥

सर्वादि न ॥ मासेन पूर्वाय । मासपूर्वाय । दिनेनावराय । दिनावराय । योगे किम्? । यास्यति चैत्रो मासेन । पूर्वस्मै दीयतां कम्बलः ॥

तीयं ङित्कार्ये वा ॥ १ । ४ । १४ ॥

सर्वादिः ॥ द्वितीयस्मै । द्वितीयायेत्यादि । शेषं देववत् ॥

नेमार्धप्रथमचरमतयायाल्पकतिपयस्य वा ॥

१ । ४ । १० ॥

अदन्तस्य जस इः ॥ नेमे, नेमाः । शेषं सर्ववत् । अर्धे, अर्धाः । प्रथमे, प्रथमाः । चरमे चरमाः । द्वितये द्वितयाः । द्वये द्वयाः । अल्पे अल्पाः। कतिपये कतिपयाः । शेषं देववत् । व्यवस्थितविभाषाविज्ञानात् संज्ञायां न । अर्धा नाम केचित् । निर्जरः ॥

जराया जरस्वा ॥ २ । १ । ३ ॥

स्वरादौ स्यादौ ॥ एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् । निर्जरसौ । इनादीन् बाधित्वा परत्वाज्जरस् । निर्जरसा । निर्जरसैरित्यादि । शेषं पक्षे च देववत् ।

मासनिशासनस्य शसादौ लुग्वा ॥ २ । १ । १००॥

स्यादौ ॥ मासः ॥

नाम सिदय्व्यञ्जने ॥ १ । १ । २१ ॥

पदम् ॥ माभ्याम् ३ । अयिति किम् ? वाच्यति । सिद्ग्रहणं नियमार्थम् । तेन प्रत्ययान्तरे न। भागवतम् । दन्तः ॥

दन्तपादनासिकाहृदयासृग्यूषोदकदोर्यकृच्छकृतो दत्पन्नस्हृदसन्यूषन्नुदन्दोषन्यकञ्शकन् वा ॥

२ । १ । १०१ ॥

शसादौ स्यादौ ॥ दतः । दन्तान् । पदः । पादान् इत्यादि । यूषः ॥

अनोऽस्य ॥ २ । १ । १०८ ॥

ङीस्याद्यघुट्स्वरे लुक् ॥ यूष्णः ॥

नाम्नो नोऽनह्नः ॥ २ । १ । ९१ ॥

पदान्ते लुक्, स चासन् स्यादिविधौ ॥ यूषभ्याम् । यूषसु । असत्त्वाद् दीर्घत्वादि न । अनह्नः किम् ? । अहरेति । अहोरूपम् ॥

ईङौ वा ॥ २ । १ । १०९ ॥

अनोऽस्य लुक् ॥ यूष्णि । यूषणि । व्यह्नः ॥

संख्यासायवेरह्नस्याहन् ङौ वा ॥ १ । ४ । ५० ॥

व्यह्नि । व्यहनि । व्यह्ने । एवं सायाह्नः । व्यह्नः । इत्यदन्ताः । विश्वपाः ।

लुगातोऽनापः ॥ २ । १ । १०७ ॥

ङीस्याद्यघुट्स्वरे ॥ विश्वपः । इत्यादि । एवं हाहाः । अनाप इति किम् ? । शालाः । इत्यादन्ताः । मुनिः ॥

इदुतोऽस्त्रेरीदूत् ॥ १ । ४ । २१ ॥

औता ॥ मुनी । अस्त्रेरिति किम् ? । अतिस्त्रियौ ॥

जस्येदोत् ॥ १ । ४ । २२ ॥

इदुतः ॥ मुनयः ॥

टः पुंसि ना ॥ १ । ४ । २४ ॥

इदुतः ॥ मुनिना ॥

ङित्यदिति ॥ १ । ४ । २३ ॥

स्यादाविदुतोरेदोतौ । मुनये । अदितीति किम् ? । बुद्ध्यै । स्यादौ किम् ? । शुची ॥

एदोद्भ्यां ङसिङसो रः ॥ १ । ४ । ३५ ॥

मुनेः २ । वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ॥

ङिर्डौ ॥ १ । ४ । २५ ॥

इदुतः ॥

ङित्यन्त्यस्वरादेः ॥ २ । १ । ११४ ॥

लुक् । व्यपदेशिवदेकस्मिन् । मुनौ । अदिदित्येव । बुद्ध्याम् ॥

ह्रस्वस्य गुणः ॥ १ । ४ । ४१ ॥

आमन्त्र्यार्थवृत्तेः सिना सह । हे मुने । अतिस्त्रिः ॥

स्त्रियाः ॥ २ । १ । ५४ ॥

इवर्णस्य स्वरादौ प्रत्यये इय् । अतिस्त्रियौ । अतिस्त्रयः ॥

वाऽम्शसि ॥ २ । १ । ५५ ॥

स्त्रिया इय् । अतिस्त्रियम् । अतिस्त्रिम् । अतिस्त्रियः । अतिस्त्रीन् । अतिस्त्रियै । अतिस्त्रये । स्त्रिया ङितामिति वा दैः । अतिस्त्रियाः । अतिस्त्रेः । अतिस्त्रियोः । अतिस्त्रीणाम् । अतिस्त्रियाम् । अतिस्त्रौ । शेषं मुनिवत् ॥

ऋदुशनस्पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डाः ॥ १ । ४ । ८४ ॥

सख्युरितः शेषस्य । सखा । प्रियसखा ॥

सख्युरितोऽशावैत् ॥ १ । ४ । ८३ ॥

शेषे घुटि । सखायौ । प्रियसखायौ । अशाविति किम् ? । अतिसखीनि कुलानि । इतः किम् ? । सख्यौ ॥

न नाङिदेत् ॥ १ । ४ । २७ ॥

केवलसखिपतेः । सख्या । सख्ये । केवलेति किम् ? । प्रियसखिना । प्रियसखये ॥

खितिखीतीय उर् ॥ १ । ४ । ३६ ॥

ङसिङसोः । सख्युः २ । य इति किम् ? । प्रियसखेः । खि-

तीत्यादि किम् ? । मुख्यः । अपत्यः ॥

केवलसखिपतेरौः ॥ १ । ४ । २६ ॥

इदुदन्तात् ङिः । सख्यौ । केवलेति किम् ? । प्रियसखौ । सखीमतिक्रान्तोऽतिसखिः । मुनिवत् । पतिः । पत्या ॥

डत्यतु संख्यावत् ॥ १ । १ । ३९ ॥

डतिष्णः संख्याया लुप् ॥ १ । ४ । ५४ ॥

जश्शसोः । कति २ । तत्सम्बन्धिनोरित्येव । प्रियकतयः । प्रियकतीन् ॥

लुप्यय्वृल्लेनत् ॥ ७ । ४ । ११२ ॥

परप्रत्ययस्य लुब्भूतपरनिमित्तकं पूर्वकार्यं न । इति निषेधान्नैकारः । लुपीति किम् ? । गोमान् । "नन्ता संख्या डतिर्युष्म–दस्मच्च स्युरलिङ्गकाः ।" एवं यतिततिशब्दौ ॥

त्रेस्त्रयः ॥ १ । ४ । ३४ ॥

आमः । त्रयाणाम् । तत्सम्बन्धिविज्ञानात् प्रियत्रीणाम् ॥

आद्वेरः ॥ २ । १ । ४१ ॥

त्यदादेः स्वसम्बन्धिनि स्यादौ तसादौ च ॥ द्वौ २ ॥ द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । अतिद्विर्मुनिवत् । उडुलोम्नोऽपत्यं पुमान् औडुलोमिः । एकत्वे द्वित्वे च मुनिवत् । बहुत्वेऽप्रत्यये उडुलोमशब्दो देववत् । उडुलोमाः । रविकविप्रमुखा मुनिवत् । वातं प्रमिमीते वातप्रमीः । वातप्म्यौ । वातप्रम्यः । वातप्रमीम् । वातप्रमीन् । वातप्रमी । एवंययीपप्यादयः । क्विबन्ते तु अमि शसि ङौ च विशेषः । क्विब्वृत्तेरिति यत्वम् । वातप्रम्यम् । वातप्रम्यः । वातप्रम्यि ॥

दीर्घङ्याब्व्यञ्जनात्सेः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

लुक् ॥ बहुश्रेयसी । दीर्घेति किम् ? । निष्कौशाम्बिः । अतिखट्वः ॥

स्त्रीदूतः ॥ १ । ४ । २९ ॥

स्यादेर्ङितां दैदास्दास्दामः ॥ बहुश्रेयस्यै । बहुश्रेयस्याः । बहुश्रेयस्याम् ॥

नित्यदिद्द्विस्वराम्बार्थस्य ह्रस्वः ॥ १ । ४ । ४३ ॥

आमन्त्र्यार्थवृत्तेर्नित्यदितो द्विस्वराम्बार्थस्य चाबन्तस्य सिना ह्रस्वः । हे बहुश्रेयसि । नित्यदिदिति किम् ? । हे ग्रामणीः । हे सुश्रीः । कुमारीमिच्छन् कुमारीवाचरन् वा ब्राह्मणः कुमारी ॥

योऽनेकस्वरस्य ॥ २ । १ । ५६ ॥

धातोरिवर्णस्य स्वरादौ प्रत्यये । कुमार्यौ । कुमार्यम् । कुमार्यै कुमारीणाम् । खरकुटीव खरकुटी तस्मै खरकुट्यै ब्राह्मणाय । अतिलक्ष्मीः । शेषं बहुश्रेयसीवत् । नयतीति नीः ॥

धातोरिवर्णोवर्णस्येयुव् स्वरे प्रत्यये ॥ २ । १ । ५० ॥

नियौ । नियः ॥

निय आम् ॥ १ । ४ । ५१ ।

ङेः ॥ नियाम् । सुष्ठु श्रीर्यस्य स सुश्रीः ।

संयोगात् ॥ २ । १ । ५२ ॥

धातोरिवर्णोवर्णयोः स्वरादौ प्रत्यये इयुवौ । सुश्रियौ । सुश्रियः । धातुसम्बन्धिनः संयोगादिति किम् ? । उन्न्यौ ॥

वेयुवोऽस्त्रियाः ॥ १ । ४ । ३० ॥

यौ स्त्रीदूतौ तदन्तात् स्यादेर्ङितां दैदास्दास्दामः ॥ सुश्रियै । सुश्रिये । सुश्रियाः । सुश्रियः ॥

आमो नाम्वा ॥ १ । ४ । ३१ ॥

इयुवो यौ स्त्रीदूतौ तदन्तादस्त्रियाः ॥ सुश्रियाम् । सुश्रीणाम् । सुश्रियाम् । सुश्रियि । प्रकर्षेण ध्यायतीति प्रधीः ॥

क्विब्वृत्तेरसुधियस्तौ ॥ २ । १ । ५८ ॥

धातोरिवर्णोवर्णयोः स्वरादौ स्यादौ य्वौ ॥ प्रध्यौ । प्रध्यः । प्रध्याम् । असुधियः किम् ? । सुष्ठु ध्यायतीति सुधीः । सुधियौ । क्विबन्तेनैव वृत्तेरिति किम् ? । शुद्धा धीर्ययोस्तौ शुद्धधियौ । गतिकारकङस्युक्तानां प्राक्प्रत्ययोत्पत्तेः कृदन्तेन समासः । एवं परमधियौ । दुर्धियौ । यवक्रियौ । सह खेन वर्त्तते सखः तमिच्छति सखायमिच्छतीति वा सखीयति सखीयतीति सखीः । सख्यौ । सुतमिच्छतीति सुतीः । सख्युः २ । सुत्युः २ । लूनं क्षामं प्रस्तीममिच्छतीति लूनीः क्षामीः प्रस्तीमीः । एषां ङसिङसोर्यत्वे कृते ॥

क्तादेशोऽषि ॥ २ । १ । ६१ ।

परे कार्ये स्यादिविधौ च कर्त्तव्ये असन् ज्ञेयः ॥ इति नत्वमत्वयोरसत्वादुर् । लून्युः २ । क्षाम्युः २ । शुष्कीपक्वीशब्दयोस्तु कत्ववत्वयोरसत्त्वात् तीत्वेऽपि यत्वाभावान्न उर् । शुष्कियः २ । पक्वियः २ । उन्नीः । उन्न्यौ । उन्न्याम् । ग्रामण्याम् । सेनान्याम् । परं नयतीति परमनीः । परमन्यौ । कर्मधारये तु परमनियौ । इतीदन्ताः ॥ साधुर्मुनिवत् । इत्युदन्ताः । हूहूः । हूह्वौ । हूह्वः । हूहूम् । हूह्वौ । हूहून् । अतिचमूः । अतिचम्वौ । शेषं बहुश्रेयसीवत् । सुलूः । सुल्वौ । खलपूः । खलप्वौ । उल्लूरन्नीवत् । भूः सुधीवत् । दृन्भवतीति दृन्भूः ॥

दृन्पुनर्वर्षाकारैर्भुवः ॥ २ । १ । ५९ ॥

क्विब्वृत्तेरुवर्णस्य स्वरादौ स्यादौ वः ॥ दृन्भ्वौ । पुनर्भ्वौ । वर्षाभ्वौ । कारभ्वौ । काराभ्वाविति केचित् । नियमसूत्रमिदम् । तेन स्वयंभुवौ । दृग्भुवौ । औणादिको दृम्भूर्हूहूवत् । कटप्रूः । कटप्रुवौ ॥

स्यादौ वः ॥ २ । १ । ५७ ॥

अनेकस्वरस्य धातोरुवर्णस्य स्वरादौ वः ॥ वसुमिच्छतीति वसूः । वस्वौ । वस्वः । वस्वि । स्यादौ किम् ? । लुलुवतुः । इत्यूदन्ताः । पिता ॥

अर्डौ च ॥ १ । ४ । ३९ ॥

घुटि ऋतः ॥ पितरौ ॥

ऋतो डुर् ॥ १ । ४ । ३७ ॥

ङसिङसोः ॥ पितुः २ । पितरि । कर्त्ता ॥

तृस्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्त्रो घुट्यार् ॥ १ । ४ । ३८ ॥

ऋतः स्वान्यसम्बन्धिनि । कर्त्तारौ । अतिकर्त्तारौ । ना । नरौ । नरः । नुः ।

नुर्वा ॥ १ । ४ । ४८ ॥

नामि दीर्घः ॥ नृणाम् । नृणाम् ॥

क्रुशस्तुनस्तृच् पुंसि ॥ १ । ४ । ९१ ॥

शेषे घुटि । क्रोष्टा । प्रियक्रोष्टा । क्रोष्टारौ । घुटि किम् ? । क्रोष्टून् । शेषे किम् ? । हे क्रोष्टो ॥

टादौ स्वरे वा ॥ १ । ४ । ९२ ॥

क्रुशस्तुनस्तृच् पुंसि ॥ क्रोष्ट्रा । क्रोष्टुना । आमि नित्यत्वात् पूर्वं नामादेशे, क्रोष्टूनाम् । इति ऋदन्ताः ॥ ॠगतधातूनामनुकरणे, कीः । गीः । तीः । किरावित्यादि । इरभावे कॄः । क्रौ । क्रः । क्रम् । कॄन् । इत्यादि ॥ इति ॠदन्ताः ॥ ऋत्कार्यं लृकारेऽपि । विदा ॥ ऋफिडादित्वाल्लत्वे । विदलौ । ङसिङसोर्विदुल् ॥ इति लृदन्ताः । क्लृकारैकदेशस्यानुकरणे क्लॄः । क्लौ । क्लः । इत्यादि । इति ॡदन्ताः । अतिहेः । हे अतिहे ॥ इत्येदन्ताः ॥

आ रायो व्यञ्जने ॥ २ । १ । ५ ॥

तदतत्सम्बन्धिनि स्यादौ ॥ राः । रायौ । राभ्याम् । रासु । एवं सुराः । अतिराः । इत्यैदन्ताः ॥

ओत औः ॥ १ । ४ । ७४ ॥

विहिते घुटि । गौः । गावौ । गावः । विहितविशेषणादोकारविधानसामर्थ्याच्च चित्रगवः । द्यौः । द्यावौ । द्यावः । प्रियद्यौः । लुनातेर्विचि गुणे । लौः । ओतः किम् ? । चित्रगुः ॥

आ अम्शसोऽता ॥ १ । ४ । ७५ ॥

ओतः ॥ गाम् । सुगाम् । गाः । द्याम् । स्यादावित्येव । अचिनवम् । इत्योदन्ताः । सुनौः । सुनावौ । इत्यादि । इत्यौदन्ताः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्वरान्ताः पुँल्लिङ्गाः ॥

॥ अथ स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

पद्मा ॥

औता ॥ १ । ४ । २० ॥

आबन्तस्य स्वसम्बन्धिनौकारः ॥ पद्मे ॥

टौस्येत् ॥ १ । ४ । १९ ॥

आबन्तस्य स्वसम्बन्धिनि ॥ पद्मया ॥

आपो ङितां यैयास्यास्याम् ॥ १ । ४ । १७ ॥

पद्मायै । पद्मायाः २ । पद्मयोः २ । पद्मायाम् ॥

एदापः ॥ १ । ४ । ४२ ॥

आमन्त्र्यार्थे सिना ॥ हे पद्मे । एवं मालादयः । हे अम्ब । हे प्रियाम्ब । हे अम्बाडे ॥

सर्वादेर्डस्पूर्वाः ॥ १ । ४ । १८ ॥

आबन्तस्य ङितां यैयास्यास्यामः स्युः ॥ सर्वस्यै । सर्वस्याः २ । सर्वस्याम् । द्वितीयस्यै । द्वितीयायै । तत्सम्बन्धिविज्ञानान्नेह । प्रियसर्वायै । कर्मधारये दक्षिणपूर्वस्यै । बहुव्रीहौ तु, दक्षिणपूर्वायै । जरा । जरसौ । जरे । अतिजरे । विभक्तेरापा व्यवधानान्न जरस् । पृतनाः । पृतः इत्यपि केचित् । नासिकाः । नसः । निशाः । निशः । निज्भ्याम् । निच्छु । तीर्थपा विश्वपावत् । मतिः ॥

स्त्रिया ङितां वा दैदास्दास्दाम् ॥ १ । ४ । २८ ॥

इदुदन्तात् ॥ मत्यै । मतये । मत्याः २ मतेः २ । मत्याम् । मतौ । कन्यापत्यै कन्यापतये पुरुषाय स्त्रियै वा ॥ एव स्मृत्यादयः । द्वित्वे सत्याप् । द्वे २ । द्वाभ्याम् ३ ॥

त्रिचतुरस्तिसृचतसृ स्यादौ ॥ २ । १ । १ ॥

स्त्रियाम् ॥

ऋतो रः स्वरेऽनि ॥ २ । १ । २ ॥

तिसृचतसृस्थस्य स्वान्यसम्बन्धिनि स्यादौ ॥ सर्वापवादः । तिस्रः २ । तिसृणाम् । प्रियास्तिस्रोऽस्य प्रियतिसा । प्रियास्त्रयः प्रियाणि त्रीणि वा यस्याः सा प्रियत्रिर्मतिवत् । अनीति किम् ? । तिसृणाम् । प्रियतिसृणी कुले । देवी । देव्यौ ॥ एवं नद्यादयः । लक्ष्मीः ।

“ अवीतन्त्रीतरीलक्ष्मी-धीह्रीश्रीणामुदाहृतः ।
स्त्रीलिङ्गानाममीषान्तु सिलोपो न कदाचन ॥ १ ॥ ”

स्त्री । स्त्रियौ । स्त्रियमिच्छति स्त्रीवाचरति वा स्त्री । धातोरि-

वर्णोवर्णस्येति नित्यमियुः । स्त्रियम् । स्त्रियः । अतिस्त्रियम् २ । अतिस्त्रियः २ । अतिस्त्रिया । शेषं पुंवत् । श्रीः । श्रियौ । श्रियै । श्रिये । अतिश्रियै । अतिश्रिये । स्त्रियै नराय वा । एवं धीह्री-प्रभृतयः । प्रवृत्तिनिमित्तैक्ये सति लिङ्गान्तरविशिष्टार्थानभिधायकत्वं नित्यस्त्रीत्वमितिमते । प्रकृष्टा धीर्यस्य यस्या वेति विग्रहे प्रकृष्टा धीरिति विग्रहे वा लक्ष्मीवत् । अमि शसि च प्रध्यम्, प्रध्यः । पदान्तरं विना स्त्रियां वर्त्तमानत्वं नित्यस्त्रीत्वमितिमते तु प्रकृष्टं ध्यायतीति विग्रहेऽपि लक्ष्मीवत् । सुष्टु धीर्यस्या यस्य वा शोभना धीः सुधीरिति वा विग्रहे सुधीरुभयमतेऽपि श्रीवत् । सुष्ठु ध्यायतीति विग्रहे परमते श्रीवत् । पूर्वमते तु नीवत् । ग्रामणीः पुंवत् । ग्रामनयनं पुंधर्म उत्सर्गतः ॥

स्त्रियाम् ॥ १ । ४ । ९३ ॥

क्रुशस्तुनस्तृच् ॥ निर्निमित्तत्वात् पञ्चक्रोष्टृ इत्यत्र न तृजूनिवृत्तिः ॥

स्त्रियां नृतोऽस्वस्त्रादेर्ङीः ॥ २ । ४ । १ ॥

क्रोष्ट्री । देवीवत् । इतीदन्ताः ॥ रज्जुतनुधेन्वादयो मतिवत् ॥ इत्युदन्ताः । भ्रूः श्रीवत् ॥

भ्रूश्नोः ॥ २ । १ । ५३ ।

उवर्णस्य संयोगात्परस्य स्वरादौ प्रत्यये उव् ॥ भ्रुवौ । भ्रुवः । हे भ्रूः । हे सुभ्रु इत्यादौ स्त्रीपर्यायत्वादूङि कृते ह्रस्वः । भ्रुवा । भ्रुवः । भ्रूणाम् । भ्रुवाम् । खलपूः पुंवत् । पुनर्भूः । हेपुनर्भु । पुनर्भ्वम् ॥

कवर्गैकस्वरवति ॥ २ । ३ । ७६ ॥

उत्तरपदे पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णात् परस्य उत्तरपदान्तस्थनागमस्य स्यादेश्च नो णः, न चेत्पदैकसम्बन्धी ॥ पुनर्भूणाम् । वर्षाभूः । हे वर्षा-

ातुर्मातः पुत्रेऽर्हे सिनामन्त्र्ये ॥ १ । ४ । ४० ॥ हे गार्गीमात ।
अर्हे इति किम् ? । अरे गार्गीमातृक ॥ (पंक्ति ६ ठीमां ' शसि
मातॄः ' पछी.)

श्रु । "भेक्यां पुनर्नवायां स्त्री वर्षाभूर्दर्दुरे पुमान् ।" भेकजातौ नित्य-
स्त्रीत्वाभावात् । हेवर्षाभूः । वर्षाभ्वौ । स्वयंभूःपुंवत् । वधूजम्ब्वादयो
देवीवत् । स्वसा ।

" स्वसा तिस्रश्चतस्रश्च ननान्दा दुहिता तथा ।
याता मातेति सप्तैते स्वस्रादय उदाहृताः ॥ १ ॥ "

माता पितृवत् । शसि मातॄः । राः पुंवत् । द्यौर्गोवत् । नौर्ग्लौवत् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-
प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमल-
मिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविज-
यनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

॥ अथ स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

अतः स्यमोऽम् ॥ १ । ४ । ५७ ॥

नपुंसकस्य ॥ कुलम् २ ॥

औरीः ॥ १ । ४ । ५६ ॥

नपुंसकस्य ॥ कुले २ ॥

नपुंसकस्य शिः ॥ १ । ४ । ५५ ॥

जस्शसोः ॥

स्वराच्छौ ॥ १ । ४ । ६५ ॥

नपुंसकान्नोऽन्तः ॥

नि दीर्घः ॥ १ । ४ । ८५ ॥

शेषघुट्परे स्वरस्य ॥ कुलानि २ । शेषं पुंवत् ॥

पञ्चतोऽन्यादेरनेकतरस्य दः ॥ १ । ४ । ५८ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः ॥ अन्यत् । अन्यद् । अन्यतरत् २ । इतरत् २ । कतरत् २ । कतमत् २ । अनेकतरस्येति किम् ? । एकतरम् । सम्बन्धिविज्ञानात् प्रियान्यम् । सर्वादेरित्येव । अन्यं नाम किञ्चित् । अतिजरम् । अतिजरसम् ॥

जरसो वा ॥ १ । ४ । ६० ॥

नपुंसकस्य स्यमोर्लुप् ॥ अतिजरः २ । अतिजरसी । अतिजरे । शौ परत्वाज्जरस् ॥

धुटां प्राक् ॥ १ । ४ । ६६ ॥

स्वरात् परा या धुड्जातिस्तदन्तस्य नपुंसकस्य शौ धुड्भ्य एव प्राग् नोऽन्तः ॥

न्स्महतोः ॥ १ । ४ । ८६ ॥

स्वरस्य शेषे घुटि दीर्घः ॥ अतिजरांसि । अतिजराणि । हृदयानि । हृन्दि । उदकानि । उदानि । आसानि । आसनानि ॥

क्लीबे ॥ २ । ४ । ९७ ॥

स्वरान्तस्य ह्रस्वः ॥ विश्वपम् ॥

अनतो लुप् ॥ १ । ४ । ५९ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः ॥ लुप्करणं स्थानिवद्भावनिषेधार्थम् । तेन यत् तदित्यादि । प्रियत्रि ॥

नामिनो लुग् वा ॥ १ । ४ । ६१ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः ॥ प्रियतिसृ ॥

अनाम्स्वरे नोऽन्तः ॥ १ । ४ । ६४ ॥

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य स्यादौ ॥ प्रियतिसृणी । प्रियतिसृणि ॥

वान्यतः पुमांष्टादौ स्वरे ॥ १ । ४ । ६२ ॥

नाम्यन्तो नपुंसकः ॥ प्रियतिस्रा । प्रियतिसृणा । प्रियतिसृणाम् । शब्दा द्विविधाः । दध्यादिवत् केचित्स्वतो लिङ्गभाजः, परे गुणक्रियाद्रिप्रवृत्तिनिमित्ताः पटुचिकीर्षादयो विशेष्यानुरूपलिङ्गभाजः । वारि । हे वारे । हे वारि । ग्रामणि । ग्रामण्या । ग्रामणिना । ग्रामण्याम् । ग्रामणीनाम् । एवं सुधिप्रध्यादयः । प्ररि । आत्वे । प्रराभ्याम् । प्ररीणाम् ॥

दध्यस्थिसक्थ्यक्ष्णोऽन्तस्यान् ॥ १ । ४ । ६३ ॥

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य टादौ स्वरे ॥ दध्ना । प्रियदध्ना । अस्थि । सक्थि । अक्षि । मधु । त्रपु । सानु । पटु । पटवे । पटुने । प्रियक्रोष्टु । प्रियक्रोष्ट्रा । प्रियक्रोष्टुना । अतिगु । अतिगुना । एवं प्रद्युसुन्वादयः । कर्तृ । हे कर्तृ । हे कर्तः । कर्त्रा । कर्तृणा ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ताः पुँल्लिङ्गाः ॥

चजः कगम् ॥ २ । १ । ८६ ॥

धुटि प्रत्यये पदान्ते च तच्चासत्परे स्यादिविधौ च पूर्वस्मिन् ॥ सुवाक् । सुवाग् । सुवाचौ । सुवाक्षु ॥

अञ्चोऽनर्चायाम् ॥ ४ । २ । ४६ ॥

एवोपान्त्यनस्य लुक् किति ङिति च ॥ अनर्चायामिति किम् ? । अञ्चितोऽतिथिः ॥

घुटि ॥ १ । ४ । ६८ ॥

निमित्तविशेषोपादानं विनाऽऽपादपरिसमाप्तेर्यत् कार्यं वक्ष्यते तद्घुटि वेदितव्यम् ॥

अचः ॥ १ । ४ । ६९ ॥

धुडन्तस्याञ्चतेर्धातोस्तदतत्सम्बन्धिनि घुटि धुटः प्राग् नोऽन्तः ॥

युजञ्चक्रुञ्चो नो ङः ॥ २ । १ । ७१ ॥

पदान्ते ॥ प्राङ् । प्राञ्चौ ॥

अच्च प्राग्दीर्घश्च ॥ २ । १ । १०४ ॥

णिक्यघुड्वर्जिते यकारादौ स्वरादौ च प्रत्यये ॥ प्राचः । प्राग्भ्याम् । प्राक्षु । हे प्राङ् । एवं प्रत्यङ् । प्रतीचः । अन्वाचयशिष्टत्वाद् दीर्घत्वस्य तदभावेऽपि चादेशो भवति । इत्यच्चः ॥

उदच उदीच् ॥ २ । १ । १०३ ॥

णिक्यघुड्वर्जे यकारादौ स्वरादौ च । उदीचः । उदग्भ्याम् ॥

सहसमः सध्रिसमि ॥ ३ । २ । १२३ ॥

क्विबन्तेऽञ्चतौ । सहाञ्चतीति सध्र्यङ् । समञ्चतीति सम्यङ् । समीचः ॥

तिरसस्तिर्यति ॥ ३ । २ । १२४ ॥

क्विबन्तेऽञ्चतौ । तिर्यङ् । तिर्यञ्चौ । तिरश्चः । तिर्यग्भ्याम् ॥

सर्वादिविष्वग्देवाड्ड्रिः क्व्यञ्चौ ॥ ३ । २ । १२२ ॥

अन्तः ॥ अदद्र्यङ् ॥

वाऽद्रौ ॥ २ । १ । ४६ ॥

अन्तेऽदसो दस्य मः ॥

मादुवर्णोऽनु ॥ २ । १ । ४७ ॥

अदसो वर्णमात्रस्य आसन्नः ॥ द्वावत्र दकारौ तत्र मविकल्पे षाड्रूप्यम् । अदमुयङ् । अमुद्र्यङ् । अमुमुयङ् । अदमुयञ्चौ । शसि अदमुईचः । अदमुयग्भ्याम् । विष्वद्र्यङ् । देवद्र्यङ् । अर्चायां तु नोऽन्तो न । शसादौ, प्राञ्चः । प्राङ्भ्याम् । प्राङ्षु । प्राङ्क्षु । एवं प्रत्यञ्चादयः । क्रुञ्चेः क्विपि क्रुञ्च इति सौत्रनिर्देशान्नलुगभावः । क्रुङ् । क्रुञ्चौ । क्रुञ्चः ॥

संयोगस्यादौ स्कोर्लुक् ॥ २ । १ । ८८ ॥

धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥

यजसृजमृजराजभ्राजभ्रस्जव्रश्चपरिव्राजः शः षः ॥ २ । १ । ८७ ॥

एषां चजोर्धातोः शस्य च धुटि प्रत्यये पदान्ते च षः ॥ मूलं वृश्चति मूलवृट् २ । मूलवृश्चौ । मूलवृड्त्सु । मूलवृट्सु । देवेट् २ । उपसृट् २ । तीर्थसृट् २ । मृट् २ । सम्राट् २ । भ्राट् २ । भृट् २ । भृज्जौ । परिव्राट् २ ॥

युजोऽसमासे ॥ १ । ४ । ७१ ॥

धुडन्तस्य घुटि परे धुटः प्राग् नोऽन्तः ॥ युनक्तीति युङ् । युञ्जौ । युञ्जः । असमासे किम् ? । अश्वयुक् । ऋदिन्निर्देशः किम् ? । युजिच् समाधावित्यस्य मा भूत् । युज्यते इति युक् । युजौ । युजः । विभ्राक् । विभ्राग्भ्याम् ॥

ऋत्विज्दिशदृश्स्पृश्स्रज्दधृषुष्णिहो गः ॥ २ । १ । ६९ ॥

पदान्ते ॥ ऋत्विग् २ । ऋत्विजौ ॥

वसुराटोः ॥ ३ । २ । ८१ ॥

उत्तरपदयोर्विश्वस्य दीर्घः ॥ विश्वाराट् । विश्वराजौ ॥

रात्सः ॥ २ । १ । ९० ॥

पदस्य संयोगान्तस्य रात्सस्यैव लुक् ॥ ऊर्क् । ऊर्ग् । ऊर्जौ । मरुत् । मरुतौ ॥

ऋदुदितः ॥ १ । ४ । ७० ॥

धुडन्तस्य घुटि धुटः प्राक् स्वरात्परो नोऽन्तः ॥ महान् । महान्तौ । हे महन् । महतः ॥

अभ्वादेरत्वसः सौ ॥ १ । ४ । ९० ॥

शेषे दीर्घः ॥ भवान् । भवन्तौ । हे भवन् । एवं गोमान् । अभ्वादेः किम् ? । पिण्डग्रः । गोमन्तमिच्छति क्यनि क्विप् गोमान् । शतृप्रत्ययान्तानां दीर्घाभावो विशेषः । पचन् । भवन् । महन् ॥

अन्तो नो लुक् ॥ ४ । २ । ९४ ॥

द्व्युक्तजक्षपञ्चतः परस्य शितोऽवितः ॥ ददत् । दधत् । जक्षत् । जाग्रत् । दरिद्रत् । शासत् । चकासत् । दधिमत् । दधिमद् । दधिमथौ । इत्यादि । सुपाद् २ । सुपादौ ॥

यस्वरे पादः पदणिक्यघुटि ॥ २ । १ । १०२ ॥

प्रत्यये ॥ सुपदः ॥

लुगस्यादेत्यपदे ॥ २ । १ । ११३ ॥

अपदे इति किम् ? । दण्डाग्रम् ॥

तः सौ सः ॥ २ । १ । ४२ ॥

त्यदादीनां स्वसम्बन्धिनि ॥ स्यः । त्यौ । त्ये । शेषं सर्ववत् । प्रियत्यत् पुमान् । सः । तौ । ते । यः । यौ । ये । एषः । एतौ । एते ॥

त्यदामेनदेतदो द्वितीयाटौस्यवृत्त्यन्ते ॥ २।१।३३ ॥

अन्वादेशे ॥ कस्यचिद्वस्तुनः किञ्चित्क्रियादिकं विधातुं कथितस्य तेनान्येन वा शब्देन पुनरन्यद्विधातुं कथनमन्वादेशः। उद्दिष्टमेतदध्ययनमथो एनदनुजानीत। एतकं साधुमावश्यकमध्यापयाथो एनमेव सूत्राणि। अत्र साकोऽप्यादेशः। एतेन रात्रिरधीताऽथो एनेनाहरप्यधीतम्। एतयोः शीलं शोभनमथो एनयोर्महती कीर्त्तिः। सर्वाणि शास्त्राणि ज्ञातवन्तावेतौ अथो एनयोस्तिष्ठतोर्नान्यः पूजार्हः। अवृत्त्यन्त इति किम्?। अथो परमैतं पश्य। अन्तग्रहणं किम्?। एनच्छ्रितकः। द्वितीयाटौसीति किम्?। एते मेधाविनो विनीता अथो एते शास्त्रस्य पात्रम्। अन्वादेश इत्येव। जिनदत्तमध्यापय एतं च गुरुदत्तम् ॥

गडदबादेश्चतुर्थान्तस्यैकस्वरस्यादेश्चतुर्थः स्ध्वोश्च प्रत्यये ॥ २।१।७७ ॥

धात्ववयवस्य पदान्ते ॥ घुत्। घुद्। बुधौ। बुधः। घुद्भ्याम्। राजा। राजानौ ॥

नामन्त्र्ये ॥ २।१।९२। ॥

नाम्नो नस्य लुक् पदान्ते ॥ हे राजन्। राज्ञः। राजभ्याम्। राज्ञि। राजनि। यज्वा ॥

न वमन्तसंयोगात् ॥ २।१।१११ ॥

परस्यानोऽकारस्य लुक् ॥ यज्वनः। आत्मा। आत्मनः। प्रतिदिवा ॥

भ्वादेर्नामिनो दीर्घो र्वोर्व्यञ्जने ॥ २।१।६३ ॥

प्रतिदीव्नः ॥ र्वोर्भ्वादिसम्बन्धिविशेषणं किम्?। दिव्नः। नामिनो भ्वादिसम्बन्धिविशेषणं किम्?। दधिव्रज्या। प्रत्यासत्त्या तस्यैवेति विशेषणाद् ग्रामणिव्रज्या ॥

इन्हन्पूषार्यम्णः शिस्योः ॥ १ । ४ । ८७ ॥

इन्नन्तस्य हनादीनां च स्वरस्य शौ शेषे सावेव च दीर्घः । दण्डी । दण्डिनौ । तपस्वी । वाग्मी । वृत्रहा । वृत्रहणौ । हे वृत्रहन् ॥

हनो ह्नो घ्नः ॥ २ । १ । ११२ ॥

हनो घि ॥ २ । ३ । ९४ ॥

हन्तेर्नो घि निमित्तकार्यिणोरन्तरे सति णो न। वृत्रघ्नः। वृत्रहभ्याम् । वृत्रघ्नि । वृत्रहणि । पूषा । पूषणौ । अर्यमा । अर्यमणौ ॥

श्वन्युवन्मघोनो ङीस्याद्यघुट्स्वरे व उः ॥ २ । १ । १०६ ॥

सस्वरः । श्वा । श्वानौ । शुनः । युवा । यूनः । मघवा । मघोनः । अर्वा । अर्वाणौ ॥

पथिन्मथिन्भुक्षः सौ ॥ १ । ४ । ७६ ॥

एषां नान्तानामन्तस्य सौ आः ॥

एः ॥ १ । ४ । ७७ ॥

पथ्यादीनां नान्तानामिकारस्य घुटि परे आः ॥

थो न्थ् ॥ १ । ४ । ७८ ॥

पथिमथोर्नान्तयोस्थस्य घुटि परे न्थ् स्यात् । पन्थाः । हे पन्थाः । पन्थानौ ॥

इन् ङीस्वरे लुक् ॥ १ । ४ । ७९ ॥

पथ्यादीनामघुटि च स्यादौ इन् लुक् । पथः । पथा । मन्थाः । मन्थानौ । मथः । मथा । ऋभुक्षाणौ । ऋभुक्षः । पञ्च २ । पञ्चभिः ॥

सङ्ख्यानां र्णाम् ॥ १ । ४ । ३३ ॥

आमो नाम्। पञ्चनाम्। पञ्चसु। एवं सप्तादयः। प्रियपञ्चादयो राजवत्। प्रियपञ्चः॥

वाष्टन आः स्यादौ ॥ १ । ४ । ५२ ॥

तदतत्सम्बन्धिनि ॥

अष्ट और्जश्शसोः ॥ १ । ४ । ५३ ॥

स्वसम्बन्धिनोः ॥ अष्ट इति कृतात्वस्याष्टनो निर्देशः ॥ अष्टौ २ । अष्ट २ । अष्टाभिः । अष्टभिः । अष्टभ्यः । अष्टाभ्यः २ । अष्टानाम् । अष्टसु । अष्टासु । परमाष्टौ । परमाष्ट । प्रियाष्टाः । प्रियाष्टा । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टानौ । इत्यादि ॥

अपः ॥ १ । ४ । ८८ ॥

स्वरस्य शेषे घुटि दीर्घः ॥ स्वाप् । स्वापौ । हे स्वप् ॥

अपोऽद् भे ॥ २ । १ । ४ ।

स्यादौ ॥ स्वद्भ्याम् । तुण्डिभमाचष्टे तुण्डिप् २ । तुण्डिभौ । एवं गर्धप् । गर्दभौ । गर्धब्भ्याम् ॥

अयमियं पुंस्त्रियोः सौ ॥ २ । १ । ३८ ॥

त्यदामिदमः ॥ अयम् । परमायम् । साकोऽप्येवम् । त्यदामिति किम् ? । अतीदम् ना स्त्री वा ॥

दो मः स्यादौ ॥ २ । १ । ३९ ॥

त्यदामिदमः ॥ इमौ २ । इमे । इमम् । इमकम् । त्यदामित्येव । प्रियेदमौ ॥

इदमः ॥ २ । १ । ३४ ॥

त्यदादेरिदमो द्वितीयाटौसि अन्वादेशे एनत् स्यादवृत्त्यन्ते ॥ एनम् । एनौ । एनान् । एनेन । एनयोः २ ॥

अद्व्यञ्जने ॥ २ । १ । ३५ ॥

त्यदादेरिदमः स्यादावन्वादेशेऽवृत्त्यन्ते। आभ्याम्। एषु। अनक् इति वचनात् साकोऽपि विधिः॥

टौस्यनः॥ २। १। ३७॥

त्यदामनक इदमः॥ अनेन। अनक इति किम्?। इमकेन॥

अनक्॥ २। १। ३६॥

त्यदादेर्व्यंजनादौ स्यादौ परे अगवर्ज इदमत्। आभ्याम॥

इदमदसोऽक्येव॥ १। ४। ३॥

आत्परस्य भिस ऐस्। इमकैः। नियमः किम्?। एभिः। परमैभिः। अस्मै। एभ्यः। अस्मात्। अस्य। अनयोः। एषाम्। अस्मिन्। एषु॥

किमः कस्तसादौ च॥ २। १। ४०॥

त्यदां स्यादौ॥ साकोऽपि। कः। कौ। के। शेषं सर्ववत्। त्यदामित्येव। प्रियकिम्?॥

मो नो म्वोश्च॥ २। १। ६७॥

म्वादेः पदान्ते, स चासन् परे॥ प्रशाम्यतीति प्रशान्। प्रशामौ। प्रशान्भ्याम्। एवं प्रदान्। प्रतान्। परिक्लान्॥

वाः शेषे॥ १। ४। ८२॥

घुटि परेऽनडुच्चतुरोरुतः॥ चत्वारः। प्रियचत्वाः। चतुरः। चतुर्णाम्॥

अरोः सुपि रः॥ १। ३। ५७॥

एव रस्य। चतुर्षु॥

उतोऽनडुच्चतुरो वः॥ १। ४। ८१॥

सम्बोधने सौ॥ हे प्रियचत्वः॥

दिव औः सौ॥ २। १। ११७॥

सुद्यौः । सुदिवौ । हे सुद्यौः ॥

उः पदान्तेऽनूत् ॥ २ । १ । ११८ ॥

दिवः ॥ सुद्युभ्याम् । अनूत् किम् ? । द्युभवति । शब्दप्राट् २ । शब्दप्राशौ । एवं विश् । तादृक् । तादृशौ । एवं सुदिशूसदृशूघृतस्पृशादयः ॥

नशो वा ॥ २ । १ । ७० ॥

पदान्ते गः ॥ जीवनक् २ । जीवनट् २ । जीवनशौ ॥

सजुषः ॥ २ । १ । ७३ ॥

रुः पदान्ते ॥

पदान्ते ॥ २ । १ । ६४ ॥

भ्वादेर्वोर्भ्वादेर्नामिनो दीर्घः ॥ सह जुषते इति सजूः । सजुषौ ॥

णषमसत्परे स्यादिविधौ च ॥ २ । १ । ६० ॥

इतः सूत्रादारभ्य यत्परं कार्यं विधास्यते तस्मिन् स्याद्यधिकारविहिते च पूर्वस्मिन्नपि कर्त्तव्ये णत्वं षत्वं वा असिद्धं द्रष्टव्यम् ॥ एतत्सूत्रनिर्दिष्टयोश्च णषयोः परे षे णोऽसन् । णषशास्त्रं वा ॥ इति षत्वस्यासिद्धत्वात् पिपठीः । पिपठिषौ । पिपठीःषु । पिपठीष्षु । दधृक् २ । दधृषौ । रत्नमुट् २ । रत्नमुषौ । एवं प्रियषट् २ । षट् २ । षड्भिः । षण्णाम् । चिकीर्षतीति चिकीः । चिकीर्षौ । चिकीर्षु । विवक्षतीति विवक् २ । तट् २ । तक्षौ । ण्यन्तात् क्विपि तु । तक् २ । एवं गोरट् । गोरक् । दिधक् । पिपक् । सुपीः । सुपिसौ । सुतूः । सुतुसौ । विद्वान् । विद्वांसौ । हे विद्वन् ॥

क्वसुष्मतौ च ॥ २ । १ । १०५ ॥

अणिक्यघुटि यस्वरे प्रत्यये ॥ विदुषः ॥

स्रंसूध्वंसूक्वस्सनडुहो दः ॥ २ । १ । ६८ ॥

पदान्ते स चासन् परे स्यादिविधौ च । विद्वद्भ्याम् । क्वस्विति द्विःसकारपाठः किम् ? । विद्वान् । एवं सेदिवान् । सेदिवांसौ । सेदुषः । सेदिवद्भ्याम् । सुहिनस्तीति सुहिन् । सुहिंसौ । ध्वत् २ । ध्वसौ । स्रत् २ ॥

पुंसोः पुमन्स् ॥ १ । ४ । ७३ ॥

तदतत्सम्बन्धिनि घुटि ॥ पुमान् । पुमांसौ । हे पुमन् । पुंसः । पुंभ्याम् ३ । पुंसु । श्रेयान् । श्रेयांसम् । हे श्रेयन् । उशना । उशनसौ ॥

वोशनसो नश्चामन्त्र्ये सौ ॥ १ । ४ । ८० ॥

लुक् ॥ हे उशनन् । हे उशन । हे उशनः । एवमनेहा । हे अनेहः । पुरुदंशा । हे पुरुदंशः । वेधाः । वेधसौ । हे वेधः । सुवः । सुवसौ २ । पिण्डग्रः । पिण्डग्रसौ २ ॥ दोः ॥ दोषौ । दोष्णः । दोषः ॥

अदसो दः सेस्तु डौः ॥ २ । १ । ४३ ॥

त्यदां सौ सः ॥ असौ । असकौ । हे असौ । हे असकौ । त्यदामिति किम् ? । अत्यदाः ॥

असुको वाकि ॥ २ । १ । ४४ ॥

त्यदां सावदसः ॥ असुकः । हे असुक ॥

मोवर्णस्य ॥ २ । १ । ४५ ॥

त्यदादेरदसो दः ॥ मादुवर्णोऽनु । अमू २ ॥

बहुष्वेरीः ॥ २ । १ । ४९ ॥

अदसो मः परस्य ॥ अमी । अमुम् । अमून् ॥

प्रागिनात् ॥ २ । १ । ४८ ॥

अदसो मः परस्य वर्णस्योवर्णः ॥ अमुना । अमूभ्याम् ३ । अमीभिः । अमुष्मै । अमीभ्यः २ । अमुष्मात् । अमुष्य । अमुयोः

२ । अमीषाम् । अमुष्मिन् । अमीषु । अमुकौ । अमुके । अमुकैः । इत्यादि ॥

अनडुहः सौ ॥ १ । ४ । ७२ ॥

तदतत्सम्बन्धिनि धुडन्तस्य धुटः प्राग् नोऽन्तः ॥ अनड्वान् । अनड्वाहौ । हे अनड्वन् । अनडुद्भ्याम् । अनडुत्सु ॥

हो धुट्पदान्ते ॥ २ । १ । ८२ ॥

ढः ॥ लिट् । लिड् । लिड्भ्याम् । विश्ववाट् २ । विश्ववाहौ । शसादौ विश्वौह इत्यादीति केचित् ॥ एवं पर्णघुट्प्रमुखाः ॥

भ्वादेर्दादेर्घः ॥ २ । १ । ८३ ॥

हो धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥ गोधुक् २ । गोदुहौ । गोधुक्षु । भ्वादेः किम् ? । दामलिट् २ ॥

मुहद्रुहष्णुहष्णिहो वा ॥ २ । १ । ८४ ॥

हो घो धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥ मुक् २ । मुट् २ । मुहौ । ध्रुक् २ । ध्रुट् २ । स्नुक् २ । स्नुट् २ । स्नुहौ । स्निक् २ । स्निट् २ । उष्णिग् २ । उष्णिहौ । उष्णिग्भ्याम् ३ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलाभिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनान्ताः पुँल्लिङ्गाः ॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

वागृक्त्वगादयः सुवाग्वत् ॥ स्रक् । स्रग् । स्रजौ । स्रजः । आद्वेर इत्यात्वे आदित्यापि, स्या । स्ये । स्याः । सर्वाशब्दवत् ।

सा। या। एषा। एताम्। अन्वादेशे एनाम्। समित् २। समिधौ। सुपर्वा। सुपर्वाणौ। आपः। अपः। अद्भिः। ककुप्। ककुभौ। इयम्। इमे। इमाः। इमाम्। एनाम्। अनया। आभ्याम्। आभिः। अस्यै। अत्र परत्वात्पूर्वमदादेशे पश्चात् डस्। अस्याः। अनयोः। आसाम्। अस्याम्। आसु। का। के। काः। चतस्रः २। चतसृभिः। चतसृभ्यः २। चतसृणाम्। चतसृषु। हे चतस्रः॥ पदान्ते इति दीर्घे, गीः। गिरौ। गीर्भ्याम्। गीर्षु। एव पुर्धुरादयः। द्यौः पुंवत्। दिक् २। दिशौ। दृक् २। दृशौ। प्रावृट्। प्रावृड। प्रावृषौ। आशीः। षत्वस्यासत्त्वाद्रुत्वम्। आशिषौ। असौ। अमू। अमूः। अमूम्। अमुया। अमूभ्याम्। अमूभिः। अमुष्यै। अमुष्याः। अमुयोः। अमूषाम्। अमूषु॥

नहाहोर्धतौ॥ २। १। ८५॥

हो धुटि प्रत्यये पदान्ते च॥ उपानत् २। उपानहौ। उपानद्भ्याम्॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनान्ताः स्त्रीलिङ्गाः॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ता नपुंसकलिङ्गाः॥

प्राक्॥ प्राची। प्राञ्चि। प्रत्यक्। प्रतीची। प्रत्यञ्चि। एवं सम्यगादयः॥ गवाक्। गोअक्। गोक्। पूजायां गवाङ्। गोअङ्। गोङ्। गोची। गवाञ्ची। गोअञ्ची। गोञ्ची। सुवल्। सुवल्गी॥

ल्गौ वा॥ १। ४। ६७॥

रलाभ्यां परा या धुड्जातिस्तदन्तस्य नपुंसकस्य शौ धुड्भ्य एव प्राग् नोऽन्तो वा ॥ सुवल्ङ्गि । सुवल्गि । असृक् २ । असृजी । असृञ्जि । असानि । अस्ना । असृजा । ऊर्क् २ । ऊर्जी । ऊर्ञ्जि । ऊर्जि । बहूर्ञ्जि । बहूर्जि । अन्येतु ऊर्जादौ नरजानां नित्यं संयोगं बहूर्जशब्दे तु रनजानां वा संयोगमिच्छन्ति । जगत् २ । जगती । जगन्ति ॥

अवर्णादश्नोऽन्तो वातुरीङ्योः ॥ २ । १ । ११५ ॥

तुदत् । तुदन्ती । तुदती । तुदन्ति । भात् २ । भान्ती । भाती । भान्ति । अश्न इति किम् ? । क्रीणत् । क्रीणती ॥

श्यशवः ॥ २ । १ । ११६ ॥

ईङ्योरतुरन्तो नित्यम् ॥ दीव्यन्ती । पचन्ती । भवत् । भन्ती । महत् । महती । महान्ति । यकृन्ति । यकानि । शकृन्ति । शकानि । ददत् २ । ददती ॥

शौ वा ॥ ४ । २ । ९५ ॥

द्व्युक्तजक्षपञ्चतः परस्यान्तो नो लुक् ॥ ददन्ति । ददति । जक्षन्ति । जक्षति । एवं जाग्रदादि । त्यत् २ । तत् २ । यत् २ । एतत् २ । अन्वादेशे एनत् इत्यादि । बेभित् २ । बेभिदी । बेभिदि । एवं चेच्छित् २ । अहः । अह्नी । अहनी । अहानि । अह्ना । अहोभ्याम् । अह्नि । अहनि । अहःसु २ । हे अहः । ब्रह्म । ब्रह्मणी । ब्रह्माणि ॥

क्लीबे वा ॥ २ । १ । ९३ ॥

आमन्त्र्ये नाम्नो नो लुक् ॥ हे ब्रह्मन् । हे ब्रह्म । दण्डि । दण्डिनी । दण्डीनि । बहुवृत्रहाणि । बहुपूषाणि । बह्वर्यमाणि । स्वप् । स्वपी ॥

नि वा ॥ १ । ४ । ८९ ॥

अघो नाम्ने पूर्वस्वरस्य घुटि वा दीर्घः॥ स्वाम्बिप। स्वम्बिप। एवमत्यप्। बह्वप्। इदम्। इमे इमानि। इदम्। एनत् २। इत्यादि। किम्। के। कानि। वाः। वारी। वारि। वारा। वार्भ्याम्। चत्वारि। विमलद्यु। विमलदिवी। वृस्यन्तोऽसषे इति पदत्वनिषेधादुत्वं न। धनुः। धनुषी। धनूंषि। धनुर्भ्याम्। चक्षुः। चक्षुषी। चक्षूंषि। हविः। हविषी। हवींषि। पिपठीः। पिपठिषी। पिपठिषि। पयः। पयसी। पयांसि। एवं वचःप्रमुखाः। सुपुम्। सुपुंसी। सुपुमांसि। अदः। अमू। अमूनि। शेषं पुंवत्। स्वनडुत् २। स्वनडुही। स्वनड्वांहि। काष्ठतट् २। काष्ठतक्षी। काष्ठतक्षि। काष्ठतड्भ्याम्॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनान्ता नपुंसकलिङ्गाः॥

॥ अथ युष्मदस्मत्प्रक्रिया ॥

त्वमहं सिना प्राक् चाकः ॥ २। १। १२ ॥

युष्मदस्मदोर्यथासङ्ख्यं तदतत्सम्बन्धिना ॥ त्वम्। अहम्। अतित्वम्। अत्यहम्। प्राक् चाक इति किम्?। त्वकम्। अहकम्।

मन्तस्य युवावौ द्वयोः ॥ २। १। १० ॥

युष्मदस्मदोः स्यादौ ॥

अमौ मः ॥ २। १। १६ ॥

युष्मदस्मद्भ्याम् ॥

युष्मदस्मदोः ॥ २। १। ६ ॥

व्यञ्जनादौ तदतत्सम्बन्धिनि स्यादौ आः स्यात् ॥ युवाम् २। आवाम् २ ॥

यूयंवयं जसा ॥ २ । १ । १३ ॥

युष्मदस्मदोः प्राक् चाकः ॥ यूयम् । वयम् । यूयकम् । वयकम् ॥

त्वमौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन् ॥ २ । १ । ११ ॥

स्यादौ युष्मदस्मदोर्मन्तस्य । त्वाम् । माम् ॥

शसो नः ॥ २ । १ । १७ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य ॥ युष्मान् । अस्मान् ॥

टाङ्योसि यः ॥ २ । १ । ७ ॥

युष्मदस्मदोः ॥ त्वया । मया । युवाभ्याम् ३ । आवाभ्याम् ३ । युष्माभिः । अस्माभिः ॥

तुभ्यंमह्यं ङ्या ॥ २ । १ । १४ ॥

युष्मदस्मदोः ॥ तुभ्यम् । मह्यम् । प्राक् चाक इत्येव। तुभ्यकम् । मह्यकम् ॥

अभ्यं भ्यसः ॥ २ । १ । १८ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य चतुर्थीबहुवचनस्य ॥

शेषे लुक् ॥ २ । १ । ८ ॥

आत्वयत्वनिमित्ततरस्यादौ युष्मदस्मदोरन्तस्य लुक् ॥ युष्मभ्यम् । अस्मभ्यम् । शेषे किम् ? । त्वयि । मयि ॥

ङसेश्चाद् ॥ २ । १ । १६ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य पञ्चमीभ्यसः ॥ त्वद् । मद् । युस्मद् । अस्मद् ॥

तवमम ङसा ॥ २ । १ । १५ ॥

युष्मदस्मदोः ॥ तव । मम । प्राक् चाक इत्येव । तवक । ममक । युवयोः २ । आवयोः २ ॥

आम आकम् ॥ २ । १ । २० ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य ॥ युष्माकम् । अस्माकम् । त्वयि । मयि । युष्मासु । अस्मासु । युष्मानस्मान् वाचष्टे युष्मयतेरस्मयतेश्च क्विपि युष्म् अस्म् इति मान्तत्वे एकदेशविकृतन्यायेन त्वमादय आदेशाः । त्वम् । अहम् । युषाम् २ । असाम् २ । यूयम् । वयम् । युषाम् । असाम् । युषान् । असान् । युष्या । अस्या । युषाभ्याम् ३ । असाभ्याम् ३ । युषाभिः । असाभिः । तुभ्यम् । मह्यम् ॥

मोर्वा ॥ २ । १ । ९ ॥

शेषे स्यादौ युष्मदस्मदोर्लुक् ॥ युषभ्यम् । युष्मभ्यम् । असभ्यम् । अस्मभ्यम् । युषत् । युष्मत् । असत् । अस्मत् । तव । मम । युष्योः । अस्योः । युषाकम् । युष्माकम् । असाकम् । अस्माकम् । युष्यि । अस्यि । युषासु । असासु । त्वां मां वातिक्रान्तः, अतित्वम् । अत्यहम् । अतित्वाम् ३ । अतिमाम् ३ । अतियूयम् । अतिवयम् । अतित्वान् । अतिमान् । अतित्वया । अतिमया । अतित्वाभ्याम् ३ । अतिमाभ्याम् ३ । अतित्वाभिः । अतिमाभिः । अतितुभ्यम् । अतिमह्यम् । अतित्वभ्यम् । अतिमभ्यम् । अतित्वत् २ । अतिमत् २ । अतितव । अतिमम । अतित्वयोः २ । अतिमयोः । अतित्वाकम् । अनिमाकम् । अतित्वयि । अतिमयि । अतित्वासु । अतिमासु । युवामावां वातिक्रान्तः, अतित्वम् । अत्यहम् । अतियुवाम् ३ । अत्यावाम् ३ । अतियूयम् । अतिवयम् । अतियुवाम् । अत्यावाम् । अतियुवान् । अत्यावान् । अतियुवया । अत्यावया । अतियुवाभ्याम् ३ । अत्यावाभ्याम् ३ । अतियुवाभिः । अत्यावाभिः । अतितुभ्यम् । अतिमह्यम् । अतियुवभ्यम् । अत्यावभ्य-

म । अतियुवत् २ । अत्यावत् २ । अतितव । अतिमम । अतियुवयोः २ । अत्यावयोः २ । अतियुवाकम् । अत्यावाकम् । अतियुवयि । अत्यावयि । अतियुवासु । अत्यावासु । युष्मानस्मान्वातिक्रान्तः । अतित्वम् । अत्यहम् । अतियुष्माम् ३ । अत्यस्माम् ३ । अतियूयम् । अतिवयम् । अतियुष्मान् । अत्यस्मान् । अतियुष्मया । अत्यस्मया । अतियुष्माभ्याम् ३ । अत्यस्माभ्याम् ३ । अतियुष्माभिः । अत्यस्माभिः । अतितुभ्यम् । अतिमह्यम् । अतियुष्मभ्यम् । अत्यस्मभ्यम् । अतियुष्मत् २ । अत्यस्मत् २ । अतितव । अतिमम । अतियुष्मयोः २ । अत्यस्मयोः २ । अतियुष्माकम् । अत्यस्माकम् । अतियुष्मयि । अत्यस्मयि । अतियुष्मासु । अत्यस्मासु ॥

पदाद्युग्विभक्त्यैकवाक्ये वस्नसौ बहुत्वे ॥ २ । १ । २१ ॥

युष्मदस्मदोः ॥ अन्वादेशे नित्यं विधानादिह विकल्पः । धर्मो वो रक्षतु । धर्मो नो रक्षतु । युष्मानस्मान् वा । तपो वो दीयते । तपो नो दीयते ।युष्मभ्यमस्मभ्यं वा । शीलं वः स्वम् । शीलं नः स्वम् । युष्माकमस्माकं वा । पदादिति किम् ? । युष्मान् धर्मो रक्षतु । एकवाक्ये इति किम् ? । अतियुष्मान् पश्यति ॥ ओदनं पचत युष्माकं भविष्यति ।

द्वित्वे वाम्नौ ॥ २ । १ । २२ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये ॥ धर्मो वां युवां वा नौ आवां वा रक्षतु । एवं चतुर्थीषष्ठीभ्यामपि ।

ङेङसा तेमे ॥ २ । १ । २३ ॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये ॥ धर्मस्ते दीयते । धर्मो मे दीयते । तुभ्यं मह्यं वा । धर्मस्ते स्वम् । धर्मो मे स्वम् । तव मम वा ॥

अमा त्वामा ॥ २ । १ । २४ ॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये ॥ धर्मस्त्वा त्वां वा पातु । धर्मो मा मां वा पातु ॥

असदिवामन्त्र्यं पूर्वम् ॥ २ । १ । २५ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पदम् ॥ जन ! जनौ ! जना ! वा त्वां युवां युष्मान् वा पातु धर्मः । पूर्वमिति किम् ? ।

"मयैतत् सर्वमाख्यातं युष्माकं मुनि पुंगवाः ॥"

व्यवहितेऽप्यत्र पूर्वशब्दः । तेन चैत्र धर्मो वोऽथो रक्षतु इत्यत्र, सपूर्वादिति विकल्पो न ॥

जस्विशेष्यं वामन्त्र्ये ॥ २ । १ । २६ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पूर्वमामन्त्र्यमसद्विशेषणे ॥ जिनाः ! शरण्या ! युष्मान्वो वा शरणं प्रपद्ये । अन्वादेशेऽपि । सिद्धाः क्षीणाष्टकर्माणोऽथो सिद्धाः ! शरण्या ! युष्मान्वो वा शरणं प्रपद्ये। जसिति किम् ? । साधो सुविहित वोऽथो शरणं प्रपद्ये ॥

नान्यत् ॥ २ । १ । २७ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पूर्वं जसन्तादन्यदामन्त्र्यं विशेष्यमामन्त्र्ये विशेषणे परेऽसदिव न स्यात् ॥ साधो सुविहित त्वा शरणं प्रपद्ये ॥

पादाद्योः ॥ २ । १ । २८ ॥

पदात् परयोर्युष्मदोर्वस्नसादिर्न ॥

"वीरो विश्वेश्वरो देवो युष्माकं कुलदेवता ।
स एव नाथो भगवानस्माकं पापनाशनः ॥ १ ॥"

द्विवचनं युष्मदस्मदोरभिसम्बन्धार्थम् ॥ पादाद्योः किम् ? ।

"पान्तु वो देशनाकाले जैनेन्द्रा दशनांशवः ।
भवकूपपतज्जन्तुजातोद्धरणरज्जवः ॥ १ ॥"

चाहहवैवयोगे ॥ २ । १ । २९ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्न वस्नसादिः ॥ ज्ञानं युष्मांश्च रक्षतु । एवम्, अह–ह–वैवैरप्युदाहार्यम्, योगग्रहणं साक्षाद्योगप्रतिपत्त्यर्थम् । तेन ज्ञानं च शीलं च मे स्वमित्यादि सिद्धम् ॥

दृश्यर्थैश्चिन्तायाम् ॥ २ । १ । ३० ॥

धातुभिर्योगे युष्मदस्मदोर्वस्नसादिर्न ॥ जनो युष्मान् संदृश्यागतः। जनो मामपेक्षते । दृश्यर्थैरिति किम् ? । जनो वो मन्यते । चिन्तायामिति किम् ?। जनो वः पश्यति ॥

नित्यमन्वादेशे ॥ २ । १ । ३१ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्वस्नसादिः ॥ यूयं विनीतास्तद्वो गुरवो मानयन्ति । इत्यादि ॥

सपूर्वात् प्रथमान्ताद्वा ॥ २ । १ । ३२ ॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोर्वस्नसादिः ॥ यूयं विनीतास्तद् गुरवो वो युष्मान् वा मानयन्ति । इत्यादि । गम्येऽप्यन्वादेशे भवति । ग्रामे कम्बलो वो युष्माकं वा स्वमथो । विद्यमानपूर्वादिति किम् ?। पटो युष्माकं स्वम् अथो वः कम्बलः स्वम् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां युष्मदस्मत्प्रक्रिया ॥

॥ अथाव्ययानि ॥

स्वरादयोऽव्ययम् ॥ १ । १ । ३० ॥

स्वर् अन्तर् सनुतर् पुनर् प्रातर् ५ सायम् नक्तम् अस्तम् दिवा दोषा ५ ह्यस् श्वस् कम् शम् योस् १५ मयस् विहायसा रोदसी ओम् भूस् २० भुवस् स्वस्ति समया निकषा अन्तरा २५ पुरा बहिस् अवस् अधस् असाम्प्रतम् ३० अद्धा ऋतम् सत्यम् इद्धा मुधा ३५ मृषा वृथा मिथ्या मिथो मिथु ४० मिथस् मिथुस् मिथुनम् अनिशम् मुहुस् ४५ अभीक्ष्णम् मङ्क्षु झटिति उच्चैस् नीचैस् ५० शनैस् अवश्यम् सामि साचि विष्वक् ५५ अन्वक् ताजक् द्राक् स्राक् ऋधक् ६० पृथक् धिक् हिरुक् ज्योक् मनाक् ६५ ईषत् ज्योषम् जोषम् तूष्णीम् कामम् ७० निकामम् प्रकामम् अरम् वरम् परम् ७५ आरात् तिरस् मनस् नमस् भूयस् ८० प्रायस् प्रबाहु प्रबाहुक् प्रबाहुकम् आर्य ८५ हलम् आर्यहलम् स्वयम् अलम् कु ९० बलवत् अतीव सुष्ठु दुष्ठु ऋते ९५ सपदि साक्षात् सन् प्रशान् सनात् १०० सनत् सना नाना विना क्षमा १०५ आशु सहसा युगपत् उपांशु पुरतस् ११० पुरस् पुरस्तात् शश्वत् कुवित् आविस् प्रादुस् ११६। इति स्वरादयः। बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥ स्वरादयः स्वार्थस्य वाचका न तु चादिवद् द्योतकाः। अन्वर्थसंज्ञेयम् ॥

"सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु।
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥ १ ॥"

अन्वर्थाश्रयणेन च तदन्तविज्ञानात् परमोच्चैरित्यादावप्यव्ययसंज्ञा ॥

चादयोऽसत्त्वे ॥ १ । १ । ३१ ॥

अव्ययानि स्युः ॥ निपाता इत्यपि पूर्वेषाम्। सत्त्वं लिङ्गसङ्ख्यावद् द्रव्यम्। इदं तदित्यादिसर्वनामव्यपदेश्यं विशेष्यमिति यावत्। असत्त्व इति किम्?। चः समुच्चये। च अह ह वा एव एवम् नूनम् शश्वत् सूपत् कूपत् कुवित् नेत् चेत्। नचेत् चण कच्चित् यत्र नह नहि हन्त माकिस् न किस् मा माङ् न नञ् वाव

त्वाव न्वाव वावत् त्वावत् न्वावत् त्वै तुवै न्वै नुवै रै वै श्रौषट् वौषट् वषट् वट् वाट् वेट् पाट् प्याट् फट् हुंफट् छंबट् अध आत् स्वधा स्वाहा अलम् चन् हि अथ ओम् अथो नो नोहि भोस् भगोस् अघोस् अङ्गो हंहो हो अहो आहो उताहो हा ही हे है हये अयि अये अररे अंग रे अरे अवे ननु शुकम् सुकम् नुकम् हिकम् नहिकम् ऊंम् हुम् कुम् उञ् सुञ् कम् हम् किम् हिम् अद् कद् यद् तद् इद् चिद् किद् स्विद् उत बत इव तु नु यच्च कच्चन किमुत किल किंकिल किंस्वित् उदस्वित् आहोस्वित् अहह नहवै नवै नवा अन्यत् अन्यत्र शव् शप् अथकिम् विषु पट् पशु खलु यदिनाम यदुत प्रत्युत यदा जातु यदि यथाकथाच यथा तथा पुद् अथ पुरा यावत् तावत् दिष्ट्या मर्या आम नाम स्म इतिह सह अमा समम् सत्रा साकम् सार्धम् ईम् सीम् कीम् आम् आस् इति अव अड अट बाह्या अनुषक् खोस् अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ प्रादयः इति चादयः। बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

अधण्तस्वाद्या शसः ॥ १ । १ । ३२ ॥

एतदन्तं नामाऽव्ययम् ॥ देवा अर्जुनतोऽभवन् । ततः । तत्र । इह । क्व । कदा । एतर्हि । अधुना । इदानीम् । सद्यः । अद्य । परेद्यवि । पूर्वेद्युः । उभयेद्युः । परुत् । परारि । ऐषमः । कर्हि । यथा । कथम् । पञ्चधा । एकधा । ऐकध्यम् । द्वैधम् । द्वेधा । पञ्चकृत्वः । द्विः । सकृत् । बहुधा । प्राक् । दक्षिणतः । पश्चात् । पुरः । पुरस्तात् । उपरि । उपरिष्टात् । दक्षिणा । दक्षिणाहि । दक्षिणेन । द्वितीयाकरोति क्षेत्रम् । शुक्लीकरोति । अग्निसात् सम्पद्यते । देवत्राकरोति । बहुशः । अधणिति किम् ? । पथि द्वैधानि । आ शस इति किम् ? । पचतिरूपम् ॥

विभक्तिथमन्ततसाद्याभाः ॥ १ । १ । ३३ ॥

अव्ययानि स्युः ॥ अहंयुः । शुभंयुः । अस्तिक्षीरा । कुतः । यथा । तथा । कथम् । अहम् । शुभम् १ । कृतम् । पर्याप्तम् । २ । येन । तेन । चिरेण । अन्तरेण ३ । ते । मे । चिराय । अह्नाय । ४ । चिरात् । अकस्मात् । ५ । चिरस्य । अन्योन्यस्य । मम । ६ । एकपदे । अग्रे । प्रगे । प्राह्णे । हेतौ । रात्रौ । ७ । इत्यादयः स्याद्यन्तप्रतिरूपकाः । अस्ति । नास्ति । असि । अस्मि । ब्रूहि । मन्ये । शङ्के । अस्तु । भवतु । पूर्यते । स्यात् । इत्यादयस्त्याद्यन्तप्रतिरूपकाः ।

वत्तस्याम् ॥ १ । १ । ३४ ॥

एतदन्तमव्ययम् ॥ मुनिवद्वृत्तम् । उरस्तः । उच्चैस्तराम् ॥

क्त्वातुमम् ॥ १ । १ । ३५ ॥

एतदन्तमव्ययम् ॥ कृत्वा । प्रकृत्य । कर्तुम् । यावज्जीवमदात् । स्वादुंकारं भुङ्क्ते ॥

गतिः ॥ १ । १ । ३६ ॥

अव्ययम् ॥ अदःकृत्य । अत्राव्ययत्वात्सो न ॥

अव्ययस्य ॥ ३ । २ । ७ ॥

स्यादेर्लुप् ॥ स्वसम्बन्धिविज्ञानान्नेह । अत्युच्चैसौ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायामव्ययप्रकरणम् ॥

॥ अथ स्त्रीप्रत्ययाः ॥

स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः ॥ २ । ४ । १ ॥

राज्ञी ॥ कर्त्री ॥

अधातूदृदितः ॥ २ । ४ । २ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ भवन्ती । पचन्ती । भवती अतिभवती । अधात्विति किम् ? । सुकृन् ॥

अञ्चः ॥ २ । ४ । ३ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ प्राची । प्रतीची ॥

णस्वराघोषाद्वनो रश्च ॥ २ । ४ । ४ ॥

नाम्नः स्त्रीयां ङीः ॥ वन् इति वन्क्वनिप्ड्वनिपामविशेषेण ग्रहणम् । ण, अवावरी । अवावेति केचित् । धीवरी । मेरुदृश्वरी । विहितविशेषणात् शर्वरी । णस्वराघोषादिति किम् ? । सहयुध्वा ॥

वा बहुव्रीहेः ॥ २ । ४ । ५ ॥

णस्वराघोषाद् विहितो यो वन् तदन्तात् स्त्रियां ङी रश्चान्तादेशः ॥ प्रियावावरी । प्रियावावा स्त्री ॥

वा पादः ॥ २ । ४ । ६ ॥

बहुव्रीहेस्तन्निमित्तकपाच्छब्दात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ द्विपदी । द्विपात् । पादमाचष्टे पात् त्रयः पादोऽस्यास्त्रिपादित्यत्र तन्निमित्तकत्वाभावान्न ॥

ऊध्नः ॥ २ । ४ । ७ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ कुण्डोध्नी ।

अशिशोः ॥ २ । ४ । ८ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ अशिश्वी ॥

संख्यादेर्हायनाद् वयसि ॥ २ । ४ । ९ ॥

गम्ये बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥

अस्य ङ्यां लुक् ॥ २ । ४ । ८६ ॥

द्विहायनी ॥

चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि ॥ २ । ३ । ७४ ॥

नो णः स्यात् ॥ त्रिहायणी । चतुर्हायणी । वयसोऽन्यत्र त्रिहायना, चतुर्हायना शाला ।

दाम्नः ॥ २ । ४ । १० ॥

सङ्ख्यादेर्बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ द्विदाम्नी ।

अनो वा ॥ २ । ४ । ११ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ बहुराज्यौ । बहुराजानौ । बहुराजे ॥

नाम्नि ॥ २ । ४ । १२ ॥

अन्नताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां नित्यं ङीः ॥ अधिराज्ञी नाम ग्रामः ॥

नोपान्त्यवतः ॥ २ । ४ । १३ ॥

अन्नन्ताद्बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ सुपर्वा । बहुव्रीहेरित्येव । अतिपर्वणी ॥

मनः ॥ २ । ४ । १४ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीर्न ॥ सीमा । सीमानौ ॥

ताभ्यां वाप् डित् ॥ २ । ४ । १५ ॥

मन्नन्तादन्नन्ताच्च बहुव्रीहेः स्त्रियां वाप् स च डित् ॥ सीमे । सीमानौ । सुपर्वे । सुपर्वाणौ ॥

अजादेः ॥ २ । ४ । १६ ॥

तस्यैव स्त्रियामाप् ॥ अजा । बाला । ज्येष्ठा । पूर्वापहाणा । अपरापहाणा । त्रिफला । क्रुञ्चा । तस्यैवेति किम् ? । पञ्चाजी ॥

ऋचि पादः पात्पदे ॥ २ । ४ । १७ ॥

कृतपाद्भावपादस्य ऋच्यर्थे पात्पदेति निपात्यते । त्रिपात् । त्रि-पदा । ऋचीति किम् । द्विपदी । द्विपात् ॥

आत् ॥ २ । ४ । १८ ॥

नाम्नः स्त्रियामाप् ॥ खट्वाका । या । सा ॥

इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे ॥ २ । ४ । १०७ ॥

विहितस्यापो ह्रस्वो वा ॥ खट्विका । खट्वका । खट्वाका । अपुंस इति किम् ? । सर्विका । निद्वर्जनं किम् ? । दुर्गका । आबेव परो यस्मादिति किम्? । अतिप्रियखट्वाका। विहितस्येति किम् ? । अखट्विका ॥

स्वज्ञाजभस्त्राधातुत्ययकात् ॥ २ । ४ । १०८ ॥

आपोऽनित्क्याप्परे इर्वा ॥ स्विका । स्वका । ज्ञिका । ज्ञका । अजिका २ । अभस्त्रिका २ । आर्यिका २ । चटकिका २ । धातुत्य-वर्जनात् सुनयिका । सुपाकिका । इहत्यिका ॥

द्व्येषसूतपुत्रवृन्दारकस्य ॥ २ । ४ । १०९ ॥

अनित्क्याप्परे वा इः ॥ द्वके । द्विके । एषका । एषिका । कृतषत्व-निर्देशान्नेह । एतिके । एतिकाः । सूतिका । सूतका । पुत्रिका । पु-त्रका । वृन्दारिका । वृन्दारका । अप्परे इति किम् ? । अनेषका । अद्वके ॥

वौ वर्तिका ॥ २ । ४ । ११० ॥

वा निपात्यते ॥ वर्तिका । वर्तका । वेरन्यत्र वर्तिका ॥

अस्यायत्तत्क्षिपकादीनाम् ॥ २ । ४ । १११ ॥

अनित्क्याप्परे इः ॥ कारिका । अनिदिति पर्युदासात् शका । यदादिवर्जनं किम् ? । यका । सका । क्षिपका । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

नरिका मामिका ॥ २ । ४ । ११२ ॥

इत्वं निपात्यते ॥

तारका वर्णकाष्टका ज्योतिस्तान्तवपितृदेवत्ये ॥ २ । ४ । ११३ ॥

निपात्यते ॥ अन्यत्र तारिका । वर्णिका । अष्टिका खारी ॥

गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः ॥ २ । ४ । १९ ॥

स्त्रियाम् ॥ मुख्यादित्यधिकारोऽयम् । गौरी । शबली । अनड्वाही । अनडुही । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् । मुख्यादिति किम् ? । बहुनदा भूमिः ॥

मत्यस्यस्य यः ॥ २ । ४ । ८७ ॥

ङ्यां लुक् ॥ मत्सी ॥

व्यञ्जनात्तद्धितस्य ॥ २ । ४ । ८८ ॥

यो ङ्यां लुक् ॥ मनुषी । तद्धितस्येति किम् ? । वैश्यी ॥

अणञेयेकण्नञ्स्नञ्टिताम् ॥ २ । ४ । २० ॥

अणादीनां योऽत् तदन्तात्तेषामेव स्त्रियां ङीः ॥ औपगवी । औत्सी । सौपर्णेयी । शिलेयी । आक्षिकी । स्त्रैणी । पौंस्नी । जानुदघ्नी ।

वयस्यनन्त्ये ॥ २ । ४ । २१ ॥

अदन्तान्नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ कुमारी । तरुणी । अनन्त्य इति किम् ? । वृद्धा । द्विवर्षेत्यादौ त्वर्थाद् वयो गम्यते ॥

द्विगोः समाहारात् ॥ २ । ४ । २२ ॥

अदन्तान्नाम्नः स्त्रियां ङीः । पञ्चपूली । दशराजी । त्रिफलेत्यजादौ ॥

" पात्रादिवर्जितादन्तोत्तरपदः समाहारे ।
द्विगुरन्नाबन्तान्तो वान्यस्तु सर्वो नपुंसकः " ॥ १ ॥

परिमाणात्तद्धितलुक्यबिस्ताचितकम्बल्यात् ॥ २ । ४ । २३ ॥

द्विगोरदन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ द्विकुडवी । द्विपली । परिमाणादिति किम् ? । पञ्चाश्वा । तद्धितलुकीति किम् ? । द्विपण्या । बिस्तादिवर्जनात् द्विबिस्ता । व्याचिता । द्विकम्बल्या ॥

काण्डात्प्रमाणादक्षेत्रे ॥ २ । ४ । २४ ॥

द्विगोस्तद्धितलुकि स्त्रियां ङीः ॥ द्विकाण्डी रज्जुः । प्रमाणादिति किम् ? । द्विकाण्डा शाटी । अक्षेत्रे इति किम् ? । द्विकाण्डा क्षेत्रभक्तिः ॥

पुरुषाद्वा ॥ २ । ४ । २५ ॥

प्रमाणवाचिनो द्विगोः स्त्रियां ङीः ॥ द्विपुरुषी द्विपुरुषा परिखा । तद्धितलुकीत्येव । पञ्चपुरुषी ॥

रेवतरोहिणाद्भे ॥ २ । ४ । २६ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ रेवती । रोहिणी ॥

नीलात्प्राण्योषध्योः ॥ २ । ४ । २७ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ नीली गौः । नीली ओषधिः । अन्यत्र नीला शाटी ॥

क्ताच्च नाम्नि वा ॥ २ । ४ । २८ ॥

नीलात् स्त्रियां ङीः ॥ नीली । नीला । प्रवृद्धविलूनी । प्रवृद्धविलूना ॥

केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजात् ॥ २ । ४ । २९ ॥

स्त्रियां ङीर्नाम्नि ॥ केवली नाम ज्योतिः । मामकीत्यादि ।

भाजगोणनागस्थलकुण्डकालकुशकामुककटक-

वरात् पक्वावपनस्थूलाकृत्रिमामत्रकृष्णायसीरिरंसुश्रोणिकेशपाशे ॥ २ । ४ । ३० ॥

स्त्रियां नाम्नि ङीः ॥ भाजी पक्वा चेत् । भाजान्या । गोणी आवपनम् । गोणान्या । नागी स्थूला । नागान्या । स्थली अकृत्रिमा । स्थलान्या । कुण्डी अमत्रम् । कुण्डान्या । काली कृष्णा । कालान्या । कुशी आयसी । कुशान्या । कामुकी रिरंसुः । कामुकान्या । कटी श्रोणिः । कटान्या । कबरी केशपाशः । कबरान्या । जातौ तु नाग्येव तस्याः स्थौल्याभावात् । अमृते जारजः कुण्ड इति जातिवचनात् कुण्डशब्दाज्जातिलक्षणो ङीर्भवत्येव । जानपदशब्दादपि वृत्ताविच्छत्यन्यः । जानपदी वृत्तिः । अन्यत्र जानपदा मदिरा ॥

नवा शोणादेः ॥ २ । ४ । ३१ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ शोणी । शोणा । बह्वी । बहुः ।

इतोऽक्त्यर्थात् ॥ २ । ४ । ३२ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा ॥ भूमी । भूमिः । अक्त्यर्थादिति किम् ? । कृतिः । अजननिः ॥

पद्धतेः ॥ २ । ४ । ३३ ॥

स्त्रियां ङीर्वा ॥ पद्धती । पद्धतिः ॥

शक्तेः शस्त्रे ॥ २ । ४ । ३४ ॥

स्त्रियां ङीर्वा । शक्ती । शक्तिः ॥

स्वरादुतो गुणादखरोः ॥ २ । ४ । ३५ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा ॥ पट्वी । पटुः । स्वरात् किम् ? । पाण्डुर्भूमिः । अखरोरिति किम् ? । खरुः ॥

श्येतैतहरितभरतरोहिताद्वर्णात्तो नश्च ॥ २ । ४ । ३६ ॥

स्त्रियां ङीर्वा ॥ श्येनी । श्येता । एवमेन्यादयः । लत्वे लोहिनी । लोहिता ॥

क्नः पलितासितात् ॥ २ । ४ । ३७ ॥

स्त्रियां ङीर्न्नो तत्संनियोगे। पलिक्नी। पलिता। असिक्नी। असिता॥

असहनञ्विद्यमानपूर्वपदात् स्वाङ्गादक्रोडादि-भ्यः ॥ २ । ४ । ३८ ॥

अदन्तान्नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा ॥ अतिकेशी । अतिकेशा । सहादिवर्जनात् सकेशा । अकेशा । विद्यमानकेशा । स्वाङ्गात् किम् ? । बहुयवा । अक्रोडादिभ्य इति किम् ? । कल्याणक्रोडा ।

" अविकारोऽद्रवं मूर्त्तं प्राणिस्थं स्वाङ्गमुच्यते ।
च्युतं च प्राणिनस्तत्तन्निभं च प्रतिमादिषु ॥ १ ॥ "

बहुशोफा। बहुकफा । सुज्ञाना । दीर्घमुखा शाला इत्यत्र स्वाङ्गत्वाभावान्न ङीः । च्युतं चेत्यादि किम् ?। बहुकेशी रथ्या । पृथुमुखी पृथुमुखा प्रतिमा ॥

नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाङ्गगात्रकण्ठात् ॥ २ । ४ । ३९ ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ तुङ्गनासिकी । तुङ्गनासिका । कृशोदरी । कृशोदरा । बिम्बोष्ठी । बिम्बोष्ठा । दीर्घजङ्घी । दीर्घजङ्घा । समदन्ती । समदन्ता । चारुकर्णी । चारुकर्णा । तीक्ष्णशृङ्गी । तीक्ष्णशृङ्गा । मृद्वङ्गी । मृद्वङ्गा । सुगात्री । सुगात्रा । सुकण्ठी । सुकण्ठा । नियमार्थमिदम् । तेन बहुस्वरसंयोगोपान्त्येभ्योऽन्येभ्यो न । सुललाटा । सुपार्श्वा ॥

नखमुखादनाम्नि ॥ २ । ४ । ४० ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ शूर्पनखी । शूर्प-

नखा। चन्द्रमुखी । चन्द्रमुखा। अनाम्नीति किम्?। शूर्पणखा। पूर्वपदस्थादिति णत्वम्।

पुच्छात् ॥ २ । ४ । ४१ ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ सुपुच्छी । सुपुच्छा ॥

कबरमणिविषशरादेः ॥ २ । ४ । ४२ ॥

पुच्छात् स्त्रियां नित्यं ङीः ॥ कबरपुच्छी । मणिपुच्छी । विषपुच्छी। शरपुच्छी ॥

पक्षाच्चोपमानादेः ॥ २ । ४ । ४३ ॥

पुच्छात् स्त्रियां ङीः ॥ उलूकपक्षी । उलूकपुच्छी ॥

क्रीतात् करणादेः ॥ २ । ४ । ४४ ॥

अदन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ अश्वक्रीती। करणग्रहणं किम्?। सुक्रीता। केचितु धनेन क्रीतेति आबन्तेनापि समासमिच्छन्ति। धनक्रीता ॥

क्तादल्पे ॥ २ । ४ । ४५ ॥

नाम्नः करणादेः स्त्रियां ङीः ॥ अभ्रविलिप्ती द्यौः । अल्पे किम्?। चन्दनानुलिप्ता ॥

स्वाङ्गादेरकृतमितजातप्रतिपन्नाद् बहुव्रीहेः॥२।४।४६॥

क्तान्तात् स्त्रियां ङीः ॥ शङ्खभिन्नी । कृतादिवर्जनात् दन्तकृतेत्यादि । बहुव्रीहेः किम्? । हस्तपतिता ॥

अनाच्छादजात्यादेर्नवा ॥ २ । ४ । ४७ ॥

कृतादिवर्जितक्तान्ताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ शाङ्गरजग्धी । शाङ्गरजग्धा । आच्छादवर्जनात् वस्त्रच्छन्ना । जात्यादेः किम्? ।

मासयाता । अकृताद्यन्तादित्येव । कुण्डकृता ॥

पत्युर्नः ॥ २ । ४ । ४८ ॥

बहुव्रीहेः पत्यन्तात् स्त्रियां ङीर्वा तद्योगेऽन्तस्य नश्च ॥ दृढपत्नी । दृढपतिः । मुख्यादित्येव । बहुस्थूलपतिः पुरी ॥

सादेः ॥ २ । ४ । ४९ ॥

पत्युः स्त्रियां ङीर्वा तद्योगेऽन्तस्य नश्च ॥ ग्रामपत्नी । ग्रामपतिः । सादेः किम् ? । पतिरियम् । ग्रामस्य पतिरियम् । मुख्यादित्येव । अतिपतिः । गौणादपीच्छन्त्यन्ये ॥

सपत्न्यादौ ॥ २ । ४ । ५० ॥

पत्युः स्त्रियां ङीर्नश्चान्तस्य ॥ सपत्नी ।

ऊढायाम् ॥ २ । ४ । ५१ ॥

पत्युर्ङीः स्त्रियां नश्चान्तस्य ॥ पत्नी ॥

पाणिगृहीतीति ॥ २ । ४ । ५२ ॥

पाणिगृहीतीप्रकाराः शब्दा ऊढायां निपात्यन्ते ॥ पाणिगृहीती । करगृहीती । ऊढायां किम् ? । पाणिगृहीता ॥

पतिवत्न्यन्तर्वत्न्यौ भार्यागर्भिण्योः ॥२।४।५३॥

निपात्येते ॥ पतिवत्नी । अन्तर्वत्नी । भार्येति किम् ? । पतिमती पृथ्वी । गर्भिणीति किम् ? । अन्तरस्यां शालायामस्ति ॥

जातेरयान्तनित्यस्त्रीशूद्रात् ॥ २ । ४ । ५४ ।

अदन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ जातिः काचित् संस्थानव्यङ्ग्या । तटी । सकृदुपदेशव्यङ्ग्यत्वे सति अत्रिलिङ्गान्या । ब्राह्मणी । सत्यन्तं किम् ? । देवदत्ता । विशेष्यं किम् ? । शुक्ला । गोत्रचरणलक्षणा

च तृतीया । नाडायनी । बह्वृची । यदाहुः

" आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानां च न सर्वभाक् ।
सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या गोत्रं च चरणैः सह " ॥ १ ॥

जातेः किम् ? । मुण्डा । यान्तादिवर्जनात् क्षत्रिया । खट्वा । शूद्रा । धवयोगे तु शूद्री । मुख्यादित्येव । बहुसूकरा भूमिः ॥

पाककर्णपर्णवालान्तात् ॥ २ । ४ । ५५ ॥

जातेः स्त्रियां ङीः ॥ ओदनपाकी । आखुकर्णी । मुद्गपर्णी । गोवाली । जातेः किम् ? । बहुपाका यवागूः ॥

असत्काण्डप्रान्तशतैकाञ्चः पुष्पात् ॥ २ । ४ । ५६ ॥

जातेः स्त्रियां ङीः ॥ शङ्खपुष्पी । सदादिवर्जनात् सत्पुष्पेत्यादि ॥

असंभस्त्राजिनैकशणपिण्डात्फलात् ॥ २ । ४ । ५७ ॥

जातेः स्त्रियां ङीः ॥ दासीफली । समादिवर्जनात् सम्फलेत्यादि । ओषध्य एताः ॥

अनञो मूलात् ॥ २ । ४ । ५८ ॥

जातेः स्त्रियां ङीः ॥ दर्भमूली । अनञः किम् ? । अमूला ॥

धवाद्योगादपालकान्तात् ॥ २ । ४ । ५९ ॥

स्त्रियामदन्तान्ङीः ॥ प्रष्ठी । पालकान्तवर्जनात् गोपालिका ॥

पूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसिदादै च ॥ २ । ४ । ६० ॥

योगात् स्त्रियामेभ्यो धववाचिभ्यो ङीस्तद्योगे चैषामैरन्तस्य ॥ पूतक्रतायी । एवं वृषाकपायी इत्यादयः । योगात् किम् ? । पूतक्रतुः ॥

मनोरौ च वा ॥ २ । ४ । ६१ ॥

धवाद्योगात् स्त्रियां ङीर्वा तद्योगे च ऐरन्तस्य । मनावी । मनायी । मनुः ॥

वरुणेन्द्ररुद्रभवशर्वमृडादान् चान्तः ॥ २ । ४ । ६२ ॥

धवाद्योगात् स्त्रीवृत्तेर्ङीः ॥ वरुणानी । एवमिन्द्राणीत्यादयः ॥

मातुलाचार्योपाध्यायाद्वा ॥ २ । ४ । ६३ ॥

धवाद्योगात् स्त्रीवृत्तेर्ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ मातुलानी । मातुली । आचार्यानी । आचार्यी । क्षुभ्नादित्वाण्णत्वाभावः । उपाध्यायानी । उपाध्यायी ॥

सूर्याद्देवतायां वा ॥ २ । ४ । ६४ ॥

धवाद्योगात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ सूर्याणी । सूर्या । देवतायां किम् ? । मानुषी सूरी । सूर्याणीति नेच्छन्त्यन्ये ॥

सूर्यागस्त्ययोरीये च ॥ २ । ४ । ८९ ॥

यो ङ्यां लुक् ॥ सूरी । आगस्ती ॥

यवयवनारण्यहिमाद् दोषलिप्युरुमहत्वे ॥ २ । ४ । ६५ ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ दुष्टो यवो यवानी । यवनानां लिपिर्यवनानी । अरण्यानी । हिमानी ॥

अर्यक्षत्रियाद्वा ॥ २ । ४ । ६६ ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ अर्याणी । अर्या । क्षत्रियाणी । क्षत्रिया । धवयोगे तु अर्यी । क्षत्रियी ॥

यञो डायन् च वा ॥ २ । ४ । ६७ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे च डायन्नन्तो वा ॥ गार्ग्यायणी । गार्गी ॥

लोहितादिशकलान्तात् ॥ २ । ४ । ६८ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायन् चान्तः ॥ लौहित्यायनी । शाकल्यायनी ॥

षावटाद्वा ॥ २ । ४ । ६९ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायन्नन्तः ॥ पौतिमाष्यायणी । पौतिमाष्या । आवट्यायनी । आवट्या ॥

कौरव्यमाण्डूकासुरेः ॥ २ । ४ । ७० ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायन् चान्तः॥ कौरव्यायणी। माण्डूकायनी। आसुरायणी॥

इञ इतः ॥ २ ४ । ७१ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ सौतंगमी ॥

नुर्जातेः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

इदन्तात् स्त्रियां ङीः॥ कुन्ती । दाक्षी । नुः किम् ? । तित्तिरिः ॥

उतोऽप्राणिनश्चायुरज्ज्वादिभ्य ऊङ् ॥ २ । ४ । ७३ ॥

नुर्जातिवाचिनः स्त्रियाम् ॥ कुरूः । कर्कन्धूः ॥

बाह्वन्तकद्रुकमण्डलोर्नाम्नि ॥ २ । ४ । ७४ ॥

स्त्रियामूङ् ॥ मद्रबाहूः । कद्रूः । कमण्डलूः । नाम्नि किम् ? । वृत्तबाहुः ॥

उपमानसहितसंहितसहशफवामलक्ष्मणाद्यूरोः ॥ २ । ४ । ७५ ॥

स्त्रियामूङ् ॥ करभोरूः । एवं सहितोरूरित्यादयः ॥ उपमानाद्यादेरिति किम् । पीनोरुः ॥

नारी सखी पङ्गू श्वश्रू ॥ २ । ४ । ७६ ॥

एते निपात्याः ॥

यूनस्तिः ॥ २ । ४ । ७७ ॥

स्त्रियाम् ॥ युवतिः । युवतीत्यत्र तु इतोऽक्त्यर्थादिति ङीर्भविष्यति ॥

अनार्षे वृद्धेऽणिञो बहुस्वरगुरूपान्त्यस्यान्त्यस्य ष्यः ॥ २ । ४ । ७८ ॥

कारीषगन्ध्या ॥ वाराह्या । अनार्षे किम् ? । वासिष्ठी । वृद्धे किम् ? । वाराही । अणिञ इति किम् ? । आर्त्तभागी । बहुस्वरेति किम् ? । दाक्षी । गुरूपान्त्यस्येति किम् ? । औपगवी । अणिञन्तस्य सतो बहुस्वरस्येति किम् ? । दौवार्या ॥

ष्या पुत्रपत्योः केवलयोरीच् तत्पुरुषे ॥ २ । ४ । ८३ ॥

कारीषगन्धीपुत्रः ॥ कारीषगन्धीपतिः । केवलयोरिति किम् ? । कारीषगन्ध्यापुत्रकुलम् । मुख्य इत्येव । अतिकारीषगन्ध्यापुत्रः ॥

बन्धौ बहुव्रीहौ ॥ २ । ४ । ८४ ॥

मुख्य आबन्तः ष्यः केवले ईच् ॥ कारीषगन्धीबन्धुः । केवल इत्येव । कारीषगन्ध्याबन्धुकुलम् । मुख्य इत्येव । अतिकारीषगन्ध्याबन्धुः ॥

मातमातृमातृके वा ॥ २ । ४ । ८५ ॥

मुख्य आबन्तः ष्यः केवले बहुव्रीहावीच् ॥ कारीषगन्धीमातः । कारीषगन्ध्यामातः । कारीषगन्धीमाता । कारीषगन्ध्यामाता । कारीषगन्धीमातृकः । कारीषगन्ध्यामातृकः ॥

तिष्यपुष्ययोर्भाणि ॥ २ । ४ । ९० ॥

यो लुक् ॥ तैषी रात्रिः । पौषमहः ॥

कुलाख्यानाम् ॥ २ । ४ । ७९ ॥

अनार्षवृद्धाणिञन्तानामन्तस्य स्त्रियां ष्यः ॥ पौणिक्या । गौप्त्या । अनार्ष इत्येव । गौतमी ॥

क्रौड्यादीनाम् ॥ २ । ४ । ८० ॥

अणिञन्तानामन्तस्य स्त्रियां ष्यः ॥ क्रौड्या । चौपयत्या ॥

भोजसूतयोः क्षत्रियायुवत्योः ॥ २ । ४ । ८१ ॥

अन्तस्य स्त्रियां ष्यः । भोज्या । सूत्या ॥

दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धेर्वा ॥ २ । ४ । ८२ ॥

स्त्रियामन्तस्य ष्यः ॥ दैवयज्ञी । दैवयज्ञ्या । शौचिवृक्ष्या । शौचिवृक्षी । सात्यमुग्र्या । सात्यमुग्री । काण्ठेविद्ध्या । काण्ठेविद्धी ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्त्रीप्रत्ययाः ॥

॥ अथ कारकाणि ॥

क्रियाहेतुः कारकम् ॥ २ । २ । १ ॥

कर्त्रादि ॥

स्वतन्त्रः कर्त्ता ॥ २ । २ । २ ॥

क्रियाहेतुः क्रियासिद्धौ स्वप्रधानो यः स कर्त्ता ॥ देवदत्तः पचति । देवदत्तेन पाचयति चैत्रः ॥

कर्त्तुर्व्याप्यं कर्म ॥ २ । २ । ३ ॥

कर्त्रा क्रियया यद्विशेषेणाप्तुमिष्यते तत्कारकं व्याप्यं कर्म च स्यात् ॥ तत्त्रेधा निर्वर्त्त्यं विकार्यं प्राप्यं च । तत्र यदसज्जायते जन्मना वा प्रकाश्यते तन्निर्वर्त्त्यम् । कटं करोति । पुत्रं प्रसूते । प्रकृत्युच्छेदेन । गुणान्तरा-

धानेन वा यद्विकारमापाद्यते तद्विकार्यम्। काष्ठं दहति। काण्डं लुनाति। यत्र तु क्रियाकृतो विशेषो नास्ति तत्प्राप्यम्। आदित्यं पश्यति। अस्य तु त्रिविधस्यापि अवान्तरव्यापारा निर्वृत्तिविकृत्याभासोपगमनानि। त्रिविधमप्येतत् त्रिविधम्। इष्टमनिष्टमनुभयं च। शिष्यं करोति। अहिं लङ्घयति। वृक्षच्छायां लङ्घयति। तत्कर्म द्विविधं प्रधानेतरभेदात्। तच्च द्विकर्मकेषु दुहिभिक्षिरुधिप्रच्छिचिग्ब्रूग्शास्वर्थेषु याचिजयतिप्रभृतिषु नीहृकृष्वहेषु च भवति। याचिरनुनयार्थस्तेन भिक्ष्यर्थाद्भेदः। गां दोग्धि पयः। यदर्थं क्रियारभ्यते तत्प्रधानं तत्सिद्ध्यै यत्क्रियया व्याप्यते गवादि तदप्रधानम्। प्रधानाविवक्षायां गवादेरेव प्राधान्यम्। आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपेन। तत्र दुहादीनामप्रधाने कर्मणि कर्मजः प्रत्ययो भवति। गौर्दुह्यते पयो मैत्रेण। न्यादीनां तु प्रधाने कर्मणि। नीयते नीता वा ग्राममजा। गत्यर्थानामकर्मकाणां तु णिगन्तानामप्रधान एष कर्मणि। गम्यते मैत्रो ग्रामम्। आस्यते मासं मैत्रः। बोधाहारार्थशब्दकर्मकाणां तु णिगन्तानामुभयत्र। बोध्यते शिष्यो धर्मम्। बोध्यते शिष्यं धर्म इति वा। भोज्यतेऽतिथिमोदनः। भोज्यतेऽतिथिरोदनम्। पाठ्यते शिष्यो ग्रन्थम्। पाठ्यते शिष्यं ग्रन्थ इति वा। सर्वत्र चोक्ते कारके प्रथमा। अभिधानं च प्रायेण त्यादिकृत्तद्धितसमासैः॥

वाऽकर्मणामणिक्कर्त्ता णौ॥ २। २। ४॥

कर्म॥ पाचयति चैत्रं चैत्रेण वा। अत्राविवक्षितकर्माणो ग्राह्या उत्तरत्र नित्यग्रहणात्। गत्यर्थादीनां परत्वान्नित्य एव विधिः॥

गतिबोधाहारार्थशब्दकर्मनित्याऽकर्मणामनीखाद्यदिह्वाशब्दायक्रन्दाम्॥ २। २। ५॥

अणिगवस्थायां कर्त्ता णौ कर्म॥ गमयति मैत्रं ग्रामम्। व्याप्तेरन्यत्र न भवति। स्त्रियं गमयति मैत्रेण चैत्रः। बोधयति

गुरुः शिष्यं धर्मम् । दर्शयति रूपतर्कं कार्षापणम् । भोजयति बटुमोदनम् । जल्पयति मैत्रं द्रव्यम् । अध्यापयति बटुं वेदम् । आसयति मैत्रं चैत्रः ॥ गत्यर्थादीनामिति किम् ? । पाचयत्योदनं चैत्रेण मैत्रः । न्यादिवर्जनात् नाययति भारं चैत्रेणेत्यादि । प्रयोजकव्यापारेण णिगन्तवाच्येनाणिकर्तुर्व्याप्यत्वात् कर्मसंज्ञा सिद्धैव नियमार्थं तु वचनम् । तेनान्यधातुसम्बन्धिनः कर्तृत्वमेव ॥

भक्षेर्हिंसायाम् ॥ २ । २ । ६ ॥

स्वार्थिकण्यन्तस्याणिकर्ता णौ कर्म ॥ भक्षयति सस्यं बलीवर्दान् मैत्रः । हिंसायां किम् ? । भक्षयति पिण्डीं शिशुना । आहारार्थत्वात् प्राप्ते नियमार्थं वचनम् ॥

वहेः प्रवेयः ॥ २ । २ । ७ ॥

अणिकर्ता णौ कर्म ॥ वाहयति भारं बलीवर्दान् । प्रवेय इति किम् ? । वाहयति भारं मैत्रेण । प्राप्त्यर्थस्य प्रापणार्थस्य च वहेर्गत्यर्थत्वादकर्मकस्य च नित्याकर्मकत्वात् पूर्वेण प्राप्ते नियमार्थं वचनम् । अविवक्षितकर्मकस्य तु पक्षे विध्यर्थं चेदम् ॥

ह्रक्रोर्नवा ॥ २ । २ । ८ ॥

अणिकर्त्ता णौ कर्म ॥ प्राप्तेऽप्राप्ते चायं विकल्पः । प्राप्ते, विहारयति देशमाचार्यमाचार्येण वा । विकारयति सैन्धवान् सैन्धवैर्वा । अप्राप्ते, हारयति द्रव्यं मैत्रं मैत्रेण वा । कारयति कटं चैत्रं चैत्रेण वा ॥

दृश्यभिवदोरात्मने ॥ २ । २ । ९ ॥

अणिकर्त्ता णौ वा कर्म ॥ दर्शयते राजा भृत्यान् भृत्यैर्वा । अभिवादयते गुरुः शिष्यं शिष्येण वा । आत्मने इति किम् ? । दर्शयति रूपतर्कं कार्षापणम् ।

नाथः ॥ २ । २ । १० ॥

आत्मनेपदविषयस्य व्याप्यं वा कर्म ॥ सर्पिषः सर्पिर्वा नाथते । आत्मन इत्येव । पुत्रमुपनाथति पाठाय ॥

स्मृत्यर्थदयेशः ॥ २ । २ । ११ ॥

व्याप्यं कर्म वा ॥ मातरं मातुर्वा स्मरति । सर्पिषः सर्पिर्वा दयते । लोकानां लोकान्वेष्टे ॥

कृगः प्रतियत्ने ॥ २ । २ । १२ ॥

व्याप्यं कर्म वा । एधोदकस्योपस्कुरुते, एधोदकं वा ॥

रुजाऽर्थस्याऽज्वरिसन्तापेर्भावे कर्त्तरि ॥ २ । २ । १३ ॥

व्याप्यं वा कर्म ॥ चौरस्य चौरं वा रुजति रोगः । अज्वरिसन्तापेरिति किम् ? । आग्रूनं ज्वरयति सन्तापयति वा रोगः । भावे कर्त्तरीति किम् ? । मैत्रं रुजति श्लेष्मा ॥

जासनाटक्राथपिषो हिंसायाम् ॥ २ । २ । १४ ॥

व्याप्यं कर्म वा ॥ चौरस्य चौरं वोज्जासयति । चौरस्य चौरं वा वोन्नाटयति । चौरस्योत्क्राथयति । चौरमुत्क्रथयति । चौरस्य चौरं वा पिनष्टि । आकारोपान्त्यनिर्देशादाकारश्रुतावेवेदम् । तेन दस्युमुदजीजसत् । अत एव क्राथेः कर्माभावे ह्रस्वत्वाभावः । हिंसायामिति किम् ? । चौरं बन्धनाज्जासयति ॥

निप्रेभ्यो घ्नः ॥ २ । २ । १५ ॥

हिंसार्थस्य व्याप्यं कर्म वा ॥ बहुवचनं समस्तव्यस्तविपर्यस्तपरिग्रहार्थम् । चौरस्य चौरं वा निप्रहन्ति । निहन्ति । प्रहन्ति । प्रणिहन्ति । हिंसायामित्येव । रागादीन्निहन्ति ।

विनिमेयद्यूतपणं पणव्यवहोः ॥ २ । २ । १६ ॥

व्याप्यं कर्म वा ॥ शतस्य शतं वा पणायति । दशानां दश वा व्यवहरति । विनिमेयद्यूतपणमिति किम् ? । साधून् पणायति ।

उपसर्गाद्दिवः ॥ २ । २ । १७ ॥

व्याप्यौ विनिमेयद्यूतपणौ कर्मसंज्ञौ वा ॥ शतस्य शतं वा प्रदीव्यति ॥

न ॥ २ । २ । १८ ॥

अनुपसर्गस्य दिवो विनिमेयद्यूतपणौ व्याप्यौ कर्म संज्ञौ ॥ शतस्य दीव्यति ॥

करणञ्च ॥ २ । २ । १९ ॥

दिवः करणं कर्म करणञ्च युगपत् । अक्षानक्षैर्वा दीव्यति । अक्षैर्देवयते मैत्रश्चैत्रेण ॥

अधेः शीङ्स्थास आधारः ॥ २ । २ । २० ॥

कर्म ॥ ग्राममधिशेते, अधितिष्ठति, अध्यास्ते ॥

उपान्वध्याङ्वसः ॥ २ । २ । २१ ॥

आधारः कर्म स्यात् ॥ ग्राममुपवसति । अनुवसति । अधिवसति । आवसति । साहचर्यादुपस्य स्थानार्थस्यैव ग्रहणम् । तेनेह न । ग्रामे उपवसति । अदाद्यनदाद्योरनदादेरेव ग्रहणमिति वस्तेर्न ॥

वाऽभिनिविशः ॥ २ । २ । २२ ॥

आधारः कर्म ॥ व्यवस्थितविभाषेयम् । तेन ग्राममभिनिविशते । कल्याणेऽभिनिविशते ॥

कालाध्वभावदेशं वा कर्म चाकर्मणाम् ॥ २ । २ । २३ ॥

आधारः कर्म युगपत् ॥ मासमास्ते । मासे आस्ते । क्रोशं २ स्वपिति । गोदोहमास्ते २ । कुरूनास्ते २ । अविवक्षितकर्माणोऽप्यकर्मकाः । मासं पचति । अकर्म चेति किम् ? मासमास्यते । अकर्म-

णामिति किम् ? राष्ट्रावुद्देशोऽधीतः ॥

साधकतमं करणम् ॥ २ । २ । २४ ॥

क्रियायां कारकम् ॥ दानेन भोगानाप्नोति ॥ यद्व्यापारानन्तरं क्रियासिद्धिर्विवक्ष्यते तत्साधकतमम् ॥

कर्माभिप्रेयः सम्प्रदानम् ॥ २ । २ । २५ ॥

व्याप्येन क्रियया वा यं श्रद्धानुग्रहादिकाम्यया‌भिसम्बध्नाति स कर्माभिप्रेयः ॥ देवाय बलिं ददाति । राज्ञे कार्यमाचष्टे । पत्ये शेते ॥

स्पृहेर्व्याप्यं वा ॥ २ । २ । २६ ॥

सम्प्रदानम् ॥ पुष्पेभ्यः पुष्पाणि वा स्पृहयति ॥

क्रुद्द्रुहेर्ष्यासूयार्थैर्यं प्रति कोपः ॥ २ । २ । २७ ॥

तत्सम्प्रदानम् ॥ मैत्राय क्रुध्यति, द्रुह्यति, ईर्ष्यति, असूयति । यं प्रतीति किम् ? । मनसा क्रुध्यति । कोप इति किम् ? । शिष्यस्य कुप्यति विनयार्थम् ॥

नोपसर्गात् क्रुद्द्रुहा ॥ २ । २ । २८ ॥

यं प्रति कोपस्तत्सम्प्रदानम् ॥ मैत्रमभिक्रुध्यति, अभिद्रुह्यति ॥

अपायेऽवधिरपादानम् ॥ २ । २ । २९ ॥

आपायेनानधिष्ठितः ॥ ग्रामादागच्छति । कुसूलकात्पचति । साङ्काश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका अभिरूपतराः । अपायश्च कायसंसर्गपूर्वको बुद्धिसंसर्गपूर्वकश्च विभाग उच्यते । तेनाधर्माज्जुगुप्सते, विरमति । धर्मात्प्रमाद्यति । शृङ्गाच्छरो जायते । विवक्षान्तरे त्वपादानत्वाभावे यथायोगं विभक्तयो भवन्ति । शृङ्गे शरो जायते इत्यादि ॥

क्रियाश्रयस्याधारोऽधिकरणम् ॥ २ । २ । ३० ॥

तत्पोढा वैषयिकमौपश्लेषिकमभिव्यापकं सामीप्यकं नैमित्ति-

र्मौपचारिकं चेति । दिवि देवाः । कटे आस्ते । तिलेषु तैलम् । गङ्गायां घोषः । युद्धे सन्नह्यते । अङ्गुल्यग्रे करिशतम् ॥

नाम्नः प्रथमैकद्विबहौ ॥ २ । २ । ३१ ॥

वर्त्तमानात् स्वार्थे ॥ डित्थः । गौः । शुक्लः । कारकः । दण्डी ॥

आमन्त्र्ये ॥ २ । २ । ३२ ॥

नाम्नः प्रथमा ॥ हे देव । आमन्त्र्य इति किम् । राजा भव ॥

गौणात्समयानिकषाहाधिगन्तरान्तरेणातियेनतेनैर्द्वितीया ॥ २ । २ । ३३ ॥

नाम्नः ॥ समया ग्रामम् । निकषा गिरिम् । हा मैत्रं व्याधिः । धिग् जाल्मम् । अन्तरान्तरेण च निषधं नीलं च विदेहाः । अन्तरेण धर्मं न सुखम् । साहचर्यान्निपातावेतौ । अतिवृद्धं कुरून्महद्बलम् । येन पश्चिमां गतः । तेन पश्चिमां नीतः । गौणादिति किम् ? । अन्तरा गार्हपत्यमाहवनीयं च वेदिः ॥

द्वित्वेऽधोऽध्युपरिभिः ॥ २ । २ । ३४ ॥

योगे गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ षष्ठ्यपवादः । अधोऽधः, अध्यधि, उपर्युपरि ग्रामम् । द्वित्वे इति किम् ? । अधः प्रासादस्य । असामीप्याद्द्वित्वं न ॥

सर्वोभयाभिपरिणा तसा ॥ २ । २ । ३५ ॥

युक्ताद् गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ सर्वत उभयतोऽभितः परितो वा ग्रामं क्षेत्राणि ॥

लक्षणवीप्स्येत्थंभूतेष्वभिना ॥ २ । २ । ३६ ॥

युक्ताद्वर्त्तमानाद् गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ वृक्षमभि विद्योतते

विद्युत् । वृक्षं वृक्षमभि सेकः । साधुर्मैत्रो मातरमभि । लक्षणादिषु किम् ? । यदत्र ममाभि स्यात् तद्दीयताम् ॥

भागिनि च प्रतिपर्यनुभिः ॥ २ । २ । ३७ ॥

लक्षणादिषु वर्त्तमानाद् गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ यदत्र मां प्रति, परि, अनु वा स्यात् तद्दीयताम् । वृक्षं प्रति, परि, अनु वा विद्युत् । वृक्षं वृक्षं प्रति, परि, अनु वा सिञ्चति । साधुर्देवदत्तो मातरं प्रतिपर्यनु वा । एतेष्विति किम् ? अनु वनस्याशनिर्गता ॥

हेतुसहार्थेऽनुना ॥ २ । २ । ३८ ॥

हेतुर्जनकः । सहार्थस्तुल्ययोगो विद्यमानता च तद्विषयोऽपि उपचारात् । तयोर्वर्त्तमानादनुना युक्ताद् द्वितीया ॥ जिनजन्मोत्सवमन्वागच्छन् सुराः । गिरिमन्ववसिता सेना ॥

उत्कृष्टेऽनूपेन ॥ २ । २ । ३९ ॥

युक्ताद् द्वितीया ॥ अनु सिद्धसेनं कवयः । उपोमास्वातिं संग्रहीतारः ॥

कर्मणि ॥ २ । २ । ४० ॥

नाम्नो द्वितीया ॥ कटं करोति । इत्यादि । क्रियते कटः । आरूढवानरो वृक्ष इत्यादिषु त्यादिकृत्तद्धितसमासैरभिहितत्वात्, लोकशास्त्रयोश्चाभिहितेऽर्थे शब्दप्रयोगायोगान्न भवति ॥

क्रियाविशेषणात् ॥ २ । २ । ४१ ॥

द्वितीया ॥ स्तोकं पचति ॥

कालाध्वनोर्व्याप्तौ ॥ २ । २ । ४२ ॥

द्योत्यायां वर्त्तमानान्नाम्नो द्वितीया ॥ मासं गुडधानाः, कल्याणी, अधीते वा । क्रोशं गिरिः, कुटिला नदी, अधीते वा । व्याप्तौ किम् ? । मासस्य मासे वा द्व्यहं गुडधानाः । क्रोशस्य क्रोशे वा

एकदेशे कुटिला नदी ॥

सिद्धौ तृतीया ॥ २ । २ । ४३ ॥

कालाध्ववाचिभ्याम् ॥ मासेन मासाभ्याम् मासैर्वावश्यकमधीतम्। क्रोशेन क्रोशाभ्यां क्रोशैर्वा प्राभृतमधीतम्। सिद्धौ किम् ?। मासमधीत आचारो नानेन गृहीतः ॥

हेतुकर्तृकरणेत्थंभूतलक्षणे ॥ २ । २ । ४४ ॥

नाम्नस्तृतीया ॥ धनेन कुलम्। चैत्रेण कृतम्। दात्रेण लुनाति। अपि त्वं कमण्डलुना छात्रमद्राक्षीः ॥

सहार्थे ॥ २ । २ । ४५ ॥

गम्यमाने नाम्नस्तृतीया ॥ पुत्रेण सहागतः।

"एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्।
सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति गर्दभी ॥ १ ॥"

गौणादित्येव। सहोभौ चरतो धर्मम् ॥

यद्भेदैस्तद्वदाख्या ॥ २ । २ । ४६ ॥

यस्य भेदिनो भेदैस्तद्वतोऽर्थस्य निर्देशः स्यात् तद्वाचिनस्तृतीया ॥ अक्ष्णा काणः। पादेन खञ्जः। प्रकृत्या दर्शनीयः। तद्वद्ग्रहणं किम् ?। अक्षि काणं पश्य। आख्येति प्रसिद्धिपरिग्रहार्थम्। तेन अक्ष्णा दीर्घ इति न स्यात्।

कृताद्यैः ॥ २ । २ । ४७ ॥

निषेधार्थैर्युक्तात् तृतीया ॥ कृतं तेन। किं गतेन। कृतम् भवतु भलं किम् एवंप्रकाराः कृताद्यः ॥

काले भान्नवाधारे ॥ २ । २ । ४८ ॥

तृतीया॥ पुष्येण पुष्ये वा पायसमश्नीयात्। काले किम् ?।

पुष्येऽर्कः ॥

प्रसितोत्सुकाऽवबद्धैः ॥ २ । २ । ४९ ॥

युक्ताद्याधारवृत्तेस्तृतीया वा ॥ केशैः केशेषु वा प्रसितः, उत्सुकः, अवबद्धः ॥

व्याप्ये द्विद्रोणादिभ्यो वीप्सायाम् ॥ २ । २ । ५० ॥

वा तृतीया ॥ द्विद्रोणेन, द्विद्रोणं २ वा धान्यं क्रीणाति । पञ्चकेन पञ्चकं २ वा पशून् क्रीणाति ॥

समो ज्ञोऽस्मृतौ वा ॥ २ । २ । ५१ ॥

व्याप्यात्तृतीया ॥ मात्रा मातरं वा संजानीते । अस्मृताविति किम् ?। मातरं सञ्जानाति ॥

दामः सम्प्रदानेऽधर्म्ये आत्मने च ॥ २ । २ । ५२ ॥

संपूर्वस्य वर्त्तमानात्तृतीया ॥ दास्या सम्प्रयच्छते कामुकः । अधर्म्य इति किम् ?। पत्न्यै सम्प्रयच्छति ॥

चतुर्थी ॥ २ । २ । ५३ ॥

सम्प्रदाने वर्त्तमानात् । शिष्याय धर्ममुपदिशति ॥

तादर्थ्ये ॥ २ । २ । ५४ ॥

सम्बन्धविशेषे द्योत्ये गौणान्नाम्नःषष्ठ्यपवादश्चतुर्थी । यूपाय दारु । रन्धनाय स्थाली ॥

रुचिक्लृप्यर्थधारिभिः प्रेयविकारोत्तमर्णेषु ॥२।२।५५॥

वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥ मैत्राय रोचते धर्मः । मूत्राय कल्पते यवागूः । मैत्राय शतं धारयति ॥

प्रत्याङः श्रुवार्थिनि ॥ २ । २ । ५६ ॥

युक्ताद् वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥ द्विजाय गां प्रतिगृणोति, आगृणोति वा ॥

प्रत्यनोर्गृणाख्यातरि ॥ २ । २ । ५७ ॥

युक्ताद् वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥ गुरवे प्रतिगृणाति, अनुगृणाति वा ॥

यद्वीक्ष्ये राधीक्षी ॥ २ । २ । ५८ ॥

तद्वृत्तेश्चतुर्थी ॥ मैत्राय राध्यति ईक्षते वा ॥

उत्पातेन ज्ञाप्ये ॥ २ । २ । ५९ ॥

वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥

"वाताय कपिला विद्युदातपायातिलोहिनी ।
पीता वर्षाय विज्ञेया दुर्भिक्षाय सिता भवेत्॥ १ ॥"

श्लाघ्ह्नुस्थाशपा प्रयोज्ये ॥ २ । २ । ६० ॥

युक्ताज्ज्ञाप्ये वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥ मैत्राय श्लाघते ह्नुते तिष्ठते शपते वा । प्रयोज्य इति किम् ? । मैत्रायात्मान श्लाघते। आत्मनो मा भूत् ॥

तुमोऽर्थे भाववचनात् ॥ २ । २ । ६१ ॥

स्वार्थे षष्ठीहेतुतृतीयापवादश्चतुर्थी ॥ पाकाय व्रजति ॥

गम्यस्याप्ये ॥ २ । २ । ६२ ॥

तुमो वर्त्तनाच्चतुर्थी ॥ फलेभ्यो व्रजति ॥

गतेर्नवाऽनाप्ते ॥ २ । २ । ६३ ॥

आप्ये वर्त्तमानाच्चतुर्थी ॥ ग्रामं ग्रामाय वा याति । विप्रनष्टः पन्थानं पथे वा याति। गतेः किम् ?। स्त्रियं गच्छति । मनसा मेरुं गच्छति । अनाप्त इति किम् ?। सम्प्राप्ते मा भूत्। पन्थानं याति। कृद्योगे तु परत्वात् षष्ठ्येव । ग्रामस्य गन्ता ॥

मन्यस्यानावादिभ्योऽतिकुत्सने ॥ २ । २ । ६४ ॥

व्याप्ये वर्त्तमानाच्चतुर्थी वा ॥ न त्वा तृणाय तृणं वा मन्ये । मन्य-स्येति किम् ? । न त्वा तृणं मन्वे । नावादिवर्जनात् न त्वा नावमन्नं शुकं शृगालं काकं वा मन्ये । कुत्सन इति किम् ? । न त्वा रत्नं मन्ये । करणाश्रयणं किम् ? । युष्मदो मा भूत् । अतीति किम् ? । त्वां तृणं मन्ये ॥

हितसुखाभ्याम् ॥ २ । २ । ६५ ॥

युक्ताच्चतुर्थी वा ॥ आतुराय आतुरस्य वा हितं सुखं वा ॥

तद्भद्रायुष्यक्षेमार्थार्थेनाशिषि ॥ २ । २ । ६६ ॥

गम्यायां युक्ताच्चतुर्थी वा ॥ हितं पथ्यं सुखं शं भद्रमायुष्यं क्षेमं कुशलमर्थः कार्यं वा जीवेभ्यो जीवानां वा भूयात् ॥

परिक्रयणे ॥ २ । २ । ६७ ॥

वर्त्तमानाच्चतुर्थी वा ॥ शताय शतेन वा परिक्रीतः । परीति किम् ? । शतेन क्रीणाति । करणाश्रयणं किम् ? । शताय परिक्रीतो मासम् । मासान्माभूत् ॥

शक्तार्थवषड्नमःस्वस्तिस्वाहास्वधाभिः ॥ २ । २ । ६८ ॥

युक्तान्नित्यं चतुर्थी ॥ शक्तः प्रभुर्वा मल्लो मल्लाय । वषडग्नये । नमोऽर्हद्भ्यः । स्वस्ति प्रजाभ्यः । इन्द्राय स्वहा । पितृभ्यः स्वधा । आशिषि परत्वान्नित्यमेव । स्वस्ति संघाय भूयात् ॥

पञ्चम्यपादाने ॥ २ । २ । ६९ ॥

ग्रामादागच्छति ॥

आङावधौ ॥ २ । २ । ७० ॥

युक्ताद् वर्त्तमानात् पञ्चमी ॥ आपाटलिपुत्राद् वृष्टो मेघः । आ कुमारेभ्यो यशो गतं गौतमस्य ॥

पर्यपाभ्यां वर्ज्ये ॥ २ । २ । ७१ ॥

वर्त्तमानाद्युक्तात्पञ्चमी । परि अप वा पाटलिपुत्राद् वृष्टो देवः ॥

यतः प्रतिनिधिप्रतिदाने प्रतिना ॥ २ । २ । ७२ ॥

तद्वाचिनः पञ्चमी ॥ अभयकुमारः श्रेणिकतः प्रति । तिलेभ्यः प्रति माषानस्मै प्रयच्छति ॥

आख्यातर्युपयोगे ॥ २ । २ । ७३ ॥

वर्त्तमानात्पञ्चमी ॥ उपयोगो नियमपूर्वकविद्याग्रहणम् । उपाध्यायादधीते शास्त्रम्, आगमयति वा । उपयोग इति किम् ? । नटस्य शृणोति ॥

गम्ययपः कर्माधारे ॥ २ । २ । ७४ ॥

वर्त्तमानात् पञ्चमी ॥ प्रासादादासनाद् वा प्रेक्षते ॥

प्रभृत्यन्यार्थदिक्शब्दबहिराराद्रितरैः ॥ २ । २ । ७५ ॥

युक्तात् पञ्चमी ॥ ततः प्रभृति । ग्रीष्मादारभ्य । अन्यो भिन्नो वा मैत्रात् । ग्रामात् पूर्वः । बहिराराद्रितरो वा ग्रामात् ॥

ऋणाद्धेतोः ॥ २ । २ । ७६ ॥

पञ्चमी ॥ शताद्बद्धः । हेतोरिति किम् ? । शतेन बद्धः ॥

गुणादस्त्रियां नवा ॥ २ । २ । ७७ ॥

हेतोः पञ्चमी ॥ जाड्याज्जाड्येन वा बद्धः । अस्त्रियां किम् ? । बुद्ध्या मुक्तः ॥

आराद्रर्थैः ॥ २ । २ । ७८ ॥

युक्तात्पञ्चमी वा ॥ आराद् दूरान्तिकयोः । दूरमन्तिकं वा ग्रामस्य ग्रामाद्वा ॥

स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयादसत्त्वे करणे ॥ २ । २ । ७९ ॥

पञ्चमी वा ॥ यतो द्रव्ये शब्दप्रवृत्तिः स पर्यायो गुणोऽसत्त्वम् । तेनैव वा रूपेणाभिधीयमानं द्रव्यादि । स्तोकात् स्तोकेन वा मुक्तः । एवमल्पात् अल्पेनेत्यादि । असत्व इति किम् ? । स्तोकेन विषेण हतः ॥

अज्ञाने ज्ञः षष्ठी ॥ २ । २ । ८० ॥

करणे ॥ सर्पिषो जानीते । आज्ञान इति किम् ? । स्वरेण पुत्रं जानाति ॥

शेषे ॥ २ । २ । ८१ ॥

कर्मादिभ्योऽन्यस्तदविवक्षारूपः स्वस्वामिभावादिसम्बन्धविशेषः शेषस्तत्र षष्ठी ॥ राज्ञः पुरुषः । माषाणामश्नीयात् ॥

रिरिष्टात्स्तादस्तादसतसाता ॥ २ । २ । ८२ ॥

एतदन्तैर्युक्तात्षष्ठी ॥ उपरि, उपरिष्टात्, परस्ताद्, पुरस्तात्, पुरः, दक्षिणतः, अधराद् वा ग्रामस्य ॥

कर्मणि कृतः ॥ २ । २ । ८३ ॥

षष्ठी ॥ अपां स्रष्टा । गवां दोहः । कर्मणीति किम् ? । शस्त्रेण भेत्ता । स्तोकं पक्ता । कृत इति किम् ? । भुक्तपूर्वी ओदनम् ।

द्विषो वाऽतृशः ॥ २ । २ । ८४ ॥

कर्मणि षष्ठी ॥ चौरस्य चौरं वा द्विषन् ॥

वैकत्र द्वयोः ॥ २ । २ । ८५ ॥

द्विकर्मसु कृत्प्रत्ययान्तेषु धातुषु कर्मणि षष्ठी । अजाया नेता स्रुघ्नं स्रुघ्नस्य वा । अजामजाया वा नेता स्रुघ्नस्य ॥

कर्त्तरि ॥ २ । २ । ८६ ॥

कृदन्तस्य षष्ठी ॥ भवत आसिका । कर्त्तरि किम् ? । गृहे शायिका ॥

द्विहेतोरस्त्र्यणकस्य वा ॥ २ । २ । ८७ ॥

कृतः कर्त्तरि षष्ठी ॥ विचित्रा सूत्रस्य कृतिराचार्यस्याचार्येण वा । द्विहेतोरित्येकवचननिर्देशः किम् ?। आश्चर्यमोदनस्य नाम पाकोऽतिथीनां च प्रादुर्भावः । अस्त्र्यणकस्येति किम् ? । चिकीर्षा मैत्रस्य काव्यानाम् । भेदिका चैत्रस्य काष्ठानाम् ॥

कृत्यस्य वा ॥ २ । २ । ८८ ॥

कर्त्तरि षष्ठी ॥ त्वया तव वा कार्यः कटः । घ्यण्तव्यानीयय-क्यपः कृत्याः ॥

नोभयोर्हेतोः ॥ २ । २ । ८९ ॥

कर्तृकर्मणोः षष्ठीहेतोः कृत्यस्योभयोरेव न षष्ठी ॥ नेतव्या ग्राममजा मैत्रेण ॥

तृन्नुदन्ताव्ययक्स्वानातृश्शतृङ्णिकच्खलर्थस्य ॥ २ । २ । ९० ॥

कर्मकर्त्रोर्न षष्ठी ॥ वदिता जनापवादान् । कन्यामलंकरिष्णुः श्रद्धालुस्तत्त्वम् । कटं कृत्वा । ओदनं भोक्तुं व्रजति । तत्त्वं विद्वान् । कटं चक्राणः । मलयं पवमानः । ओदनं पचमानः । अधीयंस्तत्त्वार्थम् । कटं कुर्वन् । परीषहान् सासहिः । कटं कारको व्रजति । ईषत्करः कटो भवता । सुज्ञानं तत्त्वं भवता ॥

क्तयोरसदाधारे ॥ २ । २ । ९१ ॥

कर्मकर्त्रोर्न षष्ठी ॥ क्तेति क्तक्तवत्वोर्ग्रहणम् । कृतः कटो मैत्रेण ग्रामं गतवान् । असदाधार इति किम् ? । राज्ञां पूजितः । इदं सक्तूनां पीतम् ॥

वा क्लीबे ॥ २ । २ । ९२ ॥

विहितस्य क्तस्य कर्त्तरि षष्ठी ॥मयूरस्य मयूरेण वा नृत्तम् ॥

अकमेरुकस्य ॥ २ । २ । ९३ ॥

कर्मणि न षष्ठी ॥ भोगानभिलाषुकः । अकमेरिति किम् ? । दास्याः कामुकः ॥

एष्यदृणेनः ॥ २ । २ । ९४ ॥

कर्मणि षष्ठी न ॥ ग्रामं गमी, आगामी वा । शतं दायी । एष्यदृणेति किम् ? । साधु दायी वित्तस्य ॥

सप्तम्यधिकरणे ॥ २ । २ । ९५ ॥

कटे आस्ते । दिवि देवाः । तिलेषु तैलम् ॥

नवा सुजर्थैः काले ॥ २ । २ । ९६ ॥

युक्तादधिकरणे वर्त्तमानात् सप्तमी ॥ द्विरह्नि अह्नो वा भुङ्क्ते । पञ्चकृत्वो मासे मासस्य वा भुङ्क्ते । सुजर्थैरिति किम् ? । अह्नि भुङ्क्ते ॥

कुशलायुक्तेनासेवायाम् ॥ २ । २ । ९७ ॥

युक्तादाधारवाचिनो वा सप्तमी ॥ कुशलो विद्यायां विद्याया वा । युक्तस्तपसि तपसो वा । आसेवायमिति किम् ? । कुशलश्चित्रे न करोति । आयुक्तो गौः-शकटे । आकृष्य युक्त इत्यर्थः ॥

स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैः ॥ २ । २ । ९८ ॥

युक्ताद्वा सप्तमी ॥ गोषु गवां वा स्वामी ईश्वरः, अधिपतिः दायादः, साक्षी, प्रतिभूः, प्रसूतो वा ॥

व्याप्ये क्तेनः ॥ २ । २ । ९९ ॥

नित्यं सप्तमी ॥ अधीती व्याकरणे। इष्टी यज्ञे। क्तेन इति किम्? । कृतपूर्वी कटम् ॥

तद्युक्ते हेतौ ॥ २ । २ । १०० ॥

वर्त्तमानात् सप्तमी ॥

" चर्मणि द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरम् ।
केशेषु चमरीं हन्ति सीम्नि पुष्कलको हतः " ॥ १ ॥

तद्युक्त इति किम् ? । धनेन वसति ॥

अप्रत्यादावसाधुना ॥ २ । २ । १०१ ॥

युक्तात् सप्तमी ॥ असाधुर्मैत्रो मातरि। प्रत्यादिप्रयोगाभाव इति किम् ? । असाधुर्मैत्रो मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

साधुना ॥ २ । २ । १०२ ॥

अप्रत्यादौ युक्तात् सप्तमी । साधुर्मैत्रो मातरि । अप्रत्यादावित्येव । साधुर्मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

निपुणेन चार्चायाम् ॥ २ । २ । १०३ ॥

साधुना युक्तादप्रत्यादौ सप्तमी ॥ मातरि निपुणः साधुर्वा । अर्चायामिति किम् ? । निपुणो मैत्रो मातुः । माता एवैनं निपुणं मन्यते । अप्रत्यादावित्येव । निपुणो मैत्रो मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

स्वेशेऽधिना ॥ २ । २ । १०४ ॥

वर्त्तमानाद्युक्तात्सप्तमी ॥ अधि मगधेषु श्रेणिकः । अधि श्रेणिके मगधाः ॥

उपेनाधिकिनि ॥ २ । २ । १०५ ॥

युक्तात् सप्तमी ॥ उप खार्यां द्रोणः ॥

यद्भावो भावलक्षणम् ॥ २ । २ । १०६ ॥

यस्य भावेनान्यो भावो लक्ष्यते तद्वाचिनः सप्तमी ॥ देवार्चनायां क्रियमाणायां गतः, कृतायामागतः ॥

गते गम्येऽध्वनोऽन्तेनैकार्थ्यं वा ॥ २ । २ । १०७ ॥

कुतश्चिदवधेर्विवक्षितस्याध्वनोऽवसानमन्तः । यद्भावो भावलक्षणं तस्याध्ववाचिशब्दस्याध्वन एवान्तेनान्तवाचिना सह सामानाधिकरण्यं वा स्यात् तद्विभक्तिस्तस्मात्स्यादित्यर्थः, गते गम्ये ॥ लोकमध्याल्लोकान्तमुपर्यधश्च सप्तरज्जूनामनन्ति । सप्तसु रज्जुषु वा । गत इति किम् ? । दग्धेषु लुप्तेष्विति वा प्रतीतौ मा भूत् । गम्य इति किम् ? । गतप्रयोगे मा भूत् । अध्वन इति किम् ? । कार्तिक्या आग्रहायणी मासे । अन्तेनेति किम् ? । अद्य नश्चतुर्षु गव्यूतेषु भोजनम् ॥

षष्ठी वाऽनादरे ॥ २ । २ । १०८ ॥

यद्भावो भावलक्षणं तद्वृत्तेः ॥ रुदतो लोकस्य, रुदति लोके वा प्राव्राजीत् ॥

सप्तमी चाविभागे निर्धारणे ॥ २ । २ । १०९ ॥

गम्ये गौणान्नाम्नः षष्ठी ॥ जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः समुदायादेकदेशस्य बुद्ध्या पृथक्करणं निर्धारणम् । क्षत्रियो नृणां नृषु वा शूरः । कृष्णा गवां गोषु वा बहुक्षीरा । धावन्तो यातां यात्सु वा शीघ्रतमाः । युधिष्ठिरः शूरतमः कुरूणां कुरुषु वा । अविभाग इति किम् ? । मैत्रश्चैत्रात्पटुः ॥

क्रियामध्येऽध्वकाले पञ्चमी च ॥ २ । २ । ११० ॥

वर्त्तमानान्नाम्नः सप्तमी ॥ इहस्थोऽयमिष्वासः क्रोशे क्रोशाद् वा लक्ष्यं विध्यति । अद्य भुक्त्वा मुनिर्द्व्यहे द्व्यहाद्वा भोक्ता ॥

अधिकेन भूयसस्ते ॥ २ । २ । १११ ॥

योगे सप्तमीपञ्चम्यौ ॥ अधिको द्रोणः खार्यां खार्या वा ॥

तृतीयाल्पीयसः ॥ २ । २ । ११२ ॥

अधिकेन भूयोवाचिना योगे ॥ अधिका खारी द्रोणेन ॥

पृथग्नाना पञ्चमी च ॥ २ । २ । ११३ ॥

युक्तात्तृतीया ॥ पृथग्मैत्रात् मैत्रेण वा । नाना चैत्राच्चैत्रेण वा ॥

ऋते द्वितीया च ॥ २ । २ । ११४ ॥

युक्तात्पञ्चमी ॥ ऋते धर्मं धर्माद् वा कुतः सुखम् ॥

विना ते तृतीया च ॥ २ । २ । ११५ ॥

युक्ताद् द्वितीयापञ्चम्यौ ॥ विना वातं वाताद् वातेन वा ॥

तुल्यार्थैस्तृतीयाषष्ठ्यौ ॥ २ । २ । ११६ ॥

युक्तात् ॥ मात्रा मातुर्वा तुल्यः समो वा । उपमा नास्ति कृष्णस्येत्यादौ उपमादयो न तुल्यार्थाः । गौणादित्यधिकाराद् गौरिव गवय इत्यादौ न ॥

द्वितीयाषष्ठ्यावेनेनानञ्चेः ॥ २ । २ । ११७ ॥

युक्तात् ॥ पूर्वेण ग्रामं ग्रामस्य वा । अनञ्चेरिति किम् ? । प्राग्ग्रामात् ॥

हेत्वर्थैस्तृतीयाद्याः ॥ २ । २ । ११८ ॥

युक्तात् ॥ प्रत्यासत्तेस्तैरेव समानाधिकरणात् । धनेन हेतुनेस्या-

दि। एवं निमित्तादियोगेऽपि ॥

सर्वादेः सर्वाः ॥ २ । २ । ११९ ॥

हेत्वर्थैर्युक्तात् ॥ को हेतुः । कं हेतुमित्यादि । तत्समानाधिकरणादित्येव। कस्य हेतुः ॥

असत्त्वारादर्थाट्टाङसिङ्यम् ॥ २ । २ । १२० ॥

गौणादिति निवृत्तम् ॥ दूरेण दूरात् दूरे दूरं वा, अन्तिकेन अन्तिकात् अन्तिके अन्तिकं वा ग्रामस्य ग्रामाद्वा वसति । एवं विप्रकृष्टेन अभ्यासेनेत्यादि । असत्त्व इति किम् ? । दूरः पन्थाः ॥

जात्याख्यायां नवैकोऽसङ्ख्यो बहुवत् ॥ २ । २ । १२१ ॥

सम्पन्ना यवाः । सम्पन्नो यवः । जातीति किम् ? । चैत्रः । आख्यायामिति किम् ? । काश्यपप्रतिकृतिः काश्यपः । असंख्य इति किम् ? । एको व्रीहिः संपन्नः सुभिक्षं करोति ॥

अविशेषणे द्वौ चास्मदः ॥ २ । २ । १२२ ॥

एकोऽर्थो वा बहुवत् ॥ आवां ब्रूवः । वयं ब्रूमः । अहं ब्रवीमि । वयं ब्रूमः । अविशेषणे किम् ? । आवां गार्ग्यौ ब्रूवः । अहं चैत्रो ब्रवीमि ॥

फल्गुनीप्रोष्ठपदस्य भे ॥ २ । २ । १३२ ॥

वर्तमानस्य द्वौ बहुवद्वा ॥ कदा पूर्वे फल्गुन्यौ । कदा पूर्वाः फल्गुन्यः । कदा पूर्वे प्रोष्ठपदे । कदा पूर्वाः प्रोष्ठपदाः । भ इति किम् ? । फल्गुनीषु जाते फल्गुन्यौ कन्ये ॥

गुरावेकश्च ॥ २ । २ । १२४ ॥

वर्त्तमानस्य शब्दस्य द्वौ बहुवद्वा ॥ त्वं गुरुः । यूयं गुरवः । युवां गुरू । यूयं गुरवः । एष मे पिता । एते मे पितरः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां कारकाणि ॥

॥ अथ समासप्रकरणम् ॥

समर्थः पदविधिः ॥ ७ । ४ । १२२ ॥

सर्वः ॥ सामर्थ्यं व्यपेक्षा एकार्थीभावश्च । परस्परं साकाङ्क्षत्वं व्यपेक्षा । भिन्नप्रवृत्तिनिमित्तानां शब्दानामेकार्थोपस्थापकत्वमेकार्थीभावः । पदविधिश्च समासनामधातुकृत्तद्धितोपपदविभक्तियुष्मदस्मदादेशप्लुतरूपः । धर्मश्रितः । पुत्रीयति । कुम्भकारः । औपगवः । नमो देवेभ्यः । धर्मस्ते मे स्वम् । अङ्ग कूज ३, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । सविशेषणानां वृत्तिर्न । वृत्तस्य च विशेषणयोगो न । क्वचित्तु विशेषणयोगेऽपि गमकत्वात् समासः । देवदत्तस्य गुरुकुलम् । समर्थ इति किम् ? । पश्य धर्मं श्रितो मैत्रो गुरुकुलमित्यादि । पदोक्तेर्वर्णविधिरसामर्थ्येऽपि । तिष्ठतु दध्याशान त्वं शाकेन । एवं समास—नामधातु—कृत्—तद्धितेषु, वाक्ये व्यपेक्षा, वृत्तावेकार्थीभावः, शेषेषु पुनर्व्यपेक्षैव सामर्थ्यम् ॥

नाम नाम्नैकार्थ्ये समासो बहुलम् ॥ ३ । १ । १८ ॥

लक्षणमिदमधिकारश्च ॥ तेन विशेषसंज्ञाऽभावेऽप्यनेन समासः । विस्पष्टं पटुः । विस्पष्टपटुः । दारुणाध्यापकः । सर्वचर्मीणो रथः । कन्ये इव । श्रुतपूर्वः । नामेति किम् ? । चरन्ति गावो धनमस्य ।

नाम्नेति किम् ? । चैत्रः पचति । बहुलग्रहणात् क्वचिदनामानाम्ना च । भात्यर्कः नभः । अनुव्यचलत् ॥

ऐकार्थ्ये ॥ ३ । २ । ८ ॥

स्यादेर्लुप् ॥ चित्रगुः ॥

सुज्वार्थे सङ्ख्या सङ्ख्येये सङ्ख्यया बहुव्रीहिः ॥ ३ । १ । १९ ॥

ऐकार्थ्ये समासः ॥ सुजर्थो वारः । वार्थः संशयो विकल्पो वा ॥

संख्या समासे ॥ ३ । १ । १६३ ॥

अनुपूर्वं प्राक् । द्विदशाः । द्वित्राः । सङ्ख्येति किम् ? । गावो वा दश वा । सङ्ख्ययेति किम् ? । दश वा गावो वा । सङ्ख्येये इति किम् ? । द्विविंशतिर्गवाम् ॥

आसन्नादूराधिकाध्यर्धार्धादिपूरणं द्वितीयाद्यन्यार्थे ॥ ३ । १ । २० ॥

सङ्ख्या नाम्नैकार्थ्ये समासः सङ्ख्येये वाच्ये स च बहुव्रीहिः ॥

प्रथमोक्तं प्राक् ॥ ३ । १ । १४८ ॥

समासप्रकरणे ॥ आसन्नदशाः । अदूरदशाः । अधिकदशाः । अध्यर्धविंशाः । अर्धपञ्चमविंशाः ॥

प्रमाणीसङ्ख्याड्डः ॥ ७ । ३ । १२८ ॥

बहुव्रीहेः समासान्तः ॥ स्त्रीप्रमाणाः । द्वित्राः ॥

विंशतेस्तेर्डिति लुक् ॥ ७ । ४ । ६७ ॥

अध्यर्धविंशाः ॥

बहुगणं भेदे ॥ १ । १ । ४० ॥

सङ्ख्यावत्

अव्ययम् ॥ ३ । १ । २१ ॥

सङ्ख्यया ऐकार्थ्ये समस्यते द्वितीयाद्यन्यार्थे सङ्ख्येये वाच्ये स च बहुव्रीहिः । उपदशाः । उपबहवः । उपगणाः ॥

एकार्थं चानेकं च ॥ ३ । १ । २२ ॥

एकमव्ययं च नाम्ना द्वितीयाद्यन्तान्यपदार्थे समस्यते स च बहुव्रीहिः ॥ आरूढवानरो वृक्षः । सुसूक्ष्मजटकेशः । उच्चैर्मुखः । व्यधिकरणत्वादव्ययस्य न स्यादित्यव्ययानुकर्षणार्थश्चकारः ॥

परतः स्त्री पुंवत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ् ॥ ३ । २ । ४९ ॥

उत्तरपदे ॥ दर्शनीयभार्यः। विशेष्यवशादिति किम्?। द्रुणीभार्यः। स्त्रीति किम्?। खलपुदृष्टिः। स्त्र्येकार्थ इति किम्?। कल्याणीवस्त्रम्। कल्याणीनेत्राः। कल्याणीमाता। अनूङिति किम्। करभोरूभार्यः ॥

गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ ॥२।४।९६॥

गौणस्याक्लिपो ङ्याद्यन्तस्य॥ चित्रगुः। निष्कौशाम्बिः। अतिखट्वः। अतिब्रह्मबन्धुः। गौणस्येत्येव। सुगौः। अक्लिप इत्येव। प्रियकुमारी चैत्रः। गोश्चेति किम्?। अतितन्त्रीः। अन्ते इति किम्?। गोकुलम्। कुमारीप्रियः। कन्यापुरम्। अंशीत्यादि किम्?। अर्धपिप्पली। बहुश्रेयसी ना ॥

नाप्प्रियादौ ॥ ३ । २ । ५३ ॥

स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे परे परतः स्त्री पुंवन्न ॥ कल्याणीपञ्चमा रात्रयः। कल्याणीप्रियः। अप्प्रियादाविति किम्?। कल्याणपञ्चमीकः ॥

तद्धिताककोपान्त्यपूरण्याख्याः ॥ ३ । २ । ५४ ॥

परतः स्त्रियः पुंवन्न । मद्रिकाभार्यः । कारिकाभार्यः । पञ्चमी-भार्यः । दत्ताभार्यः । तद्धिताकेति किम् ? । पाकभार्यः ॥

तद्धितः स्वरवृद्धिहेतुररक्तविकारे ॥ ३ । २ । ५५ ॥

परतः स्त्री पुंवन्न । माथुरीभार्यः । तद्धित इति किम् ? । कुम्भकारभार्यः । स्वर इति किम् ? । वैयाकरणभार्यः । वृद्धिहेतुरिति किम् ? । अर्धमस्थभार्यः । अरक्तविकार इति किम् ? । काषायबृहतिकः । लौहेषः ॥

स्वाङ्गान्ङीर्जातिश्चामानिनि ३ । २ । ५६ ॥

परतः स्त्री पुंवन्न । दीर्घकेशीभार्यः । कठीभार्यः । शूद्राभार्यः । स्वाङ्गात् किम् ? । पटुभार्यः । अमानिनीति किम् ? । दीर्घकेशमानिनी ॥

बहुव्रीहेः काष्ठे टः ॥ ७ । ३ । १२५ ॥

अङ्गुल्यन्तात् समासान्तः । द्व्यङ्गुलं काष्ठम् । काष्ठे किम् ? । पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ॥

सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे ॥ ७ । ३ । १२६ ॥

एतदन्ताद्बहुव्रीहेष्टः । दीर्घसक्थः । स्वक्षी । स्वाङ्ग इति किम् ? । दीर्घसक्थ्यनः ॥

द्वित्रेर्मूर्ध्नो वा ॥ ७ । ३ । १२७ ॥

बहुव्रीहेष्टः । द्विमूर्धः । द्विमूर्धा । त्रिमूर्धः । त्रिमूर्धा ॥

सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरस्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदभद्रपदम् ॥ ७ । ३ । १२९ ॥

एते बहुव्रीहयो डान्ता निपात्यन्ते ॥

पूरणीभ्यस्तत्प्राधान्येऽप् ॥ ७ । ३ । १३० ॥

कल्याणीपञ्चमा रात्रयः । तत्प्राधान्य इति किम् ? । कल्याणपञ्चमीकः पक्षः ॥

नञ्सुव्युपत्रेश्चतुरः ॥ ७ । ३ । १३१ ॥

बहुव्रीहेरप् समासान्तः । अचतुरः । सुचतुरः । विचतुरः । उपचतुराः । त्रिचतुराः ॥

अन्तर्बहिर्भ्यां लोम्नः ॥ ७ । ३ । १३२ ॥

बहुव्रीहेरप् ॥ अन्तर्लोमः । बहिर्लोमः ॥

भान्नेतुः ॥ ७ । ३ । १३३ ॥

बहुव्रीहेरप् । मृगनेत्रा निशा ॥

नाभेर्नाम्नि ॥ ७ । ३ । १३४ ॥

बहुव्रीहेरप् । पद्मनाभः । नाम्नीति किम् ? । विकसितवारिजनाभि ।

नञ्बहोर्ऋचो माणवचरणे ॥ ७ । ३ । १३५ ॥

बहुव्रीहेरप् यथासङ्ख्यम् । अनृचो माणवः । बह्वृचश्चरणः । माणवचरणे इति किम् ? । अनृक्कं साम । बह्वृक्कं सूक्तम् । ऋक्पूरित्येव सिद्धे नियमार्थं वचनम् ॥

नञ्सुदुर्भ्यः सक्तिसक्थिहलेर्वा ॥ ७ । ३ । १३६ ॥

बहुव्रीहेरप् । असक्तः । असक्तिः । सुसक्तः । सुसक्तिः । दुःसक्तः । दुःसक्तिः । एवं सक्थिहलिभ्याम् ।

प्रजाया अस् ॥ ७ । ३ । १३७ ॥

नञादिभ्यो बहुव्रीहेः ॥ अप्रजाः । सुप्रजाः । दुष्प्रजाः ॥

मन्दाल्पाच्च मेधायाः ॥ ७ । ३ । १३८ ॥

नञादिभ्यश्च बहुव्रीहेरस् । मन्दमेधाः । अल्पमेधाः । अमेधाः । सुमेधाः । दुर्मेधाः ॥

जातेरीयः सामान्यवति ॥ ७ । ३ । १३९ ॥

बहुव्रीहेः॥ ब्राह्मणजातीयः । सामान्याश्रयेऽन्यपदार्थे इति किम् ? । बहुजातिर्ग्रामः ॥

भृतिप्रत्ययान्मासादिकः ॥ ७ । ३ । १४० ॥

बहुव्रीहेः । पञ्चकमासिकः । मासात् किम् ? । पञ्चकदिवसकः ॥

द्विपदाद् धर्मादन् ॥ ७ । ३ । १४१ ॥

बहुव्रीहेः । साधुधर्मा । द्विपदादिति किम् ? । परमस्वधर्मः ॥

सुहरिततृणसोमाज्जम्भात् ॥ ७ । ३ । १४२ ॥

बहुव्रीहेरन् । सुजम्भा । हरितजम्भा । तृणजम्भा । सोमजम्भा ॥

दक्षिणेर्मा व्याधयोगे ॥ ७ । ३ । १४३ ॥

बहुव्रीहिर्निपात्यः । ईर्मं बहु व्रणं वा । दक्षिणेर्मा मृगः । व्याधयोग इति किम् ? । दक्षिणेर्मः पशुः ॥

सुपूत्युत्सुरभेर्गन्धादिद्गुणे ॥ ७ । ३ । १४४ ॥

बहुव्रीहेः । सुगन्धि, पूतिगन्धि, उद्गन्धि, सुरभिगन्धि द्रव्यम् । गुण इति किम् ? । द्रव्ये सुगन्ध आपणिकः ॥

वागन्तौ ॥ ७ । ३ । १४५ ॥

स्वादिभ्यः परो यो गन्धस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरित् । सुगन्धिः सुगन्धो वा कायः । एवं पूतिगन्धिः पूतिगन्धः इत्यादि ॥

वाल्पे ॥ ७ । ३ । १४६ ॥

यो गन्धस्तदन्ताद् बहुव्रीहेरित् । सूपगन्धि सूपगन्धं वा भोजनम् ॥

वोपमानात् ॥ ७ । ३ । १४७ ॥

परो यो गन्धस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरित्। उत्पलगन्धि उत्पलगन्धं वा मुखम् ॥

पात्पादस्याहस्त्यादेः ॥ ७ । ३ । १४८ ॥

उपमानात् परस्य बहुव्रीहौ ॥ व्याघ्रपात्। अहस्त्यादेरिति किम्?। हस्तिपादः । अश्वपादः ॥

कुम्भपद्यादिः ॥ ७ । ३ । १४९ ॥

कृतपादन्तो ङ्यन्त एव बहुव्रीहिर्निपात्यः । कुम्भपदी । जालपदी ॥

सुसंख्यात् ॥ ७ । ३ । १५० ॥

पादस्य बहुव्रीहौ पात् । सुपात् । द्विपात् ॥

वयसि दन्तस्य दतृः ॥ ७ । ३ । १५१ ॥

सुसंख्याद् बहुव्रीहौ । सुदन् । द्विदन् । स्त्रियां सुदती । षोडन् । वयसि किम् ? । सुदन्तः ॥

स्त्रियां नाम्नि ॥ ७ । ३ । १५२ ॥

बहुव्रीहौ दन्तस्य दतृः । अयोदती । स्त्रियां किम् ? । वज्रदन्तः ॥

श्यावारोकाद्वा ॥ ७ । ३ । १५३॥

दन्तस्य बहुव्रीहौ दतृर्नाम्नि। श्यावदन्। श्यावदन्तः। अरोकदन्। अरोकदन्तः ॥

वाऽग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहाहिमूषिकशिखरात् ॥ ७ । ३ । १५४ ॥

दन्तस्य बहुव्रीहौ दतृः । कुड्मलाग्रदन्। कुड्मलाग्रन्तः । एवं शुद्धदन्, शुद्धदन्त इत्यादि॥

सम्प्राज्जानोर्ज्ञुः ॥ ७ । ३ । १५५ ॥

बहुव्रीहौ ॥ संज्ञुः । संज्ञः । प्रज्ञुः । प्रज्ञः ॥

वोर्ध्वात् ॥ ७ । ३ । १५६ ॥

जानोर्बहुव्रीहौ ज्ञुर्वा । ऊर्ध्वज्ञुः । ऊर्ध्वज्ञः । ऊर्ध्वजानुः ॥

सुहृद्दुर्हृन्मित्रामित्रे ॥ ७ । ३ । १५७ ॥

निपात्यम् । मित्रामित्र इति किम् ? । सुहृदयो मुनिः । दुर्हृदयो व्याधः ॥

धनुषो धन्वन् ॥ ७ । ३ । १५८ ॥

बहुव्रीहौ । शार्ङ्गधन्वा ॥

वा नाम्नि ॥ ७ । ३ । १५९ ॥

धनुषो बहुव्रीहौ धन्वन् । पुष्पधन्वा। पुष्पधनुः ॥

खरखुरान्नासिकाया नस् ॥ ७ । ३ । १६० ॥

बहुव्रीहौ नाम्नि ।

पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः ॥ २ । ३ । ६४ ॥

रषृवर्णात् परस्योत्तरपदस्थस्य नो णः । खरणाः। खुरणाः। नाम्नीति किम् ? । मेषनासिकः । अग इति किम् ? । ऋगयनम् ॥

अस्थूलाच्च नसः ॥ ७ । ३ । १६१ ॥

खरखुराभ्यां नासिकाया बहुव्रीहौ नाम्नि ॥ द्रुणसः ॥ खरणसः । खुरणसः । अस्थूलादिति किम् ? । स्थूलनासिकः ॥

उपसर्गात् ॥ ७ । ३ । १६२ ॥

नासिकाया नसो बहुव्रीहौ ॥

नसस्य ॥ २ । ३ । ६५ ॥

पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णात् परस्य नो णः । प्रणसं मुखम् ॥

वेः खुख्रग्रम् ॥ ७ । ३ । १६३ ॥

नासिकाया बहुव्रीहौ । विखुः । विख्रः । विग्रः ॥

जायाया जानिः ॥ ७ । ३ । १६४ ॥

बहुव्रीहौ । युवजानिः ॥

व्युदः काकुदस्य लुक् ॥ ७ । ३ । १६५ ॥

बहुव्रीहौ । विकाकुत् । उत्काकुत् ॥

पूर्णाद्वा ॥ ७ । ३ । १६६ ॥

बहुव्रीहौ काकुदस्य लुक् । पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः ॥

ककुदस्यावस्थायाम् ॥ ७ । ३ । १६७ ॥

बहुव्रीहौ लुक् ॥ पूर्णककुद् युवा । अककुद् बालः ॥

त्रिककुद्गिरौ ॥ ७ । ३ । १६८ ॥

गिरावर्थे त्रेः परस्य ककुदशब्दस्य ककुन्निपात्यः । त्रिककुद्गिरिः ॥

स्त्रियामूधसो न् ॥ ७ । ३ । १६९ ॥

बहुव्रहौ । कुण्डोध्नी गौः ॥

इनः कच् ॥ ७ । ३ । १७० ॥

बहुव्रीहेः स्त्र्यर्थात् । बहुदण्डिका सेना ॥

ऋन्नित्यदितः ॥ ७ । ३ । १७१ ॥

बहुव्रहेः कच् । बहुकर्तृकः । बहुनदीको देशः । नित्येति किम् ? । पृथुश्रीः २ ॥

दध्युरःसर्पिर्मधूपानच्छालेः ॥ ७ । ३ । १७२ ॥

बहुव्रीहेः कच् । प्रियदधिकः । प्रियोरस्कः । बहुसर्पिष्कः । अमधुकः । बहूपानत्कः । अशालिकः ॥

पुमनडुन्नौपयोलक्ष्म्या एकत्वे ७ । ३ । १७३ ॥

बहुव्रीहेः कच् । अपुंस्कः । प्रियानडुत्कः । अनौकः । अपयस्कः । सुलक्ष्मीकः । एकत्वे किम् ? । द्विपुमान् २ ॥

नञोऽर्थात् ॥ ७ । ३ । १७४ ॥

बहुव्रीहेः कच् । अनर्थकं वचः ॥

शेषाद्वा ॥ ७ । ३ । १७५ ॥

बहुव्रीहेः कच् । बहुखट्वकः । बहुखट्वः । शेषात् किम् ? । प्रियपथः ॥

बहोर्डे ॥ ७ । ३ । ७३ ॥

डस्य प्राप्तिर्यतस्ततः समासान्तो डः कच्च न स्यात् ॥ उपबहवो घटाः । ड इति किम् ? । प्रियबहुकः ॥

न नाम्नि ॥ ७ । ३ । १७६ ॥

कच् । बहुदेवदत्तो ग्रामः ॥

ईयसोः ॥ ७ । ३ । १७७ ॥

बहुव्रीहेः कच् न । बहुश्रेयान् । लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणात् बहुश्रेयसी ॥

ङ्यादीदूतः के ॥ २ । ४ । १०४ ॥

ह्रस्वः । पट्विका । सोमपकः । लक्ष्मिका । वधुका । इति प्राप्ते ॥

न कचि ॥ २ । ४ । १०५ ॥

ङ्यादीदूतो ह्रस्वः । बहूकुमारीकः । बहुकीलालपाकः । इत्यादि ॥

नवापः ॥ २ । ४ । १०६ ॥

कचि ह्रस्वः । प्रियखट्वकः । प्रियखट्वाकः ॥

उष्ट्रमुखादयः ॥ ३ । १ । २३ ॥

बहुलं बहुव्रीहिसमासा निपात्यन्ते ॥ उस्ट्रस्य मुखमिव मुखमस्य उष्ट्रमुखः । वृषस्कन्धः ॥

सहस्तेन ॥ ३ । १ । २४ ॥

अन्यपदार्थे समस्यते स च बहुव्रीहिः । सकर्मकः ॥

सहात्तुल्ययोगे ॥ ७ । ३ । १७८ ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ सपुत्रो याति । तुल्ययोग इति किम् ? । सलोमकः ॥

भ्रातुः स्तुतौ ॥ ७ । ३ । १७९ ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ सुभ्राता ॥

नाडीतन्त्रीभ्यां स्वाङ्गे ॥ ७ । ३ । १८० ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ बहुनाडिः कायः । बहुतन्त्रीर्ग्रीवा । स्वाङ्ग इति किम् ? । बहुनाडीकः स्तम्बः ॥

निष्प्रवाणिः ॥ ७ । ३ । १८१ ॥

कजभावो निपात्यः । निष्प्रवाणिः पटः ॥

सुभ्र्वादिभ्यः ॥ ७ । ३ । १८२॥

कच् न ॥ सुभ्रूः । वरोरूः ॥

दिशो रूढ्यान्तराले ॥ ३ । १ । २५ ॥

नाम रूढ्यैव दिशो वाचिना नाम्नाऽन्यपदार्थे वाच्ये समस्यते स च बहुव्रीहिः ॥ दक्षिणपूर्वा दिक् । कथं पश्चिमदक्षिणा, कर्मधारयोऽयम् । बहुव्रीहौ हि सर्वनाम्नः पूर्वनिपातः स्यात् । रूढ्येति

किम् ? । ऐन्द्याश्च कौबेर्याश्च यदन्तरालमिति ॥

विशेषणसर्वादिसङ्ख्यं बहुव्रीहौ ॥ ३ । १ । १५० ॥

प्राक् स्यात् ॥ चित्रगुः । सर्वशुक्लः । द्विकृष्णः ॥

क्ताः ॥ ३ । १ । १५१ ॥

क्तान्तं सर्वं बहुव्रीहौ प्राग् स्यात्। कृतकटः। विशेष्यार्थं वचनम् स्पर्धे परत्वार्थं च । कृतभव्यकटः । केचित्तु सर्वादिभ्यः क्तान्तस्य पूर्वनिपातं नेच्छन्ति । बहुवचनं व्याप्त्यर्थम्, तेन कृतप्रिय इत्यत्र परेणापि स्पर्द्धे क्तान्तस्यैव पूर्वनिपातः ॥

जातिकालसुखादेर्नवा ॥ ३ । १ । १५२ ॥

बहुव्रीहौ क्तान्तं प्राक् स्यात् ॥ कृतकटः । कटकृतः । मासजाता । जातमासा । सुखजाता । जातसुखा । सुखादयो दश ॥

आहिताग्न्यादिषु ॥ ३ । १ । १५३ ॥

क्तान्तं वा प्राग् बहुव्रीहिषु । आहिताग्निः । अग्न्याहितः । जातदन्तः । दन्तजातः ॥

प्रहरणात् ॥ ३ । १ । १५४ ॥

क्तान्तं बहुव्रीहौ वा प्राक् ॥ उद्यतासिः । अस्युद्यतः ॥

न सप्तमीन्द्वादिभ्यः ॥ ३ । १ । १५५ ॥

प्रहरणाच्च प्राग् बहुव्रीहौ ॥ इन्दुमौलिः । पद्मनाभः । असिपाणिः । बहुलाधिकारात् पाणिवज्रः । बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् । एवमुत्तरत्रापि ॥

गड्वादिभ्यः ॥ ३ । १ । १५६ ॥

बहुव्रीहौ सप्तम्यन्तं वा प्राक् ॥ गडुकण्ठः । कण्ठेगडुः । मध्ये-

गुरुः । गुरुमध्यः ॥

प्रियः ॥ ३ । १ । १५७ ॥

बहुव्रीहौ प्राग्वा ॥ प्रियगडुः । गडुप्रियः ॥

॥ इति बहुव्रीहिः ॥

तत्रादाय मिथस्तेन प्रहृत्येति युद्धेऽव्ययीभावः ॥ ३ । १ । २६ ॥

नाम नाम्ना अन्यपदार्थे समासः स्यात् ॥

इज् युद्धे ॥ ७ । ३ । ७४ ॥

यः समासस्तस्मात् समासान्तः ॥

इच्यस्वरे दीर्घ आच्च ॥ ३ । २ । ७२ ॥

उत्तरपदे पूर्वपदस्य ॥ केशाकेशि । दण्डादण्डि । मुष्टीमुष्टि । मुष्टामुष्टि । तत्रेति तेनेति किम् ? । केशांश्च २ गृहीत्वा कृतं युद्धम् । मुखं च २ प्रहृत्य कृतं युद्धम् । आदायेति प्रहृत्येति किम् ? । केशेषु च २ स्थित्वा, दण्डैश्च २ आगत्य कृतं युद्धं गृहकोकिलाभ्याम् । सरूपेणेति किम् ? । हस्ते च पादे च गृहीत्वा कृतं युद्धम् । युद्ध इति किम् ? । हस्ते च २ गृहीत्वा कृतं सख्यम् ॥

द्विदण्ड्यादिः ॥ ७ । ३ । ७५ ॥

इजन्तः साधुः । द्विदण्डि हन्ति । उभादन्ति ॥

नदीभिर्नाम्नि ॥ ३ । १ । २७ ॥

अन्यपदार्थे नाम समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ बहुवचनात् विशेषाणां स्वरूपस्य च ग्रहणम् ॥

अमव्ययीभावस्यातोऽपञ्चम्याः ॥ ३ । २ । २ ॥

स्यादेः ॥ उन्मत्तगङ्गं देशः । अत इति किम् ? । अधिस्त्रि ।
अपञ्चम्या इति किम् ? । उपकुम्भात् ॥

वा तृतीयायाः ॥ ३ । २ । ३ ॥

अतोऽव्ययीभावस्याम् ॥ किं न उपकुम्भेन । उपकुम्भम् ।
तत्सम्बन्धिन्या इति किम् ? । किं नः प्रियोपकुम्भेन ॥

सप्तम्या वा ॥ ३ । २ । ४ ॥

अतोऽव्ययीभावस्याम् ॥ उपकुम्भे । उपकुम्भम् । तत्सम्बन्धि-
न्या इति किम् ? । प्रियोपकुम्भे ॥

ऋद्धनदीवंश्यस्य ॥ ३ । २ । ५ ॥

एतदन्तस्याव्ययीभावस्यादन्तस्य सप्तम्या अम् ॥ सुमगधम् ।
उन्मत्तगङ्गम् । एकविंशतिभारद्वाजं वसति । प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणा-
दिह न । उपगङ्गे ॥

अनतो लुप् ॥ ३ । २ । ६ ॥

अव्ययीभावस्य स्यादेः ॥ उपवधु । अनत इति किम् ? । उप-
कुम्भात् । तत्सम्बन्धिविज्ञानादिह न । प्रियोपवधुः ॥

संख्या समाहारे ॥ ३ । १ । २८ ॥

नदीभिः सहाव्ययीभावः समासः ॥ द्वियमुनम् । पञ्चनदम् ।
समाहारे किम् ? । एकनदी ॥

वंश्येन पूर्वार्थे ॥ ३ । १ । २९ ॥

सङ्ख्या समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ विद्यया जन्मना वा एक-
सन्तानो वंशः । एकमुनि व्याकरणस्य । सप्तकाशि राज्यस्य । विद्यया
तद्वतामभेदविवक्षायामेकमुनि व्याकरणम् । पूर्वार्थे इति किम् ? ।
द्विमुनिकं व्याकरणम् ॥

पारेमध्येऽग्रेन्तः षष्ठ्या वा ॥ ३ । १ । ३० ॥

समासोऽव्ययीभावः ॥ पारेगङ्गम् । मध्येगङ्गम् । अग्रेवणम् । अन्तर्गिरम् । अन्तर्गिरि । पक्षे, गङ्गापारम् । गङ्गामध्यम् । वनाग्रम् । गिर्यन्तः ॥

यावदियत्त्वे ॥ ३ । १ । ३१ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ यावदित्यनव्ययं चेह गृह्यते । अव्ययमेवेत्यन्ये । यावदमत्रं भोजय । इयत्त्व इति किम् ? । यावद्दत्तं तावद् भुक्तम् ॥

पर्यपाङ्बहिरच्पञ्चम्या ॥ ३ । १ । ३२ ॥

पूर्वपदार्थे वाच्ये समासोऽव्ययीभावः ॥ परित्रिगर्त्तम् । अपत्रिगर्त्तम् । आग्रामम् । बहिर्ग्रामम् । प्राग्ग्रामम् । पञ्चम्येति किम् ? । परि वृक्षं विद्युत् ॥

लक्षणेनाभिप्रत्याभिमुख्ये ॥ ३ । १ । ३३ ॥

पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ अभ्यग्नि, प्रत्यग्नि शलभाः पतन्ति । लक्षणेनेति किम् ? । स्रुघ्नं प्रति गतः । पूर्वपदार्थ इत्येव । अभ्यङ्का गावः ॥

दैर्घ्येऽनुः ॥ ३ । १ । ३४ ॥

लक्षणवाचिना पूर्वपदार्थे समासोऽव्ययीभावः ॥ अनुगङ्गं वाराणसी । दैर्घ्य इति किम् ? । वृक्षमनु विद्युत् ॥

समीपे ॥ ३ । १ । ३५ ॥

अनुः समीपिवाचिना पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ अनुवनमशनिर्गता ॥

तिष्ठद्ग्वित्यादयः ॥ ३ । १ । ३६ ॥

अव्ययीभावा निपात्यन्ते यथायोगमन्यस्य पूर्वस्य वार्थे ॥ तिष्ठद्गु कालः। अधोनाभम्। आयतीगवम्। तिष्ठद्ग्वादिराकृतिगणः।

नित्यं प्रतिनाऽल्पे ॥ ३ । १ । ३७ ॥

नामाव्ययीभावः समासः ॥ शाकप्रति। अल्प इति किम्?। वृक्षं प्रति विद्युत् ॥

सङ्ख्याक्षशलाकं परिणा द्यूतेऽन्यथावृत्तौ ॥३।१।३८॥

नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ एकपरि, अक्षपरि, शलापरि, एकेनाक्षेण शलाकया वा न तथा वृत्तं यथा पूर्वं जये इत्यर्थः। सङ्ख्यादि किम्?। पाशकेन न तथा वृत्तम्। द्यूत इति किम्?। रथस्याक्षेण न तथा वृत्तम् ॥

विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासम्प्रतिपश्चात्क्रमख्यातियुगपत्सदृक्सम्पत्साकल्यान्तेऽव्ययम् ॥ ३ । १ । ३९ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे वाच्ये नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः। विभक्तिर्विभक्त्यर्थः कारकम्, अधिस्त्रि। समीपे, उपकुम्भम्। ऋद्धेराधिक्यं समृद्धिः, सुमद्रम्। विगता ऋद्धिर्व्यृद्धिः, दुर्यवनम्। अर्थाभावे, निर्मक्षिकम्। अत्ययोऽतीतत्वम्, अतिवर्षम्। असम्प्रतीति सम्प्रति उपभोगाद्यभावः, अतिकम्बलम्। पश्चादर्थे, अनुरथम्। क्रमे, अनुज्येष्ठम्। ख्यातौ, इतिभद्रबाहु। युगपदर्थे, सचक्रं धेहि। सदृशि, सव्रतम्। सम्पदि, सब्रह्म साधूनाम्। साकल्ये, सतृणमभ्यवहरति। अन्ते, सपिण्डैषणमधीते।

अकालेऽव्ययीभावे ॥ ३ । २ । १४६ ॥

सहस्य स उत्तरपदे। इति सः। अकाले किम्?। सहपूर्वाह्णम् ॥

योग्यतावीप्सार्थानतिवृत्तिसादृश्ये ॥ ३ । १ । ४० ॥

अव्ययं नाम्ना सह पूर्वपदार्थे नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः । अनुरूपं चेष्टते । प्रत्यर्थम् । वीप्सायां द्वितीयाविधानाद्वाक्यमपि । अर्थमर्थं प्रति । यथाशक्ति । सशीलमनयोः ॥

यथाऽथा ॥ ३ । १ । ४१ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः । यथारूपं चेष्टते । यथावृद्धमर्चय । यथासूत्रमधीष्व । अथा इति किम् । यथा चैत्रस्तथा मैत्रः ॥

प्रतिपरोऽनोरव्ययीभावात् ॥ ७ । ३ । ८७ ॥

अक्ष्णः समासान्तोऽत् । प्रत्यक्षम् । परोक्षम् । अन्वक्षम् ॥

अनः ॥ ७ । ३ । ८८ ॥

अव्ययीभावादत् ॥

नोऽपदस्य तद्धिते ॥ ७ । ४ । ६१ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुक् । उपतक्षम् ॥

नपुंसकाद्वा ॥ ७ । ३ । ८९ ॥

अनोऽव्ययीभावादत् ॥ उपचर्मम् । उपचर्म ॥

गिरिनदीपौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्ग्याद्वा ॥ ७ । ३ । ९० ॥

अव्ययीभावादत् । अन्तर्गिरम् । अन्तर्गिरि । उपनदम् । उपनदि । उपपौर्णमासम् । उपपौर्णमासि । उपाग्रहायणम् । उपाग्रहायणि । उपस्रुचम् । उपस्रुक् ॥

सङ्ख्याया नदीगोदावरीभ्याम् ॥ ७ । ३ । ९१ ॥

सङ्ख्यादेर्नदीगोदावर्यन्तादव्ययीभावादत् ॥ पञ्चनदम् । द्वि-गोदावरम् ॥

शरदादेः ॥ ७ । ३ । ९२ ॥

अव्ययीभावादत् ॥ उपशरदम् । प्रतित्यदम् ॥

जराया जरस् च ॥ ७ । ३ । ९३ ॥

अव्ययीभावादत् ॥ उपजरसम् ॥

सरजसोपशुनानुगवम् ॥ ७ । ३ । ९४ ॥

एतेऽव्ययीभावा अदन्ता निपात्याः ॥ सरजसं भुङ्क्ते । उप-शुनमास्ते । अनुगवमनः ॥

॥ इत्यव्ययीभावः ॥

ऊर्याद्यनुकरणच्विडाचश्च गतिः ॥ ३ । १ । २ ॥

उपसर्गा धातोः सम्बन्धिनस्ते च प्राग्धातोः ॥ एवमुत्तरेषु । ऊरीकृत्य । उररीकृत्य । खाट्कृत्य । शुक्लीकृत्य । पटपटाकृत्य । प्रकृत्य ॥

कारिका स्थित्यादौ ॥ ३ । १ । ३ ॥

गतिः ॥ स्थितिर्मर्यादा वृत्तिर्वा । कारिकाकृत्य ॥

भूषादरक्षेपेऽलंसदसत् ॥ ३ । १ । ४ ॥

गतिसंज्ञम् ॥ अलंकृत्य । सत्कृत्य । भूषादिष्विति किम्? । अलंकृत्वा ॥

अग्रहानुपदेशेऽन्तरदः ॥ ३ । १ । ५ ॥

यथासङ्ख्यं गतिः ॥ अन्तर्हत्य । अदःकृत्य । अग्रहेत्यादि किम् ? । अन्तर्हत्वा मूषिकां श्येनो गतः । अदःकृत्वा गत इति

परस्य कथयति ।

कणेमनस्तृप्तौ ॥ ३ । १ । ६ ॥

गम्यायां गतिः । कणेहत्य, मनोहत्य पयः पिबति । तृप्ता-विति किम् ? । तण्डुलावयवे कणे हत्वा ॥

पुरोऽस्तमव्ययम् ॥ ३ । १ । ७ ॥

गतिः ॥ पुरस्कृत्य । अस्तंगत्य । अव्ययं किम् ? । पुरःकृत्वा। नगरीरित्यर्थः ॥

गत्यर्थवदोऽच्छः ॥ ३ । १ । ८ ॥

गतिः ॥ अच्छगत्य । अच्छोद्य ॥

तिरोऽन्तर्धौ ॥ ३ । १ । ९ ॥

गतिः । तिरोभूय ॥

कृगो नवा ॥ ३ । १ । १० ॥

तिरोऽन्तर्धौ गतिः ॥ तिरस्कृत्य । तिरःकृत्य । पक्षे तिरःकृत्वा ॥

मध्येपदेनिवचनेमनस्युरस्यनत्याधाने ॥ ३ । १ । ११ ॥

एते कृगो योगे गतयो वा स्युः ॥ मध्येकृत्य । मध्येकृत्वा । पदे-कृत्य । पदेकृत्वा । निवचनेकृत्य । निवचनेकृत्वा । मनसिकृत्य । मनसि-कृत्वा । उरसिकृत्य । उरसिकृत्वा ॥

उपाजेऽन्वाजे ॥ ३ । १ । १२ ॥

एतौ दुर्बलस्य भग्नस्य वा बलाधानार्थौ कृगो योगे गती वा ॥ उपाजेकृत्य । उपाजेकृत्वा । अन्वाजेकृत्य । अन्वाजेकृत्वा ॥

स्वाम्येऽधिः ॥ ३ । १ । १३ ॥

कृग्योगे वा गतिः ॥ चैत्रं ग्रामे अधिकृत्य । अधिकृत्वा वा गतः ।

स्वाम्ये इति किम् । ग्राममधि कृत्वा, उद्दिश्येत्यर्थः ॥

साक्षादादिश्च्व्यर्थे ॥ ३ । १ । १४ ॥

कृग्योगे गतिर्वा ॥ साक्षात्कृत्य। साक्षात्कृत्वा । मिथ्याकृत्य । मिथ्याकृत्वा ।

नित्यं हस्तेपाणावुद्वाहे ॥ ३ । १ । १५ ॥

एतौ कृग्योगे गती ॥ हस्तेकृत्य । पाणौकृत्य । उद्वाह इति किम्?। हस्ते कृत्वा कार्षापणं गतः ॥

प्राध्वं बन्धे ॥ ३ । १ । १६ ॥

कृग्योगे गतिः॥ प्राध्वंकृत्य । बन्धे किम् ?। प्राध्वं कृत्वा शकटं गतः ॥

जीवकोपनिषदौपम्ये ॥ ३ । १ । १७ ॥

कृग्योगे गतिः ॥ जीविकाकृत्य । उपनिषत्कृत्य ॥

गतिक्वन्यस्तत्पुरुषः ॥ ३ । १ । ४२ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासः। ऊरीकृत्य । कुब्राह्मणः । बहुव्रीह्या-दिलक्षणरहित इति किम् ?। कुपुरुषः ॥

दुर्निन्दाकृच्छ्रे ॥ ३ । १ । ४३ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासस्तत्पुरुषः । दुष्पुरुषः । दुष्कृतम् ॥

सुः पूजायाम् ॥ ३ । १ । ४४ ॥

नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । सुराजा ॥

अतिरतिक्रमे च ॥ ३ । १ । ४५ ॥

पूजायां नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । अतिस्तुत्य । अतिराजा ॥

आङल्पे ॥ ३ । १ । ४६ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासस्तत्पुरुषः । आकडारः ॥

प्रात्यवपरिनिरादयो गतक्रान्तक्रुष्टग्लानक्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः ॥ ३ । १ । ४७ ॥

प्राचार्यः । समर्थः । अतिखट्वः । उद्वेलः । अवकोकिलः । परिवीरुत् । पर्यध्ययनः । उत्सङ्ग्रामः । निष्कौशाम्बिः । अपशाखः । बाहुलकात् षष्ठीसप्तम्यन्तेनापि । अन्तर्गार्ग्यः । प्रत्युरसम् । गताद्यर्था इति किम् ? । वृक्षं परि विद्युत् । अन्य इत्येव । प्राचार्यको देशः । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् । एवमुत्तरत्र ॥

अव्ययं प्रवृद्धादिभिः ॥ ३ । १ । ४८ ॥

नित्यं समासस्तत्पुरुषः । पुनःप्रवृद्धम् । अन्तर्भूतः ॥

ङस्युक्तं कृता ॥ ३ । १ । ४९ ॥

कृत्प्रत्ययविधायके सूत्रे नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । कुम्भकारः । इह च गतिकारकङस्युक्तानां विभक्त्यन्तानामेव कृदन्तैर्विभक्त्युत्पत्तेः प्रागेव समास इष्यते । तेन प्रष्ठीत्यादिसिद्धिः । ङस्युक्तमिति किम् ? । अलंकृत्वा ॥

तृतीयोक्तं वा ॥ ३ । १ । ५० ॥

दंशेस्तृतीयया इत्यारभ्य यत्तत्कृता समासस्तत्पुरुषः । मूलकोपदंशम्, मूलकेनोपदंशं भुङ्क्ते ॥

नञ् ॥ ३ । १ । ५१ ॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । असः । असूर्यंपश्या राजदाराः ॥

पूर्वापराधरोत्तरमभिन्नेनांशिना ॥ ३ । १ । ५२ ॥

अंशवाचि समस्यते स तत्पुरुषः॥ पूर्वकायः । अपरकायः । अधरकायः । उत्तरकायः ॥ अभिन्नेनेति किम् ? । पूर्वं छात्राणामाम-

वयस्य । अंशिनेति किम् ? । पूर्वं नाभेः कायस्य ॥

सायाह्नादयः ॥ ३ । १ । ५३ ॥

अंशितत्पुरुषाः साधवः । सायाह्नः । मध्यंदिनम् । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

समेंऽशेऽर्धं नवा ॥ ३ । १ । ५४ ॥

अंशिनाऽभिन्नेन समासस्तत्पुरुषः। अर्धपिप्पली। पिप्पल्यर्धम्। समेंऽश इति किम् ?। ग्रामार्धः ॥

जरत्यादिभिः ॥ ३ । १ । ५५ ॥

अंशिभिरभिन्नैरर्धो वा समासस्तत्पुरुषः। अर्धजरती। जरत्यर्धः। अर्धोक्तम् । उक्तार्धम् ॥

द्वित्रिचतुष्पूरणाग्रादयः ॥ ३ । १ । ५६ ॥

अंशवाचिनोऽभिन्नेनांशिना वा समासस्तत्पुरुषः । द्वितीयभिक्षा। भिक्षाद्वितीयम्। एवं तृतीयभिक्षा, तुरीयभिक्षा, चतुर्थभिक्षेत्यादि । अग्रहस्तः। हस्ताग्रम्। तलपादः। पादतलम् ॥

कालो द्विगौ च मेयैः ॥ ३ । १ । ५७ ॥

समस्यते स तत्पुरुषः । मासजातः । द्व्यहसुप्तः । काल इति किम् ? । द्रोणो धान्यस्य ॥

स्वयंसामी क्तेन ॥ ३ । १ । ५८ ॥

समासस्तत्पुरुषः । स्वयंधौतम् । सामिकृतम्। क्तेनेति किम् ?। स्वयं कृत्वा ॥

द्वितीया खट्वा क्षेपे ॥ ३ । १ । ५९ ॥

क्तान्तेन सह समासस्तत्पुरुषः । खट्वारूढो जाल्मः । नित्यस-

मासोऽयम्, वाक्येन क्षेपानवगमात्। क्षेपे किम् ?। खट्वामारूढ उपाध्यायोऽध्यापयति ॥

कालः ॥ ३ । १ । ६० ॥

द्वितीयान्तं क्तान्तेन समासस्तत्पुरुषः। रात्र्यारूढाः। अहरतिसृताः॥

व्याप्तौ ॥ ३ । १ । ६१ ॥

द्वितीयान्तं कालवाचि व्यापकेन समासस्तत्पुरुषः। मुहूर्त्तसुखम्। क्षणपाठः। दिनगुडः। व्याप्ताविति किम् ?। मासं पूरको याति॥

श्रितादिभिः ॥ ३ । १ । ६२ ॥

द्वितीयान्तं समासस्तत्पुरुषः। धर्मश्रितः। शिवगतः॥

प्राप्तापन्नौ तयाच्च ॥ ३ । १ । ६३ ॥

प्रथमान्तावेतौ द्वितीयान्तेन समासस्तत्पुरुषस्तद्योगे चानयोरत्। प्राप्तजीविका। आपन्नजीविका ॥

ईषद्गुणवचनैः ॥ ३ । १ । ६४ ॥

समासस्तत्पुरुषः। ये गुणे वर्त्तित्वा तद्योगाद्गुणिनि वर्त्तन्ते ते गुणवचनाः। ईषत्पिङ्गलः। ईषद्रक्तः। गुणवचनैरिति किम् ?। ईषद्गार्ग्यः ॥

तृतीया तत्कृतैः ॥ ३ । १ । ६५ ॥

गुणवचनैः समासस्तत्पुरुषः। शङ्कुलाखण्डः। मदपटुः। तृतीयार्थकृतैरिति किम् ?। अक्ष्णा काणः। गुणवचनैरित्येव। दध्ना पटुः। पाटवमित्यर्थः ॥

चतस्रार्धम् ॥ ३ । १ । ६६ ॥

तृतीयान्तं तत्कृतार्थेन समासस्तत्पुरुषः। अर्धचतस्रो मात्राः।

चतस्रेति किम् ? । अर्धेन चत्वारो द्रोणाः ॥

ऊनार्थपूर्वाद्यैः ॥ ३ । १ । ६७ ॥

तृतीयान्तं समासस्तत्पुरुषः । माषोनम् । माषविकलम् । मासपूर्वः । मासावरः । आकृतिगणत्वाद् धान्यार्थ इत्यादीनां सिद्धिः ॥

कारकं कृता ॥ ३ । १ । ६८ ॥

तृतीयान्तं समासस्तत्पुरुषः । आत्मकृतम् । नखनिर्भिन्नः । बहुलाधिकारात् स्तुतिनिन्दार्थतायां प्रायः कृत्यैः सह समासः । काकपेया नदी । बाष्पच्छेद्यानि तृणानि ॥

नाविंशत्यादिनैकोच्चान्तः ॥ ३ । १ । ६९ ॥

तृतीयान्तस्समासस्तत्पुरुषस्तत्सन्नियोगे एकस्य । एकान्नविंशतिः । एकादूनविंशतिः । एकान्नत्रिंशत् । एकादूनत्रिंशत् ॥

चतुर्थी प्रकृत्या ॥ ३ । १ । ७० ॥

विकारवाचि समासस्तत्पुरुषः । यूपदारु । परिणामिकारणेनेति किम् ? । रन्धनाय स्थाली ॥

हितादिभिः ॥ ३ । १ । ७१ ॥

चतुर्थ्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । गोहितम् । गोसुखम् ॥

तदर्थार्थेन ॥ ३ । १ । ७२ ॥

चतुर्थ्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । पित्रर्थं पयः । आतुरार्था यवागूः । ङेऽर्थो वाच्यवदिति वाच्यलिङ्गता । चतुर्थ्यन्तार्थार्थेनेति किम् ? । पित्रेऽर्थः ॥

पञ्चमी भयाद्यैः ॥ ३ । १ । ७३ ॥

समासस्तत्पुरुषः । वृकभयम् । वृकभीतः । बहुलाधिकारादिह न ।

प्रासादात् पतितः ॥

क्तेनासत्त्वे ॥ ३ । १ । ७४ ॥

वर्त्तमाना या पञ्चमी तदन्तं समासस्तत्पुरुषः । स्तोकान्मुक्तः । अल्पान्मुक्तः । असत्त्वे इति किम् ? । स्तोकाद्बद्धः ॥

परःशतादिः ॥ ३ । १ । ७५ ॥

पञ्चमीतत्पुरुषः साधुः । परःशताः । परःसहस्राः ॥

षष्ठ्ययत्नाच्छेषे ॥ ३ । १ । ७६ ॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । राजपुरुषः । जिनभद्रगणेः क्षमाश्रमणस्य भाष्यमित्यादौ सापेक्षत्वान्न । देवदत्तस्य गुरुकुलमित्यादौ सापेक्षत्वेऽपि गमकत्वात् स्यात् । न चेत्स शेषो 'नाथः' इत्यादेर्यत्नादिति किम् ? । सर्पिषो नाथितम् । शेष इति किम् ? । रुदतः प्रव्रजितः ॥

कृति ॥ ३ । १ । ७७ ॥

कर्मणि कृतः कर्त्तरि इति च या कृन्निमिता षष्ठी तदन्तं नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । सर्पिर्ज्ञानम् । गणधरोक्तिः ॥

याजकादिभिः ॥ ३ । १ । ७८ ॥

षष्ठ्यन्तं समासस्तुत्पुरुषः । ब्राह्मणयाजकः । गुरुपूजकः ॥

पत्तिरथौ गणकेन ॥ ३ । १ । ७९ ॥

षष्ठ्यन्तौ समासस्तत्पुरुषः । पत्तिगणकः । रथगणकः । पत्तिरथाविति किम् ? । धनस्य गणकः ॥

सर्वपश्चादादयः ॥ ३ । १ । ८० ॥

षष्ठीतत्पुरुषाः साधवः । सर्वपश्चात् । सर्वचिरम् ॥

अकेन क्रीडाऽऽजीवे ॥ ३ । १ । ८१ ॥

षष्ठ्यन्तं गम्ये समासस्तत्पुरुषः । उद्दालकपुष्पभञ्जिका । नखलेखकः । क्रीडाऽऽजीवे इति किम् ? । पयसः पायकः ॥

न कर्त्तरि ॥ ३ । १ । ८२ ॥

या षष्ठी तदन्तमकान्तेन समस्यते । तव शायिका । कर्त्तरीति किम् ? । इक्षुभक्षिका ॥

कर्मजा तृचा च ॥ ३ । १ । ८३ ॥

षष्ठी कर्तृविहिताकान्तेन न समस्यते । भक्तस्य भोजकः । अपां स्रष्टा । कर्मजेति किम् ? । गुणो गुणिविशेषकः । सम्बन्धेऽत्र षष्ठी । कर्त्तरीत्येव । पयःपायिका ॥

तृतीयायाम् ॥ ३ । १ । ८४ ॥

कर्त्तरि सत्यां कर्मजा षष्ठी न समस्यते । साध्विदं शब्दानामनुशासनमाचार्येण । तृतीयायामिति किम् ? । साध्विदं शब्दानुशासनमाचार्यस्य ॥

तृप्तार्थपूरणाव्ययातृश्शत्रानशा ॥ ३ । १ । ८५ ॥

षष्ठ्यन्तं न समस्यते । फलानां तृप्तः । तीर्थकृतां षोडशः । राज्ञः साक्षात् । रामस्य द्विषन् । चैत्रस्य पचन् । मैत्रस्य पचमानः ॥

ज्ञानेच्छार्चार्थाधारक्तेन ॥ ३ । १ । ८६ ॥

षष्ठ्यन्तं न समस्यते ॥ राज्ञां ज्ञातः, इष्टः, पूजितः । इदमेषां यातम् । इदमेषां भुक्तम् ॥

अस्वस्थगुणैः ॥ ३ । १ । ८७ ॥

षष्ठ्यन्तं न समस्यते । पटस्य शुक्लः । गुडस्य मधुरः । अस्वस्थगुणैरिति किम् ? । घटवर्णः । चन्दनगन्धः ॥

सप्तमी शौण्डाद्यैः ॥ ३ । १ । ८८ ॥

समासस्तत्पुरुषः । पानशौण्डः । अक्षधूर्तः ॥

सिंहाद्यैः पूजायाम् ॥ ३ । १ । ८९ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । समरसिंहः । भूमिवासवः ॥

काकाद्यैः क्षेपे ॥ ३ । १ । ९० ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । तीर्थकाकः । तीर्थश्वा । क्षेपे किम् ? । तीर्थे काकस्तिष्ठत्ति ॥

पात्रेसमितेत्यादयः ॥ ३ । १ । ९१ ॥

क्षेपे निपात्याः । पात्रेसमिताः । गेहेशूरः । इतिशब्दः समासान्तरनिवृत्त्यर्थः ॥

क्तेन ॥ ३ । १ । ९२ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः क्षेपे ॥ भस्मनिहुतम् । अवतप्तेनकुलस्थितम् ॥

तत्राहोरात्रांशम् ॥ ३ । १ । ९३ ॥

सप्तम्यन्तं क्तान्तेन समासस्तत्पुरुषः ॥ तत्रकृतम् । पूर्वाह्णकृतम् । पूर्वरात्रकृतम् । तत्राहोरात्रांशमिति किम् ? । घटे कृतम् । अहोरात्रग्रहणं किम् ? । शुक्लपक्षे कृतम् । अंशग्रहणं किम् ? । अह्नि भुक्तम् ॥

नाम्नि ॥ ३ । १ । ९४ ॥

सप्तम्यन्तं नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । अरण्ये तिलकाः ॥

कृत्येनावश्यके ॥ ३ । १ । ९५ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । मासदेयम् । कृदिति किम् ? । मासे पित्र्यम् ॥

विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च ॥ ३ । १ । ९६ ॥

समासस्तत्पुरुषः। नीलोत्पलम्। खञ्जकुण्टः। कुण्टखञ्जः। एकार्थमिति किम्?। वृद्धस्योक्षा वृद्धोक्षा॥

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलम्॥ ३। १। ९७॥

परेण नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च॥ स्नातानुलिप्तः। एकशाटी। सर्वान्नम्। जरद्गलिनः। पुराणवैयाकरणः। नवोक्तिः। केवलज्ञानम्। एकार्थमित्येव। स्नात्वानुलिप्तः॥

दिगधिकं संज्ञातद्धितोत्तरपदे॥ ३। १। ९८॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। दक्षिणकोशलाः। पूर्वेषुकामशमी। दाक्षिणशालः। आधिकषाष्टिकः। उत्तरगवधनः। अधिकगवप्रियः॥

सङ्ख्या समाहारे च द्विगुश्चानाम्न्ययम्॥३।१।९९॥

परेण नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च संज्ञातद्धितयोर्विषये उत्तरपदे च परे। पञ्चाम्राः। सप्तर्षयः। द्वैमातुरः। अध्यर्धकंसः। पञ्चगवधनः। पञ्चनावप्रियः। पञ्चराजी। समाहारे चेति किम्?। अष्टौ प्रवचनमातरः। अनाम्नीति किम्?। पाञ्चर्षम्॥

निन्द्यं कुत्सनैरपापाद्यैः॥ ३। १। १००॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। वैयाकरणखशूचिः। मीमांसकदुर्दुरूढः। निन्द्यमिति किम्?। वैयाकरणश्चौरः। अपापाद्यैरिति किम्?। पापवैयाकरणः। हतविधिः॥

उपमानं सामान्यैः॥ ३। १। १०१॥

एकार्थं समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च स्यात्। शस्त्रीश्यामा। मृगचपला। उपमानमिति किम्?। देवदत्ता श्यामा॥

उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ॥ ३। १। १०२॥

एकार्थं सुपमानवाचिभिः समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च स्यात् ॥ पुरुषव्याघ्रः । श्वसिंही । साम्यानुक्ताविति किम् ? । पुरुषव्याघ्रः शूर इति माभूत् ॥

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीरम्
॥ ३ । १ । १०३ ॥

एकार्थं नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । पूर्वपुरुषः । अपरपुरुष इत्यादि ॥

वोत्तरपदेऽर्द्धे ॥ ७ । २ । १२५ ॥

अपरस्य केवलस्य दिक्पूर्वपदस्य च पश्चः ॥ पश्चार्द्धम् । अपरार्द्धम् । दक्षिणपश्चार्द्धः ॥

श्रेण्यादि कृताद्यैश्च्व्यर्थे ॥ ३ । १ । १०४ ॥

एकार्थं गम्ये समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च ॥ श्रेणिकृताः । ऊककृताः । च्व्यर्थे इति किम् ? । श्रेणयः कृताः ॥

क्तं नञादिभिन्नैः ॥ ३ । १ । १०५ ॥

एकार्थं समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । कृताकृतम् । अशितानशितम् । पीतावपीतम् । क्तमिति किम् ? । कर्त्तव्यमकर्त्तव्यं च । नञादिभिन्नैरिति किम् ? । कृतं प्रकृतम् ॥

सेट् नानिटा ॥ ३ । १ । १०६ ॥

क्तान्तं नञादिभिन्नेन न समस्यते । पूर्वापवादः । क्लिशितमक्लिष्टम् । शितमशातम् । सेडिति किम् ? । कृताकृतम् । अनिटेति किम् ? । अशितानशितम् ॥

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूजायाम् ॥ ३ । १ । १०७ ॥

पूज्यवचनैः समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । सत्पुरुषः । महापुरुषः ।

परमपुरुषः । उत्तमपुरुषः । उत्कृष्टपुरुषः । पूजायामिति किम् ? । सन् घटः अस्तीत्यर्थः ॥

वृन्दारकनागकुञ्जरैः ॥ ३ । १ । १०८ ॥

पूजायां पूज्यवाच्येकार्थं समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । गोवृन्दारकः । गोनागः । गोकुञ्जरः । पूजायामिति किम् ? । सुसीमो नागः ॥

कतरकतमौ जातिप्रश्ने ॥ ३ । १ । १०९ ॥

जात्यर्थेन समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । कतरकठः । कतमगार्ग्यः ॥

किं क्षेपे ॥ ३ । १ । ११० ॥

कुत्स्यवाचिना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । किंराजा । किंगौः ॥

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्त्तप्रशंसारूढैर्जातिः ॥ ३ । १ । १११ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । इभ्यपोटा । ब्राह्मणयुवतिः । अग्निस्तोकम् । दधिकतिपयम् । गोगृष्टिः । गोधेनुः । गोवशा । गोवेहत् । गोबष्कयणी । कठप्रवक्ता । कठश्रोत्रियः । कठाध्यापकः । मृगधूर्त्तः । गोमतल्लिका । गोप्रकाण्डम् ॥

चतुष्पाद् गर्भिण्या ॥ ३ । १ । ११२ ॥

जातिःसमासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । गोगर्भिणी । जातिरित्येव । कालाक्षी गर्भिणी ॥

युवा खलतिपलितजरद्वलिनैः ॥ ३ । १ । ११३ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । युवखलतिः । युवपलितः । युवजरन् । युववलिनः ।

कृत्यतुल्याख्यमजात्या ॥ ३ । १ । ११४ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । भोज्योष्णम् । स्तुल्यपटुः । तुल्यसन् । सदृशमहान् । अजात्येति किम् ? । भोज्य ओदनः ॥

कुमारः श्रमणादिना ॥ ३ । १ । ११५ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । कुमारश्रमणा । कुमारप्रव्रजिता ॥

मयूरव्यंसकेत्यादयः ॥ ३ । १ । ११६ ॥

एते तत्पुरुषसमासा निपात्यन्ते । मयूरव्यंसकः । कम्बोजमुण्डः । एहीडादयोऽन्यपदार्थे । एहीडं कर्म । आख्यातमाख्यातेन सातत्ये । अश्नीतपिबता । हन्तं स्वकर्मणा बहुलमाभीक्ष्ण्ये कर्त्तरि समासाभिधेये । कुरुकटो वक्ता । गतप्रत्यागतादयः । गतप्रत्यागतम् । क्रयक्रयिका । शाकपार्थिवादयः । शाकपार्थिवः । दध्योदनः । गुडधानाः । त्रिभागः । सर्वश्वेतः ॥

राजदन्तादिषु ॥ ३ । १ । १४९ ॥

अप्राप्तप्राग्निपातं प्राक् स्यात् । राजदन्तः । लिप्तावासितम् । जम्पती । दम्पती । जायापती । गणपाठज्जायाशब्दस्य जम्भावो दम्भावश्च वा निपात्यते ॥

कडारादयः कर्मधारये ॥ ३ । १ । १५८ ॥

प्राग्वा स्युः ॥ कडारजैमिनिः । जैमिनिकडारः । काणद्रोणः । द्रोणकाणः ॥

जातमहद्वृद्धादुक्ष्णः कर्मधारयात् ॥ ७ । ३ । ९५ ॥

अत् समासान्तः । जातोक्षः । महोक्षः । वृद्धोक्षः । कर्मधारयादिति किम् ? । जातस्योक्षा जातोक्षा ॥

स्त्रियाः पुंसो द्वन्द्वाच्च ॥ ७ । ३ । ९६ ॥

कर्मधारयादत् समासान्तः ॥ स्त्रीपुंसौ । स्त्रीपुंसः शिखण्डी । द्वन्द्वाच्चेति किम् ? । स्त्रियाः पुमान् स्त्रीपुमान् ॥

द्विगोरन्नह्नोऽट् ॥ ७ । ३ । ९९ ॥

समाहारार्थात् । पञ्चतक्षी । पञ्चतक्षम् । द्व्यहः । द्विगोरिति किम् ? । समह्नः ॥

द्वित्रेरायुषः ॥ ७ । ३ । १०० ॥

समाहारार्थात् द्विगोरट् । द्व्यायुषम् । त्र्यायुषम् ॥

वाञ्जलेरलुकः ॥ ७ । ३ । १०१ ॥

द्वित्रिभ्यां द्विगोरट् ॥ द्व्यञ्जलम् । द्व्यञ्जलि । त्र्यञ्जलमयम् । त्र्यञ्जलिमयम् । अलुक इति किम् ? । द्व्यञ्जलिर्घटः ॥

खार्या वा ॥ ७ । ३ । १०२ ॥

द्विगोरलुकोऽट् । द्विखारम् । द्विखारि । पञ्चखारधनः । पञ्चखारीधनः ॥

वार्धाच्च ॥ ७ । ३ । १०३ ॥

खार्याः समासादलुकोऽट् ! अर्धखारम् । अर्धखारी ॥

नावः ॥ ७ । ३ । १०४ ॥

अर्धात् परात् समासाद् द्विगोश्चालुकोऽट् । अर्धनावम् । अर्धनावी । पञ्चनावम् । अलुक इत्येव । द्विनौः ॥

गोस्तत्पुरुषात् ॥ ७ । ३ । १०५ ॥

अलुकोऽट् ॥ राजगवी । तत्पुरुषादिति किम् ? । चित्रगुः । अलुक इत्येव । पञ्चगुः पटः ॥

राजन्सखेः ॥ ७ । ३ । १०६ ॥

तत्पुरुषादट् । देवराजः । राजसखः । नान्तनिर्देशादिह न । मद्रराज्ञी ॥

राष्ट्राख्याद् ब्रह्मणः ॥ ७ । ३ । १०७ ॥

तत्पुरुषादट् । सुराष्ट्रब्रह्मः । राष्ट्राख्यादिति किम् ? । देवब्रह्मा नारदः ॥

कुमहद्भ्यां वा ॥ ७ । ३ । १०८ ॥

ब्रह्मणस्तत्पुरुषादट् । कुब्रह्मः । कुब्रह्मा । महाब्रह्मः । महाब्रह्मा ॥

ग्रामकौटात् तक्ष्णः ॥ ७ । ३ । १०९ ॥

तत्पुरुषादट् । ग्रामतक्षः । कौटक्षः ॥

गोष्ठातेः शुनः ॥ ७ । ३ । ११० ॥

तत्पुरुषादट् । गोष्ठश्वः । अतिश्वो वराहः ॥

प्राणिन उपमानात् ॥ ७ । ३ । १११ ॥

शुनस्तत्पुरुषादट् । व्याघ्रश्वः । प्राणिन इति किम् ? । फलकश्वा ॥

अप्राणिनि ॥ ७ । ३ । ११२ ॥

य उपमानभूतः श्वा तदन्तात् तत्पुरुषादट् । आकर्षश्वः । अप्राणिनीति किम् ? । वानरश्वा ॥

पूर्वोत्तरमृगाच्च सक्थ्नः ॥ ७ । ३ । ११३ ॥

उपमानार्थात् तत्पुरुषादट् । पूर्वसक्थम् । उत्तरसक्थम् । मृगसक्थम् । फलकसक्थम् ॥

उरसोऽग्रे ॥ ७ । ३ । ११४ ॥

तत्पुरुषादट् । अश्वोरसम् । सेनाया मुखमित्यर्थः । अश्वोरसम् प्रधानमित्यर्थः ॥

सरोऽनोऽश्मायसो जातिनाम्नोः ॥ ७ । ३ । ११५ ॥

तत्पुरुषादट् यथासम्भवम् । जालसरसम् । उपानसम् । स्थूलाश्मः । कालायसम् । जातिनाम्नोरिति किम् ? । परमसरः ॥

अह्नः ॥ ७ । ३ । ११६ ॥

तत्पुरुषादट् । रात्राह्नाहाः पुंसि । परमाहः ॥

सङ्ख्यातादह्नश्च वा ॥ ७ । ३ । ११७ ॥

अह्नस्तत्पुरुषादट् । सङ्ख्याताहः ॥

सर्वांशसङ्ख्याऽव्ययात् ॥ ७ । ३ । ११८ ॥

अह्नस्तत्पुरुषादट् अह्नश्चाह्नः ॥

अतोऽह्नस्य ॥ २ । ३ । ७३ ॥

रादिमतः पूर्वपदान्नो णः । सर्वाह्णः । पूर्वाह्णः । द्व्यह्नः । अत्यह्नी कथा ॥

सङ्ख्यातैकपुण्यवर्षादीर्घाच्च रात्रेरत् ॥ ७ । ३ । ११९ ॥

सर्वादेस्तत्पुरुषात् । सङ्ख्यातरात्रः । एकरात्रः । पुण्यरात्रः । वर्षारात्रः । दीर्घरात्रः । सर्वरात्रः । पूर्वरात्रः । द्विरात्रः । त्रिरात्रः । अतिरात्रः ॥

पुरुषायुषद्विस्तावत्रिस्तावम् ॥ ७ । ३ । १२० ॥

एते तत्पुरुषा अदन्ता निपात्याः । पुरुषायुषम् । द्विस्तावा, त्रिस्तावा वेदिः ॥

श्वसो वसीयसः ॥ ७ । ३ । १२१ ॥

तत्पुरुषादत् । श्वोवसीयसम् ॥

निसश्च श्रेयसः ॥ ७ । ३ । १२२ ॥

श्वसस्तत्पुरुषादत् । निःश्रेयसम् । श्वःश्रेयसम् ॥

नञव्ययात् सङ्ख्याया डः ॥ ७ । ३ । १२३ ॥

तत्पुरुषात् । अदशाः । निस्त्रिंशः खड्गः ॥

सङ्ख्याव्ययादङ्गुलेः ॥ ७ । ३ । १२४ ॥

तत्पुरुषाड्डः । द्व्यङ्गुलम् । निरङ्गुलम् ॥

नञ्तत्पुरुषात् ॥ ७ । ३ । ७१ ॥

समासान्तो न । अनृक् । अराजा । तत्पुरुषादिति किम् ? । अधुरं शकटम् ॥

पुंवत्कर्मधारये ॥ ३ । २ । ५७ ॥

परतः स्त्री अनूङ् स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे । प्रतिषेधनिवृत्त्यर्थ आरम्भः । कल्याणप्रिया । मद्रकभार्या । माथुरवृन्दारिका । चन्द्रमुखवृन्दारिका । वातण्ड्यवृन्दारिका । परतः स्त्रीत्येव । खट्वावृन्दारिका । अनूङित्येव । ब्रह्मबन्धूवृन्दारिका ॥

च्वौ क्वचित् ॥ ३ । २ । ६० ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् । महद्भूता कन्या । क्वचिदिति किम् ? । गोमती भूता ॥

सर्वादयोऽस्यादौ ॥ ३ । २ । ६१ ॥

परतः स्त्रियः पुंवत् । सर्वस्त्रियः । भवत्पुत्रः । अस्यादाविति किम् ? । सर्वस्यै । बहुवचनाद् भूतपूर्वसर्वादेरपि । दक्षिणोत्तरपूर्वाणाम् ॥

मृगक्षीरादिषु वा ॥ ३ । २ । ६२ ॥

परतः स्त्री उत्तरपदे पुंवत् । मृगक्षीरम् । काकशावः । काकीशावः ॥

महतः करघासविशिष्टे डाः ॥ ३ । २ । ६८ ॥

वोत्तरपदे । महाकरः । महत्करः । महाघासः । महद्घासः । महाविशिष्टः । महद्विशिष्टः ॥

स्त्रियाम् ॥ ३ । २ । ६९ ॥

महतः करादावुत्तरपदे नित्यं डाः । महाकरः । महाघासः । महाविशिष्टः ॥

जातीयैकार्थेऽच्वेः ॥ ३ । २ । ७० ॥

महत उत्तरपदे डाः । महाजातीयः । महावीरः । जातीयैकार्थ इति किम् ? । महत्तरः । अच्वेरिति किम् ? । महद्भूता कन्या ॥

न पुंवन्निषेधे ॥ ३ । २ । ७१ ॥

महत उत्तरपदे डाः । महतीप्रियः ॥ इक्षूणां छाया इक्षुच्छायमित्यादिषु लिङ्गविशेषव्यवस्था तु लिङ्गानुशासनादवसेया ॥

॥ इति तत्पुरुषः ॥

॥ अथ द्वन्द्वः ॥

चार्थे द्वन्द्वः सहोक्तौ ॥ ३ । १ । ११७ ॥

नाम नाम्ना । समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चत्वारश्चार्थाः । तत्रैकमर्थं प्रति द्व्यादीनां क्रियाकारकद्रव्यगुणानां तुल्यबलानामविरोधिनामनियतक्रमयौगपद्यानामात्मरूपभेदेन चीयमानता समुच्चयः । चैत्रः पचति पठति च । गुणप्रधानभावमात्रविशिष्टः समुच्चय एवान्वाचयः । बटो भिक्षामट गां चानय । द्रव्याणामेव परस्परसव्यपेक्षाणामुद्भूतावयवभेदः समूह इतरेतरयोगः । चैत्रश्च मैत्रश्च घटं कुर्वाते । स एव तिरोहितावयवभेदः संहतिप्रधानः समाहारः । धवश्च खदिरश्च पलाशश्च तिष्ठति । तत्राद्ययोर्न समासः सहोक्त्यभा-

वात्। प्लक्षन्यग्रोधौ ! वाक्त्वचम् । नाम नाम्नेत्युक्तावपि लघ्वक्ष-रादिसूत्रे एकग्रहणाद् बहूनामपि। धवखदिरपलाशाः। चार्थ इति किम् ?। वीप्सासहोक्तौ मा भूत्। ग्रामो ग्रामो रमणीयः। स-होक्ताविति किम् ?। प्लक्षश्च न्यग्रोधश्च वीक्ष्येताम्॥

धर्मार्थादिषु द्वन्द्वे ॥ ३ । १ । १५९ ॥

अप्राप्तप्राक्त्वं वा प्राक्। धर्मार्थौ। अर्थधर्मौ। शब्दार्थौ। अर्थशब्दौ॥

लघ्वक्षरासखीदुत्स्वराद्यदल्पस्वरार्च्यमेकम्॥ ३ । १ । १६० ॥

द्वन्द्वे प्राक्। शरशीर्यम्। अग्नीषोमौ। वायुतोयम्। असखीति किम् ?। सुतसखायौ। अस्त्रशस्त्रम्। प्लक्षन्यग्रोधौ। श्रद्धामेधे। लघ्वादीति किम् ?। कुक्कुटमयूरौ। मयूरकुक्कुटौ। एकमिति किम् ?। शङ्खदुन्दुभिवीणा। द्वन्द्व इत्येव। विस्पष्टपटुः॥

मासवर्णभ्रात्रनुपूर्वम्॥ ३ । १ । १६१ ॥

द्वन्द्वे प्राक्। फाल्गुनचैत्रौ। ब्राह्मणक्षत्रियौ। ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः। बलदेववासुदेवौ॥

भर्तुतुल्यस्वरम्॥ ३ । १ । १६२ ॥

द्वन्द्वेऽनुपूर्वं प्राक्। अश्विनीभरणीकृत्तिकाः। हेमन्तशिशिर-वसन्ताः। तुल्यस्वरमिति किम् ?। आर्द्रामृगशिरसी। ग्रीष्मवसन्तौ॥

त्यदादिः॥ ३ । १ । १२० ॥

एवैकः शिष्यते त्यदादिनान्येन च सहोक्तौ। स च चैत्रश्च तौ। त्यदादीनां मिथः सहोक्तौ स्पर्धे परमिति परमेव शिष्यते। स च यश्च यौ। अहं च स च त्वं च वयम्। बहुलाधिकारात् क्वचित्पूर्व-मपि। स च यश्च तौ। स्त्रीपुंनपुंसकानां सह वचने स्यात्परं लिङ्गमिति

यथापरमेव लिङ्गं भवति । सा च चैत्रश्च तौ । परलिङ्गो द्वन्द्वोऽशीति समासार्थस्य लिङ्गातिदेशात् तद्विशेषणस्य त्यदादेरपि तल्लिङ्गतैव न्याय्येति ते कुक्कुटमयूर्यौ ॥

पुष्यार्थाद्भे पुनर्वसुः ॥ ३ । १ । १२९ ॥

सहोक्तौ द्व्यर्थः सन्नेकार्थः स्यात् । उदितौ पुष्यपुनर्वसू । भ इति किम् ? । पुष्यपुनर्वसवो बालाः ॥

विरोधिनामद्रव्याणां नवा द्वन्द्वः स्वैः ॥३।१।१३०॥

एकार्थः स्यात् । सुखदुःखम् । सुखदुःखे । लाभालाभम् । लाभालाभौ । विरोधिनामिति किम् ? । कामक्रोधौ । अद्रव्याणामिति किम् ? । शीतोष्णे जले । स्वैरिति किम् ? । बुद्धिसुखदुःखानि । सर्वमिदं विकल्पानुक्रमणं नियमार्थम् । विरोधिनामेवाद्रव्याणामेव स्वैरेवेति च । तथा च प्रत्युदाहरणे इतरेतरयोग एव ॥

अश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराः ॥ ३ । १ । १३१ ॥

त्रयो द्वन्द्वा एकार्था वा स्युः स्वैश्चेत् । अश्ववडवम् । अश्ववडवौ । पूर्वापरम् । पूर्वापरे । अधरोत्तरम् । अधरोत्तरे ॥

पशुव्यञ्जनानाम् ॥ ३ । १ । १३२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा । गोमहिषम् । गोमहिषौ । दधिघृतम् । दधिघृते ॥

तरुतृणधान्यमृगपक्षिणां बहुत्वे ॥ ३ । १ । १३३ ॥

प्रत्येकं स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा । प्लक्षन्यग्रोधम् । प्लक्षन्यग्रोधाः । कुशकाशम् । कुशकाशाः । तिलमाषम् । तिलमाषाः । ऋश्यैणम् । ऋश्यैणाः । हंसचक्रवाकम् । हंसचक्रवाकाः ॥

सेनाङ्गक्षुद्रजन्तूनाम् ॥ ३ । १ । १३४ ॥

बह्वर्थानां स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम् । अश्वरथम् । यूकालिक्षम् ॥

फलस्य जातौ ॥ ३ । १ । १३५ ॥

बह्वर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम्। बदरामलकम्। जातौ किम्?। एतानि बदरामलकानि सन्ति ॥

अप्राणिपश्वादेः ॥ ३ । १ । १३६ ॥

द्रव्यवाचिनो जात्यर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। आराशस्त्रि। जातावित्येव। सह्यविन्ध्यौ। प्राण्यादिवर्जनं किम्?। ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः २। गोमहिषौ २। प्लक्षन्यग्रोधौ। २॥ अश्वरथौ २। बदरामलके २॥

प्राणितूर्याङ्गाणाम् ॥ ३ । १ । १३७ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। कर्णनासिकम्। मार्दङ्गिकपाणविकम्। स्वैरित्येव। पाणिगृध्रौ ॥

चरणस्य स्थेणोऽद्यतन्यामनुवादे ॥ ३ । १ । १३८ ॥

कर्तृत्वेन सम्बन्धिनः स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। प्रत्यष्ठात् कठकालापम्। उदगात्कठकौथुमम्। अनुवाद इति किम्?। उदगुः कठकालापाः। अप्रसिद्धं कथयति ॥

अक्लीबेऽध्वर्युक्रतोः ॥ ३ । १ । १३९ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। अर्काश्वमेधम्। अक्लीब इति किम्?। गवामयनादित्यानामयने। अध्वर्युग्रहणं किम्?। इषुवज्रौ। क्रतोः किम्?। दर्शपौर्णमासौ ॥

निकटपाठस्य ॥ ३ । १ । १४० ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। पदकक्रमकम् ॥

नित्यवैरस्य ॥ ३ । १ । १४१ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः। अहिनकुलम्। नित्यवैरस्येति किम्?। देवासु-

राः । देवसुरम् ॥

नदीदेशपुरां विलिङ्गानाम् ॥ ३ । १ । १४२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । गङ्गाशोणम् । कुरुकुरुक्षेत्रम् । मथुरापाटलिपुत्रम् । विलिङ्गानां किम् ? । गङ्गायमुने ॥

पात्र्यशूद्रस्य ॥ ३ । १ । १४३ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । तक्षायस्कारम् । पात्र्येति किम् ? । जनङ्गमबुक्कसाः ॥

गवाश्वादिः ॥ ३ । १ । १४४ ॥

द्वन्द्व एकार्थः । गवाश्वम् । गवाविकम् ॥

न दधिपयआदिः ॥ ३ । १ । १४५ ॥

द्वन्द्व एकार्थः । दधिपयसी । सर्पिर्मधुनी ॥

सङ्ख्याने ॥ ३ । १ । १४६ ॥

वर्त्तिपदार्थानां द्वन्द्व एकार्थो न । दश गोमहिषाः । बहवः पाणिपादाः ॥

वान्तिके ॥ ३ । १ । १४७ ॥

वर्त्तिपदार्थानां सङ्ख्यानस्य गम्ये द्वन्द्व एकार्थः । उपदशं गोमहिषम् । उपदशा गोगहिषाः ॥

ऋक्सामर्ग्यजुषधेन्वनडुहवाङ्मनसाहोरात्ररात्रिंदिवनक्तंदिवाहर्दिवोर्वष्ठीवपदष्ठीवाक्षिभ्रुवदारगवम् ॥ ७ । ३ । ९७ ॥

एते द्वन्द्वा अदन्ता निपात्याः । ऋक्सामे । ऋग्यजुषम् । धेन्वनडुहम् । वाङ्मनसे । अहोरात्रः । रात्रिंदिवम् । नक्तंदिवम् । अहर्दिवम् । ऊर्वष्ठीवम् । पदष्ठीवम् । अक्षिभ्रुवम् । दारगवम् ॥

चवर्गदषहः समाहारे ॥ ७ । ३ । ९८ ॥

द्वन्द्वादत्समासान्तः । वाक्त्वचम् । सम्पद्विपदम् । वाक्त्विषम् । छत्रोपानहम् । समाहार इति किम् । प्रावृट्शरद्भ्याम् ॥

॥ इति द्वन्द्वः ॥

॥ अथैकशेषः ॥

भ्रातृपुत्राः स्वसृदुहितृभिः ॥ ३ । १ । १२१ ॥

सहोक्तौ शिष्यन्ते । बहुवचनं पर्यायार्थम् । भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ । पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ ॥

पिता मात्रा वा ॥ ३ । १ । १२२ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते । माता च पिता च पितरौ । मातापितरौ ॥

श्वशुरः श्वश्र्वा वा ॥ ३ । १ । १२३ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते ॥ श्वशुरौ । श्वश्रूश्वशुरौ ॥

वृद्धो यूना तन्मात्रभेदे ॥ ३ । १ । १२४ ॥

सहोक्तौ शिष्यते । गार्ग्यश्च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । वृद्ध इति किम् ? । गर्गगार्ग्यायणौ । यूनेति किम् ? । गार्ग्यगर्गौ । तन्मात्रभेद इति किम् ? । गार्ग्यवात्स्यायनौ ॥

स्त्री पुंवच्च ॥ ३ । १ । १२५ ॥

वृद्धो यूना सहोक्तौ शिष्यते तन्मात्रभेदे । गार्गी च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । गार्गी च गार्ग्यायणौ गर्गाः । तान् गर्गान् ॥

पुरुषः स्त्रिया ॥ ३ । १ । १२६ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते तन्मात्रभेदे । पुरुषशब्दः प्राणिनि पुंसि

रूढः । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ । पुरुषः किम् ? । तीरं नद-नदीपतेः । तन्मात्रभेद इत्येव । स्त्रीपुंसौ ॥

ग्राम्याशिशुद्विशफसङ्घे स्त्री प्रायः ॥ ३ । १ । १२७ ॥

स्त्रीपुरुषसहोक्तौ शिष्यते तन्मात्रभेदे । गावश्च स्त्रियो गावश्च नरा इमा गावः । ग्राम्येति किम् ? । रुरवश्चेमे रुरवश्चेमा इमे रुरवः । अशिश्विति किम् ? । बर्कर्यश्च बर्कराश्च बर्कराः । द्विशफेति किम् ? । गर्दभाश्च गर्दभ्यश्च गर्दभाः । सङ्घे किम् ? । गौश्चायं गौश्चेयमिमौ गावौ प्रायः किम् ? । छाग्यश्च छागाश्च छागाः ॥

क्लीबमन्यनैकं च वा ॥ ३ । १ । १२८ ।

सहोक्तावेकं शिष्यते तन्मात्रभेदे शिष्यमाणम् । शुक्लश्च शुक्लं च शुक्लं शुक्ले वा । शुक्लश्च शुक्लश्च शुक्ला च शुक्लं शुक्लानि वा । अन्येनेति किम् ? । शुक्लं च शुक्लं च शुक्ले । तन्मात्रभेद इत्येव । हिमहिमान्यौ ।

॥ इत्येकशेषः ॥

॥ अथ समासान्ताः ॥

समासान्तः ॥ ७ । ३ । ६९ ॥

विधास्यमानः प्रत्ययः । अधिकारोऽयम् ॥

न किमः क्षेपे ॥ ७ । ३ । ७० ॥

परं यद्दगादि तदन्तात् समासात् समासान्तः । किन्धूः । किंसखा । क्षेप इति किम् ? । केषां राजा किंराजः ॥

पूजास्वतेः प्राक्टात् ॥ ७ । ३ । ७२ ॥

परं यद्दगादि तदन्तात् समासान्तो न । सुधूः । अतिधूः । पू

जेति किम् ? । अतिराजोऽरिः । प्राक्टादिति किम् ? । स्वङ्गुलं काष्ठम् ॥

ऋक्पूःपथ्यपोऽत् ॥ ७ । ३ । ७६ ॥

समासादत्समासान्तः । अर्धर्चः । त्रिपुरम् । जलपथः । बह्वपम् ॥

धुरोऽनक्षस्य ॥ ७ । ३ । ७७ ॥

समासादत्समासान्तः । राजधुरा । अनक्षस्येति किम् ? । अक्षधूः ॥

सङ्ख्यापाण्डूदक्कृष्णाद् भूमेः ॥ ७ । ३ । ७८ ॥

समासादत्समासान्तः । द्विभूमम् । पाण्डुभूमम् । उदग्भूमम् । कृष्णभूमम् ॥

उपसर्गादध्वनः ॥ ७ । ३ । ७९ ॥

अत्समासान्तः ॥ प्राध्वो रथः ॥

समवान्धात्तमसः ॥ ७ । ३ । ८० ॥

समासान्तोऽत् । सन्तमसम् । अवतमसम् । अन्धतमसम् ॥

तप्तान्ववाद्रहसः ॥ ७ । ३ । ८१ ॥

अत्समासान्तः ॥ तप्तरहसम् । अनुरहसम् । अवरहसम् ॥

प्रत्यन्ववात्सामलोम्नः ॥ ७ । ३ । ८२ ॥

अत्समासान्तः॥ प्रतिसामम् । अनुसामम् । अवसामम् । प्रतिलोमः । अनुलोमः । अवलोमः ॥

ब्रह्महस्तिराजपल्याद्वर्चसः ॥ ७ । ३ । ८३ ॥

समासान्तोऽत् । ब्रह्मवर्चसम् । हस्तिवर्चसम् । राजवर्चसम् । पल्यवर्चसम् ॥

प्रतेरुरसः सप्तम्याः ॥ ७ । ३ । ८४ ॥

समासान्तोऽत् । मत्युरसम् । सप्तम्या इति किम् ? । मत्युरः ॥

अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे ॥ ७ । ३ । ८५ ॥

समासान्तोऽत् । लवणाक्षम् । अप्राण्यङ्गे इति किम् ? । अजाक्षी ॥

सङ्कटाभ्याम् ॥ ७ । ३ । ८६ ॥

अक्ष्णः समासान्तोऽत् । समक्षम् । कटाक्षः ॥

॥ इति समासान्ताः ॥

न नाम्न्येकस्वरात् खित्युत्तरपदेऽमः ॥ ३ । २ । ९ ॥

लुप् । स्त्रियंमन्यः । नावंमन्यः । नामीति किम् ? । क्ष्मंमन्यः । एकस्वरादिति किम् ? । वधुंमन्यः । खितीति किम् ? । स्त्रीमानी ॥

असत्त्वे ङसेः ॥ ३ । २ । १० ॥

उत्तरपदे न लुप् । स्तोकान्मुक्तः । असत्त्वे इति किम् ? । स्तोकभयम् । उत्तरपद इत्येव । निःस्तोकः ॥

ब्राह्मणाच्छंसी ॥ ३ । २ । ११ ॥

अत्र ङसेर्लुबभावो निपात्यते । ब्राह्मणाच्छंसिनी । निपातनादृत्विग्विशेषादन्यत्र लुबेव । ब्राह्मणशंसिनी स्त्री ॥

ओजोऽञ्जःसहोम्भस्तमस्तपसष्टः ॥ ३ । २ । १२ ॥

उत्तरपदे परे न लुप् । ओजसाकृतम् । अञ्जसाकृतम् । अम्भसाकृतम् । तमसाकृतम् । तपसाकृतम् । ट इति किम् ? । ओजोभावः ॥

पुञ्जनुषोऽनुजान्धे ॥ ३ । २ । १३ ॥

टो न लुप् । पुंसानुजः । जनुषान्धः । ट इत्येव । पुमनुजा ॥

आत्मनः पूरणे ॥ ३ । २ । १४ ॥

उत्तरपदे टो न लुप्। आत्मनाद्वितीयः। आत्मनाषष्ठः ॥

मनसश्चाज्ञायिनि ॥ ३ । २ । १५ ॥

उत्तरपदे आत्मनष्टो न लुप् ॥ मनसाऽऽज्ञायी। आत्मनाऽऽज्ञायी ॥

नाम्नि ॥ १ । २ । १६ ॥

उत्तरपदे मनसष्टो न लुप्। मनसादेवी। नाम्नि किम्?। मनोदत्ता कन्या ॥

परात्मभ्यां ङेः ॥ ३ । २ । १७ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप्॥ परस्मैपदम्। आत्मनेपदम्। नाम्नि किम्?। परहितम् ॥

अद्व्यञ्जनात् सप्तम्या बहुलम् ॥ ३ । २ । १८ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप्। अरण्येतिलकाः। युधिष्ठिरः। बहुलवचनात् क्वचिद्विकल्पः। त्वचिसारः। त्वक्सारः। क्वचिन्नभवति। जलकुक्कुटः। अद्व्यञ्जनादिति किम्?। भूमिपाशः। नाम्नीत्येव। तीर्थकाकः ॥

प्राक्कारस्य व्यञ्जने ॥ ३ । २ । १९ ॥

नाम्नि अद्व्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप्। मुकुटेकार्षापणः। समिधिमाषकः। प्रागिति किम्?। यूथपशुः। कार इति किम्?। अभ्यर्हितपशुः। व्यञ्जने किम्?। अविकटोरणः। नियमार्थोऽयं योगः। त्रिविधश्चात्र नियमः। प्राचामेव। कारस्यैव नाम्नि। व्यञ्जनादावेवेति ॥

तत्पुरुषे कृति ॥ ३ । २ । २० ॥

अद्व्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप्। स्तम्बेरमः। भस्मनिहुतम्। तत्पुरुषे किम्?। धन्वकारकः। अद्व्यञ्जनादित्येव। कुरुचरः ॥

मध्यान्ताद् गुरौ ॥ ३ । २ । २१ ॥

सप्तम्या न लुप् । मध्येगुरुः । अन्तेगुरुः ॥

अमूर्धमस्तकात् स्वाङ्गादकामे ॥ ३ । २ । २२ ॥

अव्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । कण्ठेकालः । अमूर्धमस्तकादिति किम् ? । मूर्धशिखः । मस्तकशिखः ॥

बन्धे घञि नवा ॥ ३ । २ । २३ ॥

अव्यञ्जनात् सप्तम्या न लुप् । हस्तेबन्धः । हस्तबन्धः । चक्रेबन्धः । चक्रबन्धः । घञीति किम् ? । अजन्ते, हस्तबन्धः ॥

कालात्तनतरतमकाले ॥ ३ । २ । २४ ॥

अव्यञ्जनान्तात् सप्तम्या वा न लुप् । पूर्वाह्णेतनः २ । पूर्वाह्णेतराम् । पूर्वाह्णतरे । पूर्वाह्णेतमाम् । पूर्वाह्णतमे । पूर्वाह्णेकाले २ । कालादिति किम् ? । शुक्लतरे । शुक्लतमे ॥

शयवासिवासेष्वकालात् ॥ ३ । २ । २५ ॥

अव्यञ्जनात् सप्तम्या लुप् वा न । बिलेशयः । बिलशयः । वनेवासी । वनवासी । ग्रामेवासः । ग्रामवासः ॥

वर्षक्षरवराप्सरःशरोरोमनसो जे ॥ ३ । २ । २६ ॥

सप्तम्या उत्तरपदे वा न लुप् । वर्षेजः । वर्षजः । क्षरेजः । क्षरजः । वरेजः । वरजः । अप्सुजम् । अब्जम् । सरसिजम् । सरोजम् । शरेजम् । शरजम् । उरसिजः । उरोजः । मनसिजः । मनोजः ॥

द्युप्रावृड्वर्षाशरत्कालात् ॥ ३ । २ । २७ ॥

सप्तम्या जे उत्तरपदे न लुप् । दिविजः । प्रावृषिजः । वर्षासुजः । शरदिजः । कालेजः ॥

अपो ययोनिमतिचरे ॥ ३ । २ । २८ ॥

सप्तम्या न लुप् । अप्सव्यः । अप्सुयोनिः । अप्सुमतिः । अप्सुचरः ॥

नेन्सिद्धस्थे ॥ ३ । २ । २९ ॥

सप्तम्या अलुप् । स्थण्डिलवर्ती । सांकाश्यसिद्धः । समस्थः ॥

षष्ठ्याः क्षेपे ॥ ३ । २ । ३० ॥

गम्ये उत्तरपदे न लुप् । चौरस्यकुलम् ॥

पुत्रे वा ॥ ३ । २ । ३१ ॥

उत्तरपदे क्षेपे षष्ठ्या न लुप् । दास्याःपुत्रः । दासीपुत्रः ॥

पश्यद्वाग्दिशो हरयुक्तिदण्डे ॥ ३ । २ । ३२ ॥

परस्याः षष्ठ्या यथासंख्यं लुब्न । पश्यतोहरः । वाचोयुक्तिः । दिशोदण्डः ॥

अदसोऽकञायनणोः ॥ ३ । २ । ३३ ॥

अदसः परस्याः षष्ठ्या अकञ्विषये उत्तरपदे आयनणि च परे न लुप् । आमुष्यपुत्रिका। आमुष्यायणः ॥

देवानांप्रियः ॥ ३ । २ । ३४ ॥

षष्ठ्या लुबभावो निपात्यते । देवानांप्रियः ॥

शेपपुच्छलाङ्गूलेषु नाम्नि शुनः ॥ ३ । २ । ३५ ॥

परस्याः षष्ठ्या उत्तरपदेषु न लुप् । शुनःशेपः । शुनःपुच्छः । शुनोलाङ्गूलः ॥

वाचस्पतिवास्तोष्पतिदिवस्पतिदिवोदासम् ॥ ३ । २ । ३६ ॥

षष्ठ्यलुपि निपात्यते नाम्नि । वाचस्पतिः । वास्तोष्पतिः । दिवस्पतिः । दिवोदासः ॥

ऋतां विद्यायोनिसम्बन्धे ॥ ३ । २ । ३७ ॥

हेतौ सति प्रवृत्तानां सम्बन्धिन्याः षष्ठ्यास्तत्रैव हेतौ सति प्रवृत्ते उत्तरपदे न लुप् ॥ होतुःपुत्रः । होतुरन्तेवासी । पितुःपुत्रः । पितुरन्तेवासी । ऋतामिति किम् ? । आचार्यपुत्रः । विद्यायोनिसम्बन्धे इति किम् ? । भर्तृगृहम् ॥

स्वसृपत्योर्वा ॥ ३ । २ । ३८ ॥

विद्यायोनिसम्बन्धनिमित्तानामृदन्तानां षष्ठ्या योनिसम्बन्धनिमित्तयोरुत्तरपदयोर्लुब् न ॥ होतुःस्वसा । होतृस्वसा । स्वसुःपतिः । स्वसृपतिः । विद्यायोनिसम्बन्ध इत्येव । भर्तृस्वसा । होतृपतिः ॥

मातृपितुः स्वसुः ॥ २ । ३ । १८ ॥

सस्य समासे षः ॥ मातृष्वसा । पितृष्वसा ॥

अलुपि वा ॥ २ । ३ । १९ ॥

मातृपितुः स्वसुः सस्य समासे षः ॥ मातुः ष्वसा । मातुःस्वसा । पितुःष्वसा । पितुःस्वसा ॥ इत्यलुक्समासः ॥

॥ अथ समासाश्रयविधयः ॥

आ द्वन्द्वे ॥ ३ । २ । ३९ ॥

विद्यायोनिसम्बन्धे निमित्ते सति प्रवर्त्तमानानामृतामुत्तरपदे पूर्वपदस्य ॥ होतापोतारौ । मातापितरौ । ऋतामित्येव । गुरुशिष्यौ । विद्यायोनिसम्बन्ध इत्येव । कर्तृकारयितारौ ॥

पुत्रे ॥ ३ । २ । ४० ॥

उत्तरपदे विद्यायोनिसम्बन्धे निमित्ते सति ऋतामाः । मातापुत्रौ । होतापुत्रौ ॥

वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम् ॥ ३ । २ । ४१ ॥

द्वन्द्वे उत्तरपदे पूर्वपदस्यात् ॥ इन्द्रासोमौ । वेदेति किम् ? । शिववैश्रवणौ । सहेति किम् ? । विष्णुशक्रौ । श्रुतेति किम् ? । चन्द्रसूर्यौ । वायुवर्जनं किम् ? । अग्निवायू । वाय्वग्नी । देवतानामिति किम् ? । यूपचषालौ ॥

ईः षोमवरुणेऽग्नेः ॥ ३ । २ । ४२ ॥

वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानां द्वन्द्वे उत्तरपदे ॥ षोमेतिनिर्देशात् ई-सन्नियोगे षत्वं च निपात्यते । अग्नीषोमौ । अग्नीवरुणौ ॥

इर्वृद्धिमत्यविष्णौ ॥ ३ । २ । ४३ ॥

उत्तरपदे देवताद्वन्द्वेऽग्नेः । आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत । वृद्धिमतीति किम् ? । अग्नीवरुणौ ॥

दिवो द्यावा ॥ ३ । २ । ४४ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । द्यावाभूमी ॥

दिवस्दिवः पृथिव्यां वा ॥ ३ । २ । ४५ ॥

दिवो देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । दिवस्पृथिव्यौ । दिवःपृथिव्यौ । द्यावापृथिव्यौ ॥

उषासोषसः ॥ ३ । २ । ४६ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तदपदे । उषासासूर्यम् ॥

मातरपितरं वा ॥ ३ । २ । ४७ ॥

द्वन्द्वे मातृपितृशब्दयोः पूर्वोत्तरपदयोर्ऋकारस्यार इति निपात्यते। मातरपितराभ्याम् । मातापितृभ्याम् ॥

वर्चस्कादिष्ववस्करादयः ॥ ३ । २ । ४८ ॥

कृतशषसाद्युत्तरपदाः साधवः । अवस्करोऽन्नमलम् । अवकरोऽन्यः । गोष्पदम् । गोपदम् । हरिश्चन्द्र ऋषिः । हरिचन्द्रोन्यः ॥

ऋदुदित्तरतमरूपकल्पब्रुवचेलड्गोत्रमतहते वा ह्रस्वश्च ॥ ३ । २ । ६३ ॥

परतः स्त्री स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे पुंवत् । पचन्तितरा । पचत्तरा । पचन्तीतरा । एवं तमादिषु । ब्रुवादयः कुत्साशब्दाः ॥

ङ्यः ॥ ३ । २ । ६४ ॥

परतः स्त्रियास्तरादिषु ब्रुवादिषु चोत्तरपदेषु एकार्थेषु ह्रस्वः । गौरितरा । एवं तमादिषु ॥

भोगवद्गौरिमतोर्नाम्नि ॥ ३ । २ । ६५ ॥

ङीप्रत्ययस्य तरादिषु प्रत्ययेषु ब्रुवादिषु चोत्तरपदेष्वेकार्थेषु ह्रस्वः ॥ भोगवतितरा । गौरिमतितमा । भोगवतिरूपा । गौरिमतिकल्पा । भोगवतिब्रुवा । गौरिमतिचेली । भोगवतिगोत्रा । गौरिमतिमता । भोगवतिहता । नाम्नीति किम् ? । भोगवतितरा । भोगवत्तरा । भोगवतीतरा ॥

नवैकस्वराणाम् ॥ ३ । २ । ६६ ॥

ङ्यन्तानां तरादिषु ब्रुवादिषूत्तरपदेषु च स्त्र्येकार्थेषु ह्रस्वः ॥ स्त्रितरा । स्त्रीतरा । एकस्वराणामिति किम् ? । कुटीतरा ॥

ऊङः ॥ ३ । २ । ६७ ॥

तरादिषु ब्रुवादिषूत्तरपदेषु च स्त्र्येकार्थेषु ह्रस्वः ॥ ब्रह्मबन्धुतरा । ब्रह्मबन्धूतरा ॥

हविष्यष्टनः कपाले ॥ ३ । २ । ७३ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टाकपालं हविः । हविषीति किम् ? । अष्टकपालम् । कपाल इति किम् ? । अष्टपात्रं हविः ॥

गवि युक्ते ॥ ३ । २ । ७४ ॥

अष्टन उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टागवं शकटम् । युक्त इति किम् ? । अष्टगवम् ॥

नाम्नि ॥ ३ । २ । ७५ ॥

अष्टन उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टापदः कैलासः । नाम्नीति किम् ? । अष्टदण्डः ॥

कोटरमिश्रकसिध्रकपुरगसारिकस्य वणे ॥३।२।७६॥

उत्तरपदे दीर्घो नाम्नि ॥ कोटरावणम् । एवं मिश्रकादीनाम् ॥

अञ्जनादीनां गिरौ ॥ ३ । २ । ७७ ॥

उत्तरपदे दीर्घो नाम्नि ॥ अञ्जनागिरिः । कुक्कुटागिरिः ॥

ऋषौ विश्वस्य मित्रे ॥ ३ । २ । ७९ ॥

उत्तरपदे नाम्नि दीर्घः ॥ विश्वामित्रो नाम ऋषिः ॥

नरे ॥ ३ । २ । ८० ॥

विश्वशब्दस्य उत्तरपदे नाम्नि दीर्घः ॥ विश्वानरो नाम कश्चित् ॥

चितेः कचि ॥ ३ । २ । ८३ ॥

दीर्घः ॥ एकचितीकः ॥

स्वामिचिह्नस्याविष्टाष्टपञ्चभिन्नच्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य कर्णे ॥ ३ । २ । ८४ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ दात्राकर्णः पशुः । स्वामिचिह्नस्येति किम् ? । लम्बकर्णः । विष्टादिवर्जनं किम् ? । विष्टकर्णः ॥

गतिकारकस्य नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनौ क्वौ ॥ ३ । २ । ८५ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ उपानत् । नीवृत् । प्रावृट् । श्वावित् । नी-

रुक् । ऋतीषट् । तुरासट् । तुराषाट् इति तुच्छान्दसम् । परीतत् । अत्र किग्रहणादन्यत्र धातुग्रहणे तदादिविधिः, तेनायस्कृतम् ॥

घञ्युपसर्गस्य बहुलम् ॥ ३ । २ । ८६ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ नीक्लेदः । क्वचिन्न । निषादः । क्वचिद्विकल्पः । प्रतीवेशः । प्रतिवेशः । प्रतीपादः २ । क्वचिद्विषयभेदेन । प्रासादो गृहम् । प्रसादोऽन्यः ॥

नामिनः काशे ॥ ३ । २ । ८७ ॥

उपसर्गस्याजन्ते उत्तरपदे दीर्घः ॥ नीकाशः ॥

दस्ति ॥ ३ । २ । ८८ ॥

नाम्यन्तस्योपसर्गस्य दीर्घः ॥ नीत्तम् । सूत्तम् । द इति किम् ? । वितीर्णम् । तीति किम् ? । सुदत्तम् ॥

अपील्वादेर्वहे ॥ ३ । २ । ८९ ॥

नाम्यन्तस्य उत्तरपदे दीर्घः ॥ ऋषीवहम् । घान्ते तु ऋषीवहः । अपील्वादेरिति किम् ? । पीलुवहम् ॥

शुनः ॥ ३ । २ । ९० ॥

उत्तरपदे दीर्घः । श्वादन्तः ॥

एकादश षोडश षोडन् षोढा षड्ढा ॥३।२।९१॥

एते निपात्यन्ते ॥

द्वित्र्यष्टानां द्वात्रयोऽष्टाः प्राक्शतादनशीतिबहुव्रीहौ ॥ ३ । २ । ९२ ॥

सङ्ख्यायामुत्तरपदे ॥ द्वादश । त्रयोविंशतिः । अष्टात्रिंशत् । अनशीतीत्यादि किम् ? । द्व्यशीतिः । द्वित्राः । प्राक्शतादिति किम् ? । द्विशतम् ॥

चत्वारिंशदादौ वा ॥ ३ । २ । ९३ ॥

द्वित्र्यष्टानां प्राक्शतादुत्तरपदे द्वात्रयोऽष्टा आदेशा वाऽनशीति-बहुव्रीहौ ॥ द्वाचत्वारिंशत् । द्विचत्वारिंशत् । त्रयश्चत्वारिंशत् । त्रिचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशत् । अष्टचत्वारिंशत् ॥

हृदयस्य हृल्लासलेखाण्ये ॥ ३ । २ । ९४ ॥

हृल्लासः । हृल्लेखः । हार्दम् । हृद्यः ॥

पदः पादस्याज्यातिगोपहते ॥ ३ । २ । ९५ ॥

पदाजिः । पदातिः । अत एव निर्देशादजेर्वी न । पदगः । पदोपहतः ॥

हिमहतिकाषिये पद् ॥ ३ । २ । ९६ ॥

हिमादिषूत्तरपदेषु पादसम्बन्धिनि ये च पादस्य ॥ पद्धिमम् । पद्धतिः । पत्काषी । पद्याः शर्कराः ॥

ऋचः श्शसि ॥ ३ । २ । ९७ ॥

पादस्य पत् ॥ गायत्रीं पच्छः शंसति । ऋच इति किम् ? । पादशः श्लोकं वक्ति । द्विःशकारपाठात् ऋचः पादान् पश्येत्यत्र न ॥

शब्दनिष्कघोषमिश्रे वा ॥ ३ । २ । ९८ ॥

पादस्य पत् ॥ पच्छब्दः । पादशब्दः । पन्निष्कः । पादनिष्कः । पद्घोषः । पादघोषः । पन्मिश्रः । पादमिश्रः ॥

नस् नासिकायास्तःक्षुद्रे ॥ ३ । २ । ९९ ॥

नस्तः । नःक्षुद्रः ॥

उदकस्योदः पेषंधिवासवाहने ॥ ३ । २ । १०४ ॥

उदपेषं पिनष्टि । उदधिर्घटः । उदवासः । उदवाहनः ॥

वैकव्यञ्जने पूर्ये ॥ ३ । २ । १०५ ॥

उत्तरपदे उदकस्योदः ॥ उदकुम्भः । उदककुम्भः । व्यञ्जन इति किम् ? । उदकामत्रम् । एकेति किम् ? । उदकस्थालम् । पूर्य इति किम् ? । उदकदेशः ॥

मन्थौदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहे वा ॥ ३ । २ । १०६ ॥

उदमन्थः । उदकमन्थः । इत्यादि ॥

नाम्न्युत्तरपदस्य च ॥ ३ । २ । १०७ ॥

उदकस्य पूर्वपदस्योदः ॥ उदमेघः । उदधिः । लवणोदः । कालोदः ॥

ते लुग्वा ॥ ३ । २ । १०८ ॥

पूर्वोत्तरपदे नाम्नि ॥ सत्यभामा । सत्याभामा ॥

द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप् ॥ ३ । २ । १०९ ॥

द्वीपम् । अन्तरीपम् । नीपम् । समीपम् । उपसर्गादिति किम् ? । स्वापः । अनवर्णेति किम् ? । प्रापम् ॥

अनोर्देश ऊप् ॥ ३ । २ । ११० ॥

अपः । अनूपो देशः । देश इति किम् ? । अन्वीपं वनम् ॥

खित्यनव्ययारुषो मोऽन्तो ह्रस्वश्च ॥ ३ । २ । १११ ॥

स्वरस्योत्तरपदे ॥ ऋमन्यः । कालिंमन्या । अरुंतुदः । खितीति किम् ? । ऋमानी । अनव्ययेति किम् ? । दोषामन्यमहः ॥

सत्यागदास्तोः कारे ॥ ३ । २ । ११२ ॥

मोन्तः ॥ सत्यंकारः । अगदंकारः । अस्तुंकारः ॥

लोकम्पृणमध्यन्दिनानभ्याशमित्यम् ॥ ३ । २ । ११३ ॥

एते कृतपूर्वपदमान्ता निपात्यन्ते ॥

आष्ट्राग्नेरिन्धे ॥ ३ । २ । ११४ ॥

मोऽन्तः ॥ आष्ट्रमिन्धः । अग्निमिन्धः ॥

अगिलाद्गिलगिलगिलयोः ॥ ३ । २ । ११५ ॥

मोन्तः ॥ तिमिङ्गिलः । तिमिङ्गिलगिलः । अगिलादिति किम् ? । तिमिङ्गिलगिलः ॥

भद्रोष्णात् करणे ॥ ३ । २ । ११६ ॥

मोन्तः । भद्रंकरणम् । उष्णंकरणम् ॥

नवाऽखित्कृदन्ते रात्रेः ॥ ३ । २ । ११७ ॥

मोऽन्तः ॥ रात्रिंचरः । रात्रिचरः । खिद्वर्जनं किम् ? । रात्रिम्मन्यमहः । कृदन्तेति किम् ? । रात्रिसुखम् । अन्तेति किम् ? । रात्रयिता ॥

धेनोर्भव्यायाम् ॥ ३ । २ । ११८ ॥

मोन्तो वा ॥ धेनुंभव्या । धेनुभव्या ॥

अषष्ठीतृतीयादन्याद्दोऽर्थे ॥ ३ । २ । ११९ ॥

वा ॥ अन्यदर्थः । अन्यार्थः । षष्ठ्यादिवर्जनं किम् ? । अन्यस्य अन्येन वा अर्थः अन्यार्थः ॥

आशीराशास्थितास्थोत्सुकोतिरागे ॥ ३ । २ । १२० ॥

अषष्ठीतृतीयादन्याद्दः ॥ अन्यदाशीः । अन्यदाशा । अन्यदास्थितः । कन्यदास्था । अन्यदुत्सुकः । अन्यदूतिः । अन्यद्रागः । अषष्ठीतृतीयादित्येव । अन्यस्यान्येन वाऽऽशीरन्याशीः ॥

ईयकारके ॥ ३ । २ । १२१ ॥

अन्याद् दोन्तः ॥ अन्यदीयः । अन्यत्कारकः ॥

नञत् ॥ ३ । २ । १२५ ॥

उत्तरपदे ॥ अचौरः । उत्तरपदे किम् ? । न भुङ्क्ते ॥

त्यादौ क्षेपे ॥ ३ । २ । १२६ ॥

पदे नञत् ॥ अपचसि त्वं जाल्म । क्षेपे किम् ? । न पचति चैत्रः ॥

नगोऽप्राणिनि वा ॥ ३ । २ । १२७ ॥

नगः, अगः, गिरिः । अप्राणिनि किम् ? । अगोऽयं शीतेन ॥

नखादयः ॥ ३ । २ । १२८ ॥

नखः । नभ्राट् ॥

अन् स्वरे ॥ ३ । २ । १२९ ॥

नञ उत्तरपदे ॥ अनन्तो जिनः ॥

कोः कत्तत्पुरुषे ॥ ३ । २ । १३० ॥

स्वरे ॥ कदश्वः । तत्पुरुषे किम् ? । कूष्ट्रो देशः । स्वर इत्येव । कुब्राह्मणः ॥

रथवदे ॥ ३ । २ । १३१ ॥

कोः कत् ॥ कद्रथः । कद्वदः ॥

तृणे जातौ ॥ ३ । २ । १३२ ॥

कोः कत् ॥ कत्तृणा रोहिषाख्या तृणजातिः । जाताविति किम् ? । कत्तृणानि ॥

तृणे जातौ ॥ ३ । २ । १३३ ॥

कोः किमो वा ॥ कत्रयः ॥

काक्षपथोः ॥ ३ । २ । १३४ ॥

काक्षः । कापथम् ॥

पुरुषे वा ॥ ३ । २ । १३५ ॥

कोः काः ॥ कापुरुषः । कुपुरुषः ॥

अल्पे ॥ ३ । २ । १३६ ॥

कोरुत्तरपदे काः ॥ कामधुरम् । काम्लम् ॥

काकवौ वोष्णे ॥ ३ । २ । १३७ ॥

कोः ॥ कोष्णम् । कवोष्णम् । बहुव्रीहौ तु कूष्णो देशः ॥

कृत्येऽवश्यमो लुक् ॥ ३ । २ । १३८ ॥

अवश्यकार्यम् ॥ कृत्य इति किम् ? । अवश्यंलावकः ॥

समस्ततहिते वा ॥ ३ । २ । १३९ ॥

लुक् ॥ सततम् । सन्ततम् । सहितम् । संहितम् ॥

तुमश्च मनःकामे ॥ ३ । २ । १४० ॥

समो लुक् ॥ भोक्तुमनाः । गन्तुकामः । समनाः । सकामः ॥

मांसस्यानड्घञि पचि नवा ॥ ३ । २ । १४१ ॥

लुक् ॥ मांस्पचनम् । मांसपचनम् । मांस्पाकः । मांसपाकः ॥

दिक्शब्दात् तीरस्य तारः ॥ ३ । २ । १४२ ॥

वा ॥ दक्षिणतारम् । दक्षिणतीरम् ॥

सहस्य सोऽन्यार्थे ॥ ३ । २ । १४३ ॥

उत्तरपदे वा ॥ पुत्रेण सह सपुत्रः । सहपुत्रः । अन्यार्थे किम् ? । सहजः ॥

नाम्नि ॥ ३ । २ । १४४ ॥

अन्यार्थे उत्तरपदे सहस्य सः ॥ साश्वत्थं वनम् । अन्यार्थ

इत्येव । सहदेवः ॥

अदृश्याधिके ॥ ३ । २ । १४५ ॥

उत्तरपदेऽन्यार्थे सहस्य सः ॥ साग्निः कपोतः । सद्रोणा खारी ॥

ग्रन्थान्ते ॥ ३ । २ । १४७ ॥

उत्तरपदेऽव्ययीभावे सहस्य सः । सकलं ज्योतिषमधीते ॥

नाशिष्यगोवत्सहले ॥ ३ । २ । १४८ ॥

उत्तरपदे सहस्य सः ॥ स्वस्ति गुरवे सहशिष्याय । आशिषि-किम्? । सपुत्रः । गवादिवर्जनं किम्? । स्वस्ति तुभ्यं सगवे २ । सवत्साय २ । सहलाय २ ॥

समानस्य धर्मादिषु ॥ ३ । २ । १४९ ॥

उत्तरपदेषु सः ॥ सधर्मा । सनामा । बहुवचनादाकृतिगणोऽयम् ॥

सब्रह्मचारी ॥ ३ । २ । १५० ॥

निपात्यते ॥

दृग्दृशदृक्षे ॥ ३ । २ । १५१ ॥

उत्तरपदे समानस्य सः ॥ सदृक् । सदृशः । सदृक्षः ॥

अन्यत्यदादेराः ॥ ३ । २ । १५२ ॥

दृग्दृशदृक्षेषूत्तरपदेषु ॥ अन्यादृग् । अन्यादृशः । अन्यादृक्षः । त्यादृक् । त्यादृशः । त्यादृक्षः ॥

इदंकिमीत्की ॥ ३ । २ । १५३ ॥

दृगादावुत्तरपदे ॥ ईदृक् । कीदृक् ॥

पृषोदरादयः ॥ ३ । २ । १५५ ॥

निपात्यन्ते ॥ पृषोदरम् । बलाहकः । शकन्धुः । कर्कन्धुः ।

कुलटा इत्यादि । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

वावाप्योस्तनिक्रीधाग्नहोर्वपी ॥ ३ । २ । १५६ ॥

यथासङ्ख्यम् ॥ वतंसः । अवतंसः । वक्रयः । अवक्रयः । पिधानम् । अपिधानम् । पिनद्धम् । अपिनद्धम् । धातुनियमं नेच्छन्त्येके । पृषोदरादिप्रपञ्च एषः । तेन शिष्टप्रयोगोऽनुसरणीयः ॥

समासेऽग्नेः स्तुतः ॥ २ । ३ । १६ ॥

सस्य षः ॥ अग्निष्टुत् ॥

ज्योतिरायुर्भ्यां च स्तोमस्य ॥ २ । ३ । १७ ॥

अग्नेः परस्य सस्य षः समासे ॥ ज्योतिःष्टोमः । आयुष्टोमः । अग्निष्टोमः ॥

निनद्याः स्नातेः कौशले ॥ २ । ३ । २० ॥

समासे सस्य षः ॥ निष्णः । निष्णातः । नदीष्णः । नदीष्णातः । कौशले किम् ? । निस्नातः । नदीस्नः ॥

प्रतेः स्नातस्य सूत्रे ॥ २ । ३ । २१ ॥

सस्य षः समासे ॥ प्रतिष्णातं सूत्रम् ॥

स्नानस्य नाम्नि ॥ २ । ३ । २२ ॥

प्रतेः सस्य षः समासे सूत्रे ॥ प्रतिष्णानं सूत्रम् । नाम्नि किम् ? । प्रतिस्नानमन्यत् ॥

वेः स्त्रः ॥ २ । ३ । २३ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि ॥ विष्टरो वृक्षः ॥

अभिनिष्टानः ॥ २ । ३ । २४ ॥

निपात्यते नाम्नि ॥ अभिनिष्टानो वर्णः ॥

गवियुधेः स्थिरस्य ॥ २ । ३ । २५ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि ॥ गविष्ठिरः ! युधिष्ठिरः ॥

एत्यकः ॥ २ । ३ । २६ ॥

नाम्यन्तस्थाकवर्गात्सस्य षः समासे नाम्नि ॥ हरिषेणः । अकः किम् ? । विष्वक्सेनः ॥

भादितो वा ॥ २ । ३ । २७ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि एकारे ॥ रोहिणिषेणः । रोहिणिसेनः । इतः किम् ? । पुनर्वसुषेणः ॥

विकुशमिपरेः स्थलस्य ॥ २ । ३ । २८ ॥

सस्य षः समासे ॥ विष्ठलम् ? कुष्ठलम् । शमिष्ठलम् । परिष्ठलम् ॥

कपेर्गोत्रे ॥ २ । ३ । २९ ॥

स्थलस्य सस्य समासे षः ॥ कपिष्ठलो नाम गोत्रस्य प्रवर्त्तयिता ॥

गोऽम्बाऽऽम्बसव्यापद्वित्रिभूम्यग्निशेकुशङ्कुकङ्गुमञ्जिपुञ्जिबर्हिःपरमेदिवेः स्थस्य ॥ २ । ३ । ३० ॥

सस्य षः समासे ॥ गोष्ठम् । अम्बाष्ठः । ङ्यापो बहुलं नाम्नीति ह्रस्वत्वे अम्बष्ठः । श्लिष्टनिर्देशादुभाभ्यामपि । आम्बष्ठः । सव्यष्ठः इत्यादि ॥

निर्दुस्सोः सेधसन्धिसाम्नाम् ॥ २ । ३ । ३१ ॥

सस्य षः समासे ॥ निःषेधः । दुःषेधः । सुषेधः । इत्यादि ॥

प्रष्ठोऽग्रगे ॥ २ । ३ । ३२ ॥

निपात्यते ॥ प्रष्ठः । प्रस्थोऽन्यः ॥

भीरुष्ठानादयः ॥ २ । ३ । ३३ ॥

भीरुष्ठानम् । अङ्गुलिषङ्गः ॥

निष्प्राग्रेऽन्तःखदिरकार्श्याम्रशरेक्षुप्लक्षपीयूक्षाभ्यो वनस्य ॥ २ । ३ । ६६ ॥

नस्य णः ॥ निर्वणम् । प्रवणम् । इत्यादि ॥

द्वित्रिस्वरौषधिवृक्षेभ्यो नवाऽनिरिकादिभ्यः ॥ २ । ३ । ६७ ॥

वनस्य नस्य णः ॥ दूर्वावणम् । दूर्वावनम् । नीवारवणम् । नीवारवनम् । शिग्रुवणम् । शिग्रुवनम् । शिरीषवणम् । शिरीषवनम् ॥ अनिरिकादिभ्य इति किम् ? । इरिकावनम् । मिरिकावनम् ॥

गिरिनद्यादीनाम् ॥ २ । ३ । ६८ ॥

नस्य णो वा ॥ गिरिणदी । गिरिनदी । गिरिणखः । गिरिनखः ॥

पानस्य भावकरणे ॥ २ । ३ । ६९ ॥

पूर्वपदस्थेभ्यो रषृवर्णेभ्यः परस्य नस्य णो वा ॥ क्षीरपाणं क्षीरपानं स्यात् । क्षीरपाणं क्षीरपानं भाजनम् ॥

देशे ॥ २ । ३ । ७० ॥

पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णात् पानस्य नस्य नित्यं णः ॥ क्षीरपाणा उशीनराः । तात्स्थ्यान्मनुष्याभिधानेऽपि देशो गम्यते । देश इति किम् ? । क्षीरपाना गोपालकाः ॥

ग्रामाग्रान्नियः ॥ २ । ३ । ७१ ॥

नस्य णः ॥ ग्रामणीः । अग्रणीः ॥

वाह्याद्वाहनस्य ॥ २ । ३ । ७२ ॥

वोढव्यं वाह्यम् । तद्वाचिनो रेफादिमतः पूर्वपदाद्वाहनस्य नस्य

णः ॥ इक्षुवाहणम् । उह्यतेऽनेनेति वहनम् । तस्मात् स्वार्थिकः प्रज्ञाद्यण्, अतो वा निपातनादुपान्त्यदीर्घत्वम् । वाह्यादिति किम् ? । सुरवाहनम् ॥

वोत्तरपदान्तनस्यादेरयुवपक्काह्नः ॥ २ । ३ । ७५ ॥

पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णान्नस्य णः ॥ व्रीहिवापिणौ । व्रीहिवापिनौ । व्रीहिवापाणि, व्रीहिवापानि कुलानि । माहिण्वन् । माहिन्वन् । बहुलवचनादनाम्नापि समासः । व्रीहिवापेण । व्रीहिवापेन । अयुवपक्काह्न इति किम् ? । आर्ययूना । प्रपक्वेन । दीर्घाह्नी शरत् ॥

वेदूतोऽनव्ययय्वृदीच्ङीयुवः पदे ॥ २ । ४ । ९८ ॥

ह्रस्व उत्तरपदे ॥ लक्ष्मिपुत्रः । लक्ष्मीपुत्रः । ब्रह्मबन्धुपुत्रः २ । अव्ययादिवर्जनं किम् ? । काण्डीभूतम् । शकहूपुत्रः । कारीषगन्धीपुत्रः । गार्गीपुत्रः । श्रीकुलम् । भ्रूकुलम् ॥

ङ्यापो बहुलं नाम्नि ॥ २ । ४ । ९९ ॥

उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ भरणिगुप्तः । शिलवहम् । क्वचिद्विकल्पः । रेवतिमित्रः । रेवतीमित्रः । क्वचिन्न, नान्दीमुखम् । फल्गुनीमित्रः ॥

त्वे ॥ २ । ४ । १०० ॥

ङ्याबन्तस्य बहुलं ह्रस्वः । रोहिणित्वम् । रोहिणीत्वम् । अजत्वम् । अजात्वम् ॥

भ्रुवोऽच्च कुंसकुट्योः ॥ २ । ४ । १०१ ॥

ह्रस्व उत्तरपदयोः । भ्रुकुंसः । भ्रकुंसः । भ्रुकुटिः । भ्रकुटिः । भ्रूकुंसभ्रूकुटिशब्दावपीच्छन्त्यन्ये ॥

मालेषीकेष्टकस्यान्तेऽपि भारितूलचिते ॥ २ । ४ । १०२ ॥

उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ मालभारी । उत्पलमालभारी । मालभारिणी । इषीकतूलम् । मुञ्जेषीकतूलम् । इष्टकचितम् । पक्वेष्टकचितम् ॥

गोण्या मेये ॥ २ । ४ । १०३ ॥

ह्रस्वः ॥ गोण्या मितो गोणिः ॥ इति समासाश्रयविधयः ॥

॥ अथ सर्वसमासशेषः ॥

कृत्तद्धितसमासैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्च वृत्तयः । परार्थाभिधायिनी वृत्तिः । विग्रहो वृत्त्यर्थप्रतिपादकं वाक्यम् । स च लौकिकोऽलौकिकश्चेति द्विधा । लौकिको यथा, राज्ञः पुरुष इति । अयं साधुः परिनिष्ठितत्वात् । अलौकिकः, राजन् अस् पुरुष स् इति । अयञ्च प्रयोगानर्हत्वादसाधुः । समासः क्वचिन्नित्यः क्वचिद्वैकल्पिकः । अविग्रहः स्वपदघटकयावत्पदाघटितविग्रहो वा नित्यसमासः । यथा उन्मत्तगङ्गम् । हरौ इति अधिहरि, इत्यादि । तदितरो वैकल्पिकः । यथा राज्ञः पुरुषः, राजपुरुष इत्यादि । समासश्चतुर्द्धेति तु प्रायोवादः । बहुव्रीह्यव्ययीभावतत्पुरुषद्वन्द्वाधिकारबहिर्भूतानामपि विस्पष्टपटुरित्यादीनां समासानां विधानात् । पूर्वपदार्थप्रधानो ऽव्ययीभावः । उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्पुरुषः । अन्यपदार्थप्रधानो बहुव्रीहिः । उभयपदार्थप्रधानो द्वन्द्वः, इत्यपि प्रवादः प्रायोऽभिप्राय एव । शाकप्रति उन्मत्तगङ्गमित्याद्यव्ययीभावे निष्कौशाम्बिरित्यादौ तत्पुरुषे त्रिचतुरा इत्यादिबहुव्रीहौ पाणिपादमित्यादिद्वन्द्वे च तत्त्वाभावात् । किन्तु वक्ष्यमाणरीत्या षड्विधाः समासाः । स्याद्यन्तस्य स्याद्यन्तेन, राजपुरुषः । त्याद्यन्तेन, अनुव्यचलत् । नाम्ना, कुम्भकारः । धातुना, अजस्रम् । त्याद्यन्तस्य त्याद्यन्तेन अश्नीतपिबता । स्याद्यन्तेन, कुरुकटः । तत्पुरुषविशेषः कर्मधारयः । तद्विशेषो द्विगुः । अनेकपदत्वं द्वन्द्वबहुव्रीह्योरेव । तत्पुरुषस्य क्वचिदेव । बहुव्रीहिर्द्विविधः । तद्गुणसंविज्ञानोऽतद्गुणसंविज्ञानश्च । अवयवार्थः क्रियान्वयी यस्य स

आद्यः । यथा, लम्बकर्ण आगच्छतीति । तदिरो द्वितीयः, यथा, दृष्टसागरः । नात्रावयवार्थस्य क्रियान्वयित्वम् ॥ इति सर्वसमासशेषः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां समासप्रकरणम् ॥

॥ अथ तद्धिताः ॥

तद्धितोऽणादिः ॥ ६ । १ । १ ॥

वक्ष्यमाणः ॥ औपगवः ॥

वाऽऽद्यात् ॥ ६ । १ । ११ ॥

पदद्वयमधिकृतं स्यात् । तेन पक्षे वाक्यं समासश्च, सूत्रादौ च निर्दिष्टात्प्रत्ययः ॥

प्राग्जितादण् ॥ ६ । १ । १३ ॥

येऽर्थास्तेषु वा ॥ औपगवः । माञ्जिष्ठम् ॥

वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते ॥ ७ । ४ । १ ॥

प्रकृतेः ॥ दाक्षिः । भार्गवः ॥

धनादेः पत्युः ॥ ६ । १ । १४ ॥

प्राग्जितीयेऽर्थेऽण् ॥

अवर्णेवर्णस्य ॥ ७ । ४ । ६८ ॥

अपदस्य तद्धिते लुक् ॥ धानपतः । आश्वपतः ॥

अनिदम्यणपवादे च दित्यदित्यादित्ययमपत्युत्तरपदाञ्ञ्यः ॥ ६ । १ । १५ ॥

प्राग्जितीयेर्थेऽपत्याद्यर्थे ॥ दैत्यः । आदित्यः । आदित्य्यः । याम्यः । प्राजापत्यः । अणपवादे च, आदित्यः । अत्र परत्वात् इञ् स्यात् । अनिदमीति किम् ? । आदितीयम् ॥

बहिषष्टीकण् च ॥ ६ । १ । १६ ॥

ञ्यः प्राग्जितीयेऽर्थे ॥

प्रायोऽव्ययस्य ॥ ७ । ४ । ६५ ॥

तद्धितेऽपदस्यान्त्यस्वरादेर्लुक् । बाहीकः । बाह्यः ॥

कल्यग्नेरेयण् ॥ ६ । १ । १७ ॥

प्राग्जितीयेऽर्थेऽनिदम्यणपवादे च । कालेयम् । आग्नेयम् ॥

पृथिव्या ञाञ् ॥ ६ । १ । १८ ॥

पार्थिवः । पार्थिवा । पार्थिवी ॥

उत्सादेरञ् ॥ ६ । १ । १९ ॥

औत्सम् । औदपानम् ॥

बष्कयादसमासे ॥ ६ । १ । २० ॥

अञ् ॥ बाष्कयः । असमास इति किम् ? । सौबष्कयिः ॥

देवाद्यञ् च ॥ ६ । १ । २१ ॥

अञ् ॥ दैव्यम् । दैवम् ॥

अः स्थाम्नः ॥ ६ । १ । २२ ॥

अश्वत्थामः ॥ इत्यपत्यादिप्राग्जितीयार्थसाधारणाः प्रत्ययाः ॥

द्विगोरनपत्ये यस्वरादेर्लुबद्विः ॥ ६ । १ । २४ ॥

प्राग्जितीयेऽर्थे भूतस्य प्रत्ययस्य ॥ द्विरथः । पञ्चकपालः । अनपत्य इति किम् ? । द्वैमातुरः । अद्विरिति किम् ? । पाञ्चकपालम् ॥

प्राग्वतः स्त्रीपुंसाद् नञ्स्नञ् ॥ ६ । १ । २५ ॥

येऽर्थास्तेष्वनिदम्यणपवादे च ॥ स्त्रैणम् । पौंस्नम् । प्राग्वत इति किम् ? । स्त्रीवत् ॥

त्वे वा ॥ ६ । १ । २६ ॥

स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ । स्त्रैणम् । स्त्रीत्वम् । स्त्रीता । पौंस्नम् । पुंस्त्वम् । पुंस्ता ॥

गोः स्वरे यः ॥ ६ । १ । २७ ॥

गव्यम् । गव्यः । स्वर इति किम् ? । गोमयम् ॥

ङसोऽपत्ये ॥ ६ । १ । २८ ॥

यथाभिहितमणादयः ॥

अस्वयम्भुवोऽव् ॥ ७ । ४ । ७० ॥

उवर्णान्तस्यापदस्य तद्धिते ॥ औपगवः । औपगवी ॥

आद्यात् ॥ ६ । १ । २९ ॥

अपत्ये यस्तद्धितः स परमप्रकृतेरेव ॥ पौत्राद्यपत्यं सर्वपूर्वजानामा परमप्रकृतेः पारंपर्य्येण संबन्धादपत्यं भवतीति अनन्तरवृद्धयुवभ्योऽपि प्रत्ययः प्राप्नोतीति नियमार्थ आरम्भः । उपगोरपत्यमनन्तरं वृद्धं वा औपगवः । तस्यापि औपगविः । औपगवेरपि औपगवः ॥

पौत्रादि वृद्धम् ॥ ६ । १ । २ ॥

परमप्रकृतेरपत्यम् ॥ गार्ग्यः । पौत्रादीति किम् ? । गार्गिः ॥

वंश्यज्यायोभ्रात्रोर्जीवति प्रपौत्राद्यस्त्री युवा ॥६।१।३॥

वंश्यः पित्रादिरात्मनः कारणम् । ज्यायान् भ्राता वयोधिक एकपितृकः एकमातृको वा । गार्ग्यायणः । अस्त्रीति किम् ? । गार्गी ॥

सपिण्डे वयःस्थानाधिके जीवद्वा ॥ ६ । १ । ९ ॥

जीवति प्रपौत्राद्यस्त्री युवा ॥ पितृव्ये पितामहस्य भ्रातरि वा वयोधिके जीवति जीवद्वाग्र्यस्यापत्यं गार्ग्यः गार्ग्यायणो वा । अन्यत्र गार्ग्यः ॥

युववृद्धं कुत्सार्चे वा ॥ ६ । १ । ५ ॥

यथासंख्यं युवा ॥ गार्ग्यः गार्ग्यायणो वा युवा जाल्मः । अन्यत्र गार्ग्यायण एव । वृद्धमर्चितं गार्ग्यायणः गार्ग्योवा । अन्यत्र गार्ग्य एव । अस्त्रीत्येव । स्त्री गार्गी ॥

वृद्धाद्यूनि ॥ ६ । १ । ३० ॥

यून्यपत्ये विवक्षिते यः प्रत्ययः स आद्यात् वृद्धात् परमप्रकृतेर्यो वृद्धप्रत्ययस्तदन्ताद्भवति । आ द्यात् इत्यस्यापवादः । गार्ग्यस्यापत्यं युवा गार्ग्यायणः । एवं दाक्षायणादिः । आद्यादित्येव । औपगविः ॥

अत इञ् ॥ ६ । १ । ३१ ॥

ऽसन्तादपत्ये । दाक्षिः ॥

वहीनरस्यैत् ॥ ७ । ४ । ४ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य ॥ वैहीनरिः ॥

य्वः पदान्तात्प्रागैदौत् ॥ ७ । ४ । ५ ॥

ञ्णिति तद्धिते इवर्णोवर्णयोस्तत्प्राप्तौ वृद्धिप्रसंगे तयोरेव स्थाने यौ य्वौ पदान्तौ ताभ्यां प्राग् यथासंख्यमैदौतौ स्यातां । वैयसनम् । सौवश्विः । य्व इति किम् ? । सौवर्णयः । पदान्तादिति किम् ? । यत इमे याताः ॥

द्वारादेः ॥ ७ । ४ । ६ ॥

यय्योरसमीपस्य स्वरेष्वादेस्स्वरस्य वृद्धिप्राप्तौ ताभ्यामेव प्रा-

गैदौतौ ञ्णिति तद्धिते । दौवारिकः । श्वादेरितीति प्रतिषेधात् द्वारादिपूर्वाणामपि । दौवारपालिः ॥

न अस्वङ्गादेः ॥ ७ । ४ । ९ ॥

ञ्णिति तद्धिते य्वः प्रागैदौतौ । व्यावक्रोशी । स्वाङ्गिः । व्याङ्गिः ॥

श्वादेरिति ॥ ७ । ४ । १० ॥

ञ्णिति तद्धिते वः प्रागौर्न । श्वाभस्त्रिः । इतीति किम् ? । शौवहानम् ॥

इञः ॥ ७ । ४ । ११ ॥

श्वादेर्वः प्रागौर्न ञ्णिति तद्धिते । श्वाभस्त्रम् ॥

बाह्वादिभ्यो गोत्रे ॥ ६ । १ । ३२ ॥

अपत्ये इञ् । स्वापत्यसंतानस्य स्वव्यपदेशकारणमृषिरनृषिर्वा यः प्रथमस्तदपत्यं गोत्रम् । बाहविः । औपवाकविः । नैवाकविः । इतःप्रभृति गोत्र इत्यधिकारात् गोत्रे सम्भवति ततोऽन्यत्र प्रतिषेधः ॥

शीर्षः स्वरे तद्धिते ॥ ३ । २ । १०३ ॥

शिरसः ॥ हास्तिशीर्षिः ॥

वर्मणोऽचक्रात् ॥ ६ । १ । ३३ ॥

अपत्ये इञ् ॥ ऐन्द्रवर्मिः । अचक्रादिति किम् ? । चाक्रवर्मणः । अनो लोपे प्राप्ते ॥

अणि ॥ ७ । ४ । ५२ ॥

अन्नन्तस्यान्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ इति निषेधः ॥

संयोगादिनः ॥ ७ । ४ । ५३ ॥

संयोगात्परो य इन् तदन्तस्यान्त्यस्वरादेरणि लुग् न । शांखिनः ॥

गाथिविदथिकेशिपणिगणिनः ॥ ७ । ४ । ५४ ॥

अण्यन्त्यस्वरादेर्लुग्न ॥ गाथिनः । वैदथिनः । कैशिनः । पाणिनः । गाणिनः ॥

अवर्मणो मनोऽपत्ये ॥ ७ । ४ । ५९ ॥

अण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । सौषामः । अवर्मण इति किम् ? । चाक्रवर्मणः ॥

हितनाम्नो वा ॥ ७ । ४ । ६० ॥

अपत्यार्थेऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् ॥ हैतनामः । हैतनामनः ॥

षादिहन्धृतराज्ञोऽणि ॥ २ । १ । ११० ॥

अतो लुक् ॥ औक्ष्णः । भ्रौणघ्नः । वार्त्रघ्नः । धार्त्तराज्ञः ॥

लोम्नोऽपत्येषु ॥ ६ । १ । २३ ॥

अः । उडुलोमाः । बहुवचननिर्देशात् एकस्मिन्नपत्ये द्वयोश्च बाह्वादित्वादिञेव । औडुलोमिः । औडुलोमी ॥

अजादिभ्यो धेनोः ॥ ६ । १ । ३४ ॥

अपत्ये इञ् ॥ आजधेनविः । बाष्कधेनविः ॥

ब्राह्मणाद्वा ॥ ६ । १ । ३५ ॥

धेनोरपत्ये इञ् ॥ ब्राह्मणधेनविः । ब्राह्मणधेनवः ॥

भूयःसंभूयोऽम्भोऽमितौजसः स्लुक् च ॥६।१।३६॥

अपत्ये इञ् ॥ भौयिः । सांभूयिः । आम्भिः । आमितौजिः ॥

शालङ्क्यौदिषाडिवाड्वलि ॥ ६ । १ । ३७ ॥

इञन्तं निपात्यते ॥ शालङ्किः । औदिः । षाडिः । वाड्वलिः ॥

व्यासवरुटसुधातृनिषादबिम्बचण्डालादन्त्यस्य चाक् ॥ ६ । १ । ३८ ॥

अपत्ये इञ् तद्योगे एषाम् ॥ वैयासकिः । [illegible] । सौधा-
तकिः । नैषादकिः । बैम्बकिः । चाण्डालकिः ॥

पुनर्भूपुत्रदुहितृननान्दुरनन्तरेऽञ् ॥ ६ । १ । ३९ ॥

पौनर्भवः । पौत्रः । दौहित्रः । नानान्द्रः ॥

परस्त्रियाः पारशुश्चासावर्ण्ये ॥ ६ । १ । ४० ॥

अनन्तरेऽञ् ॥ पारशवः । असावर्ण्य इति किम् ? । पारस्त्रैणेयः ॥

बिदादेर्वृद्धे ॥ ६ । १ । ४१ ॥

अञ् ॥ बैदः । और्वः ॥

यञञोऽश्यापर्णान्तगोपवनादेः ॥ ६ । १ । १२६ ॥

बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ गर्गाः । बिदाः ।
अश्यापर्णेत्यादि किम् ? । गौपवनाः ॥

गर्गादेर्यञ् ॥ ६ । १ । ४२ ॥

वृद्धे ॥ गार्ग्यः । वात्स्यः । गर्गाः । वत्साः । वैयाघ्रपद्यः ।
आवट्यः । कात्यः । पौतिमाष्यः । कौण्डिन्यः ॥

जातिश्च णितद्धितयस्वरे ॥ ३ । २ । ५१ ॥

अन्या परतः स्त्री विषयभूते पुंवदनूङ् ॥ इति पुंवद्भावस्तु न ।
कौण्डिन्यागस्त्येति निर्देशेन तस्यानित्यत्वात् ॥

कौण्डिन्यागस्त्ययोः कुण्डिनागस्ती च ॥६।१।१२७॥

बहुगोत्रार्थयोर्यञोऽणश्चास्त्रियां लुप् ॥ कुण्डिनाः । अगस्तयः ॥

मधुबभ्रोर्ब्राह्मणकौशिके ॥ ६ । १ । ४३ ॥

वृद्धे यञ् ॥ माधव्यो ब्राह्मणः । बाभ्रव्यः कौशिकः ॥

कपिबोधादाङ्गिरसे ॥ ६ । १ । ४४ ॥

वृद्धे यञ् ॥ काण्व्यः आङ्गिरसः । एवं गौध्यः ॥

वतण्डात् ॥ ६ । १ । ४५ ॥

आङ्गिरसे वृद्धे यञेव ॥ वातण्ड्य आङ्गिरसः ॥

स्त्रियां लुप् ॥ ६ । १ । ४६ ॥

वतण्डादाङ्गिरसे यञ ॥ वतण्डी

कुञ्जादेर्ञायन्यः ॥ ६ । १ । ४७ ॥

वृद्धे ॥ कौञ्जायन्यः । ब्राध्नायन्यः ॥

स्त्रीबहुष्वायनञ् ॥ ६ । १ । ४८ ॥

कुञ्जादेर्बहुत्वविशिष्टे वृद्धे स्त्रियां चाऽबहुत्वेऽपि आयनञ् ॥ कौञ्जायनी । ब्राध्नायनी । कौञ्जायनाः । ब्राध्नायनाः ॥

अश्वादेः ॥ ६ । १ । ४९ ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ आश्वायनः । शाङ्खायनः ॥

शपभरद्वाजादात्रेये ॥ ६ । १ । ५० ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ शापायनः । भारद्वाजायनः ॥

भर्गात्त्रैगर्त्ते ॥ ६ । १ । ५१ ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ भार्गायणस्त्रैगर्तः ॥

आत्रेयाद्भारद्वाजे ॥ ६ । १ । ५२ ॥

यून्यायनञ् ॥ आत्रेयायणो भारद्वाजः ॥

ञिदार्षादणिञोः ॥ ६ । १ । १४० ॥

ञिदार्षश्च योऽपत्यप्रत्ययस्तदन्तात्परस्य यून्यण इञश्च लुप् ॥ इतीञो लुप् । तैकायनिः पिता । तैकायनिः पुत्रः । वासिष्ठः पिता । वासिष्ठः पुत्रः ॥

नडादिभ्य आयनण् ॥ ६ । १ । ५३ ॥

वृद्धे ॥ नाडायनः । चारायणः । आमुष्यायणः ॥

दण्डिहस्तिनोरायने ॥ ७ । ४ । ४५ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ दाण्डिनायनः ॥ हास्तिनायनः ॥

यञिञः ॥ ६ । १ । ५४ ॥

वृद्धे यून्यायनण् ॥ गार्ग्यायणः । दाक्षायणः ॥

हरितादेरञः ॥ ६ । १ । ५५ ॥

बिदाद्यन्तर्गणो हरितादिः ॥ वृद्धे योऽञ् तदन्ताद्यून्यायनण्। हारितायनः । कैन्दासायनः ॥

क्रोष्टुशलङ्कोर्लुक् च ॥ ६ । १ । ५६ ॥

वृद्धे आयनण् ॥ क्रौष्टायनः । शालङ्कायनः ॥

दर्भकृष्णाग्निशर्मरणशरद्वच्छुनकादाग्रायणब्राह्मणवार्षगण्यवाशिष्ठभार्गववात्स्ये ॥ ६ । १ । ५७ ॥

वृद्धे यथासंख्यमायनण् ॥ दार्भायण आग्रायणः । कार्ष्णायनो ब्राह्मणः । आग्निशर्मायणो वार्षगण्यः । राणायनो वाशिष्ठः । शारद्वतायनो भार्गवः । शौनकायनो वात्स्यः ॥

जीवन्तपर्वताद्वा ॥ ६ । १ । ५८ ॥

वृद्धे आयनण्॥ जैवन्तायनः । जैवन्तिः । पार्वतायनः । पार्वतिः ॥

द्रोणाद्वा ॥ ६ । १ । ५९ ॥

अपत्यमात्रे आयनण् ॥ द्रौणायनः । द्रौणिः ॥

शिवादेरण् ॥ ६ । १ । ६० ॥

अपत्ये ॥ शैवः । प्रौष्ठः ॥

ऋषिवृष्ण्यन्धककुरुभ्यः ॥ ६ । १ । ६१ ॥

अपत्येऽण् ॥ वासिष्ठः । वैश्वामित्रः । वासुदेवः । श्वाफल्कः । नाकुलः ॥

कन्यात्रिवेण्याः कनीनत्रिवणं च ॥ ६ । १ । ६२ ॥

अपत्येऽण् ॥ कानीनः । त्रैवणः ॥

शुङ्गाभ्याम्भारद्वाजे ॥ ६ । १ । ६३ ॥

अपत्येऽण् ॥ शौङ्गो भारद्वाजः ॥

विकर्णच्छगलाद्वात्स्यात्रेये ॥ ६ । १ । ६४ ॥

अपत्येऽण् ॥ वैकर्णः । छागलः ॥

णश्च विश्रवसो विश्लुक् च वा ॥ ६ । १ । ६५ ॥

अपत्येऽण् ॥ वैश्रवणः । रावणः ॥

संख्यासंभद्रान्मातुर्मातुर् च ॥ ६ । १ । ६६ ॥

अपत्येऽण् ॥ द्वैमातुरः । सांमातुरः । भाद्रमातुरः ॥

सम्बन्धिनां सम्बन्धे ॥ ७ । ४ । १२१ ॥

संबन्धिशब्दानां यत्कार्यमुक्तं तत्संबन्ध एव ॥ इतिवचनाद्धान्यमातुर्न । द्वैमात्रः ॥

अदोर्नदीमानुषीनाम्नः ॥ ६ । १ । ६७ ॥

अपत्येऽण् । यामुनः प्रणेतः । दैवदत्तः । अदोरिति किम् ? । चान्द्रभागेयः ॥

पीलासाल्वामण्डूकाद्वा ॥ ६ । १ । ६८ ॥

अपत्येऽण् ॥ पैलः । पैलेयः । साल्वः । साल्वेयः । माण्डूकः । माण्डूकिः ॥

दितेश्चैयण् वा ॥ ६ । १ । ६९ ॥

मण्डूकादपत्ये ॥ दैतेयः । दैत्यः । माण्डूकेयः । माण्डूकिः ॥

ङ्याप्त्यूङः ॥ ६ । १ । ७० ॥

अपत्ये एयण् ॥ सौपर्णेयः ॥

एयेऽग्नायी ॥ ३ । २ । ५२ ॥

तद्धिते परतः स्त्री पुंवत् ॥ आग्नेयः । जातिश्च णितद्धितयस्वरे इति सिद्धे नियमार्थमिदम् । तेन यौवतेय इत्यादौ न पुंवत् ॥ वैनतेयः । यौवतेयः ॥

अकद्रूपाण्ड्वोरुवर्णस्यैये ॥ ७ । ४ । ६९ ॥

तद्धिते लुक् ॥ कामण्डलेयः । कद्रूपाण्ड्वोस्तु । काद्रवेयः । पाण्डवेयः ॥

द्विस्वरादनद्याः ॥ ६ । १ । ७१ ॥

ङ्याप्त्यूङन्तादपत्ये एयण् ॥ दात्तेयः । अनद्या इति किम् ? । सैप्रः ॥

इतोऽनिञः ॥ ६ । १ । ७२ ॥

द्विस्वरादपत्ये एयण् ॥ नाभेयः । नैधेयः । अनिञ इति किम् ? । दाक्षायणः । द्विस्वरादित्येव । मारीचः ॥

शुभ्रादिभ्यः ॥ ६ । १ । ७३ ॥

अपत्ये एयण् ॥ शौभ्रेयः । वैष्टपुरेयः । गाङ्गेयः ॥

प्रावाहणस्यैये ॥ ७ । ४ । २१ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धिः प्रस्य तु वा ॥ प्रावाहणेयः । प्रवाहणेयः ।

एयस्य ॥ ७ । ४ । २२ ॥

एयान्तांशात्प्रात्परस्य वाहनस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धिः प्रस्य तु वा ॥ प्रावाहणेयिः । प्रवाहणेयिः ॥

स्ये जिह्माशिनः ॥ ७ । ४ । ४७ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ जैह्माशिनेयः ॥

श्यामलक्षणाद्वाशिष्ठे ॥ ६ । १ । ७४ ॥

अपत्ये एयण् ॥ श्यामेयो लाक्षणेयो वाशिष्ठः ॥

विकर्णकुषीतकात्काश्यपे ॥ ६ । १ । ७५ ॥

अपत्ये एयण् ॥ वैकर्णेयः कौषीतकेयः काश्यपः । वैकर्णिः कौषीतकिरन्यः ॥

भ्रुवो भ्रुव् च ॥ ६ । १ । ७६ ॥

अपत्ये एयण् ॥ भ्रौवेयः ॥

कल्याण्यादेरिन् चान्तस्य ॥ ६ । १ । ७७ ॥

अपत्ये एयण् ॥ काल्याणिनेयः ॥

हृद्भगसिन्धोः ॥ ७ । ४ । २५ ॥

हृदाद्यन्तानां पूर्वपदस्योत्तरपदस्य च स्वरेष्वादेर्वृद्धिर्ञ्णिति तद्धिते ॥ सौहार्दम् । सौभागिनेयः । साक्तुसैन्धवः । बहुलाधिकारात् सौहृदं दौर्हृदमित्यपि ॥

अनुशतिकादीनाम् ॥ ७ । ४ । २७ ॥

ञ्णिति तद्धिते पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः॥ पारस्त्रैणेयः॥

कुलटाया वा ॥ ६ । १ । ७८ ॥

अपत्ये एयण् इन् चान्तस्य ॥ कौलटिनेयः । कौलटेयः ॥

चटकाण्णैरः स्त्रियां तु लुप् ॥ ६ । १ । ७९ ॥

अपत्ये ॥ चाटकैरः । अस्त्रियामित्येव सिद्धे प्रत्ययान्तरबाधनार्थं णैरविधानम् ॥

क्षुद्राभ्य एरण् वा ॥ ६ । १ । ८० ॥

अपत्ये॥ अङ्गहीना अनियतपुंस्का वा स्त्रियः क्षुद्राः। काणेरः। काणेयः। दासेरः। दासेयः। नाटेरः। नाटेयः॥

गोधाया दुष्टे णारश्च ॥ ६ । १ । ८१ ॥

अपत्ये एरण् ॥ गौधारः। गौधेरः। योऽहिना गोधायां जन्यते ॥

जण्टपण्टात् ॥ ६ । १ । ८२ ॥

अपत्ये णारः ॥ जाण्टारः। पाण्टारः ॥

चतुष्पाद्भ्य एयञ् ॥ ६ । १ । ८३ ॥

अपत्ये ॥ कामण्डलेयः। सौरभेयः ॥

गृष्ट्यादेः ॥ ६ । १ । ८४ ॥

अपत्ये एयञ् ॥ गार्ष्टेयः। हार्ष्टेयः। मित्रयोरपत्यमिति विग्रहे ऋष्यणि प्राप्ते एयञ् ॥

केकयमित्रयुप्रलयस्य यादेरिय् च ॥ ७ । ४ । २॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः॥ इतीयादेशे प्राप्ते ॥

सारवैक्ष्वाकमैत्रेयभ्रौणहत्यधैवत्यहिरण्मयम् ॥ ७ । ४ । ३० ॥

एते निपात्यन्ते ॥ इति युलोपः। मैत्रेयः ॥

यस्कादेर्गोत्रे ॥ ६ । १ । १२५ ॥

यः प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यस्कादेर्यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ यस्काः। लह्याः। मित्रयवः। गोत्र इति किम्?। यास्काश्छात्राः ॥

वाडवेयो वृषे ॥ ६ । १ । ८५ ॥

एयणेयञ् वा निपात्यते ॥ वाडवेयः ॥

रेवत्यादेरिकण् ॥ ६ । १ । ८६ ॥

अपत्ये ॥ रैवतिकः । आश्वपालिकः ॥

वृद्धस्त्रियाः क्षेपे णश्च ॥ ६ । १ । ८७ ॥

अपत्ये इकण् ॥

तद्धितयस्वरेऽनाति ॥ २ । ४ । ९२ ॥

व्यञ्जनादपत्ययस्य तद्धिते लुक् ॥ गार्गो गार्गिको वा जाल्मः ॥

भ्रातुर्व्यः ॥ ६ । १ । ८८ ॥

अपत्ये ॥ भ्रातृव्यः ॥

ईयः स्वसुश्च ॥ ६ । १ । ८९ ॥

भ्रातुरपत्ये ॥ भ्रात्रीयः । स्वस्रीयः ॥

मातृपित्रादेर्डेयणीयणौ ॥ ६ । १ । ९० ॥

स्वसुरपत्ये ॥ मातृष्वसेयः । मातृष्वस्रीयः । पैतृष्वसेयः । पैतृष्वस्रीयः ॥

श्वशुराद्यः ॥ ६ । १ । ९१ ॥

अपत्ये ॥ श्वशुर्यः । सम्बन्धिनां सम्बन्धे । श्वशुरो नाम कश्चित् तस्यापत्यं श्वाशुरिः ॥

जातौ राज्ञः ॥ ६ । १ । ९२ ॥

अपत्ये यः ॥

अनोऽटये ये ॥ ७ । ४ । ५१ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ राजन्यः क्षत्रियजातिश्चेत् । अटय इति किम् ? । राज्यम् ॥

क्षत्रादियः ॥ ६ । १ । ९३ ॥

अपत्ये जातौ ॥ क्षत्रियो जातिश्चेत् ॥

मनोर्याणौ षश्चान्तः ॥ ६ । १ । ९४ ॥

अपत्ये जातौ । मनुष्याः । मानुषाः ॥

माणवः कुत्सायाम् ॥ ६ । १ । ९५ ॥

मनुशब्दादौत्सर्गिकेऽण्प्रत्यये णत्वं निपात्यते ॥ मनोरपत्यं कुत्सितं मूढं माणवः ॥

कुलादीनः ॥ ६ । १ । ९६ ॥

अपत्ये ॥ कुलीनः । उत्तरसूत्रे समासे प्रतिषेधाद् कुलान्तः केवलश्च गृह्यते । बहुकुलीनः ॥

यैयकञावसमासे वा ॥ ६ । १ । ९७ ॥

कुलन्तात् कुलाच्चापत्ये ॥ कुल्यः । कौलेयकः । कुलीनः । बहुकुल्यः । बाहुकुलेयकः । बहुकुलीनः । असमास इति किम् ? । आढ्यकुलीनः ॥

दुष्कुलादेयण् वा ॥ ६ । १ । ९८ ॥

अपत्ये ॥ दौष्कुलेयः । दुष्कुलीनः ॥

महाकुलाद्वाञीनञौ ॥ ६ । १ । ९९ ॥

अपत्ये ॥ माहाकुलः । माहाकुलीनः । महाकुलीनः ॥

कुर्वादेर्ञ्यः ॥ ६ । १ । १०० ॥

अपत्ये ॥ कौरव्यः । शाङ्कव्यः ॥

सम्राजः क्षत्रिये ॥ ६ । १ । १०१ ॥

अपत्ये ञ्यः ॥ साम्राज्यः क्षत्रियश्चेत् ॥

सेनान्तकारुलक्ष्मणादिञ् च ॥ ६ । १ । १०२ ॥

ञ्योऽपत्ये । हारिषेणिः । हारिषेण्यः । तान्तुवायिः । तान्तुवाय्यः ।

लाक्ष्मणिः । लाक्ष्मण्यः ॥

सुयाम्नः सौवीरेष्वायनिञ् ॥ ६ । १ । १०३ ।

अपत्ये ॥ सौयामायनिः ॥

पाण्टाहृतिमिमताण्णश्च ॥ ६ । १ । १०४ ॥

सौवीरेषु जनपदे योऽर्थस्तत्र वर्तमानादपत्ये आयनिञ् । पाण्टाहृतः, पाण्टाहृतायनिर्वा सौवीरगोत्रः ॥ मैमतः । मैमतायनिः ॥

भागवित्तितार्णविन्दवाऽऽकशापेयान्निन्दायामिकण् वा ॥ ६ । १ । १०५ ॥

सौवीरेषु यो वृद्धस्तत्र वर्त्तमानाद्यूनि ॥ भागवित्तिकः, भागवित्तायनो वा जाल्मः । तार्णविन्दविकः । तार्णविन्दविः । आकशापेयिकः । आकशापेयिः ॥

सौयामायनियामुन्दायनिवार्ष्यायणेरीयश्च वा ॥ ६ । १ । १०६ ॥

सौवीरवृद्धवृत्तेर्यूनीकण् निन्दायाम् ॥ सौयामायनीयः । सौयामायनिकः । सौयामायनिर्वा निन्द्यो युवा । यामुन्दायनीयः । यामुन्दायनिकः । यामुन्दायनिः । वार्ष्यायणीयः । वार्ष्यायणिकः । वार्ष्यायणिः ॥

तिकादेरायनिञ् ॥ ६ । १ । १०७ ॥

अपत्ये ॥ तैकायनिः । तैकवायनिः ॥

दगुकोशलकर्मारच्छागवृषाद्यादिः ॥ ६ । १ । १०८ ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ दागव्यायनिः । कौशल्यायनिः । कार्मार्यायणिः । छाग्यायनिः । वार्ष्यायणिः ॥

द्विस्वरादणः ॥ ६ । १ । १०९ ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ कात्रायणिः ॥

वृद्धिर्यस्य स्वरेष्वादिः ॥ ६ । १ । ८ ॥

स दुसंज्ञः ॥

अवृद्धाद्दोर्नवा ॥ ६ । १ । ११० ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ आम्रगुप्तायनिः । आम्रगुप्तिः ॥

वाशिन आयनौ ॥ ७ । ४ । ४६ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ वाशिनायनिः ॥

पुत्रान्तात् ॥ ६ । १ । ११ ॥

दोरपत्ये आयनिञ् वा ॥ गार्गीपुत्रायणिः । गार्गीपुत्रिः ॥

चर्मिवर्मिगारेटकार्कटयकाकलङ्कावाकिनाच्च कश्चान्तोऽन्त्यस्वरात् ॥ ६ । १ । ११२ ॥

पुत्रान्ताद्दोरायनिञ् वा ॥ चार्मिकायणिः । चार्मिणः । वार्मिकायणिः । वार्मिणः । गारेटकायनिः । गारेटिः । कार्कट्यकायनिः । काकट्यायनः । काककायनिः । काकिः । लाङ्काकायनिः । लाङ्क्यः । वाकिनकायनिः । वाकिनिः । गार्गीपुत्रकायणिः । गार्गीपुत्रिः ॥

अदोरायनिः प्रायः ॥ ६ । १ । ११३ ॥

अपत्ये वा ॥ ग्लुचुकायनिः । ग्लौचुकिः । प्रायः किम् ? । दाक्षिः । अदोरिति किम् ? । औपगविः ॥

राष्ट्रक्षत्रियात्सरूपाद्राजापत्ये द्रिरञ् ॥ ६ । १ । ११४ ॥

यथासंख्यम् । वैदेहः । वैदेही । विदेहाः राजानोऽपत्यानि वा ॥ सरूपादिति किम् ? । दाशरथिः ॥

गान्धारिसाल्वेयाभ्याम् ॥ ६ । १ । ११५ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थाभ्यां सरूपाभ्यां राजापत्ये द्रिरञ् । गान्धारयः । साल्वेयाः ॥

पुरुमगधकलिङ्गसूरमसद्विस्वरादण् ॥६।१।११६॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थात्सरूपाद्राजापत्ये द्रिः ॥ पौरवः । मागधः । मगधाः । कालिङ्गः । सौरमसः । आङ्गः ॥

साल्वांशप्रत्यग्रथकालकूटाऽश्मकादिञ् ॥६।१।११७॥

सरूपराष्ट्रक्षत्रियार्थाद्राजापत्ये द्रिः ॥ औदुम्बरिः । उदुम्बराः । प्रात्यग्रथिः । कालकूटिः । आश्मकिः ॥

दुनादिकुर्वित्कोशलाजादाञ्ञ्यः ॥ ६ । १ । ११८ ॥

सरूपराष्ट्रक्षत्रियार्थाद्राजापत्ये द्रिः ॥ आम्बष्ठ्यः । अम्बष्ठाः । नैषध्यः । कौरव्यः । आवन्त्यः । कौशल्यः । आजाद्यः ॥

पाण्डोर्ड्यण् ॥ ६ । १ । ११९ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थात्सरूपाद्राजापत्ये द्रिः ॥ पाण्ड्यः । पाण्ड्यौ । पाण्डवः ॥

शकादिभ्यो द्रेर्लुप् ॥ ६ । १ । १२० ॥

शकानां राजा शकस्यापत्यं वा शकः । यवनः ॥

कुन्त्यवन्तेः स्त्रियाम् ॥ ६ । १ । १२१ ॥

द्रेर्ञ्यस्य लुप् ॥ कुन्ती । अवन्ती । स्त्रियामिति किम् ? । कौन्त्यः ॥

कुरोर्वा ॥ ६ । १ । १२२ ॥

द्रेर्ञ्यस्य स्त्रियां लुप् । कुरूः । कौरव्यायणी ॥

द्रेरञणोऽप्राच्यभर्गादेः ॥ ६ । १ । १२३ ॥

स्त्रियां लुप् । शूरसेनी । मद्री । दरत् । मत्सी । अप्राच्येत्यादि

किम् ? । पाञ्चाली । भार्गी । कारुषी ॥

बहुष्वस्त्रियाम् ॥ ६ । १ । १२४ ॥

द्र्यन्तस्य बह्वर्थस्य यो द्रिस्तस्य लुप् ॥ पञ्चालाः । अस्त्रियामिति किम् ? । पाञ्चाल्यः ॥

भृग्वङ्गिरस्कुत्सवशिष्ठगोतमाऽत्रेः ॥ ६ । १ । १२८ ॥

यः प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ भृगवः । अङ्गिरसः । कुत्साः । वशिष्ठाः । गोतमाः । अत्रयः ॥

प्राग्भरते बहुस्वरादिञः ॥ ६ । १ । १२९ ॥

बहुषु गोत्रे यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् । क्षीरकलम्भाः । उद्दालकाः । प्राग्भरत इति किम् ? । बालाकयः । बहुस्वरादिति किम् ? । पौष्पयः ॥

वोपकादेः ॥ ६ । १ । १३० ॥

यः प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्याऽस्त्रियां लुप् ॥ उपकाः । औपकायनाः । लमकाः । लामकायनाः ॥

तिककितवादौ द्वन्द्वे ॥ ६ । १ । १३१ ॥

यः सप्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ तिककितवाः । उब्जककुभाः ॥

द्र्यादेस्तथा ॥ ६ । १ । १३२ ॥

द्र्यादिप्रत्ययान्तानां द्वन्द्वे बह्वर्थे यः सद्र्यादिस्तस्य तथा लुब् यथा पूर्वम् ॥ वृकलोहध्वजकुण्डीविसाः । तथेति किम् ? । गार्गीवत्सवाजाः । तत्रास्त्रियामित्युक्तेर्गार्गीत्यत्र न स्यात् ॥

वाऽन्येन ॥ ६ । १ । १३३ ॥

द्र्यादेरन्येन सह द्र्यादीनां द्वन्द्वे बह्वर्थे यः सद्र्यादिस्तस्य तथा

वा लुब् यथा पूर्वम् ॥ अङ्गवङ्गदाक्षयः । आङ्गवाङ्गदाक्षयः ॥

द्व्येकेषु षष्ठ्यास्तत्पुरुषे यञादेर्वा ॥ ६ । १ । १३४ ॥

षष्ठीतत्पुरुषे यत्पदं षष्ठ्या विषये द्वयोरेकस्मिंश्च स्यात्तस्य यः सयञादिस्तस्य तथा वा लुप् ॥ गर्गकुलम् । गार्ग्यकुलम् । बिदकुम् । बैदकुलम् । द्व्येकेष्विति किम् ? । गर्गाणां कुलं गर्गकुलम् ॥

न प्राग्जितीये स्वरे ॥ ६ । १ । १३५ ॥

गोत्रे उत्पन्ने बहुष्वित्यादिना या लुबुक्ता सा प्राग्जितीयेऽर्थे यः स्वरादिस्तद्धितस्तद्विषये न स्यात् ॥ गर्गाणां छात्राः गार्गीयाः । आत्रेयीयाः । प्रागजितीय इति किम् ? । अत्रीयः । स्वर इति किम् ? । गर्गमयम् ॥

गर्गभार्गविका ॥ ६ । १ । १३६ ॥

द्वन्द्वात्प्रागजितीये विवाहे योऽकल् तस्मिन्नणो लुबभावे निपात्यते ॥ गर्गभार्गविका ॥

यूनि लुप् ॥ ६ । १ । १३७ ॥

विहितस्य प्रत्ययस्य प्राग्जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये विषयभूते । लुपि सत्यां यः प्राप्नोति स स्यादित्यर्थः ॥ पाण्टाहृतस्यापत्यं पाण्टाहृतिस्तस्यापत्यं युवा पाण्टाहृतः तस्यच्छात्रा इति प्राग्जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये चिकीर्षिते णस्य लुप्, ततो वृद्धेञ इत्यञ् । पाण्टाहृताः ॥

वाऽऽयनणाऽऽयनिञोः ॥ ६ । १ । १३८ ॥

युवार्थयोः प्राग्जितीये स्वरादौ विषये लुप् ॥ गार्गीयाः । गार्गायणीयाः ॥ हौत्रीयाः । हौत्रायणीयाः ॥

द्रीञो वा ॥ ६ । १ । १३९ ॥

युवार्थस्य लुप् ॥ औदुम्बरिः । औदुम्बरायणः ॥

अब्राह्मणात् ॥ ६ । १ । १४१ ॥

वृद्धप्रत्ययान्ताद्युवार्थस्य लुप् ॥ आङ्गः पिता । आङ्गः पुत्रः । अब्राह्मणादिति किम् ? । गार्ग्यः पिता । गार्ग्यायणः पुत्रः ॥

पैलादेः ॥ ६ । १ । १४२ ॥

यूनि प्रत्ययस्य लुप् ॥ पैलः पिता पुत्रश्च । शालङ्किः पिता पुत्रश्च ॥

प्राच्येऽञोऽतौल्वल्यादेः ॥ ६ । १ । १४३ ॥

यूनि प्रत्ययस्य लुप् ॥ पान्नागारिः पिता पुत्रश्च । मान्थरषेणिः पिता पुत्रश्च ॥ प्राच्य इति किम् ? । दाक्षिः पिता । दाक्षायणः पुत्रः ॥ तौल्वल्यादिवर्जनं किम् ? । तौल्वलिः पिता । तौल्वलायनः पुत्रः ॥

॥ इत्यपत्याधिकारः ॥

॥ अथ रक्ताद्यर्थकाः ॥

रागाट्टो रक्ते ॥ ६ । २ । १ ॥

रज्यते येन कुसुम्भादिना तदर्थात्तृतीयान्ताद्रक्तमित्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः । कौसुम्भं वासः ॥

लाक्षारोचनादिकण् ॥ ६ । २ । २ ॥

टान्ताद्रक्ते । लाक्षिकम् । रौचनिकम् ॥

शकलकर्दमाद् वा ॥ ६ । २ । ३ ॥

टान्ताद्रक्त इकण् । शाकलिकम् ॥ शाकलम् । कार्दमिकम् । कार्दमम् ॥

नीलपीतादकम् ॥ ६ । २ । ४ ॥

टान्ताद्रक्ते यथासंख्यम् ॥ नीलम् । पीतकम् ॥

उदितगुरोर्भाद्युक्तेऽब्दे ॥ ६ । २ । ५ ॥

टान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः ॥ पौषं वर्षम् ॥

चन्द्रयुक्तात्काले लुप्त्वप्रयुक्ते ॥ ६ । २ । ६ ॥

टान्ताद्भाद्युक्ते यथाविहितं प्रत्ययः । पौषमहः ॥ पौषी रात्रिः । अद्य पुष्यः ॥

द्वन्द्वादीयः ॥ ६ । २ । ७ ॥

टान्ताच्चन्द्रयुक्तभाद्युक्ते काले । राधानुराधीयमहः ॥

श्रवणाश्वत्थान्नाम्न्यः ॥ ६ । २ । ८ ॥

टान्ताच्चन्द्रयुक्तार्थाद्युक्ते काले॥ श्रवणा रात्रिः। अश्वत्था पौर्णमासी । नाम्नीति किम् ? । श्रावणमहः । आश्वत्थमहः ॥

षष्ठ्याः समूहे ॥ ६ । २ । ९ ॥

यथाविहितं प्रत्ययाः ॥ चाषम् ॥ स्त्रैणम् ॥

भिक्षादेः ॥ ६ । २ । १० ॥

षष्ठ्यन्तात्समूहे यथाविहितं प्रत्ययाः । भैक्षम् ॥

अनपत्ये ॥ ७ । ४ । ५५ ॥

इन्नन्तस्याऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ गार्भिणम् ॥

क्षुद्रकमालवात्सेनानाम्नि ॥ ६ । २ । ११ ॥

षष्ठ्यन्तात्समूहेऽण् ॥ क्षौद्रकमालवी सेना ॥

गोत्रोक्षवत्सोष्ट्रवृद्धाजोरभ्रमनुष्यराजराजन्यराजपुत्रादकञ् ॥ ६ । २ । १२ ॥

समूहे । गार्गकम् । औक्षकम् । वात्सकम् । औष्ट्रकम्। वार्द्धकम् । आजकम् । औरभ्रकम् ॥

न राजन्यमनुष्ययोरके ॥ २ । ४ । ९४ ॥

यो लुक् । मानुष्यकम् । राजकम् । राजन्यकम् । राजपुत्रकम् ॥

केदाराण्ण्यश्च ॥ ६ । २ । १३ ॥

समूहेऽकञ् । कैदार्यम् । कैदारकम् ॥

कवचिहस्त्यचित्ताच्चेकण् ॥ ६ । २ । १४ ॥

केदारात् समूहे ॥ कावचिकम् । हास्तिकम् । आपूपिकम् । शाष्कुलिकम् । कैदारिकम् ॥

धेनोरनञः ॥ ६ । २ । १५ ॥

समूहे इकण् ॥

ऋवर्णोवर्णदोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लुक् ॥ ७ । ४ । ७१ ॥

धैनुकम् । अनञ इति किम् ? । आधैनवम् ॥

ब्राह्मणमाणववाडवाद्यः ॥ ६ । २ । १६ ॥

समूहे । ब्राह्मण्यम् । माणव्यम् । वाडव्यम् ॥

गणिकाया ण्यः ॥ ६ । २ । १७ ॥

समूहे । गाणिक्यम् ॥

केशाद्वा ॥ ६ । २ । १८ ॥

समूहे ण्यः ॥ कैश्यम् । कैशिकम् ॥

वाश्वादीयः ॥ ६ । २ । १९ ॥

समूहे ॥ अश्वीयम् । आश्वम् ॥

पर्श्वा ड्वण् ॥ ६ । २ । २० ॥

समूहे ॥ पार्श्वम् ॥

इनोऽह्नः क्रतौ ॥ ६ । २ । २१ ॥

समूहे ॥ अहीनः क्रतुः । क्रताविति किम् ? । आह्नम् ॥

अनीनादट्यह्नोऽतः ॥ ७ । ४ । ६६ ॥

अपदस्य तद्धिते लुक् ॥ इत्यतो लुक् ॥

पृष्ठाद्यः ॥ ६ । २ । २२ ॥

समूहे क्रतौ ॥ पृष्ठ्यः । क्रतावित्येव । पार्ष्ठिकम् ॥

चरणाद्धर्मवत् ॥ ६ । २ । २३ ॥

समूहे प्रत्ययः ॥ कठानां धर्मः काठकम् । तथा समूहेऽपि ॥

गोरथवातात्त्रल्कटयलूलम् ॥ ६ । २ । २४ ॥

समूहे यथासंख्यम् ॥ गोत्रा । रथकट्या । वातूलः ॥

पाशादेश्च ल्यः ॥ ६ । २ । २५ ॥

गवादेः समूहे ॥ पाश्या । तृण्या । गव्या । रथ्या । वात्या ॥

श्वादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । २६ ॥

समूहे ॥ शौवम् । आह्नम् ॥

खलादिभ्यो लिन् ॥ ६ । २ । २७ ॥

समूहे ॥ खलिनी । पाशादित्वाल्ल्योऽपि । खल्या । ऊकिनी ॥

ग्रामजनबन्धुगजसहायात्तल् ॥ ६ । २ । २८ ॥

समूहे ॥ ग्रामता । जनता । बन्धुता । गजता । सहायता ॥

पुरुषात्कृतहितवधविकारे चैयञ् ॥ ६ । २ । २९ ॥

समूहे ॥ पौरुषेयो ग्रन्थः । पौरुषेयमार्हतं शासनम् । पौरुषेयो वधो विकारो वा । पौरुषेयम् ॥

विकारे ॥ ६ । २ । ३० ॥

षष्ठ्यन्ताद् यथाविहितं प्रत्ययाः ॥

वाङ्मनो विकारे ॥ ७ । ४ । ६३ ॥

अपदस्य तद्धितेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् ॥ आश्मः । आश्मनः ॥

चर्मशुनः कोशसङ्कोचे ॥ ७ । ४ । ६४ ॥

अपदस्य यथासंख्यं तद्धितेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् । चार्मः कोशः । शौवः संकोचः ॥

पदस्यानिति वा ॥ ७ । ४ । १२ ॥

श्वादेर्ञ्णिति तद्धिते वकारात्प्रागौकारः॥ श्वापदम्। शौवापदम्। अनितीति किम् ? । श्वापदिकः ॥

प्राण्योषधिवृक्षेभ्योऽवयवे च ॥ ६ । २ । ३१ ॥

षष्ठ्यन्तेभ्यो विकारे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ कापोतं सक्थि मांसं वा । दौर्वम् । बैल्वम् ॥

तालाद्धनुषि ॥ ६ । २ । ३२ ॥

विकारेऽण् ॥ तालं धनुः । धनुषीति किम् ? । तालमयं काण्डम् ॥

त्रपुजतोः षोन्तश्च ॥ ६ । २ । ३३ ॥

विकारेऽण् ॥ त्रापुषम् । जातुषम् ॥

शम्याश्च लः ॥ ६ । २ । ३४ ॥

विकारेऽवयवे चाण् ॥ शामीलं भस्म । शामीली शाखा ॥

पयोद्रोर्यः ॥ ६ । २ । ३५ ॥

विकारे ॥ पयस्यम् । द्रव्यम् ॥

उष्ट्रादकञ् ॥ ६ । २ । ३६ ॥

विकारेऽवयवे च । औष्ट्रकं मांसमङ्गं वा ॥

उमोर्णाद्वा ॥ ६ । २ । ३७ ॥

विकारेऽवयवे चाकञ् ॥ औमकम् । औमम् । और्णकम् । और्णः कम्बलः ॥

एण्या एयञ् ॥ ६ । २ । ३८ ॥

विकारेऽवयवे च ॥ ऐणेयं मांसमङ्गं वा ॥

कौशेयम् ॥ ६ । २ । ३९ ॥

कौशेयं वस्त्रं सूत्रं वा ॥

परशव्याद्यलुक् च ॥ ६ । २ । ४० ॥

विकारेऽण् ॥ पारशवम् ॥

कंसीयाञ्ञ्यः ॥ ६ । २ । ४१ ॥

विकारे तद्योगे यलुक् च ॥ कांस्यम् ॥

हेमार्थान्माने ॥ ६ । २ । ४२ ॥

विकारेऽण् ॥ हाटको निष्कः । मान इति किम्? । हाटकमयी यष्टिः ॥

द्रोर्वयः ॥ ६ । २ । ४३ ॥

माने विकारे ॥ द्रुवयं मानम् ॥

मानात्क्रीतवत् ॥ ६ । २ । ४४ ॥

विकारे ॥ मानं संख्यादि । शतेन क्रीतं शत्यम् । शतिकम् । एवं विकारेऽपि ॥

हेमादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । ४५ ॥

विकारेऽवयवे च यथायोगम् ॥ हैमम् । राजतः ॥

अभक्ष्याच्छादने वा मयट् ॥ ६ । २ । ४६ ॥

विकारेऽवयवे च यथायोगम् ॥ भस्ममयम् । भास्मनम् । अभक्ष्याच्छादन इति किम् ? । मौद्गः सूपः । कार्पासः पटः ॥

शरदर्भकूदीतृणसोमबल्वजात् ॥ ६ । २ । ४७ ॥

अभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च नित्यं मयट्॥ शरमयम्। दर्भमयम्। कूदीमयम्। तृणमयम्। सोममयम्। बल्वजमयम्॥

एकस्वरात् ॥ ६ । २ । ४८ ॥

नाम्नोऽभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च नित्यं मयट्॥ वाङ्मयम्॥

दोरप्राणिनः ॥ ६ । २ । ४९ ॥

अभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च मयट्। आम्रमयम्। अप्राणिन इति किम्?। शौवाविधम्। श्वाविन्मयम्॥

गोः पुरीषे ॥ ६ । २ । ५० ॥

नित्यं मयट्॥ गोमयम्। पयस्तु गव्यम्। पुरीषे नियमार्थं वचनम्।

व्रीहेः पुरोडाशे ॥ ६ । २ । ५१ ॥

विकारे नित्यं मयट्॥ व्रीहिमयः पुरोडाशः। पुरोडाश इति किम्?। व्रैह ओदनः। व्रैहं भस्म॥

तिलयवादनाम्नि ॥ ६ । २ । ५२ ॥

विकारेऽवयवे च मयट्॥ तिलमयम्। यवमयम्। अनाम्नीति किम्?। तैलम्। यावः॥

पिष्टात् ॥ ६ । २ । ५३ ॥

विकारेऽनाम्नि मयट्॥ पिष्टमयम्॥

नाम्नि कः ॥ ६ । २ । ५४ ॥

पिष्टाद्विकारे॥ पिष्टिका॥

ह्योगोदोहादीनञ् हियङ्गुश्चास्य ॥ ६ । २ । ५५ ॥

विकारे नाम्नि॥ हैयङ्गवीनं नवनीतं घृतं वा। नाम्नीत्येव। ह्यौ-

गोदोहं तक्रम् ॥

अपो यञ् वा ॥ ६ । २ । ५६ ॥

विकारे ॥ आप्यम् । अम्मयम् ॥

लुब् बहुलं पुष्पमूले ॥ ६ । २ । ५७ ॥

विकाराऽवयवार्थस्य प्रत्ययस्य ॥

ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धितलुक्यगोणीसूच्योः ॥ २ । ४ । ९५ ॥

लुक् ॥ सप्तकुमारः । पञ्चेन्द्रः । पञ्चयुवा । द्विवायुः । गौणस्येति किम् ? । अवन्ती । अक्विप इति किम् ? । पञ्चकुमारी । अगोणीसूच्योरिति किम् ? । पञ्चगोणिः । दशसूचिः ॥ अनेन स्त्रीप्रत्ययनिवृत्तौ "हरीतक्यादिप्रकृतिर्न लिङ्गमतिवर्त्तते" इति लुबन्तस्य स्त्रीत्वात्पुनः स्त्रीप्रत्ययः । मल्लिका पुष्पम् । विदारी मूलम् । कचिन्न । वारणानि पुष्पाणि । एरण्डानि मूलानि । कचिद्विकल्पः । शिरीषाणि शैरीषाणि पुष्पाणि । ह्रीवेराणि ह्रैवेराणि मूलानि । कचिदन्यत्रापि । आमलकी वृक्षः ॥

फले ॥ ६ । २ । ५८ ॥

विकारेऽवयवे चार्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ आमलकम् ॥

प्लक्षादेरण् ॥ ६ । २ । ५९ ॥

विकारेऽवयवे वा फले ॥ प्लाक्षम् । आश्वत्थम् ॥

न्यग्रोधस्य केवलस्य ॥ ७ । ४ । ७ ॥

यो यस्तत्सम्बन्धिनः स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिप्राप्तौ तस्मादेव यः प्रागैत् ञ्णिति तद्धिते ॥ नैयग्रोधम् । केवलस्येति किम् ? । न्याग्रोधमूलाः शालयः ॥

जम्ब्वा वा ॥ ६ । २ । ६० ॥

विकारेऽवयवे वा फलेऽण् ॥ जाम्बवम् । जम्बु । जम्बूः । लुपि स्त्रीनपुंसकते ॥

न द्विरद्रुवयगोमयफलात् ॥ ६ । २ । ६१ ॥

विकारावयवयोः प्रत्ययः ॥ कापोतस्य विकारोऽवयवो वेति न मयट् । अद्रुवयेत्यादि किम् ? । द्रौवयं खण्डम् । गौमयं भस्म । कापित्थो रसः ॥

पितृमातुर्व्यडुलं भ्रातरि ॥ ६ । २ । ६२ ॥

यथासंख्यम् ॥ पितृव्यः । मातुलः ॥

पित्रोर्डामहट् ॥ ६ । २ । ६३ ॥

पितृमातुः ॥ पितामहः । पितामही । मातामहः । मातामही ॥

अवेर्दग्धे सोढदूसमरीसम् ॥ ६ । २ । ६४ ॥

अविसोढम् । अविदूसम् । अविमरीसम् ॥

राष्ट्रेऽनङ्गादिभ्यः ॥ ६ । २ । ६५ ॥

षष्ठ्यन्तेभ्योऽण् । शैवम् । अङ्गादिवर्जनं किम् ? । अङ्गानां वङ्गानां वा राष्ट्रमिति वाक्यमेव ॥

राजन्यादिभ्योऽकञ् ॥ ६ । २ । ६६ ॥

राष्ट्रे ॥ राजन्यकम् । दैवयातवकम् ॥

वसातेर्वा ॥ ६ । २ । ६७ ॥

राष्ट्रेऽकञ् ॥ वासातकम् । वासातम् ॥

भौरिक्यैषुकार्यादेर्विधभक्तम् ॥ ६ । २ । ६८ ॥

राष्ट्रे यथासंख्यम् ॥ भौरिकिविधम् । भौलिकिविधम् । ऐषुकारिभक्तम् । सारसायनभक्तम् ॥

निवासादूरभवे इति देशे नाम्नि ॥ ६ । २ । ६९ ॥

षष्ठ्यन्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः । इतिकरणो विवक्षार्थः । तेनानुवृत्ते व्यवहारमनुपतिते नाम्नि विज्ञेयं न संगीते । शैवम् । वैदिशं पुरम् ॥

तदत्रास्ति ॥ ६ । २ । ७० ॥

तदिति प्रथमान्तादत्रेति सप्तम्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः प्रथमान्तश्चेदस्तीति प्रत्ययान्तश्चेद्देशनाम ॥ अत्रापीतिकरणोऽनुवर्तते, तेन प्रसिद्धे नाम्नि भूमादौ चार्थे भवति । अत एव चोभयप्राप्तौ परोऽपि मत्वर्थीयोऽनेन बाध्यते । औदुम्बरं नगरम् ॥

तेन निर्वृत्ते च ॥ ६ । २ । ७१ ॥

तेनेति तृतीयान्तान्निर्वृत्तेऽर्थे देशे नाम्नि यथाविहितं प्रत्ययः । कौशाम्बी नगरी ॥

नद्यां मतुः ॥ ६ । २ । ७२ ॥

निवासाद्यर्थचतुष्के यथायोगं देशे नाम्नि ॥

नाम्नि ॥ २ । १ । ९५ ॥

मतोर्मो वः ॥

अनजिरादिबहुस्वरशरादीनां मतौ ॥ ३ । २ । ७८ ॥

नाम्नि दीर्घः । उदुम्बरावती । शरावती । अहीवती । मुनिवती । अनजिरादीति किम् ? । अजिरवती । हिरण्यवती ॥

मध्वादेः ॥ ६ । २ । ७३ ॥

चातुरर्थिको मतुर्देशे नाम्नि । मधुमान् । बिसवान् ॥

नड्कुमुदवेतसमहिषाड्डित् ॥ ६ । २ । ७४ ॥

चातुरर्थिको मतुर्देशे नाम्नि । नड्वान् । कुमुद्वान् ॥

न स्तं मत्वर्थे ॥ १ । १ । २३ ॥

नाम पदम् । वेतस्वान् । महिष्मान् ॥

नडशादाड्वलः ॥ ६ । २ । ७५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि डित् ॥ नड्वलम् । शाद्वलम् ॥

शिखायाः ॥ ६ । २ । ७६ ॥

चातुरर्थिको वलो देशे नाम्नि । शिखावलं नगरम् ॥

शिरीषादिककणौ ॥ ६ । २ । ७७ ॥

चातुरर्थिकौ देशे नाम्नि । शिरीषिकः । शैरीषकः ॥

शर्करायाः इकणीयाण्च ॥ ६ । २ । ७८ ॥

अर्थचतुष्के इककणौ देशे नाम्नि। शार्करिकः । शर्करीयः । शार्करः । शर्करिकः । शार्करकः ॥

रोऽश्मादेः ॥ ६ । २ । ७९ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । अश्मरः । यूषरः ॥

प्रेक्षादेरिन् ॥ ६ । २ । ८० ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । प्रेक्षी । फलकी ॥

तृणादेः सल् ॥ ६ । २ । ८१ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ तृणसा । नदसा ॥

काशादेरिलः ॥ ६ । २ । ८२ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । काशिलम् । वाशिलम् ॥

अरीहणादेरकण् ॥ ६ । २ । ८३ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । आरीहणकम् । खाण्डवकम् ॥

सुपन्थ्यादेर्ञ्यः ॥ ६ । २ । ८४ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । सौपन्थ्यम् । सौवन्थ्यम् । अत एव निपातनात्सुपथिन्शब्दस्य नागमः पस्य च वा वकारः ॥

सुतंगमादेरिञ् ॥ ६ । २ । ८५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ सौतंगमिः । मौनिविचित्तिः ॥

बलादेर्यः ॥ ६ । २ । ८६ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ बल्यम् । पुल्यम् ॥

अहरादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । ८७ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ आह्नम् । लौमम् ॥

सख्यादेरेयण् ॥ ६ । २ । ८८ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ साखेयः । साखिदत्तेयः ॥

पन्थ्यादेरायनण् ॥ ६ । २ । ८९ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ पान्थायनः । निपातनान्नागमः । पाक्षायणः ॥

कर्णादेरायनिञ् ॥ ६ । २ । ९० ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ कार्णायनिः । वाशिष्ठायनिः ॥

उत्करादेरीयः ॥ ६ । २ । ९१ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ उत्करीयः । सङ्करीयः ॥

नडादेः कीयः ॥ ६ । २ । ९२ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि॥ नडकीयः। प्लक्षकीयः। बिल्वकीया नाम नदी ॥

बिल्वकीयादेरीयस्य ॥ २ । ४ । ९३ ॥

तद्धितयस्वरे लुक् ॥ बैल्वकाः । एवं वैणुकाः। बिल्वकीयादेरिति किम् ? । नाडकीयः ॥

कृशाश्वादेरीयण् ॥ ६ । २ । ९३ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ कार्शाश्वीयः । आरिष्टीयः ॥

ऋश्यादेः कः ॥ ६ । २ । ९४ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ ऋश्यकः । न्यग्रोधकः ॥

वराहादेः कण् ॥ ६ । २ । ९५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ वाराहकः । पालाशकः ॥

कुमुदादेरिकः ॥ ६ । २ । ९६ ॥

चातुर्थिको देशे नाम्नि ॥ कुमुदिकम् । इक्कटिकम् ॥

अश्वत्थादेरिकण् ॥ ६ । २ । ९७ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ आश्वत्थिकम् । कौमुदिकम् ॥

सास्य पौर्णमासी ॥ ६ । २ । ९८ ॥

सेति प्रथमान्तादस्येति षष्ठ्यर्थे यथाविहितं नाम्नि प्रत्ययः प्रथमान्तंचेत्पौर्णमासी ॥ पौषो मासोऽर्धमासो वा ॥

आग्रहायण्यश्वत्थादिकण् ॥ ६ । २ । ९९ ॥

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे तच्चेत् पौर्णमासी नाम्नि ॥ आग्रहायणिको मासोऽर्द्धमासो वा । आश्वत्थिकः ॥

चैत्रीकार्तिकीफाल्गुनीश्रवणाद्वा ॥ ६ । २ । १०० ॥

सास्य पौर्णमासीत्यस्मिन् विषये नाम्नीकण् ॥ चैत्रिकः चैत्रो मासोऽर्धमासो वा । एवं कार्तिकिकः । कार्तिकः । फाल्गुनिकः । फाल्गुनः । श्रावणिकः । श्रावणः ॥

देवता ॥ ६ । २ । १०१ ॥

देवतार्थात्प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ जैनः । आग्नेयः । आदित्यः ॥

देवतानामात्वादौ ॥ ७ । ४ । २८ ॥

पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वादेर्वृद्धिर्ञ्णिति तद्धिते ॥ आग्नावैष्णवं

सूक्तम् । आत्वादाविति किम् ? । ब्राह्मप्रजापत्यम् ॥

आतो नेन्द्रवरुणस्य ॥ ७ । ४ । २९ ॥

पूर्वपदात्परस्योत्तरपदस्य स्वरेष्वादेर्वृद्धिः ॥ आग्नेन्द्रं सूक्तम् । ऐन्द्रावरुणम् । आत इति किम् ? । आग्निवारुणम् ॥

पैङ्गाक्षीपुत्रादेरीयः ॥ ६ । २ । १०२ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ पैङ्गाक्षीपुत्रीयम् । तार्णविन्दवीयं हविः ॥

शुक्रादियः ॥ ६ । २ । १०३ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ शुक्रियं हविः ॥

शतरुद्रात्तौ ॥ ६ । २ । १०४ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ शतरुद्रीयम् । शतरुद्रियम् ॥

अपोनपादपान्नपातस्तृ चातः ॥ ६ । २ । १०५ ॥

सास्य देवतेति विषये इय ईयश्च ॥ अपोनप्त्रीयम् । अपोनप्त्रियम् । अपान्नप्त्रीयम् । अपान्नप्त्रियम् ॥

महेन्द्राद्वा ॥ ६ । २ । १०६ ॥

सास्य देवतेति विषये तौ ॥ महेन्द्रीयम् । महेन्द्रियम् । माहेन्द्रं हविः ॥

कसोमाट्ट्यण् ॥ ६ । २ । १०७ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ कायं हविः । सौम्यं हविः ॥

द्यावापृथिवीशुनासीराग्नीषोममरुत्वद्वास्तोष्पतिगृहमेधादीययौ ॥ ६ । २ । १०८ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ द्यावापृथिवीयम् । द्यावापृथिव्यम् । शुनासीरीयम् । शुनासीर्यम् । अग्नीषोमीयम् । अग्नीषोम्यम् । मरुत्वतीयम् । मरुत्वत्यम् । वास्तोष्पतीयम् । वास्तोष्पत्यम् । गृहमेधीयम् । गृहमेध्यम् ॥

वाय्वृतुपित्रुषसो यः ॥ ६ । २ । १०९ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ वायव्यम् । ऋतव्यम् । पित्र्यम् । उषस्यम् ।

महाराजप्रोष्ठपदादिकण् ॥ ६ । २ । ११० ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ माहाराजिकः । प्रौष्ठपदिकः ॥

कालाद्भववत् ॥ ६ । २ । १११ ॥

कालविशेषवाचिभ्यो यथा भवे प्रत्ययास्तथा सास्य देवतेति विषयेऽपि स्युः ॥ यथा मासे भवं मासिकम् । प्रावृषि प्रावृषेण्यम् । तथा मासप्रावृड्देवताकमपि ॥

आदेश्छन्दसः प्रगाथे ॥ ६ । २ । ११२ ॥

प्रथमान्तादस्येति षष्ठ्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ पाङ्क्तः प्रगाथः । आदेरिति किम् ? । अनुष्टुब्मध्यमस्य प्रगाथस्य ॥

योद्धृप्रयोजनाद्युद्धे ॥ ६ । २ । ११३ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे युद्धे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ वैद्याधरं युद्धम् । सौभद्रं युद्धम् ॥

भावघञोऽस्यां णः ॥ ६ । २ । ११४ ॥

प्रथमान्तात् ॥ प्रापाता तिथिः । भावेति किम् ? । प्राकारोऽस्याम् ॥

श्यैनंपाता तैलंपाता ॥ ६ । २ । ११५ ॥

श्येनतिलयोः भावघञन्ते पातशब्दे मोन्तो निपात्यते ॥ श्यैनंपाता । तैलंपाता तिथिः । क्रिया भूमिः क्रीडा वा ॥

प्रहरणात् क्रीडायां णः ॥ ६ । २ । ११६ ॥

प्रथमान्तात्सप्तम्यर्थे ॥ दाण्डा क्रीडा । क्रीडायामिति किम् ? । खड्गः प्रहरणमस्यां सेनायाम् ॥

तद्वेत्त्यधीते ॥ ६ । २ । ११७ ॥

द्वितीयान्ताद् यथाविहितं प्रत्ययः ॥ मौहूर्तः । नैमित्तः ॥

न्यायादेरिकण् ॥ ६ । २ । ११८ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ नैयायिकः । नैयासिकः ॥ ऐतिह्यासिकः । पौराणिकः ॥

इकण्यथर्वणः ॥ ७ । ४ । ४९ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ आथर्वणिकः ॥

पदकल्पलक्षणान्तक्रत्वाख्यानाख्यायिकात् ॥ ६ । २ । ११९ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ पौर्वपदिकः । मातृकल्पिकः । गौलक्षणिकः । आग्निष्टोमिकः । यावक्रीतिकः । वासवदत्तिकः ॥

अकल्पात् सूत्रात् ॥ ६ । २ । १२० ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ वार्त्तिसूत्रिकः । अकल्पादिति किम् ? । सौत्रः । काल्पसौत्रः ॥

अधर्मक्षत्रत्रिसंसर्गाङ्गाद्विद्यायाः ॥ ६ । २ । १२१ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ वायसविद्यिकः । अधर्मादेरिति किम् ? । वैद्य । धार्मविद्यः । क्षात्रविद्यः । त्रैविद्यः । सांसर्गविद्यः । आङ्गविद्यः ॥

याज्ञिकौक्थिकलौकायितिकम् ॥ ६ । २ । १२२ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकणन्तं निपात्यते ॥ याज्ञिकेति यज्ञशब्दाद्याज्ञिक्यशब्दाच्चेकणि निपात्यते । याज्ञिकः । औक्थिकः । लौकायितिकः ॥

अनुब्राह्मणादिन् ॥ ६ । २ । १२३ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ अनुब्राह्मणी ॥

शतषष्टेः पथ इकट् ॥ ६ । २ । १२४ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ शतपथिकः । शतपथिकी । षष्टिपथिकः ॥

पदोत्तरपदेभ्य इकः ॥ ६ । २ । १२५ ।

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ पूर्वपदिकः । पदिकः । पदोत्तरपदिकः ॥

पदक्रमशिक्षामीमांसासाम्नोऽकः ॥ ६ । २ । १२६ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ पदकः । क्रमकः । शिक्षकः । मीमांसकः । सामकः ?।

ससर्वपूर्वाल्लुप् ॥ ६ । २ । १२७ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे प्रत्ययस्य ॥ सवार्त्तिकः । सर्ववेदः ॥

संख्याकात् सूत्रे ॥ ६ । २ । १२८ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ अष्टकाः पाणिनीयाः । दशका उमास्वातीयाः । द्वादशका आर्हताः ॥

प्रोक्तात् ॥ ६ । २ । १२९ ॥

प्रोक्तार्थप्रत्ययान्ताद् वेत्त्यधीते वेत्यर्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ गोतमेन प्रोक्तं गौतमम् । तद्वेत्त्यधीते वा गौतमः ॥

वेदेनब्राह्मणमत्रैव ॥ ६ । २ । १३० ॥

प्रोक्तप्रत्ययान्तं प्रयुज्यते ॥ कठेन प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा कठाः । ताण्ड्येन प्रोक्तं ब्राह्मणं विदन्त्यधीयते वा ताण्डिनः । ब्राह्मणेऽनिन्नन्तस्य नियमनिवृत्त्यर्थमिनब्राह्मणग्रहणम् । उभयावधारणार्थमेवकारः । प्रोक्तप्रत्ययान्तस्यात्रैव वृत्तिर्नान्यत्र तथात्र वृत्तिरेव न केवलस्यावस्थानम् ॥

तेनच्छन्ने रथे ॥ ६ । २ । १३१ ॥

तृतीयान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः॥ वास्त्रो रथः। काम्बलः। द्वैपः। वैयाघ्रः ॥

पाण्डुकम्बलादिनि ॥ ६ । २ । १३२ ॥

टान्ताच्छन्ने रथे ॥ पाण्डुकम्बली रथः ॥

दृष्टे साम्नि नाम्नि ॥ ६ । २ । १३३ ॥

टान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः ॥ क्रौञ्चं साम । वाशिष्ठम् । कालेयम् ॥

गोत्रादङ्कवत् ॥ ६ । २ । १३४ ॥

टान्ताद् दृष्टे साम्नि प्रत्ययः ॥ औपगवकं साम ॥

वामदेवाद्यः ॥ ६ । २ । १३५ ॥

टान्ताद् दृष्टे साम्नि ॥ वामदेव्यं साम ॥

डिद्वाऽण् ॥ ६ । २ । १३६ ॥

दृष्टे साम्नि ॥ औशनम् । औशनसम् ॥

तत्रोद्धृते पात्रेभ्यः ॥ ६ । २ । १३८ ॥

तत्रेति सप्तम्यन्तात् पात्रार्थादुद्धृते यथाविहितं प्रत्ययः ॥ शाराव ओदनः ॥

स्थण्डिलाच्छेते व्रती ॥ ६ । २ । १३९ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः ॥ स्थाण्डिलो भिक्षुः ॥

संस्कृते भक्ष्ये ॥ ६ । २ । १४० ॥

सप्तम्यन्ताद् यथाविहितं प्रत्ययः ॥ भ्राष्ट्रा अपूपाः ॥

शूलोखाद्यः ॥ ६ । २ । १४१ ॥

सप्तम्यन्तात् संस्कृते भक्ष्ये ॥ शूल्यम् । उख्यं मांसम् ॥

क्षीरादेयण् ॥ ६ । २ । १४२ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये ॥ क्षैरेयी यवागूः ॥

दध्न इकण् ॥ ६ । २ । १४३ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये ॥ दाधिकम् ॥

वोदश्वितः ॥ ६ । २ । १४४ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये इकण् ॥ औदश्वित्कम् । औदश्वितम् ॥

क्वचित् ॥ ६ । २ । १४५ ॥

अपत्यादिभ्योऽन्यत्राप्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययाः ॥ चाक्षुषं रूपम् । आश्वो रथः ॥

॥ इति रक्ताद्यर्थकाः ॥

॥ अथ शैषिकाः ॥

शेषे ॥ ६ । ३ । १ ॥

अधिकारोऽयम् ॥ अपत्यादिभ्योऽन्यस्मिन् प्राग्जितीयेऽर्थे इतोऽनुक्रम्यमाणं वेदितव्यम् ॥ इदंविशेषेष्वपत्यसमूहादिष्वेयणाद्यभावार्थं प्राग् जितात् कृतादिषु सर्वेष्वर्थेषु प्रत्यया यथास्युरित्येवमर्थं च शेषवचनम् ॥

नद्यादेरेयण् ॥ ६ । ३ । २ ॥

प्राग्जितीये शेषेऽर्थे ॥ नादेयः । वानेयः । शेष इत्येव । समूहे नादिकम् ॥

राष्ट्रादियः ॥ ६ । ३ । ३ ॥

प्राग्जितीये शेषेऽर्थे ॥ राष्ट्रियः ॥

दूरादेत्यः ॥ ६ । ३ । ४ ॥

शेषेऽर्थे ॥ दूरेत्यः ॥

उत्तरादाहञ् ॥ ६ । ३ । ५ ॥

शेषे ॥ औत्तराहः ॥

पारावारादीनः ॥ ६ । ३ । ६ ॥

शेषे ॥ पारावारीणः ॥

व्यस्तव्यत्यस्तात् ॥ ६ । ३ । ७ ॥

पारावाराच्छेषे ईनः ॥ पारीणः । अवारीणः । अवारपारीणः ॥

दिग्प्रागपागुदक्प्रतीचो यः ॥ ६ । ३ । ८ ॥

अव्ययानव्ययाच्छेषेऽर्थे ॥ दिव्यम् । प्राच्यम् । अपाच्यम् । उदीच्यम् । प्रतीच्यम् ॥

ग्रामादीनञ् च ॥ ६ । ३ । ९ ॥

शेषे यः ॥ ग्रामीणः ॥ ग्राम्यः ॥

कत्र्यादेश्चैयकञ् ॥ ६ । ३ । १० ॥

ग्रामाच्छेषे ॥ कात्रेयकः । पौष्करेयकः । ग्रामेयकः ॥

कुण्ड्यादिभ्यो यलुक् च ॥ ६ । ३ । ११ ॥

शेषे एयकञ् ॥ कौण्डेयकः ॥ कौणेयकः ॥

कुलकुक्षीग्रीवाच्छ्वास्यलङ्कारे ॥ ६ । ३ । १२ ॥

शेषे एयकञ् । कौलेयकः श्वा । कौक्षेयकोऽसिः ॥ ग्रैवेयकोऽलङ्कारः ॥

दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यण् ॥ ६ । ३ । १३ ॥

शेषे ॥ दाक्षिणात्यः । पाश्चात्यः । पौरस्त्यः ॥

वल्ह्युर्दिपर्दिकापिश्याष्टायनण् ॥ ६ । ३ । १४ ॥

शेषे । वाल्हायनः । और्दायनः । पार्दायनः । कापिशायनी द्राक्षा ॥

रङ्कोः प्राणिनि वा ॥ ६ । ३ । १५ ॥

शेषे टायनण् ॥ राङ्कवायणः । राङ्कवो गौः । कम्बलस्तु राङ्कवः ॥

क्वेहामात्रतसस्त्यच् ॥ ६ । ३ । १६ ॥

शेषे । क्वत्यः । इहत्यः । अमात्यः । तत्रत्यः । कुतस्त्यः ॥

नेर्ध्रुवे ॥ ६ । ३ । १७ ॥

त्यच् । नित्यं ध्रुवम् ॥

निसोगते ॥ ६ । ३ । १८ ॥

त्यच् ॥

ह्रस्वान्नाम्नस्ति ॥ २ । ३ । ३४ ॥

विहिते प्रत्यये नामिनः परस्य सः ष् । निष्ट्यश्चण्डालः । विहितविशेषणं किम् ? । सर्पिस्तत्र ॥

ऐषमोह्यःश्वसोवा ॥ ६ । ३ । १९ ॥

शेषे त्यच् । ऐषमस्त्यम् । ऐषमस्तनम् । ह्यस्त्यम् । ह्य नम् । श्वस्त्यम् । श्वस्तनम् । श्वसस्तादिरितीकणपि । शौवस्तिकम् ॥

कन्थाया इकण् ॥ ६ । ३ । २० ॥

शेषे । कान्थिकः ॥

वर्णाविकञ् ॥ ६ । ३ । २१ ॥

कन्थायाः शेषे । कान्थकः ॥

रुप्योत्तरपदारण्याण्णः ॥ ६ । ३ । २२ ॥

शेषे । वार्करूप्यः । आरण्याः सुमनसः । माणिरूप्यक इत्यत्र तु दुसंज्ञकत्वेन परत्वादकञेव । अन्तग्रहणेनैवसिद्धे उत्तरपदग्रहणं बहुप्रत्ययपूर्वनिवृत्त्यर्थम् ॥

दिग्पूर्वादनाम्नः ॥ ६ । ३ । २३ ॥

शेषे णः । पौर्वशालः । अनाम्न इति किम् ? । पूर्वेषुकामशमः ॥

मद्रादञ् ॥ ६ । ३ । २४ ॥

दिक्पूर्वपदाच्छेषे । पौर्वमद्री ॥

उदग्ग्रामाद्यकृल्लोम्नः ॥ ६ । ३ । २५ ॥

शेषे अञ् । याकृल्लोमः । उदग्ग्रामादिति किम् ? । अन्यस्मादण् । याकृल्लोमनः ॥

गोष्ठीतैकीनैकेतीगोमतीशूरसेनवाहीकरोमकपटच्चरात् ॥ ६ । ३ । २६ ॥

शेषेऽञ् । गौष्ठः । तैकः । नैकेतः । गौमतः । शौरसेन । वाहीकः । रौमकः । पाटच्चरः ॥

शाकलादेर्यञः ॥ ६ । ३ । २७ ॥

शेषेऽञ् । शाकलाः । काण्वाः । यञ इति किम् ? । शाकलीयम् ॥

वृद्धेञः ॥ ६ । ३ । २८ ॥

शेषेऽञ् । दाक्षाः । वृद्धेति किम् ? । सौतङ्गमीयः ॥

न द्विस्वरात्प्रागभरतात् ॥ ६ । ३ । २९ ॥

वृद्धेञन्तादञ् । चैङ्कीयाः । काशीयाः । द्विस्वरादिति किम् ? । पान्नागाराः ॥

भवतोरिकणीयसौ ॥ ६ । ३ । ३० ॥

शेषे । भावत्कम् । भवदीयम् । उकारान्तग्रहणाच्छत्रन्तान्न । भावतम् ॥

परजनराज्ञोऽकीयः ॥ ६ । ३ । ३१ ॥

शेषे । परकीयः । जनकीयः । राजकीयः ॥

संज्ञा दुर्वा ॥ ६ । १ । ६ ॥

या संज्ञा संव्यवहाराय हठान्नियुज्यते सा दुसंज्ञा वा ॥

स्यदादिः ॥ ६ । १ । ३ ॥

दुः ॥

प्राग्देशे ॥ ६ । १ । १० ॥

प्राग्देशार्थस्य यस्य स्वराणामादिरेदोद्वा स इयादौविधेये दुः । देश एवेतिनियमनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

दोरीयः ॥ ६ । ३ । ३२ ॥

शेषे । देवदत्तीयः । तदीयः । शालीयः ॥

उष्णादिभ्यः कालात् ॥ ६ । ३ । ३३ ॥

शेषे ईयः । उष्णकालीयः ॥

ठयादिभ्यो णिकेकणौ ॥ ६ । ३ । ३४ ॥

कालाच्छेषे । वैकालिका । वैकालिकी । आनुकालिका । आनुकालिकी ॥

काश्यादेः ॥ ६ । ३ । ३५ ॥

दोः शेषे णिकेकणौ । काशिका । काशिकी । चैदिका । चैदिकी ॥

वाहीकेषु ग्रामात् ॥ ६ । ३ । ३६ ॥

दो णिंकेकणौ । कारन्तपिका । कारन्तपिकी ॥

एदोद्देश एवेयादौ ॥ ६ । १ । ८ ॥

देशार्थस्यैव यस्य स्वराणामादिरेदोद्व स ईयादौ विधातव्ये दुः । सैपुरिकः । स्कौनगरीका । स्कौनगरीकी ॥

वोशीनरेषु ॥ ६ । ३ । ३७ ॥

ग्रामार्थाद्दोर्णिकेकणौ । आह्नजालिका । आह्नजालिकी । आह्नजालीयः ॥

वृजिमद्राद्देशात्कः ॥ ६ । ३ । ३८ ॥

शेषे । वृजिकः । मद्रकः ॥

उवर्णादिकण् ॥ ६ । ३ । ३९ ॥

देशवाचिनः शेषे । शाबरजम्बुकः ॥

दोरेव प्राचः ॥ ६ । ३ । ४० ॥

उवर्णान्तादिकण् । आषाडजम्बुकः ॥

इतोऽकञ् ॥ ६ । ३ । ४१ ॥

प्राग्देशवाचिनो दोः । काकन्दकः ॥

रोपान्त्यात् ॥ ६ । ३ । ४२ ॥

प्राचो दोः शेषेऽकञ् । पाटलिपुत्रकः ॥

प्रस्थपुरवहान्तयोपान्त्यधन्वार्थात् ॥ ६ । ३ । ४३ ॥

देशवृत्तेर्दोः शेषेऽकञ् । मालाप्रस्थकः । नान्दीपुरकः । पैलुवहकः । सांकाश्यकः । पारेधन्वकः ॥

राष्ट्रेभ्यः ॥ ६ । ३ । ४४ ॥

दुभ्यः शेषेऽकञ् । आभिसारकः ॥

बहुविषयेभ्यः ॥ ६ । ३ । ४५ ॥

राष्ट्रेभ्यः शेषेऽकञ् । आङ्गकः ॥

सुसर्वार्धाद्राष्ट्रस्य ॥ ७ । ४ । १५ ॥

उत्तरपदस्य ञिणति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । सुपाञ्चालकः । सर्वपाञ्चालकः । अर्धपाञ्चालकः ॥

अमद्रस्य दिशः ॥ ७ । ४ । १६ ॥

राष्ट्रस्य ञिणति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । पूर्वपाञ्चालकः । अपरपाञ्चालकः ॥

धूमादः ॥ ६ । ३ । ४६ ॥

देशवृत्तेः शेषेऽकञ् । धौमकः । षाडण्डकः ॥

सौवीरेषु कूलात् ॥ ६ । ३ । ४७ ॥

शेषेऽकञ् । कौलकः ॥

समुद्रान्नृनावोः ॥ ६ । ३ । ३८ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् ॥ सामुद्रको ना सामुद्रिका नौः ॥

नगरात्कुत्सादाक्ष्ये ॥ ६ । ३ । ४९ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । चौरा हि नागरकाः । दक्षा हि नागरकाः ॥

कच्छाग्निवक्त्रवर्तोत्तरपदात् ॥ ६ । ३ । ५० ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । भारुकच्छकः । काण्डाग्नकः । ऐन्दुवक्रकः । बाहुवर्तकः ॥

अरण्यात्पथिन्यायाध्यायेभनरविहारे ॥ ६ । ३ । ५१ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । आरण्यकः । पन्था न्यायोऽध्याय इभो विहारो वा ॥

गोमये वा ॥ ६ । ३ । ५२ ॥

अरण्याद्देशार्थाच्छेषेऽकञ् । आरण्यका गोमयाः । आरण्या वा ॥

कुरुयुगन्धराद्वा ॥ ६ । ३ । ५३ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । कौरवकः । कौरवः । यौगन्धरकः । यौगन्धरः ॥

साल्वाद्गोयवाग्वपत्तौ ॥ ६ । ३ । ५४ ॥

देशार्थान्मनुष्ये शेषेऽकञ् । साल्वको गौः । साल्विका यवागूः । साल्वको ना ॥

कच्छादर्नृनृस्थे ॥ ६ । ३ । ५५ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । काच्छको ना काच्छकमस्य स्मितम् । सैन्धवकः ॥

कोपान्त्याच्चाण् ॥ ६ । ३ । ५६ ॥

कच्छादेर्देशार्थाच्छेषे । आर्षिकः । काच्छः । सैन्धवः ॥

गर्त्तोत्तरपदादीयः ॥ ६ । ३ । ५७ ॥

देशार्थाच्छेषे । श्वाविद्गर्तीयः ॥

कटपूर्वात्प्राचः ॥ ६ । ३ । ५८ ॥

देशार्थाच्छषे ईयः । कटग्रामीयः ॥

कखोपान्त्यकन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदाद्दोः ॥ ६ । ३ । ५९ ॥

देशार्थाच्छेषे ईयः । आरोहणकीयः । कौटशिखीयः । दाक्षिकन्थीयः । दाक्षिपलदीयः । दाक्षिनगरीयः । माहकिग्रामीयः । दाक्षिह्रदीयः ॥

पर्वतात् ॥ ६ । ३ । ६० ॥

देशार्थाच्छेषे ईयः । पर्वतीयो राजा ॥

अनरे वा ६ । ३ । ६१ ॥

पर्वताद्देशार्थादीयः । पर्वतीयानि पार्वतानि फलानि ॥

पर्णकृकणाद्भारद्वाजात् ॥ ६ । ३ । ६२ ॥

शेषे ईयः । पर्णीयः । कृकणीयः ॥

गहादिभ्यः ॥ ६ । ३ । ६३ ॥

यथासंभवं देशवाचिभ्यः शेषे ईयः । गहीयः । अन्तस्थीयः ॥

पृथिवीमध्यान्मध्यमश्चास्य ॥ ६ । ३ । ६४ ॥

देशार्थाच्छेषे ईयः । मध्यमीयः ॥

निवासाच्चरणेऽण् ॥ ६ । ३ । ६५ ॥

पृथिवीमध्याद्देशार्थान्निवस्तरि शेषे मध्यमादेशश्चास्य । माध्यमाश्चरणाः ॥

वेणुकादिभ्य ईयण् ॥ ६ । ३ । ६६ ॥

यथायोगं देशार्थेभ्यः शेषे । वैणुकीयः । वैत्रकीयः ॥

वा युष्मदस्मदोऽञीनञौ युष्माकास्माकौ चास्यैकत्वे तु तवकममकम् ॥ ६ । ३ । ६७ ॥

शेषे । यौष्माकः । यौष्माकीणः । आस्माकः । आस्माकीनः । पक्षे युष्मदीयः । अस्मदीयः । तावकः । तावकीनः । मामकः । मामकीनः । त्वदीयः । मदीयः ॥

द्वीपादनुसमुद्रं ण्यः ॥ ६ । ३ । ६८ ॥

शेषे । द्वैप्यो ना तद्वासोवा ॥

अर्धाद्यः ॥ ६ । ३ । ६९ ॥

शेषे । अर्ध्यम् ॥

सपूर्वादिकण् ॥ ६ । ३ । ७० ॥

अर्धाच्छेषे । पौष्करार्द्धिकः ॥

दिक्पूर्वपदात्तौ ॥ ६ । ३ । ७१ ॥

अर्द्धाच्छेषे पूर्वार्ध्यम् । पौर्वार्धिकम् ॥

ग्रामराष्ट्रांशादणिकणौ ॥ ६ । ३ । ७२ ॥

दिक्पूर्वादर्धाच्छेषे । ग्रामस्य राष्ट्रस्य वा पौर्वार्धः पौर्वार्धिकः ॥

परावराधमोत्तमादेर्यः ॥ ६ । ३ । ७३ ॥

अर्द्धाच्छेषे । परार्ध्यम् । अवरार्ध्यम् । अधमार्ध्यम् । उत्तमार्ध्यम् ॥

अमोऽन्तावोऽधसः ॥ ६ । ३ । ७४ ॥

शेषे । अन्तमः । अवमः । अधमः ॥

पश्चादाद्यन्ताग्रादिमः ॥ ६ । ३ । ७५ ॥

शेषे । पश्चिमः । आदिमः । अन्तिमः । अग्रिमः ॥

मध्यान्मः ॥ ६ । ३ । ७६ ॥

शेषे । मध्य[illegible] ॥

म[illegible] उत्कर्षापकर्षयो[illegible]रः ॥ ६ । ३ । ७७ ॥

मध्याच्छेषे । नात्युत्कृष्टो नात्यपकृष्टो मध्यपरिमाणो मध्यो वैयाकरणः ॥

अध्यात्मादिभ्य इकण् ॥ ६ । ३ । ७८ ॥

शेषे । आध्यात्मिकम् । आधिदैविकम् ॥

समानपूर्वलोकोत्तरपदात् ॥ ६ । ३ । ७९ ॥

शेषे इकण् । सामानग्रामिकः । सामानदेशिकः । ऐहलौकिकः । योगद्वयेऽपि भवार्थ एव प्रत्यय इत्यन्ये ॥

वर्षाकालेभ्यः ॥ ६ । ३ । ८० ॥

शेषे इकण् । वार्षिकः । मासिकः ॥

अंशादृतोः ॥ ७ । ४ । १४ ॥

उत्तरपदस्य स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धिः। पूर्ववार्षिकः । अपरवार्षिकः ।

श[illegible]दः श्राद्धेकर्मणि ॥ ६ । ३ । ८१ ॥

शे[illegible] इकण् । [illegible]ारदिकं श्राद्धम् ॥

नव[illegible] रोगातपे ॥ ६ । ३ । ८२ ॥

शरदः शेषे इकण् । शारदिकः शारदोरोग आतपो वा ॥

निशाप्रदोषात् ॥ ६ । ३ । ८३ ॥

शेषे इकण् वा । नैशिकः । नैशः । प्रादोषिकः । प्रादोषः ॥

श्वसस्तादिः ॥ ६ । ३ । ८४ ॥

कालार्थाच्छेषे इकण् वा । शौवस्तिकः । श्वस्त्यः । श्वस्तनः ॥

चिरपरुत्परारेस्त्नः ॥ ६ । ३ । ८५ ॥

शेषे वा । चिरत्नम् परुत्नम् । परारित्नम् । पक्षे सायमित्यादिना तनट् । चिरंतनमित्यादि ॥

पुरोनः ॥ ६ । ३ । ८६ ॥

कालार्थाच्छेषे वा । पुराणम् । पुरातनम् ॥

पूर्वाह्णापराह्णात्तनट् ॥ ६ । ३ । ८७ ॥

शेषे वा । पूर्वाह्णेतनः २ । अपराह्णेतनः २ । पौर्वाह्णिकः । आपराह्णिकः ॥

सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययात् ॥ ६ । ३ । ८८ ॥

कालाच्छेषे नित्यं तनट् । सायन्तनम् । चिरन्तनम् । प्राह्णेतनम् । प्रगेतनम् । दिवातनम् । दोषातनम् । कालेभ्य इत्येव सौवम् ॥

भर्तुसंध्यादेरण् ॥ ६ । ३ । ८९ ॥

कालार्थाच्छेषे । पौषः । ग्रैष्मः । सान्ध्यः । आमावास्यः । एकदेशविकृतत्वादमावस्याशब्दादपि । आमावस्यः । शाश्वतम् । ऋवर्णोवर्णादिति सूत्रेऽशश्वदिति प्रतिषेधादिकणपि । शाश्वतिकम् ॥

संवत्सरात्फलपर्वणोः ॥ ६ । ३ । ९० ॥

शेषेऽण् । सांवत्सरं फलं, पर्व वा ॥

हेमन्ताद्वातलुक् च ॥ ६ । ३ । ९१ ॥

शेषेऽण् । हैमनम् । हैमन्तम् । हैमन्तिकम् । पूर्वं हैमनम् ॥

प्रावृष एण्यः ॥ ६ । ३ । ९२ ॥

शेषे । प्रावृषेण्यः ॥

स्थामाजिनान्ताल्लुप् ॥ ६ । ३ । ९३ ॥

शैषिकस्य । अश्वत्थामा । सिंहाजिनः ॥

तत्र कृतलब्धक्रीतसंभूते ॥ ६ ॥ ३ । ९४ ॥

यथायोगमणादय एयणादयश्च स्युः । स्रौघ्नः । माथुरः । औत्सः । बाह्यः । बाह्लीकः । नादेयः । राष्ट्रियः ॥

कुशले ॥ ६ । ३ । ९५ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितमणेयणादयः । स्रौघ्नः । नादेयः ॥

पथोऽकः ॥ ६ । ३ । ९६ ॥

सप्तम्यन्तात् कुशले । पथकः ॥

कोऽश्मादेः ॥ ६ । ६ । ९७ ॥

सप्तम्यन्तात् कुशले । अश्मकः । अशनिकः ॥

जाते ॥ ६ । ३ । ९८ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितमणेणयाणादयः । माथुरः । औत्सः । बाह्यः । नादेयः । राष्ट्रियः ॥

प्रोष्ठभद्राज्जाते ॥ ७ । ४ । १३ ॥

पदोत्तरपदस्य स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धिः । प्रोष्ठपादः । भद्रपादो बटुः ॥

प्रावृष इकः ॥ ६ । ३ । ९९ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते । प्रावृषिकः ॥

नाम्नि शरदोऽकञ् ॥ ६ । ३ । १०० ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते । शारदका दर्भाः । नाम्नीति किम् ? । शारदं सस्यम् ॥

सिन्ध्वपकराभ्यां कन् ॥ ६ । ३ । १०१ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते नाम्नि । सिन्धुकः । सैन्धवः । अपकरकः । आपकरः ॥

पूर्वाह्णाऽपराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्करादकः ॥ ६ । ३ । १०२ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते नाम्नि । पूर्वाह्णकः । अपराह्णकः । आर्द्रकः । मूलकः । प्रदोषकः । अवस्करकः ॥

पथः पन्थ च ॥ ६ । ३ । १०३ ॥

सप्तम्यन्ताज्जातेऽको नाम्नि ॥ पन्थकः ॥

अश्च वामावास्यायाः ॥ ६ । ३ । १०४ ॥

अस्मात्सप्तम्यन्ताज्जाते अः अकश्च नाम्नि । अमावास्यः । अमावास्यकः ॥ आमावास्यः । अमावस्यः ॥

श्रविष्ठाषाढादीयण् च ॥ ६ । ३ । १०५ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते अः नाम्नि । श्राविष्ठीयः । श्रविष्ठः । आषाढीयः । अषाढः ॥

फल्गुन्याष्टः ॥ ६ । ३ । १०६ ॥

सप्तमन्ताज्जाते नाम्नि । फल्गुनः । फल्गुनी स्त्री ॥

बहुलानुराधापुष्यार्थपुनर्वसुहस्तविशाखास्वाते-

लुप् ॥ ६ । ३ । १०७ ॥

सप्तम्यन्ताद्भाणो ॰ाते नाम्नि । बहुलः । अनुराधः । पुष्यः । तिष्यः । पुनर्वसुः । हस्तः । विशाखः । स्वातिः ॥

चित्रारेवतीरोहिण्याः स्त्रियाम् ॥ ६ । ३ । १०८ ॥

एभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यो जाते नाम्नि स्त्रियां लुप् । चित्रा । रेवती । रोहिणी ॥

बहुलमन्येभ्यः ॥ ६ । ३ । १०९ ॥

सप्तम्यन्तेभ्यो भाणोजाते लुप् नाम्नि । अभिजित् । आभिजितः । अश्वयुक् । आश्वयुजः । क्वचिन्नित्यम् । अश्विनः । क्वचिन्न । माघः ॥

वा जाते द्विः ॥ ६ । २ । १३७ ॥

योऽण् सद्विद्वा । शातभिषः । शातभिषजः । द्विरिति किम् ? । हैमवतः ॥

स्थानान्तगोशालखरशालात् ॥ ६ । ३ । ११० ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते प्रत्ययस्य नाम्नि लुप् । गोस्थानः । गोशालः । खरशालः । शिशुः ॥

वत्सशालाद्वा ॥ ६ । ३ । १११ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते प्रत्ययस्य नाम्नि लुप् । वत्सशालः । वात्सशालः ॥

सोदर्यसमानोदर्यौ ॥ ६ । ३ । ११२ ॥

जाते निपात्येते । सोदर्यः । समानोदर्यो भ्राता ॥

कालाद्देये ऋणे ॥ ६ । ३ । ११३ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः । मासिकमृणम् ॥

कलाप्यश्वत्थयवबुसोमाव्यासैषमसोऽकः ॥ ६ । ३ । ११४ ॥

कालार्थात् सप्तम्यन्ताद् देये ऋणे । कालापकम् । अश्वत्थकम् ॥ यवबुसकम् । उमाव्यासकम् । ऐषमकमृणम् ॥

ग्रीष्मावरसमादकञ् ॥ ६ । ३ । ११५ ॥

कालार्थात्सप्तम्यन्ताद्देयेऋणे । ग्रैष्मकम् । आवरसमकमृणम् ॥

संवत्सराग्रहायण्या इकण च ॥ ६ । ३ । ११६ ॥

आभ्यां सप्तम्यन्ताभ्यां देये ऋणे इकणकञ् च । सांवत्सरिकम् । सांवत्सरकं । फलं पर्ववा । आग्रहायणिकम् । आग्रहायणकम् । वेत्यकृत्वेकण् चेति विधानमण्बाधनार्थम् ॥

साधुपुष्यत्पच्यमाने ॥ ६ । ३ । ११७ ॥

सप्तम्यन्तात्कालविशेषार्थाद्यथाविहितं प्रत्ययाः। हैमनमनुलेपनम्। हैमन्तम् । हैमन्तिकम् । वासन्त्यः कुन्दलताः । ग्रैष्म्यः पाटलाः । शारदाः शालयः ॥

उप्ते ॥ ६ । ३ । ११८ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहितं प्रत्ययः । शारदा, यवाः । हैमनाः ॥

आश्वयुज्या अकञ् ॥ ६ । ३ । ११९ ॥

अस्मात्सम्यन्तादुप्तेऽकञ् । आश्वयुजका । माषाः ॥

ग्रीष्मवसन्ताद्वा ॥ ६ । ३ । १२० ॥

सप्तम्यन्तादुप्तेऽकञ् । ग्रैष्मकं ग्रैष्मं सस्यम् । वासन्तकम् । वासन्तम् ॥

व्याहरति मृगे ॥ ६ । ३ । १२१ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहितं प्रत्ययः । नैशिको नैशो वा शृगालः । प्रादोषिकः । प्रादोषो वा ॥

जयिनि च ॥ ६ । ३ । १२२ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहितं प्रत्ययः । निशाभवमध्ययनं निशा। तत्रजयी नैशिकः । नैशः । प्रादोषिकः । प्रादोषः । वार्षिकः ॥

भवे ॥ ६ । ३ । १२३ ॥

सप्तम्ययन्ताद्यथाविहितमणेयणादयः । स्रौघ्नः । औत्सः । नादेयः ।

देविकाशिंशपादीर्घसत्रश्रेयसस्तत्प्रासावाः ॥ ७ । ४ । ३ ॥

एषां स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धिप्राप्तावाः । दाविकमुदकम् । दाविकाकूलाः शालयः । शांशपः स्तम्भः । दार्घसत्रम् । श्रायसं द्वादशाङ्गम् । तत्प्रासाविति किम् ? । सौदेविक इत्यत्र निषेधार्थं पूर्वोत्तरपदानामपि यथा स्यादित्येवमर्थं च । तेनपूर्वदाविकः । अत्र प्राग्ग्रामाणामित्युत्तरपदवृद्धिप्राप्तिः ॥

प्राग्ग्रामाणाम् ॥ ७ । ४ । १७ ॥

प्राग्देशग्रामवाचिनां योऽवयवो दिग्वाची ततः परस्यावयवस्य दिशः परेषां च प्राग्ग्रमावाचिनां ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । पूर्वकार्ग्गमृत्तिकः । पूर्वैषुकामशमः । पूर्वकान्यकुब्जः ॥

जङ्गलधेनुवलजस्योत्तरपदस्य तु वा ॥ ७ । ४ । २४ ॥

आदेर्ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य नित्यं वृद्धिः । कौरुजङ्गलः । कौरुजाङ्गलः । वैश्वधेनवः । वैश्वधैनवः । सौवर्णवलजः । सौवर्णवालजः ॥

प्राचां नगरस्य ॥ ७ । ४ । २६ ॥

प्राग्देशार्थस्य नगरान्तस्य ञ्णिति तद्धिते पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वादेर्वृद्धिः । सौम्हनागरः । प्राचामिति किम् ? । माडनगरः ॥

दिगादिदेहांशाद्यः ॥ ६ । ३ । १२४ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे । दिश्यः । अप्सव्यः । मूर्धन्यः ॥

ये ऽवर्णे ॥ ३ । २ । १०० ॥

प्रत्यये नासिकाया नस् । नस्यम् ॥

शिरसः शीर्षन् ॥ ३ । २ । १०१ ॥

ये । शीर्षण्यः स्वरः ॥

केशे वा ॥ ३ । २ । १०२ ॥

ये शिरसः शीर्षन् । शीर्षण्याः शिरस्याः केशाः ॥

नाम्न्युदकात् ॥ ६ । ३ । १२५ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे यः । उदक्या रजस्वला ॥

मध्यादिनाण्णेया मोऽन्तश्च ॥ ६ । ३ । १२६ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे । माध्यंदिनाः । माध्यमः । मध्यमीयः ॥

जिह्वामूलाङ्गुलेश्चेयः ॥ ६ । ३ । १२७ ॥

मध्याद्भवे । जिह्वामूलीयः । अङ्गुलीयः । मध्यीयः ॥

वर्गान्तात् ॥ ६ । ३ । १२८ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे ईयः । कवर्गीयो वर्णः ॥

ईनयौ चाशब्दे ॥ ६ । ३ । १२९ ॥

वर्गान्तात्सप्तम्यन्ताद्भवे ईयः । भरतवर्गीणः । भरतवर्ग्यः । भरतवर्गीयः । शब्देतु कवर्गीयः ॥

दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यहेरेयण् ॥ ६ । ३ । १३० ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे । दार्तेयं जलम् । कौक्षेयो व्याधिः । कालशेयं तक्रम् । वास्तेयं पुरीषम् । आहेयं विषम् ॥

आस्तेयम् ॥ ६ । ३ । १३१ ॥

अस्तेर्धनविद्यमानार्थात्तत्रभवे एयण् अमूजोवास्त्याबेश्च । आस्तेयम् ॥

ग्रीवातोऽण् च ॥ ६ । ३ । १३२ ॥

भवे एयण् । ग्रैवम् । ग्रैवेयम् ॥

चतुर्मासान्नाम्नि ॥ ६ । ३ । १३३ ॥

तत्र भवेऽण् चातुर्मासी । आषाढादिपौर्णमासी ॥

यज्ञे ञ्यः ॥ ६ । ३ । १३४ ॥

चतुर्मासात्तत्रभवे । चातुर्मास्यानि यज्ञकर्माणि ॥

गम्भीरपञ्चजनबहिर्देवात् ॥ ६ । ३ । १३५ ॥

तत्रभवे ञ्यः । गाम्भीर्यः । पाञ्चजन्यः । बाह्यः । दैव्यः ॥

परिमुखादेरव्ययीभावात् ॥ ६ । ३ । १३६ ॥

तत्रभवे ञ्यः । पारिमुख्यः । पारिहनव्यः ॥

अन्तःपूर्वादिकण् ॥ ६ । ३ । १३७ ॥

अव्ययीभावात्तत्रभवे । आन्तरगारिकः ॥

पर्यनोर्ग्रामात् ॥ ६ । ३ । १३८ ॥

अव्ययीभावात्तत्रभवे इकण् । पारिग्रामिकः । आनुग्रामिकः ॥

उपाज्जानुनीविकर्णात् प्रायेण ॥ ६ । ३ । १३९ ॥

अव्ययीभावादिकण् तत्रभवे । औपजानुकः । सेवकः । औपनीविकं ग्रीवादाम । औपकर्णिकः सूचकः ॥

रूढावन्तःपुरादिकः ॥ ६ । ३ । १४० ॥

तत्रभवे । अन्तःपुरिका स्त्री । रूढाविति किम् ? । आन्तःपुरः ॥

कर्णललाटात्कल् ॥ ६ । ३ । १४१ ॥

तत्रभवे तदन्तस्य रूढौ । कर्णिका कर्णाभरणम् । ललाटिका ललाटमण्डनम् ॥

तस्य व्याख्याने च ग्रन्थात् ॥ ६ । ३ । १४२ ॥

तत्रभवे यथाविहितं प्रत्ययः। कार्तम् । प्रातिपदिकीयं व्याख्यानं भवं वा ॥

प्रायोबहुस्वरादिकण् ॥ ६ । ३ । १४३ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च । षात्वणत्विकम् । प्रायोवचनात् सांहितम् ॥

ऋगृद्द्विस्वरयागेभ्यः ॥ ६ । ३ । १४४ ॥

ग्रन्थवाचिभ्यस्तस्यव्याख्याने तत्रभवे चेकण् । आर्चिकम् । चातुर्होतृकम् । आङ्गिकम् । राजसूयिकम् ॥

ऋषेरध्याये ॥ ६ । ३ । १४५ ॥

ग्रन्थवृत्तेस्तस्य व्याख्याने तत्रभवे चेकण् । वासिष्ठिकोऽध्यायः। अध्याय इति किम्?। वाशिष्ठी ऋक् ॥

पुरोडाशपौरोडाशादिकेकटौ ॥ ६ । ३ । १४६ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च । पुरोडाशिका । पुरोडाशिकी । पौरोडाशिका । पौरोडाशिकी ॥

छन्दसोयः ॥ ६ । ३ । १४७ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च। छन्दस्यः॥

शिक्षादेश्चाण् ॥ ६ । ३ । १४८ ॥

छन्दसोग्रन्थार्थात्तस्यव्याख्याने तत्रभवे च । शैक्षः । आर्गयनः । छान्दसः ॥

तत आगते ॥ ६ । ३ । १४९ ॥

यथाविहितमणेयणादयः । स्रौघ्नः । गव्यः । नादेयः । ग्राम्यः ॥

विद्यायोनिसंबन्धादकञ् ॥ ६ । ३ । १५० ॥

तत आगते । आचार्य्यकम् । पैतामहकम् । मातामहकम् ॥

पितुर्यो वा ॥ ६ । ३ । १५१ ॥

योनिसम्बन्धार्थात्तत आगते । पित्र्यम् । पैतृकम् ॥

ऋत इकण् ॥ ६ । ३ । १५२ ॥

विद्यायोनिसंबन्धार्थात्ततः आगते । हौतृकम् । मातृकम् ॥

आयस्थानात् ॥ ६ । ३ । १५३ ॥

स्वामिग्राह्योभागोयत्रोत्पद्यते, तदर्थात्तत आगते इकण् । आतरिकम् ॥

शुण्डिकादेरण् ॥ ६ । ३ । १५४ ॥

तत आगते । शौण्डिकम् । औदपानम् ॥

गोत्रादङ्कवत् ॥ ६ । ३ । १५५ ॥

तत आगते प्रत्ययः । बैदम् । औपगवकम् ॥

नृहेतुभ्यो रूप्यमयटौवा ॥ ६ । ३ । १५६ ॥

चैत्ररूप्यम् । चैत्रमयम् । चैत्रीयम् । समरूप्यम् । सममयम् । समीयम् ॥

प्रभवति ॥ ६ । ३ । १५७ ॥

पञ्चम्यन्तात्प्रागुपलभ्ये यथाविहितं प्रत्ययाः । हैमवती गङ्गा ॥

वैडूर्यः ॥ ६ । ३ । १५८ ॥

निपात्यते । वैडूर्योमणिः ॥

त्यदादेर्मयट् ॥ ६ । ३ । १५९ ॥

ततः प्रभवति । तन्मयम् । भवन्मयी ॥

तस्येदम् ॥ ६ । ३ । १६० ॥

षष्ठ्यन्तादिदमित्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययाः । औपगवम् । दैत्यम । कालेयम् । नादेयम् । पारीणः । भानवीयः ॥

गोत्रोत्तरपदाद्गोत्रादिवाऽजिह्वाकात्यहरितकात्यात् ॥ ६ । १ । १२ ॥

गोत्रप्रत्ययान्तोत्तरपदात् गोत्रप्रत्ययान्तादिव तद्धितः । यथा चारायणीयास्तथा कम्बलचारायणीयाः । अजिह्वेत्यादि किम् ? । यथेह कातीयाः न तथा जैह्वाकाताः । हारितकाताः ॥

उक्ष्णोलुक् ॥ ७ । ४ । ५६ ॥

अनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादेः । औक्षं पदम् । अनपत्य इत्येव । उक्ष्णोऽपत्यमौक्ष्णः ॥

ब्रह्मणः ॥ ७ । ४ । ५७ ॥

अनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । ब्राह्ममस्त्रम् ॥

जातौ ॥ ७ । ४ । ५८ ॥

ब्रह्मणोऽनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । ब्राह्मी औषधिः । जातावनपत्ये एवेति नियमार्थं वचनम् । तेन ब्रह्मणोऽपत्यं ब्राह्मणः। जाताविति किम् ? । ब्राह्मो नारदः ॥

न्यङ्कोर्वा ॥ ७ । ४ । ८ ॥

ञ्णिति तद्धिते यात्प्रागैत् । नैयङ्कवम् । न्याङ्कवम् ॥

नञः क्षेत्रज्ञेश्वरकुशलचपलनिपुणशुचेः ॥ ७ । ४ । २३ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धि र्नञस्तुवा । अक्षैत्रज्ञम् । आक्षैत्रज्ञम् । अनैश्वरम् । आनैश्वरम् । अकौशलम् । आकौशलम् । अचापलम् । आचापलम् । अनैपुणम् । आनैपुणम् । अशौचम् । आशौचम् ॥

हलसीरादिकण् ॥ ६ । ३ । १६१ ॥

तस्येदमित्यर्थे । हालिकम् । सैरिकम् ॥

समिध आधाने टेन्यण् ॥ ६ । ३ । १६२ ॥

तस्येदमित्यर्थे । सामिधेन्योमन्त्रः । सामिधेनी ऋक् ॥

विवाहे द्वन्द्वादकल् ॥ ६ । ३ । १६३ ॥

[illegible] अत्रिभ[illegible]ाजिका ॥

अ[illegible] सुरादिभ्यो वैरे ॥ ६ । ३ । १६४ ॥

द्वन्द्वेभ्यस्तस्येदमर्थे विवाहेऽकल् । बाभ्रवशालङ्कायनिका । अदेवादीति किम् ? । दैवासुरम् । राक्षोसुरम् ॥

नटान्नृत्ते ञ्यः ॥ ६ । ३ । १६५ ॥

तस्येदमर्थे । टानामिदं नृत्यं नाटचम् ॥

छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचाच्च [illegible]म्नायसंघे ॥ ६ । ३ । १६६ ॥

नटात्तस्येदमर्थे ञ्यः । छान्दोग्यं धर्मादि । औक्थिक्यम् । याज्ञिक्यम् । बह्वृच्यम् । नाटचम् ॥

आथर्वणिकादणिकलुक्च ॥ ६ । ३ । १६७ ॥

तस्येदमर्थे धर्मादौ । आथर्वणः ॥

चरणादकञ् ॥ ६ । ३ । १६८ ॥

तस्येदमर्थे धर्मादौ । काठको धर्मादिः । चारककः ॥

गोत्राददण्डमाणवशिष्ये ॥ ६ । ३ । १६९ ॥

तस्येदमर्थेऽकञ् । औपगवकम् । अदण्डेत्यादि किम् ? । काण्वा दण्डमाणवाः शिष्या वा ॥

रैवतिकादेरीयः ॥ ६ । ३ । १७० ॥

गोत्रार्थात्तस्येदमित्यर्थे । रैवतिकीयाः शिष्याः । गौरग्रीवीयं शकटम् ॥

कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ॥ ६ । ३ । १७१ ॥

गोत्रार्थात्तस्येदमित्यर्थे । कौपिञ्जलाः शिष्याः । हास्तिपदाः ॥

संघघोषाङ्कलक्षणेऽञ्यञिञः ॥ ६ । ३ । १७२ ॥

बैदः सङ्घादिः । बैदं लक्षणम् । एवं गार्गः । गार्गम् । दाक्षः । दाक्षम् ॥

शाकलादकञ् च ॥ ६ । ३ । १७३ ॥

तस्येदमित्यर्थे संघादावण् । शाकलकः । शाकलः । सङ्घादिः । शाकलकम् । शाकलं लक्षणम् ॥

गृहेऽग्नीधोरण् धश्च ॥ ६ । ३ । १७४ ॥

तस्येदमर्थे । आग्नीध्रम् ॥

रथात्सादेश्च वोढ्रङ्गे ॥ ६ । ३ । १७५ ॥

तस्येदमर्थे प्रत्ययः । रथ्योऽश्वः । रथ्यंचक्रम् । द्विरथोऽश्वः । द्विरथं चक्रम् ॥

यः ॥ ६ । ३ । १७६ ॥

रथात्सादेश्चतस्येदर्थे । रथ्यः । द्विरथः ॥

पत्त्रपूर्वादञ् ॥ ६ । ३ । १७७ ॥

रथात्तस्येदमर्थे । आश्वरथं चक्रम् ॥

वाहनात् ॥ ६ । ३ । १७८ ॥

तस्येदमर्थेऽञ् । औष्ट्रोरथः । हास्तः ॥

वाह्यपथ्युपकरणे ॥ ६ । ३ । १७९ ॥

वाहनादुक्तः प्रत्ययो वाह्यादावेव । आश्वोरथः । पन्था वा । आश्वं पल्ययनम् । आश्वी कसा । अन्यत्र तु वाक्यमेव । अश्वानां घासः॥

वहेस्तुरिश्चादिः ॥ ६ । ३ । १८० ॥

तस्येदमर्थेऽञ् । सांवहित्रम् ॥

तेनप्रोक्ते ॥ ६ । ३ । १८१ ॥

यथाविहितं प्रत्ययः । प्रकर्षेणव्याख्यातमध्यापितं वा प्रोक्तं न-तुकृतम् । भाद्रबाहवान्युत्तराध्ययनानि । पाणिनीयम् । बार्हस्पत्यम् ॥

कलापिकुथुमितैतलिजाजलिलाङ्गलिशिखण्डि-शिलालिसब्रह्मचारिपीठसर्पिसूकरसद्मसुपर्वणः ॥ ७ । ४ । ६२ ॥

अपदस्य तद्धितेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् । कालापाः । कौथुमाः । तैतलाः । जाजलाः । लाङ्गलाः । शैखण्डाः । शैलालाः । साब्रह्मचाराः । पैठसर्पाः । सौकरसद्माः सौपर्वाः ॥

मौदादिभ्यः ॥ ६ । ३ । १८२ ॥

तेन प्रोक्ते यथाविहितमण् । मौदेन प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा मादाः । पैप्पलादाः ॥

कठादिभ्यो वेदे लुप् ॥ ६ । ३ । १८३ ॥

प्रोक्तप्रत्ययस्य । कठाः । चरकाः ॥

तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखादियण् ॥ ६ । ३ । १८४ ॥

तेनप्रोक्ते वेदे । तैत्तिरीयाः । वारतन्तवीयाः । खाण्डिकीयाः । औखीयाः । वेदे इत्येव । तैत्तिराः श्लोकाः ॥

छगलिनो णेयिन् ॥ ६ । ३ । १८५ ॥

तेने प्रोक्ते वेदे । छागलेयिनः ॥

शौनकादिभ्योणिन् ॥ ६ । ३ । १८६ ॥

तेन प्रोक्ते वेदे । शौनकिनः । शाङ्गरविणः । आकृतिगणोऽयम् ॥

पुराणे कल्पे ॥ ६ । ३ । १८७ ॥

टान्तात्प्रोक्ते णिन् । पैङ्गीकल्पः ॥

काश्यपकौशिकाद्वेदवच्च ॥ ६ । ३ । १८८ ॥

तेन प्रोक्ते पुराणे कल्पे णिन् । काश्यपिनः। कौशिकिनः । काश्यपको धर्मादिः ॥

शिलालिपाराशर्यान्नटभिक्षुसूत्रे ॥ ६ । ३ । १८९ ॥

तेन प्रोक्ते णिन् वेदवच्चकार्य्यमस्मिन् ॥ शैलालिनो नटाः । पाराशरिणो भिक्षवः ॥

कृशाश्वकर्मन्दादिन् ॥ ६ । ३ । १९० ॥

तेन प्रोक्ते यथासंख्यं नटसूत्रे भिक्षुसूत्रे च । वेदवच्चकार्य्यमस्मिन् । कृशाश्विनोनटाः कर्मन्दिनो भिक्षवः ॥

उपज्ञाते ॥ ६ । ३ । १९१ ॥

टान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः । पाणिनीयं शास्त्रम् ॥

कृते ॥ ६ । ३ । १९२ ॥

टान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः । शैवो ग्रन्थः । सिद्धसेनीयः स्तवः ॥

नाम्नि मक्षिकादिभ्यः॥ ६ । ३ । १९३ ॥

टान्तेभ्यो यथाविहितं कृते प्रत्ययः । माक्षिकं मधु । सारघम् ॥

कुलालादेरकञ् ॥ ६ । ३ । १९४ ॥

तेन कृते नाम्नि । कौलालकं घटादिभाण्डम् । वारुटकं सूर्पपिटकादि ॥

सर्वचर्मण ईनेनञौ ॥ ६ । ३ । १९५ ॥

तेन कृते नाम्नि । सर्वचर्मीणः । सार्वचर्मीणः ॥

उरसो याणौ ॥ ६ । ३ । १९६ ॥

तेन कृते नाम्नि । उरस्यः । औरसः ॥

छन्दस्यः ॥ ६ । ३ । १९७ ॥

छन्दसस्तेन कृते नाम्नि यो निपात्यः । छन्दस्यः॥

अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे ॥ ६ । ३ । १९८ ॥

कृते यथाविहितं प्रत्ययः । भाद्रः । सौभद्रः ॥

ज्योतिषम् ॥ ६ । ३ । १९९ ॥

ज्योतिषोऽमोऽधिकृत्य कृते ग्रन्थे अण् वृद्ध्यभावश्च निपात्यः ॥

शिशुक्रन्दादिभ्य ईयः॥ ६ । ३ । २०० ॥

अमोऽधिकृत्य कृते ग्रन्थे । शिशुक्रन्दीयः । यमसभीयो ग्रन्थः ॥

द्वन्द्वात्प्रायः ॥ ६ । ३ । २०१ ॥

अधिकृत्य कृते ग्रन्थे ईयः । वाक्यपदीयम् । प्राय इति किम् ?। दैवासुरम् ॥

अभिनिष्क्रामति द्वारे ॥ ६ । ३ । २०२ ॥

अमन्ताद्यथोक्तं प्रत्ययः । माथुरम् । नादेयम् । राष्ट्रियं द्वारम् ॥

गच्छति पथि दूते ॥ ६ । ३ । २०३ ॥

अमन्ताद्यथोक्तं प्रत्ययः ॥ स्रौघ्नः पन्था दूतो वा । ग्राम्यः ॥

भजति ॥ ६ । ३ । २०४ ॥

अमो यथोक्तं प्रत्ययः । स्रौघ्नः । राष्ट्रियः ॥

महाराजादिकण् ॥ ६ । ३ । २०५ ॥

अमो भजति । माहाराजिकः ॥

अचित्तादद्देशकालात् ॥ ६ । ३ । २०६ ॥

अमो भजतीकण् । आपूपिकः । अचित्तादिति किम् ? । दैवदत्तः । अदेशेत्यादि किम् ? । स्रौघ्नः । हैमनः ॥

वासुदेवार्जुनादकः ॥ ६ । ३ । २०७ ॥

अमन्ताद् भजत्यर्थे । वासुदेवकः । अर्जुनकः ॥

गोत्रक्षत्रियेभ्योऽकञ् प्रायः ॥ ६ । ३ । २०८ ॥

अमन्तेभ्यो भजति । औपगवकः । नाकुलकः । प्राय इति किम् ? । पाणिनीयः ॥

सरूपाद्द्रेः सर्वं राष्ट्रवत् ॥ ६ । ३ । २०९ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थादमो भजति । वृजिकः । मद्रकः । पाण्डवकः । सरूपादिति किम् ? । पौरवीयः ॥

टस्तुल्यदिशि ॥ ६ । ३ । २१० ॥

यथोक्तं प्रत्ययः । सौदामनी विद्युत् ॥

तसिः ॥ ६ । ३ । २११ ॥

टान्तात्तुल्यदिक्के । सुदामतो विद्युत् ॥

यश्चोरसः ॥ ६ । ३ । २१२ ॥

टान्तात्तुल्यदिक्के तसिः । उरस्यः । उरस्तः ॥

सोऽस्य निवासादस्य ॥ ६ । ३ । २१३ ॥

यथोक्तं प्रत्ययः । स्रौघ्नः । नादेयः ॥

आभिजनात् ॥ ६ । ३ । २१४ ॥

अभिजनाः पूर्वबान्धवास्तन्निवासात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययः । स्रौघ्नः । राष्ट्रियः ॥

शण्डिकादेर्ण्यः ॥ ६ । ३ । २१५ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थादस्येत्यर्थे । शाण्डिक्यः । कौचवार्यः ॥

सिन्ध्वादेरञ् ॥ ६ । ३ । २१६ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थात्षष्ट्यर्थे । सैन्धवः । वार्णवः ॥

सलातुरादीयण् ॥ ६ । ३ । २१७ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थात्षष्ट्यर्थे । सालातुरीयः पाणिनिः ॥

तूदीवर्मत्या एयण् ॥ ६ । ३ । २१८ ॥

आभ्यां स्यन्ताभ्यामाभिजननिवासार्थाभ्यां षष्ट्यर्थे एयण् । तौदेयः । वार्मतेयः ॥

गिरेरीयोऽस्त्राजीवे ॥ ६ । ३ । २१९ ॥

गिरेर्य आभिजनो निवासस्तदर्थात्स्यन्तात्षष्ट्यर्थेऽस्त्राजीवे ईयः। हृद्गोलीयः ।

॥ इति शैषिकाः ॥

इकण् ॥ ६ । ४ । १ ॥

आपादान्ताद्यदनुक्तं स्यात्तत्रायमधिकृतो ज्ञेयः ॥

तेन जितजयद्दीव्यत्खनत्सु ॥ ६ । ४ । २ ॥

इकण् । आक्षिकम् । आक्षिकः । आभ्रिकः ॥

संस्कृते ॥ ६ । ४ । ३ ॥

टान्तादिकण् । दाधिकम् । वैधिकः ॥

कुलत्थकोपान्त्यादण् ॥ ६ । ४ । ४ ॥

तेन संस्कृते । कौलत्थम् । तैत्तिडीकम् ॥

संसृष्टे ॥ ६ । ४ । ५ ॥

टान्तादिकण् । दाधिकम् ॥

लवणादः ॥ ६ । ४ । ६ ॥

तेन संसृष्टे । लवणः सूपः ॥

चूर्णमुद्गाभ्यामिनणौ ॥ ६ । ४ । ७ ॥

तेन संसृष्टे । चूर्णिनोऽपूपाः । मौद्गी यवागूः ॥

व्यञ्जनेभ्य उपसिक्ते ॥ ६ । ४ । ८ ॥

टान्तेभ्य इकण् । तैलिकं शाकम् । उपसिक्तं संसृष्टमेव तत्र संसृष्ट इत्येव सिद्धे नियमार्थं वचनम् । व्यञ्जनैः संसृष्टे उपसिक्त एव उपसिक्ते च व्यञ्जनैरेव ॥

तरति ॥ ६ । ४ । ९ ॥

टान्तादिकण् । औडुपिकः ॥

नौद्विस्वरादिकः ॥ ६ । ४ । १० ॥

टान्तात्तरति । नाविकः । बाहुका स्त्री ॥

चरति ॥ ६ । ४ । ११ ॥

टान्तादिकण् । हास्तिकः । दाधिकः ॥

पर्पादेरिकट् ॥ ६ । ४ । १२ ॥

टान्ताच्चरति । पर्पिकी । अश्विकी ॥

पदिकः ॥ ६ । ४ । १३ ॥

पादाच्चरतीकट् पच्चास्य । पदिकः ॥

श्वगणाद्वा ॥ ६ । ४ । १४ ॥

चरतीकट् । श्वगणिकी । श्वागणिकः ॥

वेतनादेर्जीवति ॥ ६ । ४ । १५ ॥

टान्तादिकण् । वैतनिकः । वाहिकः ॥

व्यस्ताच्च क्रयविक्रयादिकः ॥ ६ । ४ । १६ ॥

समस्तात् तेन जीवतीकः । क्रयविक्रयिकः । क्रयिकः । विक्रयिकः ॥

वस्नात् ॥ ६ । ४ । १७ ॥

तेन जीवतीकः । वस्निकः ॥

आयुधादीयश्च ॥ ६ । ४ । १८ ॥

तेन जीवतीकः । आयुधीयः । आयुधिकः ॥

व्रातादीनञ् ॥ ६ । ४ । १९ ॥

तेन जीवति । व्रातीनाभार्यः ॥

निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादेः ॥ ६ । ४ । २० ॥

टान्तादिकण् । आक्षद्यूतिकम् । जाङ्घामहतिकं वैरम् ॥

भावादिमः ॥ ६ । ४ । २१ ॥

तेन निर्वृत्ते । पाकिमम् ॥

याचितापमित्यात्कण् ॥ ६ । ४ । २२ ॥

तेन निर्वृत्ते । याचितकम् । आपमित्यकम् ॥

हरत्युत्सङ्गादेः ॥ ६ । ४ । २३ ॥

टान्तादिकण् । औत्सङ्गिकः । औडुपिकः ॥

भस्त्रादेरिकट् ॥ ६ । ४ । २४ ॥

टान्ताद्धरति । भस्त्रिकी । भरटिकी ॥

विवधवीवधाद्वा ॥ ६ । ४ । २५ ॥

तेन हरतीकट् । विवधिकी । वीवधिकी । वैवधिकः ॥

कुटिलिकाया अण् ॥ ६ । ४ । २६ ॥

अस्माट्टान्ताद्धरति । कौटिलकः कर्मारादिः ॥

ओजःसहोम्भसो वर्तते ॥ ६ । ४ । २७ ॥

टान्तदिकण् । औजसिकः । साहसिकः । आम्भसिकः ॥

तं प्रत्यनोर्लोमेपकूलात् ॥ ६ । ४ । २८ ॥

वर्तते इत्यर्थे इकण् । प्रातिलोमिकः । आनुलोमिकः । प्रातीपिकः । आन्वीपिकः । प्रातिकूलिकः । आनुकूलिकः ॥

परेर्मुखपार्श्वात् ॥ ६ । ४ । २९ ॥

तृतीयान्ताद्वर्तत इत्यर्थे इकण् । पारिमुखिकः । पारिपार्श्विकः ॥

रक्षदुञ्छतोः ॥ ६ । ४ । ३० ॥

द्वितीयान्तादिकण् । सामाजिकः । नागरिकः । बादरिकः ॥

पक्षिमत्स्यमृगार्थाद्ध्नति ॥ ६ । ४ । ३१ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । पाक्षिकः । मात्स्यिकः । मार्गिकः ॥

परिपन्थात्तिष्ठति च ॥ ६ । ४ । ३२ ॥

द्वितीयान्ताद् घ्नतीकण् । पारिपन्थिकश्चौरः ॥

परिपथात् ॥ ६ । ४ । ३३ ॥

द्वितीयान्तात्तिष्ठत्यर्थे इकण् । पारिपथिकः ॥

अवृद्धेर्गृह्णति गर्ह्ये ॥ ६ । ४ । ३४ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । द्वैगुणिकः । अवृद्धेरिति किम् ? । वृद्धिं गृह्णातीति वाक्यमेव ॥

कुसीदादिकट् ॥ ६ । ४ । ३५ ॥

द्वितीयान्ताद् गर्ह्ये गृह्णति । कुसीदिकी ॥

दशैकादशादिकश्च ॥ ६ । ४ । ३६ ॥

द्वितीयान्तान्निन्द्ये गृह्णतीकट् । दशैकादशिका । दशैकादशिकी । दशैकादशादित्यत एव निपातनादकारान्तत्वम् । तच्च वाक्ये प्रयोगार्थम् । दशैकादशान् गृह्णतीति ॥

अर्थपदपदोत्तरपदललामप्रतिकण्ठात् ॥ ६ । ४ । ३७ ॥

द्वितीन्ताद्गृह्णतीकण् । आर्थिकः । पादिकः । पौर्वपदिकः । लालामिकः । प्रातिकण्ठिकः ॥

परदारादिभ्यो गच्छति ॥ ६ । ४ । ३८ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । पारदारिकः । गौरुदारिकः ॥

प्रतिपथादिकश्च ॥ ६ । ४ । ३९ ॥

द्वितीयान्ताद्गच्छतीकण् । प्रतिपथिकः । प्रातिपथिकः ॥

माथोत्तरपदपदव्याक्रन्दाद्धावति ॥ ६ । ४ । ४० ॥

द्वितीयान्तादिकण् । दाण्डमाथकः । पादविकः । आक्रन्दिकः ॥

पश्चात्यनुपदात् ॥ ६ । ४ । ४१ ॥

द्वितीयान्ताद्धावतीकण् । आनुपदिकः ॥

सुस्नातादिभ्यः पृच्छति ॥ ६ । ४ । ४२ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । सौस्नातिकः । सौखरात्रिकः ॥

प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति ॥ ६ । ४ । ४३ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । प्राभूतिकः । पार्याप्तिकः ॥

माशब्द इत्यादिभ्यः ॥ ६ । ४ । ४४ ॥

ब्रुवतीकण् । माशब्दिकः । कार्यशब्दिकः ।

शाब्दिकदार्दुरिकलालाटिककौक्कुटिकम् ॥ ६ । ४ । ४५ ॥

इकण्प्रत्ययान्तं निपात्यते । शाब्दिको वैयाकरणः । दार्दुरिको वादित्रकृत् । लालाटिकः प्रमत्तः सेवाकृत् । कौक्कुटिको भिक्षुः ॥

समूहार्थात्समवेते ॥ ६ । ४ । ४६ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । सामूहिकः । सामाजिकः ॥

पर्षदो ण्यः ॥ ६ । ४ । ४७ ॥

अस्माद् द्वितीयान्तात् समवेते ण्यः । पार्षद्यः ॥

सेनाया वा ॥ ६ । ४ । ४८ ॥

द्वितीयान्तात् समवेते ण्यः । सैन्यः । सैनिकः ॥

धर्माधर्माच्चरति ॥ ६ । ४ । ४९ ॥

द्वितीयान्तादिकण्। धार्मिकः। आधर्मिकः।

षष्ठ्या धर्म्ये ॥ ६ । ४ । ५० ॥

इकण्। शौल्कशालिकम् ॥

ऋन्नरादेरण् ॥ ६ । ४ । ५१ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धर्म्ये। नारं नुर्धर्म्यम्। पैत्रम्। नारम्। माहिषम् ॥

विभाजयितृविशसितुर्णीड्लुक् च ॥ ६ । ४ । ५२ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धर्म्येऽण्। वैभाजित्रम्। वैशस्त्रम् ॥

अवक्रये ॥ ६ । ४ । ५३ ॥

षष्ठ्यन्तादिकण्। आपणिकः ॥

तदस्य पण्यम् ॥ ६ । ४ । ५४ ॥

इकण्। आपूपिकः ॥

किशरादेरिकट् ॥ ६ । ४ । ५५ ॥

तदस्य पण्यमिति विषये। किशरिकी। तगरिकी ॥

शलालुनो वा ॥ ६ । ४ । ५६ ॥

तदस्य पण्यमिति विषये इकट्। शलालुकी। शालालुकी ॥

शिल्पम् ॥ ६ । ४ । ५७ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् तच्छिल्पं चेत्। नार्तिकः। मार्दङ्गिकः ॥

मड्डुकझर्झराद्वाऽण् ॥ ६ । ४ । ५८ ॥

तदस्य शिल्पमिति विषये। माड्डुकः। माड्डुकिकः। झार्झरः। झार्झरिकः ॥

शीलम् ॥ ६ । ४ । ५९ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् । आपूपिकः ॥

अङ्गस्थाच्छत्रादेरञ् ॥ ६ । ४ । ६० ॥

तदस्य शीलमिति विषये । आस्थः । छात्रः । तापसः ॥

तूष्णीकः ॥ ६ । ४ । ६१ ॥

तूष्णीमस्तदस्य शीलमिति विषये को मलुप् च निपात्यते । तूष्णीकः ॥

प्रहरणम् ॥ ६ । ४ । ६२ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् तत्प्रहरणं चेत् । आसिकः ॥

परश्वधाद्वाण् ॥ ६ । ४ । ६३ ॥

तदस्य प्रहरणमिति विषये । पारश्वधः । पारश्वधिकः ॥

शक्तियष्टेष्टीकण् ॥ ६ । ४ । ६४ ॥

तदस्य प्रहरणमिति विषये । शाक्तीकी । याष्टीकी ॥

वेष्ट्यादिभ्यः ॥ ६ । ४ । ६५ ॥

तदस्य प्रहरणमित्यर्थे टीकण् । ऐष्टीकी । ऐष्टिकी । ऐषीकी । ऐषिकी ॥

नास्तिकास्तिकदैष्टिकम् ॥ ६ । ४ । ६६ ॥

तदस्येत्यर्थे इकणन्तं निपात्यते । नास्तिकः । आस्तिकः । दैष्टिकः ॥

वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे ॥ ६ । ४ । ६७ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् । ऐकान्यिकः ॥

बहुस्वरपूर्वादिकः ॥ ६ । ४ । ६८ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे तच्चेत्परीक्षायां वृत्तोऽपपाठः । एकादशान्यिकः ॥

भक्ष्यं हितमस्मै ॥ ६ । ४ । ६९ ॥

इकण् । आपूपिकः ॥

नियुक्तं दीयते ॥ ६ । ४ । ७० ॥

प्रथमान्ताच्चतुर्थ्यर्थे इकण् । तच्चेन्नियुक्तमव्यभिचारेण नित्यं वा दीयते । आग्रभोजनिकः ॥

श्राणामांसौदनादिको वा ॥ ६ । ४ । ७१ ॥

तदस्मै नियुक्तंदीयते इति विषये । श्राणिका । मांसौदनिका । श्राणिकी । मांसौदनिकी ॥

भक्तौदनाद्वाणिकट् ॥ ६ । ४ । ७२ ॥

तदस्मै नियुक्तं दीयते इति विषये । भाक्तः । औदनिकी । भाक्तिकः ॥ औदनिकः ॥

नवयज्ञादयोऽस्मिन् वर्तन्ते ॥ ६ । ४ । ७३ ॥

इकण् । नावयज्ञिकः । पाकयज्ञिकः ॥

तत्र नियुक्ते ॥ ६ । ४ । ७४ ॥

इकण् । शौल्कशालिकः ॥ दौवारिकः ॥

अगारान्तादिकः ॥ ६ । ४ । ७५ ॥

तत्र नियुक्ते । देवगारिकः ॥

अदेशकालादध्यायिनि ॥ ६ । ४ । ७६ ॥

सप्तम्यन्तादिकण् । आशुचिकः । सान्ध्यिकः । अदेशकलादिति किम् ? । स्वाध्यायभूमावध्यायी ॥

निकटादिषु वसति ॥ ६ । ४ । ७७ ॥

इकण् । नैकटिकः । आरण्यिको भिक्षुः । वार्क्षमूलिकः ॥

सतीर्थ्यः ॥ ६ । ४ । ७८ ॥

समानतीर्थात्तत्र वसत्यर्थे यो निपात्यः समानस्य च सभावः । सतीर्थ्यः ॥

प्रस्तारसंस्थानतदन्तकठिनान्तेभ्यो व्यवहरति ॥ ६ । ४ । ७९ ॥

इकण् । प्रास्तारिकः । सांस्थानिकः । कांस्यप्रस्तारिकः । गौ-संस्थानिकः । वांशकठिनिकः ॥

संख्यादेश्चार्हदलुचः ॥ ६ । ४ । ८० ॥

वक्ष्यमाणः प्रत्ययः स्यात् । चान्द्रायणिकः । द्वैचन्द्रायणिकः । अलुच इति किम् ? । द्विशूर्पेण क्रीतेन क्रीतं द्विशौर्पिकम् ॥

गोदानादीनां ब्रह्मचर्ये ॥ ६ । ४ । ८१ ॥

इकण् । गौदानिकम् । आदित्यव्रतिकम् ॥

चन्द्रायणं च चरति ॥ ६ । ४ । ८२ ॥

अस्माद् द्वितीयान्ताद्गोदानादेश्च चरत्यर्थे इकण् । चान्द्रायणिकः । गौदानिकः ॥

देवव्रतादीन् डिन् ॥ ६ । ४ । ८३ ॥

चरति । देवव्रती । महाव्रती ॥

डकश्चाष्टाचत्वारिंशतं वर्षाणाम् ॥ ६ । ४ । ८४ ॥

चरत्यर्थे डिन् । अष्टाचत्वारिंशकः । अष्टाचत्वारिंशी ॥

चातुर्मास्यं तौ यलुक् च ॥ ६ । ४ । ८५ ॥

चरति । चातुर्मासकः । चातुर्मासी ॥

क्रोशयोजनपूर्वाच्छतायोजनाच्चाभिगमार्हे ॥ ६ । ४ । ८६ ॥

पञ्चम्यन्तादिकण् । क्रौशशतिको मुनिः । यौजनशतिकः । यौजनिकः॥

तद्यातेभ्यः ॥ ६ । ४ । ८७ ॥

इकण् । क्रौशशतिकः । यौजनशतिकः । यौजनिको दूतः ॥

पथ इकट् ॥ ६ । ४ । ८८ ॥

यात्यर्थे । पथिकी । द्विपथिकी ॥

नित्यं णः पन्थश्च ॥ ६ । ४ । ८९ ॥

पथो याति । पान्थः । द्वैपन्थः ॥

शङ्कूत्तरकान्ताराजवारिस्थलजङ्गलादेस्तेनाहृते च ॥ ६ । ४ । ९० ॥

पथिन्नन्ताद् याति चार्थे इकण् । शाङ्कुपथिकः। औत्तरपथिकः। कान्तारपथिकः । आजपथिकः । वारिपथिकः । स्थालपथिकः । जाङ्गलपथिकः ॥

स्थलादेर्मधुकमरिचेऽण ॥ ६ । ४ । ९१ ॥

पथिन्नन्तादाहृते स्थालपथं । मधुकं मरिचं वा ॥

तुरायणपारायणं यजमानाधीयाने ॥ ६ । ४ । ९२ ॥

यथासंख्यमिकण् । तौरायणिकः । पारायणिकः ॥

संशयं प्राप्ते ज्ञेये ॥ ६ । ४ । ९३ ॥

इकण् । सांशयिकोऽर्थः ॥

तस्मै योगादेः शक्ते ॥ ६ । ४ । ९४ ॥

इकण् । यौगिकः । सान्तापिकः ॥

योगकर्मभ्यां योकञौ ॥ ६ । ४ । ९५ ॥

चतुर्थ्यन्ताभ्यां शक्ते । योग्यः । कार्मुकम् ॥

यज्ञानां दक्षिणायाम् ॥ ६ । ४ । ९६ ॥

इकण् । आग्निष्टोमिकी ॥

तेषु देये ॥ ६ । ४ । ९७ ॥

यज्ञार्थेभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यो देये इकण् । आग्निष्टोमिकम् । वाजपेयिकं भक्तम् ॥

काले कार्ये च भववत् ॥ ६ । ४ । ९८ ॥

देये प्रत्ययः । यथा वर्षासु भवं वार्षिकम् तथा कार्यं देयं च ॥

व्युष्टादिष्वण् ॥ ६ । ४ । ९९ ॥

देये कार्ये च । वैयुष्टम् । नैत्यम् ॥

यथाकथाचाण्णः ॥ ६ । ४ । १०० ॥

देये कार्ये च । याथाकथाचम् ॥

तेन हस्ताद्यः ॥ ६ । ४ । १०१ ॥

देये कार्ये च । हस्त्यम् ॥

शोभमाने ॥ ६ । ४ । १०२ ॥

टान्तादिकण् । कार्णवेष्टकिकं मुखम् ॥

कर्मवेषाद्यः ॥ ६ । ४ । १०३ ॥

टान्ताच्छोभमाने । कर्मण्यं शौर्यम् । वेष्यो नटः ॥

कालात्परिजय्यलभ्यकार्यसुकरे ॥ ६ । ४ । १०४ ॥

टान्तादिकण् । मासिको व्याधिः पटः चान्द्रायणं प्रासादो वा ॥

निर्वृत्ते ॥ ६ । ४ । १०५ ॥

कालार्थाट्टान्तादिकण् । आह्निकम् ॥

तं भाविभूते ॥ ६ । ४ । १०६ ॥

कालार्थादिकण् । मासिक उत्सवः ॥

तस्मै भृताधीष्टे च ॥ ६ । ४ । १०७ ॥

कालार्थादिकण् । मासिकः कर्मकर उपाध्यायो वा ॥

षण्मासादवयसि ण्येकौ ॥ ६ । ४ । १०८ ॥

कालार्थात्तेन निवृत्ते तं भाविनि भूते तस्मै भृताधीष्टे चेति विषये। षाण्मास्यः । षण्मासिकः । अवयसीति किम् ? । षण्मास्यः ॥

समाया ईनः ॥ ६ । ६ । १०९ ॥

तेन निवृत्त इत्यादिप ञ्चकविषये ईनः । समीनः ॥

रात्र्यहःसंवत्सराच्च द्विगोर्वा ॥ ६ । ४ । ११० ॥

समान्तात्तेननिर्वृत्ते इत्यादिपञ्चकविषये ईनः । द्विरात्रीणः । द्व्यहीनः । द्विसंवत्सरीणः । द्विसमीनः । पक्षे इकण् । द्वैरात्रिकः । द्वैयह्निकः ॥

मानसंवत्सरस्याशाणकुलिजस्यानाम्नि ॥ ७।४।१९॥

संख्यार्थाधिकाभ्यां परस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः। द्विकौडविकः । अधिककौडविकः । द्विषाष्टिकः । द्विसाम्वत्सरिकः । अशाणकुलिजस्येति किम्?। द्वैशाणम् । द्वैकुलिजिकं । अनाम्नीति किम् ? । पाञ्चलोहितिकम् ? । द्वैसमिकः ॥

वर्षादश्च वा ॥ ६ । ४ । १११ ॥

कालवाचिनो द्विगोस्तेन निर्वृत्त इत्यादिपञ्चकविषये ईनः । द्विवर्षः । द्विवर्षीणः ॥

संख्याधिकाभ्यां वर्षस्याभाविनि ॥ ७ । ४ । १८ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । द्विवार्षिकः । अधिकवार्षिकः । अभाविनीति किम् ? । द्वैवर्षिकं धान्यम् ॥

प्राणिनि भूते ॥ ६ । ४ । ११२ ॥

कालार्थाद् वर्षान्ताद् द्विगोरः । द्विवर्षो वत्सः ॥

मासाद्वयसि यः ॥ ६ । ४ । ११३ ॥

द्विगोर्भूते । द्विमास्यः शिशुः ॥

ईनञ् च ॥ ६ । ४ । ११४ ॥

मासाद् भूते यो वयसि । मासीनो मास्यो दारकः ॥

षण्मासाद्ययणिकण् ॥ ६ । ४ । ११५ ॥

कालार्थाद् भूते वयसि । षण्मास्यः । षाण्मास्यः । षाण्मासिकः शिशुः ॥

सोऽस्य ब्रह्मचर्यतद्वतोः ॥ ६ । ४ । ११६ ॥

प्रथमान्तात्कालार्थादिकण् । मासिकं ब्रह्मचर्यम् । मासिकस्तद्वान् ॥

प्रयोजनम् ॥ ६ । ४ । ११७ ॥

तदस्येकण् । जैनमहिकं देवागमनम् ॥

एकागाराच्चौरे ॥ ६ । ४ । ११८ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये इकण् । ऐकागारिकः । चौरे नियमार्थं वचनम् । *तेनेह न एकागारं प्रयोजनमस्य भिक्षोः ॥*

चूडादिभ्योऽण् ॥ ६ । ४ । ११९ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये । चौडम् । श्राद्धम् ॥

विशाखाषाढान्मन्थदण्डे ॥ ६ । ४ । १२० ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये यथासंख्यमण् । वैशाखो मन्थः । आषाढो दण्डः ॥

उत्थापनादेरीयः ॥ ६ । ४ । १२१ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये । उत्थापनीयः । उपस्थापनीयः ॥

विशिरुहिपदिपूरिसमापेरनात् सपूर्वपदात् ॥ ६ । ४ । १२२ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये ईयः । गृहप्रवेशनीयम् । आरोहणीयम् । गोप्रपदनीयम् । प्रपापूरणीयम् । अङ्गसमापनीयम् ॥

स्वर्गस्वस्तिवाचनादिभ्यो यलुपौ ॥ ६ । ४ । १२३ ॥

तदस्य प्रयोजनमित्यर्थे यथासंख्यम् । स्वर्ग्यम् । आयुष्यम् । स्वस्तिवाचनम् । शान्तिवाचनम् ॥

समयात् प्राप्तः ॥ ६ । ४ । १२४ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे इकण् चेत् समयः । सामयिकं कार्यम् ॥

ऋत्वादिभ्योऽण् ॥ ६ । ४ । १२५ ॥

प्रथमान्तेभ्यः सोऽस्य प्राप्त इत्यर्थे । आर्तवं फलम् । औपवस्त्रम् ॥

कालाद्यः ॥ ६ । ४ । १२६ ॥

सोऽस्य प्राप्त इत्यर्थे । काल्यस्तापसः । काल्या मेघाः ॥

दीर्घः ॥ ६ । ४ । १२७ ॥

कालात्प्रथमान्तादस्येत्यर्थे इकण् प्रथमान्तश्चेद्दीर्घः । कालिकमृणम् ॥

आकालिकमिकश्चाद्यन्ते ॥ ६ । ४ । १२८ ॥

आकालादिक इकण् च भवत्यर्थे आदिरेव यद्यन्तः। आकालिकोऽनध्यायः। पूर्वेद्युर्यस्मिन् काले प्रवृत्तोऽपरेद्युरप्येतस्मात् कालाद्भवतीत्यर्थः। आकालिका आकालिकी वा विद्युत्। आजन्मकालमेव स्याज्जन्मानन्तरनाशिनीत्यर्थः ॥

त्रिंशद्विंशतेर्डकोऽसंज्ञायामार्हदर्थे ॥ ६ । ४ । १२९ ॥

त्रिंशकम्। विंशकम्। त्रिंशकः। विंशकः। असंज्ञायामिति किम्?। त्रिंशत्कम्। विंशतिकम् ॥

संख्याडतेश्चाशत्तिष्टेः कः ॥ ६ । ४ । १३० ॥

त्रिंशद्विंशतिभ्यामार्हदर्थे। द्विकम्। बहुकम्। गणकम्। यावत्कम्। कतिकम्। त्रिंशत्कम्। विंशतिकम्। अशत्तिष्टेरिति किम्?। चात्वारिंशत्कम्। साप्ततिकम्। षाष्टिकम् ॥

कसमासेऽध्यर्धः ॥ १ । १ । ४१ ॥

संख्यावत्। अध्यर्धकम्। अध्यर्धशूर्पम् ॥

अर्धपूर्वपदः पूरणः ॥ १ । १ । ४२ ॥

कसमासे संख्यावत्। अर्धपञ्चमकम्। अर्धपञ्चमशूर्पम् ॥

शतात्केवलादतस्मिन्येकौ ॥ ६ । ४ । १३१ ॥

आर्हदर्थे। शत्यम्। शतिकम्। केवलादिति किम्?। द्विशतकम्। अतस्मिन्निति किम्?। शतकं स्तोत्रम् ॥

वातोरिकः ॥ ६ । ४ । १३२ ॥

संख्याया आर्हदर्थे। यावतिकम्। यावत्कम् ॥

कार्षापणादिकट् प्रतिश्चास्य वा ॥ ६ । ४ । १३३ ॥

आर्हदर्थे । कार्षापणिकी । प्रतिकी ॥

अर्धात्पलकंसकर्षात् ॥ ६ । ४ । १३४ ॥

आर्हदर्थे इकट् । अर्धपलिकम् । अर्धकंसिकम् । अर्धकर्षिकी ॥

कंसार्धात् ॥ ६ । ४ । १३५ ॥

आर्हदर्थे इकट् । कंसिकी । अर्धिकी ॥

सहस्रशतमानादण् ॥ ६ । ४ । १३६ ॥

आर्हदर्थे । साहस्रः । शातमानः ॥

शूर्पाद्वाञ् ॥ ६ । ४ । १३७ ॥

आर्हदर्थे । शौर्पम् । शौर्पिकम् ॥

वसनात् ॥ ६ । ४ । १३८ ॥

आर्हदर्थेऽञ् । वासनम् ॥

विंशतिकात् ॥ ६ । ४ । १३९ ॥

आर्हदर्थेऽञ् । वैंशतिकम् ॥

द्विगोरीनः ॥ ६ । ४ । १४० ॥

विंशतिकशब्दान्तादार्हदर्थे । द्विविंशतिकीनम् ॥

अनाम्न्यद्विः प्लुप् ॥ ६ । ४ । १४१ ॥

द्विगोरार्हदर्थे जातस्य प्रत्ययस्य । द्विकंसम् । अनाम्नीति किम् ? । पाञ्चलोहितिकम् । अद्विरिति कम् । द्विशूर्पेण क्रीतं द्विशौर्पिकम् ॥

क्यङ्मानिपित्तद्धिते ॥ ३ । २ । ६० ॥

परतःस्त्री पुंवदनूङ् । श्येतायत । दर्शनीयमानी । पञ्चगर्गः ॥

नवाऽणः ॥ ६ । ४ । १४२ ॥

द्विगोः परस्याहर्दर्थेपिल्लुब् न तु द्विः । द्विसहस्रम् । द्विसाहस्रम् ॥

सुवर्णकार्षापणात् ॥ ६ । ४ । १४३ ॥

द्विगोःपरस्याहर्दर्थे प्रत्ययस्य वा लुप् न तु द्विः। द्विसुवर्णम्। द्विसौवर्णिकम् । द्विकार्षापणम् । द्विकार्षापणिकम् । द्विप्रति । द्विप्रतिकम् ।

द्वित्रिबहोर्निष्कविस्तात् ॥ ६ । ४ । १४४ ॥

द्विगोरार्हदर्थे प्रत्ययस्य लुब् वाऽद्विः । द्विनिष्कम्। द्विनैष्किकम् । त्रिनिष्कम् । त्रिनैष्किकम् । बहुनिष्कम् । बहुनैष्विकम् । द्विविस्तम् । द्विवैस्तिकम् । त्रिविस्तम् । त्रिवैस्तिकम् । बहुविस्तम् । बहुवैस्तिकम् ॥

शताद्यः ॥ ६ । ४ । १४५ ॥

द्विगोरार्हदर्थे वा ॥ द्विशत्यम् । द्विशतम् ॥

शाणात् ॥ ६ । ४ । १४६ ॥

द्विगोरार्हदर्थे यो वा ॥ पञ्चशाण्यम् । पञ्चशाणम् ॥

द्वित्र्यादेर्याण् वा ॥ ६ । ४ । १४७ ॥

. शाणान्ताद् द्विगोरार्हदर्थे ॥ वाग्रहणम् उत्तरत्र वानिवृत्त्यर्थम् । द्विशाण्यम् । द्वैशाणम् । द्विशाणम् । त्रिशाण्यम् । त्रैशाणम् । त्रिशाणम् ॥ .

पणपादमाषाद्यः ॥ ६ । ४ । १४८ ॥

द्विगोरार्हदर्थे यः ॥ विधानसामर्थ्यान्न लुप् । द्विपण्यम् । द्विपाद्यम् । अध्यर्धमाष्यम ॥

खारीकाकणीभ्यः कच् ॥ ६ । ४ । १४९ ॥

एतदन्ताद् द्विगोराभ्यां चार्हदर्थे कच् ॥ द्विखारीकम् । द्विकाकणीकम् । खारीकम् । काकणीकम् ॥

मूल्यैः क्रीते ॥ ६ । ४ ॥ १५० ॥

यथोक्तं प्रत्ययाः ॥ प्रास्थिकम् । त्रिंशकम् ॥

अर्धात्परिमाणस्यानतो वा त्वादेः॥ ७ । ४ । २० ॥

ञ्णति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः ॥ अर्धकौडविकम् । आर्द्धकौडविकम् । अनत इति किम् । अर्धप्रस्थिकम् । आर्द्धप्रस्थिकम् ॥

तस्य वापे ॥ ६ । ४ । १५१ ॥

यथोक्तमिकणादयः ॥ प्रास्थिकम् । खारीकम् ॥

वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनकोपने ॥६।४।१५२॥

षष्ठ्यन्ताद्यथोक्तमिकण् ॥ वातिकम् । पैत्तिकम् । श्लैष्मिकम् । सान्निपातिकम् ॥

हेतौ संयोगोत्पाते ॥ ६ । ४ । १५३ ॥

षष्ठ्यन्ताद्यथोक्तं प्रत्ययाः ॥ शत्यः शतिको दातृसंयोगः । सौमग्रहणिको भूमिकम्पः ॥

पुत्राद्येयौ ॥ ६ । ४ । १५४ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धेतौ, चेद्धेतुः संयोग उत्पातो वा ॥ पुत्र्यः । पुत्रीयः ॥

द्विस्वरब्रह्मवर्चसाद्योऽसंख्यापरिमाणाश्वादेः ॥

६ । ४ । १५५ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धेतौ संयोगोत्पाते ॥ धन्यः । ब्रह्मवर्चस्यः । संख्यादिवर्जनं किम् । पञ्चकः । प्रास्थिकः । अश्विकः । गाणिकः ॥

पृथिवीसर्वभूमेरीशज्ञातयोश्चाञ् ॥ ६ । ४ । १५६ ॥

षष्ठ्यन्तात्तस्य हेतुः संयोगोत्पात इति विषये ॥ पार्थिवः । सार्वभौमः । ईशो ज्ञातः संयोगोत्पातरूपो हेतुर्वा ॥

लोकसर्वलोकाज्ज्ञाते ॥ ६ । ४ । १५७ ॥

षष्ठ्यन्तादिकण् ॥ लौकिकः । सार्वलौकिकः ॥

तदत्रास्मै वा वृद्ध्यायलाभोपदाशुल्कं देयम् ॥ ६ । ४ । १५८ ॥

यथोक्तं प्रत्ययः॥ वृद्धिः, पञ्चकं शतम्। आयः, पञ्चको ग्रामः। लाभः, पञ्चकः पटः । उपदा लञ्चा, पञ्चको व्यवहारः । शुल्कम्, पञ्चकं शतम् । एवं शत्यं शतिकम् ॥

पूरणार्द्धादिकः ॥ ६ । ४ । १५९ ॥

प्रथमान्तादस्मिन्नस्मै वा दीयते इत्यर्थयोः, प्रथमान्तं चेद् वृद्ध्यादि । द्वितीयिकः । अर्धिकः ॥

भागाद्येकौ ॥ ६ । ४ । १६० ॥

तदस्मिन्नस्मै वा वृद्ध्याद्यन्यतमं देयमिति विषये ॥ भाग्यः । भागिकः ॥

तं पचति द्रोणाद्वाऽञ् ॥ ६ । ४ । १६१ ॥

द्रौणी । द्रौणिकी स्थाली ग्रहणी वा ॥

संभववदवहरतोश्च ॥ ६ । ४ । १६२ ॥

द्वितीयान्तात्पचति यथोक्तं प्रत्ययः ॥ प्रास्थिकी स्थाली ॥

पात्राचिताढकादीनो वा ॥ ६ । ४ । १६३ ॥

द्वितीयान्तात् पचदाद्यर्थे ॥ पात्रीणा । पात्रिकी । अचितीना। आचितिकी । आढकीना । आढकिकी ॥

द्विगोरीनेकटौ वा ॥ ६ । ४ । १६४ ॥

पात्राचिताढकान्ताद् द्वितीयान्तात्पचदाद्यर्थे ॥ द्विपात्रीणा । द्विपात्रिकी । द्विपात्री । द्व्याचितीना द्व्याचितिकी । द्व्याचिता। द्व्याढकीना । द्व्याढकिकी । द्व्याढकी ॥

कुलिजाद्वा लुप् च ॥ ६ । ४ । १६५ ॥

द्विगोर्द्वितीयान्तात्पचदाद्यर्थे ईनेकटौ वा, पक्षे इकण्, तस्य च वा लुप् ॥ द्विकुलिजीना । द्विकुलिजिकी । द्विकुलिजी । द्वैकुलिजिकी ॥

वंशादेर्भाराद्धरद्वहदावहत्सु ॥ ६ । ४ । १६६ ॥

वंशादेः परो यो भारस्तदन्ताद्द्वितीयान्तादेष्वर्थेषु यथोक्तं प्रत्ययः ॥ वांशभारिकः । कौटभारिकः। अपरोऽर्थः, भारभूतेभ्यो द्वितीयान्तेभ्यो हरदादिष्वर्थेषु यथोक्तं प्रत्ययः । वांशिकः । कौटिकः । बाल्वजिकः ॥

द्रव्यवस्नात्केकम् ॥ ६ । ४ । १६७ ॥

द्वितियान्ताद्धरदाद्यर्थे यथासंख्यम् ॥ द्रव्यकः । वस्निकः ॥

सोऽस्य भृतिवस्नांशम् ॥ ६ । ४ । १६८ ॥

यथाविहितं प्रत्ययः ॥ पञ्चकः कर्मकरः पटो ग्रामो वा । साहस्रः ॥

मानम् ॥ ६ । ४ । १६९ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययः स्यन्तं चेन्मानम् ॥ द्रौणिकः । खारीको राशिः ॥

जीवितस्य सन् ॥ ६ । ४ । १७० ॥

जीवितमानार्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययस्तस्य च न लुप् । षाष्टिकः । द्विषाष्टिको ना ॥

संख्यायाः संघसूत्रपाठे ॥ ६ । ४ । १७१ ॥

अस्मात् स्यन्तादस्यमानमित्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययः षष्ठ्यर्थश्चेत्सङ्घः सूत्रं पाठो वा । पञ्चकः सङ्घः । अष्टकं पाणिनीयं सूत्रम् । अष्टकः पाठः ॥

नाम्नि ॥ ६ । ४ । १७२ ॥

संख्यार्थात्तदस्य मानमित्यर्थे प्रत्ययः ॥ पञ्चकाः शकुनयः ॥

विंशत्यादयः ॥ ६ । ४ । १७३ ॥

तदस्य मानमित्यर्थे साधवो नाम्नि ॥ द्वौ दशतौ मानमेषां विंशतिः । त्रिंशत् ॥

त्रैंशचात्वारिंशम् ॥ ६ । ४ । १७४ ॥

त्रिंशच्चत्वारिंशदित्येताभ्यां तदस्य मानमित्यर्थेऽण् नाम्नि ॥ त्रैंशानि चात्वारिंशानि ब्राह्मणानि ॥

पञ्चद्दशद्वर्गे वा ॥ ६ । ४ । १७५ ॥

एतौ तदस्य मानमिति विषये वर्गेऽर्थे डत्प्रत्ययान्तौ निपात्येते वा ॥ पञ्चत् । दशत् । पञ्चकः । दशको वर्गः ॥

स्तोमे डट् ॥ ६ । ४ । १७६ ॥

संख्यार्थात्तदस्य मानमिति विषये ॥ विंशः स्तोमः ॥

तमर्हति ॥ ६ । ४ । १७७ ॥

यथाविधि प्रत्ययः । वैषिकः । साहस्रः ॥

दण्डादेर्यः ॥ ६ । ४ । १७८ ॥

द्वितीयान्तादर्हति । दण्ड्यः । अर्घ्यः ॥

यज्ञादियः ॥ ६ । ४ । १७९ ॥

द्वितीयान्तादर्हति । यज्ञियो देशः ॥

पात्रात्तौ ॥ ६ । ४ । १८० ॥

द्वितीयान्तादर्हति । पात्र्यः । पात्रियः ॥

दक्षिणाकडङ्गरस्थालीबिलादीययौ ॥ ६ । ४ । १८१ ॥

द्वितीयान्तादर्हति । दक्षिणीयो दक्षिण्यो गुरुः । कडङ्गरीयः कडङ्गर्यो गौः । कडङ्गरं माषादिकाष्ठम् । स्थालीबिलीयाः स्थालीबिल्यास्तण्डुलाः ॥

छेदादेर्नित्यम् ॥ ६ । ४ । १८२ ॥

द्वितीयान्तादर्हति यथोक्तं प्रत्ययः । छैदिकः । भैदिकः ॥

विरागाद्विरङ्गश्च ॥ ६ । ४ । १८३ ॥

द्वितीयान्तान्नित्यमर्हत्यर्थे यथाविधि प्रत्ययः । वैरङ्गिकः ॥

शीर्षच्छेदाद्यो वा ॥ ६ । ४ । १८४ ॥

द्वितीयान्तान्नित्यमर्हत्यर्थे । शीर्षच्छेद्यश्चौरः । शैर्षच्छेदिकः ॥

शालीनकौपीनार्त्विजीनम् ॥ ६ । ४ । १८५ ॥

एते तमर्हतीत्यर्थे ईनञन्ता निपात्याः । शालीनोऽधृष्टः । कौपीनं पापकर्मादि । आर्त्विजीनो यजमानः । ऋत्विग् वा ॥

॥ इतीकणधिकारः ॥

यः ॥ ७ । १ । १ ॥

यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तेष्वाऽऽपादपरिसमाप्तेर्य इत्यधिकृतं ज्ञेयम् ॥

वहति रथयुगप्रासङ्गात् ॥ ७ । १ । २ ॥

द्वितीयान्ताद्यः । रथ्यः । द्विरथ्यः । युग्यः । प्रासङ्ग्यः ॥

धुरो यैयण ॥ ७ । १ । ३ ॥

द्वितीयान्ताद्वहति ॥

न यि तद्धिते । २ । १ । ६५ ॥

र्वोःपरयोर्नामिनो दीर्घः । धुर्यः । धौरेयः ॥

वामाद्यादेरीनः ॥ ७ । १ । ४ ॥

धुरन्ताद्मन्ताद्वहति । वामधुरीणः । सर्वधुरीणः ॥

अश्चैकादेः ॥ ७ । १ । ५ ॥

धुरन्ताद्मन्ताद्वहत्यर्थे ईनः । एकधुरः । एकधुरीणः ॥

हलसीरादिकण् ॥ ७ । १ । ६ ॥

तं वहत्यर्थे । हालिकः । सैरिकः ॥

शकटादण् ॥ ७ । १ । ७ ॥

तं वहत्यर्थे । शाकटो गौः ॥

विध्यत्यनन्येन ॥ ७ । १ । ८ ॥

द्वितीयान्ताद्यः । पद्याः शर्कराः । अनन्येनेति किम् । चौरं विध्यति चैत्रः ॥

धनगणाल्लब्धरि ॥ ७ । १ । ९ ॥

अमन्ताद्यः । धन्यः । गण्यः ॥

णोऽन्नात् ॥ ७ । १ । १० ॥

अमन्ताल्लब्धरि । आन्नः ॥

हृद्यपद्यतुल्यमूल्यवश्यपथ्यवयस्यधेनुष्यागार्ह-पत्यजन्यधर्म्यम् ॥ ७ । १ । ११ ॥

एतेऽर्थविशेषेषु यान्ता निपात्याः । हृद्यमौषधम् । पद्यः पंङ्कः । तुल्यं भाण्डम् । मूल्यं धान्यम् । वश्यो गौः । पथ्यमोदनादि । वयस्यः सखा । धेनुष्या पीतदुग्धा गौः । गार्हपत्यो नामाग्निः । जन्या वरवयस्याः । धर्म्यं सुखम् ॥

नौविषेण तार्यवध्ये ॥ ७ । १ । १२ ॥

यथासंख्यं यः । नाव्या नदी । विष्यो गजः ॥

न्यायार्थादनपेते ॥ ७ । १ । १३ ॥

यः । न्याय्यम् । अर्थ्यम् ॥

मतमदस्य करणे ॥ ७ । १ । १४ ॥

यः । करणं साधकतमं कृतिर्वा । मत्यम् । मद्यम् ॥

तत्र साधौ ॥ ७ । १ । १५ ॥

यः । सभ्यः ॥

पथ्यतिथिवसतिस्वपतेरेयण् ॥ ७ । १ । १६ ॥

तत्र साधौ । पाथेयम् । आतिथेयम् । वासतेयम् । स्वापतेयम् ॥

भक्ताण्णः ॥ ७ । १ । १७ ॥

तत्र साधौ । भाक्तः शालिः ॥

पर्षदो ण्यण्यौ ॥ ७ । १ । १८ ॥

तत्र साधौ । पार्षद्यः । पार्षदः ॥

सर्वजनाण्ण्येनञौ ॥ ७ । १ । १९ ॥

तत्र साधौ । सार्वजन्यः । सार्वजनीनः ॥

प्रतिजनादेरीनञ् ॥ ७ । १ । २० ॥

तत्र साधौ । प्रातिजनीनः । आनुजनीनः ॥

कथादेरिकण् ॥ ७ । १ । २१ ॥

तत्र साधौ । काथिकः । वैकथिकः ॥

देवतान्तात्तदर्थे ॥ ७ । १ । २२ ॥

यः । अग्निदेवत्यं हविः ॥

पाद्यार्घ्ये ॥ ७ । १ । २३ ॥

एतौ तदर्थे यान्तौ निपात्यौ । पाद्यम् । अर्घ्यम् ॥

ण्योऽतिथेः ॥ ७ । १ । २४ ॥

तदर्थेऽर्थे । आतिथ्यम् ॥

सादेश्चातदः ॥ ७ । १ । २५ ॥

अधिकारोऽयम् । केवलस्य वक्ष्यमाणो विधिर्वेदितव्यः ॥

हलस्य कर्षे ॥ ७ । १ । २६ ॥

यः । हल्या । द्विहल्या ॥

सीतया संगते ॥ ७ । १ । २७ ॥

यः । सीत्यम् । द्विसीत्यम् ॥

॥ ॥इति याधिकारः ॥

ईयः ॥ ७ । १ । २८ ॥

आतदोऽर्थेष्वधिकृतो वेदितव्यः ॥

हविरन्नभेदापूपादेर्यो वा ॥ ७ । १ । २९ ॥

आतदोऽर्थेष्वधिक्रियते । ईयापवादः । आमिक्ष्यम् । आमिक्षीयम् । ओदन्याः ओदनीयास्तण्डुलाः । अपूप्यम् । अपूपीयम् । यवापूप्यम् । यवापूपीयम् ॥

उवर्णयुगादेर्यः ॥ ७ । १ । ३० ॥

आतदोऽर्थेषु । शङ्कव्यं दारु । युग्यम् । हविष्यम् । गव्यम् ॥

नाभेर्नभ् चाऽदेहांशात् ॥ ७ । १ । ३१ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । नभ्यमञ्जनम् । अदेहांशादिति किम् । नाभ्यं तैलम् ॥

न् चोधसः ॥ ७ । १ । ३२ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । ऊधन्यम् ॥

शुनो वश्चोदूत् ॥ ७ । १ । ३३ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । शुन्यम् । शून्यम् ॥

कम्बलान्नाम्नि ॥ ७ । १ । ३४ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । कम्बल्यमूर्णापलशतम् । नाम्नीति किम् । कम्बलीयोर्णा ॥

तस्मै हिते ॥ ७ । १ । ३५ ॥

यथाऽधिकृतं प्रत्ययः । वत्सीयः । आमिक्ष्यः । आमिक्षीयः । युग्यः ॥

न राजाचार्यब्राह्मणवृष्णः ॥ ७ । १ । ३६ ॥

चतुर्थ्यन्ताद्धितेऽधिकृतः प्रत्ययः । राज्ञे आचार्याय ब्राह्मणाय वृष्णे वा हितमिति वाक्यमेव ॥

प्राण्यङ्गरथखलतिलयववृषब्रह्ममाषाद्यः॥ ७ । १ । ३७॥

चतुर्थ्यन्ताद्धिते । दन्त्यम् । रथ्या भूमिः । खल्यम् । तिल्यम् । यव्यम् । वृष्यम् । ब्रह्मण्योदेशः । माष्यः । राजमाष्यः ॥

अव्यजात्थ्यप् ॥ ७ । १ । ३८ ॥

तस्मै हिते । अविथ्यम् । अजथ्यम् । स्त्रित्वं पुंवद्भावार्थम् । अजथ्या यूतिः ॥

चरकमाणवादीनञ् ॥ ७ । १ । ३९ ॥

तस्मै हिते । चारकीणः । माणवीनः ॥

भोगोत्तरपदात्मभ्यामीनः ॥ ७ । १ । ४० ॥

तस्मै हिते । मातृभोगीणः ॥

क्षुभ्नादीनाम् ॥ २ । ३ । ९६ ॥

नो ण् न । आचार्यभोगीनः ॥

ईनेऽध्वात्मनोः ॥ ७ । ४ । ४८ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न । आत्मनीनः ॥

पञ्चसर्वविश्वाज्जनात्कर्मधारये ॥ ७ । १ । ४१ ॥

तस्मै हिते ईनः । पञ्चजनीनः । सर्वजनीनः । विश्वजनीनः ॥

महत्सर्वादिकण् ॥ ७ । १ । ४२ ॥

जनात्कर्मधारयन्तात्तस्मै हिते । माहाजनिकः । सार्वजनिकः ॥

सर्वाण्णो वा ॥ ७ । १ । ४३ ॥

तस्मै हिते । सार्वः । सर्वीयः ॥

परिणामिनि तदर्थे॥ ७ । १ । ४४ ॥

चतुर्थ्यन्ताद्धितौ यथाविहितं प्रत्ययः । अङ्गारीयाणि काष्ठानि । शङ्कव्यं दारु ॥

चर्मण्यञ् ॥ ७ । १ । ४५ ॥

चतुर्थ्यन्तात्तदर्थे परिणामिनि । वार्ध्रं चर्म ॥

ऋषभोपानहाञ्ञ्यः ॥ ७ । १ । ४६ ॥

चतुर्थ्यन्तात्परिणामिनि तदर्थे । आर्षभ्यो वत्सः । औपानह्यो मुञ्जः ॥

छदिर्बलेरेयण् ॥ ७ । १ । ४७ ॥

चतुर्थ्यन्तात्परिणामिनि तदर्थे । छादिषेयाणि तृणानि । बालेयास्तण्डुलाः ॥

परिखाऽस्य स्यात् ॥ ७ । १ । ४८ ॥

अस्मात्प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे परिणामिनि एयण्, सा चेत्संभाव्या । पारिखेय्य इष्टकाः ॥

अत्र च ॥ ७ । १ । ४९ ॥

परिखायाः स्यादिति संभाव्यायाः प्रथमान्तायाः सप्तम्यर्थे एयण् । पारिखेयी भूमिः ॥

तद् ॥ ७ । १ । ५० ॥

प्रथमान्तात्स्यादिति संभाव्यात्षष्ठ्यर्थे परिणामिनि सप्तम्यर्थे च यथाधिकृतं प्रत्ययः । प्राकारीया इष्टकाः । परशव्यमयः । प्रासादीयो देशः ॥

॥ इतीयाधिकारः ॥

तस्यार्हे क्रियायां वत् ॥ ७ । १ । ५१ ॥

राजवद् वृत्तं राज्ञः । क्रियायामिति किम् । राज्ञोऽर्हो मणिः ॥

स्यादेरिवे ॥ ७ । १ । ५२ ॥

क्रियायां वत् । अश्ववद्याति चैत्रः । देववत् पश्यन्ति मुनिम् ॥

मनुर्नभोऽङ्गिरो वति ॥ ४ । १ । ३४ ॥

पदं न । मनुष्वत् । नभस्वत् । अङ्गिरस्वत् ॥

तत्र ॥ ७ । १ । ५३ ॥

इवार्थे वत्स्यात् । मथुरावत्साकेते परिखा ॥

तस्य ॥ ७ । १ । ५४ ॥

इवार्थे वत् । चैत्रवन्मैत्रस्य भूः ॥

भावे त्वतल् ॥ ७ । १ । ५५ ॥

षष्ठ्यन्तात् । भावः शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तम् । गोत्वम् । गोता शुक्लत्वम् । शुक्लता ॥

त्वते गुणः ॥ ३ । २ । ५९ ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् ॥ पट्व्या भावः पटुत्वम् । पटुता ॥

प्राक् त्वादगडुलादेः ॥ ७ । १ । ५६ ॥

त्वतलावधिकृतौ ज्ञेयौ । तत्रैवोदाहरिष्येते । अगडुलादेरिति किम् । गाडुलत्वम् । कामण्डलत्वम् ॥

नञ्तत्पुरुषादबुधादेः ॥ ७ । १ । ५७ ॥

प्राक्त्वात्त्वतलावेव स्यातामित्यधिकृतं ज्ञेयम् । अशुक्लत्वम् । अशुक्लता । अपतित्वम् । अपतिता । अबुधादेरिति किम् । आबुध्यम् । आचतुर्यम् ॥

पृथ्व्यादेरिमन् वा ॥ ७ । १ । ५८ ॥

भावे ॥

पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढस्य ऋतो रः ॥ ७ । ४ । ३९ ॥

इमनि णीष्ठेयस्सु च ॥

अन्त्यस्वरादेः ॥ ७ । ४ । ४३ ॥

इमनि णीष्ठेयस्सु च लुक् । प्रथिमा । पृथुत्वम् । पृथुता । पार्थवम् । म्रदिमा । मृदुत्वम् । मृदुता । मार्दवम् ॥

प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घवृद्धवृन्दारकस्येमनि च प्रास्थास्फावरगरबंहत्रपद्राघवर्षवृन्दम् ॥ ७ । ४ । ३८ ॥

यथासंभवं णीष्ठेयस्सु । प्रेमा । दृढादेराकृतिगणत्वादिमन् । स्थेमा । वरिमा । गरिमा । बंहिमा । त्रपिमा । द्राघिमा । वर्षिमा । वृन्दिमा ॥

स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रस्यान्तस्थादेर्गुणश्च नामिनः ॥ ७ । ४ । ४२ ॥

यथासंभवमिमनि णीष्ठेयस्सु च लुक् । ह्रसिमा । क्षेपिमा । क्षोदिमा ॥

भूर्लुक् चेवर्णस्य । ७ । ४ । ४१ ॥

बहोरीयसाविम्नि च ॥ भूमा ॥

वर्णदृढादिभ्यष्ट्यण् च वा ॥ ७ । १ । ५९ ॥

भावे इमन् । शौक्ल्यम् । शुक्लिमा । शुक्लत्वम् । शुक्लता । शैत्यम् । शितिमा । शितित्वम् । शितिता । शैतम् । दार्ढ्यम् । द्रढिमा । दृढत्वम् । दृढता । वार्ढ्यम् । व्रढिमा । वृढत्वम् । वृढता । वैमत्यम् । विमतिमा । विमतित्वम् । विमतिता । वैमतम् ॥

पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च ॥ ७ । १ । ६० ॥

तस्य भावे ट्यण् । आधिपत्यम् । अधिपतित्वम् । अधिपतिता । एवमाधिराज्यम् ३ । मौढ्यम् ३ । राज्यम् ३ । काव्यम् ३ । राजादिराकृतिगणः ॥

अर्हतस्तो न्त् च ॥ ७ । १ । ६१ ॥

तस्य भावे कर्मणि च ट्यण् । आर्हन्त्यम् । आर्हन्ती । अर्हत्त्वम् । अर्हत्ता ॥

सहायाद्वा ॥ ७ । १ । ६२ ॥

तस्य भावे कर्मणि च ट्यण् । साहाय्यम् । पक्षे साहायकम् । भाक् त्वादिति त्वतलौ । सहायत्वम् । सहायता ॥

सखिवणिग्दूताद्यः ॥ ७ । १ । ६३ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । सख्यम् । सखित्वम् । सखिता । वणिज्या । वणिज्यम् । वणिक्त्वम् । वणिक्ता । वाणिज्यम् । दूत्यम् । दूतत्वम् । दूतता । दौत्यम् ।

स्तेनान्नलुक् च ॥ ७ । १ । ६४ ॥

तस्य भावे कर्मणि च यः । स्तेयम् ४ ॥

कपिज्ञातेरेयण् ॥ ७ । १ । ६५ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । कापेयम् ३ । ज्ञातेयम् ३ ॥

प्राणिजातिवयोऽर्थादञ् ॥ ७ । १ । ६६ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । आश्वम् ३ । कौमारम् ३ ॥

युवादेरण् ॥ ७ । १ । ६७ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । यूनो लिङ्गविशिष्टस्य ग्रहणाद् युवतेर्वा भावः कर्म वा यौवनम् ३ । स्थाविरम् ३ ॥

हायनान्तात् ॥ ७ । १ । ६८ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाण् । द्वैहायनम् २ ॥

ऋवर्णाल्लघ्वादेः ॥ ७ । १ । ६९ ॥

तस्य भवे कर्मणि चाण् । शौचम् ३ । हारीतकम् ३ । पाटवम् ३ । लाघवम् ३ । पैत्रम् ३ । लघ्वादेरिति किम् ? । पाण्डुत्वम् ॥

पुरुषहृदयादसमासे ॥ ७ । १ । ७० ॥

तस्य भावे कर्मणि चाण् । पौरुषम् ३ । हार्दम् ३ । असमास इति किम् ? परमपुरुषत्वम् । परमपौरुषमिति मा भूत् ॥

श्रोत्रियाद्यलुक् च ॥ ७ । १ । ७१ ॥

श्रौत्रम् । श्रोत्रियत्वम् । श्रोत्रियता । श्रौत्रियकम् ॥

योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ् ॥ ७ । १ । ७२ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । त्रिप्रभृतीनान्त्यस्य समीपमुपोत्तमम् । रामणीयकम् । रमणीयत्वम् । रमणीयता । आचार्यकम् । गुरूपोत्तमादिति किम् ? । क्षत्रियत्वम् । कायत्वम् । असुप्रख्यादिति किम्? । सुप्रख्यत्वम् । सौप्रख्यम् ॥

चौरादेः ॥ ७ । १ । ७३ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाकञ् । चौरिका । चौरत्वम् । चौरता । एवं धौर्त्तिका ३ ॥

यूनोऽके ॥ ७ । ४ । ६० ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न । यौवनिका ॥

द्वन्द्वाल्लित् ॥ ७ । १ । ७४ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाकञ् । गौपालपशुपालिका ३ ॥

गोत्रचरणाच्छ्लाघात्याकारप्राप्त्यवगमे ॥ ७।१।७५॥

तस्य भावे कर्मणि च लिदकञ् । श्लाघा विकत्थनम् । अत्याकारः पराधिक्षेपः । गार्गिकया श्लाघते अत्याकुरुते वा । गार्गिकं प्राप्तोऽवगतो वा । एवं काठिकयेत्यादि । श्लाघादिष्विति किम् ? गार्गम् । काठम् ॥

होत्रोभ्य ईयः ॥ ७ । १ । ७६ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । होत्रा ऋत्विग्विशेषः । मैत्रावरुणीयम् । त्वतलावपि ॥

ब्रह्मणस्त्वः ॥ ७ । १ । ७७ ॥

ऋत्विगर्थात्तस्य भावे कर्मणि च । ब्रह्मणो भावः कर्म वा ब्रह्मत्वम् । इति भावकर्मार्थाः ॥

शाकटशाकिनौ क्षेत्रे ॥ ७ । १ । ७८ ॥

षष्ठ्यन्तात् । इक्षूणां क्षेत्रम् इक्षुशाकटम् । इक्षुशाकिनम् । शाकशाकटम् । शाकशाकिनम् ॥

धान्येभ्य ईनञ् ॥ ७ । १ । ७९ ॥

षष्ठ्यन्तेभ्यः क्षेत्रे । मौद्गीनम् । कौद्रवीणम् ॥

व्रीहिशालेरेयण् ॥ ७ । १ । ८० ॥

तस्य क्षेत्रे । वैहेयम् । शालेयम् ॥

यवयवकषष्टिकाद्यः ॥ ७ । १ । ८१ ॥

तस्य क्षेत्रे । यव्यम् । यवक्यम् । षष्टिक्यम् ॥

वाणुमाषात् ॥ ७ । १ । ८२ ॥

तस्य क्षेत्रेऽर्थे यः । अणव्यम् । आणवीनम् । माष्यम् । माषीणम् ॥

वोमाभङ्गातिलात् ॥ ७ । १ । ८३ ॥

तस्य क्षेत्रेऽर्थे यः । उम्यम् । औमीनम् । भङ्ग्यम् । भाङ्गीनम् । तिल्यम् । तैलीनम् ॥

अलाब्वाश्च कटो रजसि ॥ ७ । १ । ८४ ॥

षष्ठ्यन्तादुमादेः । अलाबूकटम् । उमाकटम् । भङ्गाकटम् । तिलकटम् ॥

अह्वा गम्येऽश्वादीनञ् ॥ ७ । १ । ८५ ॥

षष्ठ्यन्तात् । आश्वीनोऽध्वा ॥

कुलाज्जल्पे ॥ ७ । १ । ८६ ॥

षष्ठ्यन्तादीनञ् । कौलीनम् ॥

पील्वादेः कुणः पाके ॥ ७ । १ । ८७ ॥

षष्ठ्यन्तात् । पीलुकुणः । शमीकुणः ॥

कर्णादेर्मूले जाहः ॥ ७ । १ । ८८ ॥

षष्ठ्यन्तात् । कर्णजाहम् । अक्षिजाहम् ॥

पक्षात्तिः ॥ ७ । १ । ८९ ॥

तस्य मूले । पक्षतिः ॥

हिमादेलुः सहे ॥ ७ । १ । ९० ॥

षष्ठ्यन्तात् । हिमेलुः ॥

बलवातादूलः ॥ ७ । १ । ९१ ॥

तस्य सहे । बलूलः । वातूलः ॥

शीतोष्णतृप्रादालुरसहे ॥ ७ । १ । ९२ ॥

षष्ठ्यन्तात् ॥ शीतालुः । उष्णालुः । तृप्रालुः । तृप्रं दुःखम् ॥

यथामुखसम्मुखादीनस्तद् दृश्यतेऽस्मिन् ॥ ७ । १ । ९३ ॥

यथामुखं प्रतिबिम्बम् । यथामुखीनः । सम्मुखीनः ॥

सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रशरावं व्याप्नोति ॥ ७ । १ । ९४ ॥

ईनः । सर्वपथीनो रथः ॥ सर्वाङ्गीणस्तापः । सर्वकर्मीणो ना । सर्वपत्रीणो यन्ता । सर्वपात्रीणं भक्तम् । सर्वशरावीण ओदनः ॥

आप्रपदम् ॥ ७ । १ । ९५ ॥

अस्मादमन्ताद् व्याप्नोतीत्यर्थे ईनः । आप्रपदीनः पटः ॥

अनुपदं बद्धा ॥ ७ । १ । ९६ ॥

ईनः । अनुपदीना उपानत् ॥

अयानयं नेयः ॥ ७ । १ । ९७ ॥

ईनः । अयानयीनः ॥

सर्वान्नमत्ति ॥ ७ । १ । ९८ ॥

ईनः ॥ सर्वान्नीनो भिक्षुः ॥

परोवरीणपरंपरीणपुत्रपौत्रीणम् ॥ ७ । १ । ९९ ॥

एतेऽनुभवत्यर्थे ईनान्ता निपात्याः ॥ परोवरीणः । अवरस्योत्वं निपातनात् ॥ परंपरीणः । पुत्रपौत्रीणः ॥

यथाकामानुकामात्यन्तं गामिनि ॥ ७ । १ । १०० ॥

ईनः ॥ यथाकामीनः । अनुकामीना । अत्यन्तीनः ॥

पारावारं व्यस्तव्यत्यस्तं च ॥ ७ । १ । १०१ ॥

गामिनीनः । पारावारीणः । पारीणः । अवारीणः । अवारपारीणः ॥

अनुग्वलम् ॥ ७ । १ । १०२ ॥

गामिनीनः । अनुगवीनो गोपः ॥

अध्वानं येनौ ॥ ७ । १ । १०३ ॥

अलं गामिनि । अध्वन्यः । अध्वनीनः ॥

अभ्यमित्रमीयश्च ॥ ७ । १ । १० ॥

अलं गामिनि येनौ च । अभ्यमित्रीयः । अभ्यमित्र्यः । अभ्यमित्रीणः ॥

समांसमीनाद्यश्वीनाद्यप्रतीनागवीन-

सात्तपदीनम् ॥ ७ । १ । १०३ ॥

एते ईनान्ता निपात्याः ॥ साप्तपदीनस्त्वीनजन्तः । समांसमीना गौः । अद्यप्रतीनो लाभः । आगवीनः कर्मकृत् । साप्तपदीनं सख्यम् ॥

अषडक्षाशितंग्वलंकर्मालंपुरुषादीनः ॥ ७ । १ । १०६ ॥

स्वार्थे ॥ अविद्यमानानि षडक्षीण्यस्मिन् अषडक्षीणो मन्त्रः । आशितंगवीनमरण्यम् । अलंकर्मीणः । अलंपुरुषीणः ॥

अदिक्स्त्रियां वाऽञ्चः ॥ ७ । १ । १०७ ॥

नाम्नः स्वार्थे ईनः ॥ प्राचीनम् । प्राक् ॥ प्राचीना शाखा । प्राची ॥ आदिक्स्त्रियामिति किम् ? । प्राची दिक् ॥

तस्य तुल्ये कः संज्ञाप्रतिकृत्योः ॥ ७ । १ । १०८ ॥

अश्वकः । अश्वकं रूपम् ॥

न नृपूजार्थध्वजचित्रे ॥ ७ । १ । १०९ ॥

कः ॥ चञ्चातुल्यः पुरुषश्चञ्चा । अर्हन् । सिंहः । भीमः ॥

अपण्ये जीवने ॥ ७ । १ । ११० ॥

को न ॥ शिवसदृशः शिवः ॥ अपण्य इति किम् ? हस्तिकान् विक्रीणीते ॥

देवपथादिभ्यः ॥ ७ । १ । १११ ॥

संज्ञाप्रतिकृत्योः को न तुल्ये ॥ देवपथः । हंसपथः ॥

बस्तेरेयञ् ॥ ७ । १ । ११२ ॥

तस्य तुल्ये । बास्तेयी प्रणालिका ॥

शिलाया एयच्च ॥ ७ । १ । ११३ ॥

एयञ् । शिलेयम् । शैलेयम् ॥

शाखादेर्यः ॥ ७ । १ । ११४ ॥

तस्य तुल्ये ॥ शाख्यः । मुख्यः ॥

द्रोर्भव्ये ॥ ७ । १ । ११५ ॥

तस्य तुल्ये यः । द्रव्यमयं ना स्वर्णादि च ॥

कुशाग्रादीयः ॥ ७ । १ । ११६ ॥

तस्य तुल्ये ॥ कुशाग्रीया बुद्धिः ॥

काकतालीयादयः ॥ ७ । १ । ११७ ॥

तस्य तुल्ये इयान्ताः साधवः ॥ काकतालीयम् । खलतिबिल्वीयम् ॥

शर्करादेरण् ॥ ७ । १ । ११८ ॥

तस्य तुल्ये ॥ शार्करं दधि ॥ कापालिकम् ॥

अःसपत्न्याः ॥ ७ । १ । ११९ ॥

तस्य तुल्ये ॥ सपत्नः ॥

एकशालाया इकः ॥ ७ । १ । १२० ॥

तस्य तुल्ये ॥ एकशालिकम् ॥

गोण्यादेश्चेकण् ॥ ७ । १ । १२१ ॥

एकशालायास्तस्य तुल्ये । गौणिकम् । आङ्गुलिकम् । ऐकशालिकम् ॥

कर्कलोहितादीकण् च ॥ ७ । १ । १२२ ॥

तस्य तुल्ये इकण् ॥ शुक्लोऽश्वः कर्कः । तस्य तुल्यः कार्कीकः । कार्किकः । लौहितीकः । लौहितिकः ॥

वेर्विस्तृते शालशङ्कटौ ॥ ७ । १ । १२३ ॥

विशालः । विशङ्कटः ॥

कटः ॥ ७ । १ । १२४ ॥

वेर्विस्तृते ॥ विकटः ॥

संप्रोन्नेः सङ्कीर्णप्रकाशाधिकसमीपे ॥ ७ । १ । १२५ ॥

यथासङ्ख्यं कटः ॥ सङ्कटः । प्रकटः । उत्कटः । निकटः ॥

अवात्कुटारश्चावनते ॥ ७ । १ । १२६ ॥

कटः । अवकुटारः । अवकटः ॥

नासानतितद्वतोष्टीटनाटभ्रटम् ॥ ७ । १ । १२७ ॥

अवटीटम् । अवनाटम् ! अवभ्रटं नासानमनम् । तद्वद्वा नासादि ॥

नेरिनपिटकाश्चिक्चिचिकश्चास्य ॥ ७ । १ । १२८ ॥

नासानतौ तद्वति च । चिकिनम् । चिपिटम् । चिक्कं नासानमनं तद्वन्नासादि च ॥

बिडबिरीसौ नीरन्ध्रे च ॥ ७ । १ । १२९ ॥

नासानतितद्वतोः ॥ निबिडम् । निबिरीसं वस्त्रं नासानमनं नासादि च ॥

क्लिन्नाल्लश्चक्षुषि चिल् पिल् चुल् चास्य ॥ ७ । १ । १३० ॥

चिल्लम् । पिल्लम् । चुल्लम् चक्षुः ।

उपत्यकाधित्यके ॥ ७ । १ । १३१ ॥

उपाधिभ्यां निपात्येते ॥ उपत्यका गिर्यासन्ना भूः । अधित्यका पर्वताधिरूढा भूः ॥

अवेस्संघातविस्तारे कटपटम् ॥ ७ । १ । १३२ ॥

यथासङ्ख्यम् । अविकटः सङ्घातः । अविपटो विस्तारः ॥

पशुभ्यः स्थाने गोष्ठः ॥ ७ । १ । १३३ ॥

गोगोष्ठम् । महिषीगोष्ठम् ॥

द्वित्वे गोयुगः ॥ ७ । १ । १३४ ॥

पश्वर्थेभ्यः । गोगोयुगम् ॥

षट्त्वे षड्गवः ॥ ७ । १ । १३५ ॥

पश्वर्थेभ्यः । उष्ट्रषड्गवम् ॥

तिलादिभ्यः स्नेहे तैलः ॥ ७ । १ । १३६ ॥

तिलतैलः । सर्षपतैलः ॥

तत्र घटते कर्मणष्ठः ॥ ७ । १ । १३७ ॥

कर्मठः ॥

तदस्य सञ्जातं तारकादिभ्य इतः ॥ ७ । १ । १३८ ॥

तारकितं नभः । पुष्पितस्तरुः ॥

गर्भादप्राणिनि ॥ ७ । १ । १३९ ॥

तदस्य सञ्जातमित्यर्थे इतः ॥ गर्भितो व्रीहिः ॥

प्रमाणान् मात्रट् ॥ ७ । १ । १४० ॥

स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे ॥ जानुमात्रमुदकम् । तन्मात्री भूः ॥

हस्तिपुरुषाद्वाण् ॥ ७ । १ । १४१ ॥

स्यान्तात्प्रमाणार्थात्षष्ठ्यर्थे ॥ हास्तिनम् । हस्तिमात्रम् । हस्ति-

दघ्नम् । हस्तिद्वयसं जलम् । एवं पौरुषम्४॥

वोर्ध्वे दघ्नट् द्वयसट् ॥ ७ । १ । १४२ ॥

ऊर्ध्वप्रमाणार्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे । ऊरुदघ्नम् । ऊरुद्वयसम् । ऊरुमात्रम् ॥

मानादसंशये लुप् ॥ ७ । १ । १४३ ॥

मानार्थ एव साक्षाद्यः प्रमाणशब्दो हस्तवितस्त्यादिर्न तु रज्वादिस्तस्मात्प्रस्तुतस्य मात्रडादेः ॥ हस्तः । वितस्तिः । मानादिति किम्? ऊरुमात्रं जलम्। असंशय इति किम्? शममात्रं स्यात्॥

द्विगोः संशये च ॥ ७ । १ । १४४ ॥

मानान्तादसंशये प्रस्तुतस्य मात्रडादेर्लुप् । द्विवितस्तिः । द्विप्रस्थः स्यात् ॥

मात्रट् ॥ ७ । १ । १४५ ॥

प्रथमान्तान्मानार्थात्षष्ठ्यर्थे संशये । प्रस्थमात्रं स्यात् ॥

शन्शद्विंशतेः ॥ ७ । १ । १४६ ॥

शन्नन्ताच्छदन्ताच संख्याशब्दाद्विंशतिशब्दाच्च मानवृत्तेः स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे मात्रट् ॥ दशमात्राः । पञ्चदशमात्राः । त्रिंशन्मात्राः । त्रयस्त्रिंशन्मात्राः । विंशतिमात्राः ॥

डिन् ॥ ७ । १ । १४७ ॥

शन् शद् विंशतिभ्यः स्यन्तेभ्यो मानार्थेभ्यः षष्ठ्यर्थे ॥ संशय इति निवृत्तम् । पञ्चदश्यर्धमासः । त्रिंशी । विंशिनो भवनेन्द्राः॥

इदंकिमोऽतुरिय् किय् चास्य ॥ ७ । १ । १४८ ॥

मानार्थात्षष्ठ्यर्थे मेये । इयान् कियान् पटः ।

यत्तदेतदो डावादिः ॥ ७ । १ । १४९ ॥

मानार्थात्षष्ठ्यर्थे मेयेऽतुः। यावान्। तावान्। एतावान् धान्यराशिः ॥

यत्तत्किमः सङ्ख्याया डतिर्वा ॥ ७ । १ । १५० ॥

मानात्पष्ठ्यर्थे सङ्ख्येये ॥ यति । यावन्तः। एवं तति। तावन्तः। कति । कियन्तः ॥

अवयवात्तयट् ॥ ७ । १ । १५१ ॥

सङ्ख्यार्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थेऽवयविनि। चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिः। पञ्चतयो यमः ॥

द्वित्रिभ्यामयट् वा ॥ ७ । १ । १५२ ॥

स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे । द्वयम् । द्वितयम् । त्रयम् । त्रितयम् ॥

द्व्यादेर्गुणान्मूल्यक्रेये मयट् ॥ ७। १ । १५३ ॥

स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे । द्विमयमुदश्विद्यवानाम् । एवं त्रिमयम् । द्विमया य वा उदश्वितः । एवं त्रिमयाः। गुणादिति किम् ? द्वौ व्रीहियवौ मूल्यमस्योदश्वितः ॥

अधिकं तत्सङ्ख्यमस्मिन् शतसहस्रे शतिशद्दशान्ताया डः ॥ ७ । १ । १५४ ॥

विंशं योजनशतं योजनसहस्रं वा । एवं त्रिंशम् । एकादशम् ॥

सङ्ख्यापूरणेऽट् ॥ ७ । १ । १५५ ॥

सङ्ख्यायाः । एकादशी ॥

विंशत्यादेर्वा तमट् ॥ ७ । १ । १५६ ॥

सङ्ख्यायाः सङ्ख्यापूरणे॥ विंशतितमः। विंशः। त्रिंशत्तमः। त्रिंशः॥

शतादिमासार्धमाससंवत्सरात् ॥ ७ । १ । १५७ ॥

सङ्ख्यापूरणे तमट् ॥ शततमी । सहस्रतमी । मासतमः । अर्धमासतमः । सम्वत्सरतमो दिवसः ॥

षष्ट्यादेरसङ्ख्यादेः ॥ ७ । १ । १५८ ॥

सङ्ख्यापूरणे तमट् ॥ षष्टितमः । सप्ततितमः । असङ्ख्यादेरिति किम् ? एकषष्टः ॥

नो मट् ॥ ७ । १ । १५९ ॥

असङ्ख्यादेः सङ्ख्यायाः सङ्ख्यापूरणे । पञ्चमी । असङ्ख्यादेरित्येव । द्वादशः ॥

पित्तिथट् बहुगणपूगसंघात् ॥ ७ । १ । १६० ॥

सङ्ख्यापूरणे ॥ बहुतिथी । गणतिथः । पुगतिथः संघतिथः । पित्करणं पुंवद्भावार्थम् ॥

अतोरिथट् ॥ ७ । १ । १६१ ॥

सङ्ख्यापूरणे । इयतिथः । तावतिथः ॥

षट्कतिकतिपयात् थट् ॥ ७ । १ । १६२ ॥

सङ्ख्यापूरणे । षष्ठी । कतिथः । कतिपयथः ॥

चतुरः ॥ ७ । १ । १६३ ॥

सङ्ख्यापूरणे थट् ॥ चतुर्थी ॥ योगविभाग उत्तरार्थः ॥

येयौ चलुक् च ॥ ७ । १ । १६४ ॥

चतुरः सङ्ख्यापूरणे ॥ तुर्यः । तुरीयः ॥

द्वेस्तीयः ॥ ७ । १ । १६५ ॥

सङ्ख्यापूरणे । द्वितीयः ॥

त्रेस्तृ च ॥ ७ । १ । १६६ ॥

सङ्ख्यापूरणे तीयः । तृतीयः ॥

पूर्वमनेन सादेश्चेन् ॥ ७ । १ । १६७ ॥

पूर्वमिति क्रियाविशेषणाद् द्वितीयान्तात् केवलात् सादेश्च तृतीयार्थे कर्त्तरि इन्। पूर्वी। कृतपूर्वी ॥

इष्टादेः ॥ ७ । १ । १६८ ॥

स्यन्ताद्यर्थे कर्त्तरीन्॥ इष्टी। पूर्त्ती श्राद्धे। व्याप्ये क्तेन इति सप्तमी॥

श्राद्धमद्य भुक्तमिकेनौ ॥ ७ । १ । १६९ ॥

कर्त्तरि। श्राद्धमनेनाद्य भुक्तं श्राद्धिकः। श्राद्धी। श्राद्धशब्दः कर्मसाधने द्रव्ये वर्त्तते ॥

अनुपद्यन्वेष्टा ॥ ७ । १ । १७० ॥

अनुपदमन्वेष्टा अनुपदी गवाम् ॥

दाण्डाजिनिकायःशूलिकपार्श्वकम् ॥ ७ । १ । १७१ ॥

एते यथायोगमिकणूकान्ता निपात्याः, अन्वेष्टर्यर्थे ॥ दाण्डाजिनिको दाम्भिकः। आयःशूलिकः तीक्ष्णोपायोऽर्थान्वेष्टा। पार्श्वकोऽनृजूपायः स एव ॥

क्षेत्रेऽन्यस्मिन्नाश्य इयः ॥ ७ । १ । १७२ ॥

अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यः क्षेत्रियो व्याधिः जारश्च ॥

छन्दोऽधीते श्रोत्रश्च वा ॥ ७ । १ । १७३ ॥

इयः ॥ छन्दोऽधीते श्रोत्रियः। पक्षे छान्दसः ॥

इन्द्रियम् ॥ ७ । १ । १७४ ॥

इन्द्रादियो निपात्यः। इन्द्रस्य लिङ्गमिन्द्रियम् ॥

तेन वित्ते चञ्चुचणौ ॥ ७ । १ । १७५ ॥

विद्याचञ्चुः। विद्याचणः। केशचणः ॥

पूरणाद् ग्रन्थस्य ग्राहके को लुक् चास्य ॥ ७ । १ । १७६ ॥

तृतीयान्तात्। द्विकः शिष्यः ॥

ग्रहणाद्वा ॥ ७ । १ । १७७ ॥

गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणम् रूपादि । ग्रन्थस्य ग्रहणार्थात् पूरणप्रत्ययान्तात् कः स्वार्थे तद्योगे च पूरणार्थस्य लुग्वा । द्विकं द्वितीयकं वा ग्रन्थग्रहणम् ॥

सस्याद् गुणात्परिजाते ॥ ७ । १ । १७८ ॥

तेन कः । सस्यकः शालिः ॥

धनहिरण्ये कामे ॥ ७ । १ । १७९ ॥

कः ॥ धनकः । हिरण्यको मैत्रस्य ॥

स्वाङ्गेषु सक्ते ॥ ७ । १ । १८० ॥

कः ॥ नखकः । केशनखकः । दन्तौष्ठकः ॥

उदरे त्विकणाद्यूने ॥ ७ । १ । १८१ ॥

सक्त ॥ औदरिकः । अन्यत्रोदरकः ॥

अंशं हारिणि ॥ ७ । १ । १८२ ॥

कः ॥ अंशको दायादः ॥

तन्त्रादचिरोद्धृते ॥ ७ । १ । १८३ ॥

कः ॥ तन्त्रकः पटः ॥

ब्राह्मणान्नाम्नि ॥ ७ । १ । १८४ ॥

अचिरोद्धृते कः । ब्राह्मणको नाम देशः ॥

उष्णात् ॥ ७ । १ । १८५ ॥

अचिरोद्धृतेऽर्थे को नाम्नि ॥ उष्णिका यवागूः ॥

शीताच्च कारिणि ॥ ७ । १ । १८६ ॥

उष्णादमन्तात्को नाम्नि । शीतं मन्दं करोति शीतकोऽलसः । उष्णको दक्षः ॥

अधेरारूढे ॥ ७ । १ । १८७ ॥

वर्त्तमानात् स्वार्थे कः । आरूढ शब्दे कर्त्तरि कर्मणि च क्तः । अधिको द्रोणः खार्याः । अधिका खारी द्रोणेन ॥

अनोः कमितरि ॥ ७ । १ । १८८ ॥

कः ॥ अनुकामयतेऽनुकः ॥

अभेरीश्च वा ॥ ७ । १ । १८९ ॥

कः समुदायेन चेत् कमिता गम्यते ॥ अभिकः । अभीकः ॥

सोऽस्य मुख्यः ॥ ७ । १ । १९० ॥

कः । देवदत्तकः सङ्घः ॥

शङ्खलकः करभे ॥ ७ । १ । १९१ ॥

कप्रत्ययान्तो निपात्यते । शङ्खलकः करभः ॥

उदुत्सोरुन्मनसि ॥ ७ । १ । १९२ ॥

उत्कः । उत्सुकः ॥

कालहेतुफलाद्रोगे ॥ ७ । १ । १९३ ॥

स्यन्तादस्येति कः । द्वितीयको ज्वरः । पर्वतको रोगः । शीतको ज्वरः ॥

प्रायोऽन्नमस्मिन्नाम्नि ॥ ७ । १ । १९४ ॥

स्यन्तात् कः । गुडापूपिका पौर्णमासी ॥

कुल्माषादण् ॥ ७ । १ । १९५ ॥

स्यन्तात्प्रायोऽन्नमस्मिन्नित्यर्थे नाम्नि ॥ कौल्माषी पौर्णमासी ॥

वटकादिन् ॥ ७ । १ । १९६ ॥

स्यन्तात्प्रायोऽन्नमस्मिन्नित्यर्थे नाम्नि ॥ वटकिनी पौर्णमासी ॥

साक्षाद् द्रष्टा ॥ ७ । १ । १९७ ॥

इन् नाम्नि ॥ साक्षी ॥

॥ इती क्षेत्राद्यर्थकाः ॥

॥ अथ मत्वर्थीयाः ॥

तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुः ॥ ७ । २ । १ ॥

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे सप्तम्यर्थे वा मतुः, तत्प्रथमन्तमस्तीति चेद् भवति ॥ गोमान् । यवमान् । वृक्षवान् पर्वतः । इति करणो विवक्षार्थः । तेन,

भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने ।
संसर्गेऽस्तिविवक्षायां प्रायो मत्वादयो मताः ॥

मावर्णान्तोपान्त्यापञ्चमवर्गान् मतोर्मो वः ॥२।१।९४॥

किंवान् । शमीवान् । वृक्षवान् । मालावान् । अहर्वान् । भास्वान् । मरुत्वान् ॥

चर्मण्वत्यष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वत् ॥ २ । १ । ९६॥

एते संज्ञायां निपात्यन्ते । चर्मणो नलोपाभावो णत्वं च । चर्मण्वती नाम नदी । अस्थिशब्दस्याष्ठीभावः । अष्ठीवान् जानु । चक्रशब्दस्य चक्रीभावः । चक्रीवान् नाम खरः । चक्रीवान् नाम राजा । कक्ष्याशब्दस्य कक्षीभावः । कक्षीवन्नाम ऋषिः । लवणशब्दस्य रुमण्भावः । रुमण्वान्नाम पर्वतः । नाम्नीत्येव । चर्मवती । अस्थिमान् । चक्रवान् । कक्ष्यावान् । लवणवान्,

उदन्वानब्धौ च ॥ २ । १ । ९७ ॥

नाम्नि निपात्यते । अब्धिर्जलाधारः । उदन्वान् घटः ॥

उदन्वान् मेघः । अब्धौ चेति किम् ! उदकवान् घटः ॥

राजन्वान् सुराज्ञि ॥ २ । १ । ९८ ॥

निपात्यते । राजन्वान् देशः । राजन्वत्यः प्रजाः ॥

नोर्म्यादिभ्यः ॥ २ । १ । ९९ ॥

मतोर्मो वः । ऊर्मिमान् । दल्मिमान् इत्यादि ॥

आ यात् ॥ ७ । २ । २ ॥

रूपात् प्रशस्ताहतात्" इत्या यविधेर्वक्ष्यमाणप्रकृतिभ्यो मतुः, तदस्यास्ति तदस्मिन्नस्तीति विषये । कुमारीमान् । व्रीहिमान् ॥

नावादेरिकः ॥ ७ । २ । ३ ॥

मत्वर्थे । नाविकः । नौमान् । कुमारिकः । कुमारीमान् ॥

शिखादिभ्य इन् ॥ ७ । २ । ४ ॥

मत्वर्थे । शिखी । शिखावान् । माली । मालावान् ॥

व्रीह्यादिभ्यस्तौ ॥ ७ । २ ! ५ ॥

मत्वर्थे । व्रीहिकः । व्रीही । व्रीहिमान् । मायिकः । मायी । मायावान् ।

अतोऽनेकस्वरात् ॥ ७ । २ । ६ ॥

मत्वर्थे इकेनौ । दण्डिकः । दण्डी । दण्डवान् । अनेकस्वरादिति किम् ! । खरवान् ॥

अशिरसोऽशीर्षश्च ॥ ७ । २ । ७ ॥

मत्वर्थे इकेनौ । अशीर्षिकः । अशीर्षी । अशीर्षवान् ॥

अर्थार्थान्ताद् भावात् ॥ ७ । २ । ८ ॥

अर्थादर्थान्ताच्च भावार्थादेव इकेनावेव स्याताम् ॥ अर्थिकः । अर्थी । प्रत्यर्थिकः । प्रत्यर्थी । अत्र मतुर्न । भावादिति किम् । धनार्थान्मतुरेव । अर्थवान् ॥

व्रीह्यर्थतुन्दादेरिलश्च ॥ ७ । २ । ९ ॥

चादिकेनौ । शालिलः । शालिकः । शाली । शालिमान् । तुन्दिलः । तुन्दिकः । तुन्दी । तुन्दवान् । उदरिलः । उदरिकः । उदरी । उदरवान् ॥

स्वाङ्गाद्विवृद्धात्ते ॥ ७ । २ । १० ॥

मत्वर्थे इलेकेनाः स्युः । कर्णिलः । कर्णिकः । कर्णी । कर्णवान् ॥

वृन्दादारकः ॥ ७ । २ । ११ ॥

मत्वर्थे वृन्दारकः । वृन्दवान् ॥

शृङ्गात् ॥ ७ । २ । १२ ॥

मत्वर्थे आरकः । शृङ्गारकः । शृङ्गवान् ॥

फलबर्हाच्चेनः ॥ ७ । २ । १३ ॥

शृङ्गान्मत्वर्थे । फलिनः । फलवान् । बर्हिणः । शृङ्गिणः । शिखादित्वात् । फली । बर्ही ॥

मलादीमसश्च ॥ ७ । २ । १४ ॥

मत्वर्थे । इनः । मलीमसः । मलिनः । मलवान् ॥

मरुत्पर्वणस्तः ॥ ७ । २ । १५ ॥

मत्वर्थे । मरुत्तः । पर्वतः । पक्षे मरुत्वान् । पर्ववान् ॥

वलिवटितुण्डेर्भः ॥ ७ । २ । १६ ॥

मत्वर्थे । वलिभः । वटिभः । तुण्डिभः । वलिमान् ॥

ऊर्णाहं शुभमो युस् ॥ ७ । २ । १७ ॥

मत्वर्थे । ऊर्णायुः । अहंयुः । शुभंयुः ॥

कंशंभ्यां युस्तियस्तुतवभम् ॥ ७ । २ । १८ ॥

मत्वर्थे ॥ कंयुः । शंयुः । कन्तिः । शन्तिः । कंयः । शंयः ।

कंतुः । शंतुः । कन्तः । शन्तः । कंवः । शंवः । कंभः । शंभः ॥

बलवातदन्तललाटादूलः ॥ ७ । २ । १९ ॥

मत्वर्थे । बलूलः । वातूलः । दन्तूलः । ललाटूलः । बलवान् ॥

प्राण्यङ्गादातो लः ॥ ७ । २ । २० ॥

मत्वर्थे । चूडालः । चूडावान् । प्राण्यङ्गादिति किम् ? । जङ्घावान् प्रासादः ॥

सिध्मादिक्षुद्रजन्तुरुग्भ्यः ॥ ७ । २ । २१ ॥

मत्वर्थे लः ॥ सिध्मलः । सिध्मवान् । वर्ध्मलः । यूकालः । मूर्छालः ॥

प्रज्ञापर्णोदकफेनाल्लेलौ ॥ ७ । २ । २२ ॥

प्रज्ञालः । प्रज्ञिलः । पर्णलः । पर्णिलः । उदकलः । उदकिलः । फेनलः । फेनिलः । फेनवान् ॥

कालाजटाघाटात् क्षेपे ॥ ७ । २ । २३ ॥

मत्वर्थे ले लौ । कालालः । कालिलः । जटालः । जटिलः । घाटालः । घाटिलः । क्षेप इति किम् ? । कालावान् ॥

वाच आलाटौ ॥ ७ । २ । २४ ॥

मत्वर्थे क्षेपे । वाचालः । वाचाटः ॥

ग्मिन् ॥ ७ । २ । २५ ॥

वाचो मत्वर्थे । वाग्मी । वाग्वान् ॥

मध्वादिभ्यो रः ॥ ७ । २ । २६ ॥

मत्वर्थे । मधुरो रसः । खरो गर्दभः ॥

कृष्यादिभ्यो वलच् ॥ ७ । २ । २७ ॥

मत्वर्थे ॥

वलच्यपित्रादेः ॥ ३ । २ । ८२ ॥

दीर्घः । कृषीवलः कुटुम्बी । कृषिमत् क्षेत्रम् । आसुतीवलः कल्यपालः । आसुतिमान् । अपित्रादेरिति किम् ! । पितृवलः । मातृवलः ॥

लोमपिच्छादेः शेलम् ॥ ७ । २ । २८ ॥

मत्वर्थे यथासङ्ख्यम् । लोमशः । लोमवान् । गिरिशः । पिच्छिलः । पिच्छवान् । उरसिलः ॥

नोऽङ्गादेः ॥ ७ । २ । २९ ॥

मत्वर्थे । अङ्गना चार्वङ्गी स्त्री । पामनः । पामवान् ॥

शाकीपलालीदद्र्वा ह्रस्वश्च ॥ ७ । २ । ३० ॥

मत्वर्थे नश्च । शाकिनः । शाकीमान् । पलालिनः । दद्रुणः ॥

विष्वचो विषुश्च ॥ ७ । २ । ३१ ॥

मत्वर्थे नः ॥ विषुणः रविर्वायुर्वा । विष्वग्वान् ॥

लक्ष्म्या अनः ॥ ७ । २ । ३२ ॥

मत्वर्थे । लक्ष्मणः । लक्ष्मीवान् ॥

प्रज्ञाश्रद्धार्च्चावृत्तेर्णः ॥ ७ । २ । ३३ ॥

मत्वर्थे । प्राज्ञः । प्रज्ञावान् । श्राद्धः । श्रद्धावान् । आर्चः । अर्चावान् । वार्त्तः । वृत्तिमान् ॥

ज्योत्स्नादिभ्योऽण् ॥ ७ । २ । ३४ ॥

मत्वर्थे । ज्यौत्स्नी रात्रिः । तामिस्री ॥

सिकताशर्करात् ॥ ७ । २ । ३५ ॥

मत्वर्थे णः । सैकतः । सिकतावान् । शार्करः ॥

इलश्च देशे ॥ ७ । २ । ३६ ॥

सिकताशर्कराभ्यां मत्वर्थे णः । सिकतिलः । सैकतः । सिक-

तावान् । शर्करिलः । शार्करो देशः ॥

द्युद्रोर्मः ॥ ७ । २ । ३७ ॥

मत्वर्थे । द्युमः । द्रुमः ॥

काण्डाण्डभाण्डादीरः ॥ ७ । २ । ३८ ॥

मत्वर्थे । काण्डीरः । काण्डवान् । आण्डीरः । भाण्डीरः ॥

कच्छ्वा डुरः ॥ ७ । २ । ३९ ॥

मत्वर्थे । कच्छुरः । कच्छूमान् ॥

दन्तादुन्नतात् ॥ ७ । २ । ४० ॥

उन्नत्युपाधेर्दन्ताड्डुरो मत्वर्थे । दन्तुरः । उन्नतादिति किम् ? । दन्तवान् ॥

मेधारथान्नवेरः ॥ ७ । २ । ४१ ॥

मत्वर्थे । मेधिरः । मेधावान् । पक्षे वक्ष्यमाणो विन् । मेधावी । रथिरः । रथिकः । रथी ॥

कृपाहृदयादालुः ॥ ७ । २ । ४२ ॥

मत्वर्थे । कृपालुः । हृदयालुः । हृदयी ॥

केशाद्वः ॥ ७ । २ । ४३ ॥

मत्वर्थे वा ॥ केशवः । केशवान् । केशी ॥

मण्यादिभ्यः ॥ ७ । २ । ४४ ॥

मत्वर्थे वः । मणिवः । हिरण्यवः । मणिमान् ॥

हीनात्स्वाङ्गादः ॥ ७ । २ । ४५ ॥

मत्वर्थे । कर्णः । हीनादिति किम् ? कर्णवान् ॥

अभ्रादिभ्यः ॥ ७ । २ । ४६ ॥

मत्वर्थे अः स्यात् ॥ अभ्रं नभः । अर्शसो मैत्रः ॥

अस्तपोमायामेधास्रजो विन् ॥ ७ । २ । ४७ ॥

मत्वर्थे । यशस्वी । यशस्वान् । तपस्वी । मायावी । मायावान् । मेधावी । स्रग्वी । ज्योत्स्नाद्यणा बाधो मा भूदिति तपोग्रहणम् ॥

आमयाद्दीर्घश्च ॥ ७ । २ । ४८ ॥

मत्वर्थे विन् । आमयावी । आमयवान् ॥

स्वामिन्नीशे ॥ ७ । २ । ४९ ॥

स्वशब्दान्मत्वर्थे मिन् दीर्घश्चास्य निपात्यते । स्वमस्यातीति स्वामी ॥

गोः ॥ ७ । २ । ५० ॥

मत्वर्थे मिन् स्यात् ॥ गोमी । गोमान् ॥

ऊर्जो विन्वलावश्चान्तः ॥ ७ । २ । ५१ ॥

मत्वर्थे । ऊर्जस्वी । ऊर्जस्वलः । ऊर्ग्वान् ॥

तमिस्रार्णवज्योत्स्नाः ॥ ७ । २ । ५२ ॥

एते मत्वर्थे निपात्याः । तमिस्रा रात्रिः । तमः शब्दाद्र उपान्त्यस्येत्वं च निपात्यते । तमिस्राणि गुहामुखानि । मतुश्च । तमस्वान् । अर्णसो वः प्रत्ययोऽन्त्यलोपश्च । अर्णवः । ज्योतिश्शब्दान्न उपान्त्यलोपश्च । ज्योत्स्ना चन्द्रप्रभा ॥

गुणादिभ्यो यः ॥ ७ । २ । ५३ ॥

मत्वर्थे गुण्यो ना । हिम्यो गिरिः । हिमवान् ॥

रूपात् प्रशस्ताहतात् ॥ ७ । २ । ५४ ॥

प्रशस्तोपाधेराहतोपाधेश्च रूपान्मत्वर्थे यः । रूप्यो गौः । रूप्यं कार्षापणम् । रूपवानन्यः ॥

पूर्णमासोऽण् ॥ ७ । २ । ५५ ॥

मत्वर्थे । पूर्णो माश्चन्द्रमा अस्यामिति पौर्णमासी ॥

गोपूर्वादतइकण् ॥ ७ । २ । ५६ ॥

मत्वर्थे । गोशतिकः । अत इति किम् ? । गोविंशतिमान् ॥

निष्कादेः शतसहस्रात् ॥ ७ । २ । ५७ ॥

मत्वर्थे इकण् । नैष्कशतिकः । नैष्कसहस्रिकः । आदेरिति किम् ? । स्वर्णनिष्कशतमस्यास्ति ॥

एकादेः कर्मधारयात् ॥ ७ । २ । ५८ ॥

अदन्तादिकण् मत्वर्थे । एकगविकः ॥

सर्वादेरिन् ॥ ७ । २ । ५९ ॥

अदन्तात् कर्मधारयान्मत्वर्थे । सर्वधनी ॥

प्राणिस्थादस्वाङ्गाद्द्वन्द्वरुग्निन्द्यात् ॥ ७ । २ । ६० ॥

अदन्तादिन् । कटकवलयिनी। कुष्ठी । ककुदावर्त्ती । प्राणिस्थादिति किम् ? । पुष्पफलवान् वृक्षः । अस्वाङ्गादिति किम् ! स्तनकेशवती ॥

वातातीसारपिशाचात्कश्चान्तः ॥ ७ । २ । ६१ ॥

वातकी । अतीसारकी । पिशाचकी ॥

पूरणाद्वयसि ॥ ७ । २ । ६२ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ पञ्चमी बालः ॥

सुखादेः ॥ ७ । २ । ६३ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ सुखी । दुःखी ॥

मालायाः क्षेपे ॥ ७ । ३ । ६४ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ माली । क्षेप इति किम् ? मालावान् ॥

धर्मशीलवर्णान्तात् ॥ ७ । २ । ६५ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । मुनिधर्मी । यतिशीली । ब्राह्मणवर्णी ॥

वाहूर्वादेर्बलात् ॥ ७ । २ । ६६ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । बाहुबली । ऊरुबली ॥

मन्माब्जादेर्नाम्नि ॥ ७ । २ । ६७ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । दामिनी । सीमिनी । अब्जिनी । कमलिनी ॥

हस्तदन्तकराज्जातौ ॥ ७ । २ । ६८ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ हस्ती । दन्ती । करी ॥

वर्णाद् ब्रह्मचारिणि ॥ ७ । २ । ६९ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ वर्णी । ब्रह्मचारीत्यर्थः । वर्णवानन्यः ॥

पुष्करादेर्देशे ॥ ७ । २ । ७० ॥

मत्वर्थे इन्नेव । पुष्करिणी । पद्मिनी । देश इति किम् ? । पुष्करवान् हस्ती ॥

सूक्तसाम्नोरीयः ॥ ७ । २ । ७१ ॥

मत्वर्थे । अच्छावाकीयं सूक्तम् । यज्ञायज्ञीयं साम ॥

लुब् वाऽध्यायानुवाके ॥ ७ । २ । ७२ ॥

मत्वर्थे ईयस्य । लुब्विधेरेवेयोऽनुमीयते । गर्दभाण्डः । गर्दभाण्डीयोऽध्यायोऽनुवाको वा ॥

विमुक्तादेरण् ॥ ७ । २ । ७३ ॥

मत्वर्थेऽध्यायानुवाकयोः । वैमुक्तः । दैवासुरः । अध्यायोऽनुवाको वा ॥

घोषदादेरकः ॥ ७ । २ । ७४ ॥

मत्वर्थेऽध्यायानुवाकयोः ॥ घोषदकः । गोपदकः । अध्यायोऽनुवाको वा ॥

प्रकारे जातीयर् ॥ ७ । २ । ७५ ॥

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे । सामान्यस्य विशेषो विशेषान्तरानुप्रवृत्तः प्रकारः । पटुजातीयः ॥

रिति ॥ ३ । २ । ५८ ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् । पट्वी प्रकारोऽस्याः पटुजातीया ॥

कोऽण्वादेः ॥ ७ । २ । ७६ ॥

पूर्वसूत्रविषये । अणुकः । स्थूलकः पटः ॥

जीर्णगोमूत्रावदातसुरायवकृष्णाच्छाल्याच्छादनसुराहिव्रीहितिले ॥ ७ । २ । ७७ ॥

तदस्य प्रकार इति विषये कः । जीर्णकः शालिः । गोमूत्रकमाच्छादनम् । अवदातिका सुरा । सुरकोऽहिः । यवको व्रीहिः । कृष्णकास्तिलाः ॥

॥ इति मत्वर्थीयाः ॥

॥ अथ स्वार्थिकाः ॥

भूतपूर्वे प्चरट् ॥ ७ । २ । ७८ ॥

अतः परं प्रायः स्वार्थिकाः प्रत्ययाः तत्रोपाधिः प्रकृतेर्विज्ञायते स च प्रत्ययस्य द्योत्यः तत्र वर्त्तमानान्नाम्नः प्चरट् । पूर्वं भूतो भूतपूर्वः । भूतपूर्वं आढ्य आढ्यचरः । आढ्यचरी ॥

गोष्ठादीनञ् ॥ ७ । २ । ७९ ॥

भूतपूर्वे । गौष्ठीनो देशः ॥

षष्ठ्या रूप्यप्चरट् ॥ ७ । २ । ८० ॥

भूतपूर्वे। देवदत्तरूप्यो गौः। देवदत्तचरः॥

व्याश्रये तसुः॥ ७। २। ८१॥

षष्ठ्यन्तान्नानापक्षाश्रये गम्ये तसुः। देवा अर्जुनतोऽभवन्। रविः कर्णतोऽभवत्॥

रोगात्प्रतीकारे॥ ७। २। ८२॥

षष्ठ्यन्ताद् गम्ये तसुः। प्रवाहिकातः कुरु॥

पर्यभेः सर्वोभये॥ ७। २। ८३॥

यथासङ्ख्यं तसुः॥ परितः। अभितः। सर्वोभय इति किम्। वृक्षं परि अभि वा॥

आद्यादिभ्यः॥ ७। २। ८४॥

सम्भवद्विभक्त्यन्तेभ्यस्तसुः। आदितः। मध्यतः॥

क्षेपातिग्रहाव्यथेष्वकर्त्तुस्तृतीयायाः॥ ७। २। ८५॥

तसुः। वृत्ततः क्षिप्तः। वृत्तेन निन्दित इत्यर्थः। वृत्ततोऽतिगृह्यते। साधुवृत्तोऽन्यानतिक्रम्य वृत्तेन गृह्यते। साध्वाचार इति सम्भाव्यत इत्यर्थः। वृत्ततो न व्यथते। न चलति न बिभेति चेत्यर्थः। अकर्त्तुरिति किम्?। मैत्रेण क्षिप्तः॥

पापहीयमानेन॥ ७। २। ८६॥

योगे तृतीयान्तादकर्त्तुस्तसुः। वृत्ततः पापः। वृत्ततो हीयते॥

प्रतिना पञ्चम्याः॥ ७। २। ८७॥

प्रतिना योगे या पञ्चमी विहिता तदन्तात्तसुर्वा। अभिमन्युरर्जुनादर्जुनतो वा प्रति॥

अहीयरुहोऽपादाने॥ ७। २। ८८॥

पञ्चम्यन्तात्तसुर्वा॥ ग्रामाद् ग्रामतो वैति। अहीयरुह इति

किम् ? सार्थाद्धीनः । गिरेरवरोहति ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः पित् तस् ॥ ७।२।८३॥

पञ्चम्यन्तात् ॥

इतोऽतः कुतः ॥ ७ । २ । ८० ॥

एते तसन्ता निपात्यन्ते । इदमः सर्वादेश इः । इतः । एतदः अः सर्वादेशः । अतः । किमः कुः । कुतः । सर्वतः । आ द्वेरः । यतः ततः । बहुतः । द्व्यादिवर्जनं किम् ? । द्वाभ्याम् । त्वत् । अवैपुल्येति किम् ? । बहोः सूपात् ॥

भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात् ॥ ७ । २ । ८१॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः सर्वविभक्त्यन्तात्पित्तस् वा । स भवान् । ततो भवान् । ते भवन्तः । ततो भवन्तः । स आयुष्मान् । तत आयुष्मान् । स दीर्घायुः । ततो दीर्घायुः । तं देवानांप्रियम् । ततो देवानांप्रियम् ॥

त्रप्च ॥ ७ । २ । ९२ ॥

भवत्वाद्यैः समानाधिकरणात् किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः सर्वस्याद्यन्ताद् वा । स भवान् । तत्र भवान् । ततो भवान् । तस्मिन् भवति । तत्र भवति । ततो भवति । आयुष्मदादिनाऽप्येवम् ॥

सप्तम्याः ॥ ७ । २ । ९४ ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोस्त्रप् ॥

क्व कुत्रात्रेह ॥ ७ । २ । ९३ ॥

एते त्रबन्ता निपात्याः ॥ किमः क्वादेशस्त्रपोऽकारः । क्व । किमः कुः । कुत्र । एतदोऽकारः । अत्र । इदम इकारादेशस्त्रपो हादेशः । इह । त्रप्मात्रे चैते आदेशाः । तेन भवदादियोगेऽपि । क्व भवान् । कुत्र भवान् ॥

किंयत्तत्सर्वैकान्यात्काले दा ॥ ७ । २ । ९५ ॥

सप्तम्यन्तात् । कस्मिन् काले कदा । यदा । तदा । सर्वदा । अन्यदा ॥

सदाऽधुनेदानींतदानीमेतर्हि ॥ ७ । २ । ९६ ॥

एते काले वाच्ये निपात्यन्ते । सर्वशब्दाद्दाप्रत्ययःसभावश्चास्य । सर्वस्मिन् काले सदा । इदमोऽधुना प्रत्ययोऽकारादेशश्च । अस्मिन् कालेऽधुना । इदमो दानीं प्रत्यय इकारादेशश्च । इदानीम् । तदो दानीम् प्रत्ययः । तदानीम् । इदमो र्हिः एतादेशश्च । एतर्हि ॥

सद्योऽद्यपरेद्यव्यह्नि ॥ ७ । २ । ९७ ॥

एतेऽह्नि काले निपात्याः । समानेऽह्नि सद्यः । अस्मिन्नहनि अद्य । परस्मिन्नहनि परेद्यवि ॥

पूर्वापराधरोत्तरान्यान्यतरेतरादेद्युस् ॥ ७ । २ । ९८ ॥

अह्नि काले । पूर्वस्मिन्नहनि पूर्वेद्युः । अपरेद्युः । अधरेद्युः । उत्तरेद्युः । अन्येद्युः । अन्यतरेद्युः । इतरेद्युः ॥

उभयाद् द्युश्च ॥ ७ । २ । ९९ ॥

एद्युस् अह्नि । उभयद्युः । उभयेद्युः ॥

ऐषमःपरुत्परारि वर्षे ॥ ७ । २ । १०० ॥

निपात्यते । अस्मिन् संवत्सरे ऐषमः । पूर्वस्मिन् परस्मिन् वा संवत्सरे परुत् । पूर्वतरे परतरे वा संवत्सरे परारि ॥

अनद्यतने र्हिः ॥ ७ । २ । १०१ ॥

सप्तम्यन्तात्काले वर्त्तमानाद्यथासम्भवं किमद्यादिसर्वाद्यवैपुल्यं-बहोः कस्मिन्ननद्यतने काले कर्हि । यर्हि । तर्हि । बहुर्हि ॥

प्रकारे था ॥ ७ । २ । १०२ ॥

सम्भवद्विभक्त्यन्तात्किमद्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः । सर्वथा । अन्यथा ॥

कथमित्थम् ॥ ७ । २ । १०३ ॥

एतौ प्रकारे निपात्यौ ॥ किमस्थापवादस्थम् । कथम् । इदम एतदो वा थम् इदादेशश्च । इत्थम् ॥

सङ्ख्याया धा ॥ ७ । २ । १०४ ॥

प्रकारे । एकधा । द्विधा । कतिधा ॥

विचाले च ॥ ७ । २ । १०५ ॥

एकस्यानेकीभावोऽनेकस्य चकीभावो विचालः । तस्मिन् गम्ये सङ्ख्याया धा वा । एको राशिर्द्वौ द्विधा वा क्रियते । अनेकमेकमेकधा वा करोति ॥

वैकाद्ध्यमञ् ॥ ७ । २ । १०६ ॥

सङ्ख्यार्थात्प्रकारवृत्तेर्विचाले च गम्ये । ऐकध्यम् एकधा वा भुङ्क्ते । अनेकमेकं करोति ऐकध्यम् एकधा वा करोति ॥

द्वित्रेर्धमञेधौ वा ॥ ७ । २ । १०७ ॥

प्रकारार्थाद्विचाले च गम्ये । द्वैधम् । त्रैधम् । द्वेधा । त्रेधा । द्विधा त्रिधा भुङ्क्ते । एकराशिं द्वौ करोति द्वैधम् त्रैधम् द्वेधा त्रेधा द्विधा त्रिधा करोति ॥

तद्वति धण् ॥ ७ । २ । १०८ ॥

द्वित्रिभ्याम् । द्वैधानि । त्रैधानि ॥

वारे कृत्वस् ॥ ७ । २ । १०९ ॥

वारो धात्वर्थस्यायौगपद्येन वृत्तिः तत्कालो वा । तद्वृत्तेः सङ्ख्यार्थाद्वारवति धात्वर्थे कृत्वस् । पञ्चकृत्वो भुङ्क्ते ॥

द्वित्रिचतुरः सुच् ॥ ७ । २ । ११० ॥

वारार्थेभ्यस्तद्वति । द्विः । त्रिः । चतुर्भुङ्क्ते ॥

एकात्सकृच्चास्य ॥ ७ । २ । १११ ॥

वारार्थात्तद्वति सुच् । सकृद् भुङ्क्ते ॥

बहोर्धाऽऽसन्ने ॥ ७ । २ । ११२ ॥

बहोः सङ्ख्यार्थाददूरवारार्थात्तद्वति धा । बहुधा भुङ्क्ते ॥

दिक्शब्दाद्दिग्देशकालेषु प्रथमा-
पञ्चमीसप्तम्याः ॥ ७ । २ । ११३ ॥

वर्त्तमानात्प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे धा ॥

लुबञ्चेः ॥ ७ । २ । १२३ ॥

दिक्शब्दाद्दिगादिवृत्तेः प्रथमाद्यन्ताद्विहितो यो धा एनो वा तस्य । प्राची दिक् रम्या प्राग् रम्यम् । प्राङ् देशः कालो वा रम्यः प्राग् रम्यम् । प्राच्या दिशो देशात्कालाद्वा आगतः प्रागागतः । प्राच्यां दिशि प्राचोर्देशकालयोर्वा वासः प्राग्वासः ॥

ऊर्ध्वाद्रिरिष्टातावुपश्चास्य ॥ ७ । २ । ११४ ॥

दिग्देशकालार्थात् प्रथमाद्यन्तात् । उपरि उपरिष्टाद्रम्यम् । आगतो वासो वा ॥

पूर्वावराधरेभ्योऽसस्तातौ पुरवधश्चैषाम् ॥ ७ । २ । ११५ ॥

दिगादिवृत्तिभ्यः प्रथमाद्यन्तेभ्यः । पुरः । अवः । अधः । पुरस्तात् । अवरस्तात् । अधरस्तात् रम्यमागतो वासो वा ॥

परावरात्स्तात् ॥ ७ । २ । ११६ ॥

दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे । परस्तात् अवरस्तात् रम्यमागतो वासो वा ॥

दक्षिणोत्तराच्चातस् ॥ ७ । २ । ११७ ॥

परावरशब्दात् दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे । दक्षिणतः । उत्तरतः । परतः । अवरतः रम्यमागतो वासो वा ॥

अधरापराच्चात् ॥ ७ । २ । ११८ ॥

दक्षिणोत्तरात् दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् । अधरात् ॥

पश्चोऽपरस्य दिक् पूर्वस्य चाति ॥ ७ । २ । १२४ ॥

पश्चात् । दक्षिणपश्चात् । दक्षिणात् । उत्तरात् रम्यमागतो वासो वा ॥

वा दक्षिणात् प्रथमासप्तम्या आः ॥ ७ । २ । ११९ ॥

दिगाद्यर्थात् । दक्षिणा । दक्षिणतः । दक्षिणाद्रम्यमागतो वासो वा ॥

आही दूरे ॥ ७ । २ । १२० ॥

दूरदिग्देशार्थात् प्रथमासप्तम्यन्ताद्दक्षिणादा आहिश्च स्यात् । ग्रामाद्दक्षिणा दक्षिणाहि रम्यं वासो वा ॥

वोत्तरात् ॥ ७ । २ । १२१ ॥

दिगाद्यर्थात् सिङ्यन्तादा आहिश्च वा । उत्तरा । उत्तराहि उत्तरतः । उत्तरात् रम्यं वासो वा ॥

अदूरे एनः ॥ ७ । २ । १२२ ॥

दिक्शब्दाददूरदिगाद्यर्थात्सिङ्यन्तादेनः । पूर्वेणास्य रम्यं वसति वा ॥

कृभ्वस्तिभ्यां कर्मकर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्वे च्विः ॥ ७ । २ । १२६ ॥

कर्मार्थात्कृगा योगे कर्त्रर्थाच्च भ्वस्तियोगे प्रागतत्तद्भावे गम्ये च्विः ॥

ईश्चावर्णस्यानव्ययस्य ॥ ४ । ३ । १२७ ॥

शुक्लीकरोति पटम् । प्रागशुक्लं शुक्लं करोतीत्यर्थः । शुक्लीभ-

वति ॥ शुक्लीस्यात् पटः । अनव्ययस्येति किम् ? । दिवाभूता रात्रिः । पूर्वसूत्रे प्रागिति किम् ? । अशुक्लं शुक्लं करोत्येकदा ॥

दीर्घश्च्विवयङ्यक्क्येषु च ॥ ४ । ३ । १०८ ॥

यादावाश्चिषि च दीर्घः ॥ शुचीकरोति ॥

अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लुक् च्वौ ॥ ७ । २ । १२७ ॥

अरूस्यात् ॥ बहुवचनादन्तानामपि ग्रहणम् । महारूस्यात् । उन्मनीस्यात् । चक्षूस्यात् । चेतीस्यात् । रहीस्यात् । रजीस्यात् ॥

इसुसोर्बहुलम् ॥ ७ । २ । १२८ ॥

च्वौ लुक् । सर्पीकरोति नवनीतम् । धनूस्यात् । न च भवति । सर्पिर्भवति । धनुर्भवति ॥

व्यञ्जनस्यान्त ईः ॥ ७ । २ । १२९ ॥

च्वौ बहुलम् । दृषदीभवति शिला । न च भवति दृषद्भवति शिला ।

आपत्यस्य क्यच्व्योः ॥ ७ । ४ । ३१ ॥

व्यञ्जनाद्यो लुक् । गार्गीभवति । आपत्यस्येति किम् ? । साङ्काश्यीयति । व्यञ्जनादित्येव । कारिकेयीयति ॥

ऋतो रीः ॥ ४ । ३ । १०९ ॥

च्वियक्यक्येषु ॥ पित्रीस्यात् ॥

व्याप्तौ स्सात् ॥ ७ । २ । १३० ॥

कृभ्वस्तिभ्यां योगे कर्मकर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्व इति विषये सादिः सात् प्रागतत्तत्त्वस्य सर्वात्मना द्रव्येण सम्बन्धे गम्ये । द्विसकारनिर्देशान्न षः । अग्निसात् काष्ठं करोति । अग्निसाद्भवति । अग्निसात्स्यात् ॥

जातेः संपदा च ॥ ७ । २ । १३१ ॥

कृभ्वस्तिभिर्योगे कृग्कर्मणो भ्वस्तिसम्पत्कर्तुश्च प्रागतत्तत्त्वेन

व्याप्तौ स्सात्। अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् करोति दैवत् । अग्निसाद्भवति । अग्निसात् स्यात् । अग्निसात् सम्पद्यते ॥

तत्राधीने ॥ ७ । २ । १३२ ॥

कृभ्वस्तिसम्पद्योगे स्सात् । राजसात् करोति। राजसाद्भवति । राजसात् स्यात् । राजसात्सम्पद्यते ॥

देये त्रा च ॥ ७ । २ । १३३ ॥

सप्तम्यन्तादधीने कृभ्वस्तिसंपद्योगे । देवत्रा करोति द्रव्यम् । विप्रत्रा भवति स्यात् संपद्यते वा ॥

सप्तमीद्वितीयाद्देवादिभ्यः ॥ ७ । २ । १३४ ॥

स्वार्थे त्रा । देवत्रा वसेत् भवेत् स्यात् करोति वा । एवं मनुष्यत्रा ॥

तीयशम्बबीजात्कृगा कृषौ डाच् ॥ ७ । २ । १३५ ॥

द्वितीयाकरोति क्षेत्रम् । एवं तृतीयाकरोति । शम्बाकरोति । बीजाकरोति ॥

सङ्ख्यादेर्गुणात् ॥ ७ । २ । १३६ ॥

कृग्योगे कृषिविषये डाच् । द्विगुणाकरोति क्षेत्रम् ॥

समयाद्यापनायाम् ॥ ७ । २ । १३७ ॥

कृग्योगे डाच् । समयाकरोति । कालं क्षिपतीत्यर्थः ॥

सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने ॥ ७ । २ । १३८ ॥

गम्ये कृग्योगे डाच् । सपत्राकरोति मृगम् । निष्पत्राकरोति । अतिव्यथन इति किम् ? । सपत्रं करोति वृक्षं सेकः ॥

निष्कुलान्निष्कोषणे ॥ ७ । २ । १३९ ॥

कृग्योगे डाच् । निष्कुलाकरोति दाडिमम् । निष्कोषण इति किम् ? । निष्कुलं करोति शत्रुम् ॥

प्रियसुखादानुकूल्ये ॥ ७ । २ । १४० ॥

गम्ये कृग्योगे डाच् । प्रियाकरोति गुरुम् । सुखाकरोति । आनुकूल्य इति किम् ? । प्रियं करोति साम । सुखं करोत्यौषधपानम् ।

दुःखात्प्रातिकूल्ये ॥ ७ । २ । १४१ ॥

गम्ये कृग्योगे डाच् । दुःखाकरोति शत्रुम । प्रातिकूल्य इति किम् ? । दुःखं करोति रोगः ॥

शूलात्पाके ॥ ७ । २ । १४२ ॥

कृग्योगे डाच् । शूलाकरोति मांसम् ॥

सत्यादशपथे ॥ ७ । २ । १४३ ॥

कृग्योगे डाच् । सत्याकरोति वणिग् भाण्डम् । अशपथ इति किम् ? । सत्यं करोति । शपथमित्यर्थः ॥

मद्रभद्राद्वपने ॥ ७ । २ । १४४ ॥

कृग्योगे डाच् । मद्राकरोति भद्राकरोति नापितः । वपन इति किम् ? । मद्रं करोति साधुः ॥

अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात्कृभ्व-
स्तिनानितौ द्विश्च ॥ ७ । २ । १४५ ॥

डाज् वा । यस्मिन् ध्वनौ वर्णा विशेषरूपेण नाभिव्यज्यन्ते सोऽव्यक्तः ॥

॥ डाच्यादौ ॥ ७ । २ । १४९ ॥

अव्यक्तानुकरणस्यानेकस्वरस्याच्छब्दान्तस्य द्वित्वे सति तो लुक् । पटपटाकरोति भवेत् स्याद्वा । आदाविति किम् ? । पतपताकरोति । पूर्वसूत्रे अनेकस्वरादिति किम् ? । खाट् करोति । अनिताविति किम् ? । पटिति करोति ॥

बह्वल्पार्थात्कारकादिष्टानिष्टे प्शस् ॥ ७ । २ । १५० ॥

यथासङ्ख्यम्। इष्टं [illegible]। अनिष्टं श्राद्धादि। ग्रामे बहुशो बहुशो वा ददाति। एवं भूरिशः। अल्पमल्पशो वा दत्ते श्राद्धे। एवं स्तोकशः। इष्टानिष्ट इति किम्?। बहु दत्ते श्राद्धे। अल्पं [illegible]॥

सङ्ख्यैकार्थाद्वीप्सायां शस् ॥ ७ । २ । १५१ ॥

कारकार्थाद्वा। एकैकमेकशो वा दत्ते। माषं माषं माषशो वा देहि। सङ्ख्यैकार्थादिति किम्?। माषौ माषौ दत्ते। वीप्सायामिति किम्?। द्वौ दत्ते ॥

सङ्ख्यादेः पादादिभ्यो दानदण्डे

चाकल्लुक् च ॥ ७ । २ । १५२ ॥

वीप्सायां विषये प्रयोगे च अकृतेरन्तस्य। द्वौ द्वौ पादौ इति द्विपादिकां दत्ते दण्डितो भुङ्क्ते वा। एवं द्विशतिकाम् ॥

तीयाट्टीकण् न विद्या चेत् ॥ ७ । २ । १५३ ॥

तीयान्तादविद्यार्थात् स्वार्थे टीकण् वा। द्वितीयम्। द्वैतीयीकम्। विद्या तु द्वितीया ॥

निष्फले तिलात्पिञ्जपेजौ ॥ ७ । २ । १५४ ॥

निष्फलस्तिलः तिलपेजः। तिलपिञ्जः ॥

प्रायोऽतोर्द्वयसट् मात्रट् ॥ ७ । २ । १५५ ॥

स्वार्थे। यावद्द्वयसम्। यावन्मात्रम् ॥

वर्णाव्ययात् स्वरूपे कारः ॥ ७ । २ । १५६ ॥

स्वार्थे वा। अकारः। ककारः। ओंकारः। स्वरूप इति किम्?। अः विष्णुः ॥

रादेफः ॥ ७ । २ । १५७ ॥

वा स्यात् । रेफः । प्रायोऽधिकाराद्रकार इत्यपि ॥

नामरूपभागाद्धेयः ॥ ७ । २ । १५८ ॥

स्वार्थे । नामधेयम् । रूपधेयम् । भागधेयम् ॥

मर्तादिभ्यो यः ॥ ७ । २ । १५९ ॥

स्वार्थे । मर्त्यः । सूर्यः ॥

नवादीनतनत्नं च नू चास्य ॥ ७ । २ । १६० ॥

स्वार्थे यो वा ॥ नवीनम् । नूतनम् । नूत्नम् । नव्यम् ॥

प्रात्पुराणे नश्च ॥ ७ । २ । १६१ ॥

ईनतनत्नाः । प्रणम् । प्रीणम् । प्रतनम् । प्रत्नम् ॥

देवात्तल् ॥ ७ । २ । १६२ ॥

स्वार्थे वा । देवता ॥

होत्राया ईयः ॥ ७ । २ । १६३ ॥

स्वार्थे वा । होत्रीयम् ॥

भेषजादिभ्यष्ट्यण् ॥ ७ । २ । १६४ ॥

स्वार्थे वा । भैषज्यम् । आनन्त्यम् ॥

प्रज्ञादिभ्योऽण् ॥ ७ । २ । १६५ ॥

स्वार्थे वा । प्राज्ञः । वाणिजः ॥

श्रोत्रौषधिकृष्णाच्छरीरभेषजमृगे ॥ ७ । २ । १६६ ॥

यथासङ्ख्यं स्वार्थेऽण् वा । श्रौत्रं वपुः । औषधं भेषजम् । कार्ष्णो मृगः ॥

कर्मणः सन्दिष्टे ॥ ७ । २ । १६७ ॥

स्वार्थेऽण् वा । अन्येनान्योऽन्यस्मै यदाह त्वयेदं कार्यमिति

तत्सन्दिष्टं कर्म । कार्मणं करोति ॥

वाच इकण् ॥ ७ । २ । १६८ ॥

सन्दिष्टे । वाचिकं वक्ति ॥

विनयादिभ्यः ॥ ७ । २ । १६९ ॥

स्वार्थे इकण् वा । वैनयिकम् । सामयिकम् ॥

उपायाद् ह्रस्वश्च ॥ ७ । २ । १७० ॥

स्वार्थे इकण् वा ॥ औपयिकम् ॥

मृदस्तिकः ॥ ७ । २ । १७१ ॥

स्वार्थे वा ॥ मृत्तिका । मृत् ॥

सस्नौ प्रशस्ते ॥ ७ । २ । १७२ ॥

मृदो वा । मृत्सा । मृत्स्ना ॥

प्रकृते मयट् ॥ ७ । ३ । १ ॥

स्वार्थे । प्राचुर्येण प्राधान्येन वा कृतं प्रकृतम् । अन्नमयम् । पूजामयम् ॥

अस्मिन् ॥ ७ । ३ । २ ॥

प्रकृतार्थान्मयट् । अन्नमयं भोजनम् ॥

तयोः समूहवच्च बहुषु ॥ ७ । ३ । ३ ॥

प्रकृतेऽस्मिन् इत्येतयोर्विषययोर्मयट् । आपूपिकम् । अपूपमयम् । अपूपास्तत्पर्व वा ॥

निन्द्ये पाशप् ॥ ७ । ३ । ४ ॥

स्वार्थे ॥ वैयाकरणपाशः ॥

प्रकृष्टे तमप् ॥ ७ । ३ । ५ ॥

सुकुमारतमः । कारकतमः ॥

वान्तमान्तितमान्तितोऽन्तियान्तिषद् ॥ ७ । ४ । ३१ ॥

एते तमबाद्यन्ताः कृतितिकादिलोपादयो वा निपात्यन्ते । अतिशयेनान्तिकः अन्तमः । अत्र तिकशब्दलोपो नोऽप्रशान इति सत्त्वाभावश्च निपात्यते। पक्षेऽन्तिकतमः ॥ अन्तिमः । अत्र कशब्दस्य लोपः । पक्षे अन्तिकतमः । अन्तितः ॥ अपादानलक्षणे तसौ कस्य लोपः। पक्षे अन्तिकतः । अन्तिके साधुः। अन्तियः ॥ कलोपः इकारस्य च लोपाभावः॥ पक्षे अन्तिक्यः । अन्तिके सीदति अन्तिषत् । अत्र कलोपः सस्य षत्वं च । पक्षे अन्तिकसत् ॥

द्वयोर्विभज्ये च तरप् ॥ ७ । ३ । ६ ॥

द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टे विभज्ये च वर्त्तमानात्तरप् ॥ पटुतरः। एवं साङ्काश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका आढ्यतराः ॥

क्वचित् स्वार्थे ॥ ७ । ३ । ७ ॥

स्वार्थेऽपि तरप् । अभिन्नमेव अभिन्नतरकम् ॥ उच्चैस्तराम् ॥

किंत्याद्येऽथयादसत्त्वे तयोरन्तस्याम् ॥ ७ । ३ । ८ ॥

तमप्तरपोः । किंतराम् । किंतमाम् ॥ पचतितराम् । पचतितमाम् । अपराह्णतराम् । अपराह्णतमाम् । नितराम् । नितमाम् । सत्त्वे तु उच्चैस्तरस्तरुः ॥

गुणाङ्गाद्वेष्ठेयसू ॥ ७ । ३ । ९ ॥

तमप्तरपोर्विषये यथासङ्ख्यम् ॥ पटिष्ठः । पटुतमः । पटीयान् । पटुतरः ॥

विन्मतोर्णीष्ठेयसौ लुप् ॥ ७ । ४ । ३२ ॥

नैकस्वरस्य ॥ ७ । ४ । ४४ ॥

अन्त्यस्वरादेरिष्ठि ण्यादौ च लुक् ॥ स्रजिष्ठः । स्रजीयान् । त्वचिष्ठः । त्वचीयान् ॥

अल्पयूनोः कन् वा ॥ ७ । ४ । ३३ ॥

णीष्ठेयसौ । कनिष्ठः । कनीयान् । अल्पिष्ठः । अल्पीयान् । यविष्ठः । यवीयान् ॥

प्रशस्यस्य श्रः ॥ ७ । ४ । ३४ ॥

णीष्ठेयसौ । श्रेष्ठः । श्रेयान् ॥

वृद्धस्य च ज्यः ॥ ७ । ४ । ३५ ॥

प्रशस्यस्य णीष्ठेयसौ । ज्येष्ठः ॥

ज्यायान् ॥ ७ । ४ । ३६ ॥

निपात्यते । ज्यायान् ॥

बाढान्तिकयोः साधनेदौ ॥ ७ । ४ । ३७ ॥

णीष्ठेयसौ । साधिष्ठः । साधीयान् । नेदिष्ठः । नेदीयान् । प्रियस्थिरेति प्राद्य आदेशाः । प्रेष्ठः । प्रेयान् । स्थेष्ठः । स्थेयान् । स्फेष्ठः । स्फेयान् । वरिष्ठः । वरीयानित्यादि । पृथुमृदुभृशेत्यादिना ऋकारस्य इः । प्रथिष्ठः । प्रथीयान् । म्रदिष्ठः । म्रदीयान् । इत्यादि ॥

बहोर्णीष्ठे भूय् ॥ ७ । ४ । ४० ॥

भूयिष्ठः । "भूर्लुक् चेवर्णस्य" । भूयान् । भू ऊ इत्यूकारप्रश्ले-षाद्वादेशो न । स्थूलदूरेत्यादिनाऽन्तस्थादिलोपे गुणे च । स्थविष्ठः स्थवीयान् । दविष्ठः । दवीयान् । ह्रसिष्ठः । ह्रसीयान् । क्षेपिष्ठः । क्षेपीयान् । क्षोदिष्ठः । क्षोदीयान् । त्र्यन्त्यस्वरादेः । करिष्ठः । करीयान् ॥

त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप् ॥ ७ । ३ । १० ॥

नाम्नः । पचतिरूपम् । पण्डितरूपः ॥

अतमबादेरीषदसमाप्ते कल्पप्

देश्यप् देशीयर् ॥ ७ । ३ । ११ ॥

त्याद्यन्तान्नाम्नश्च । पचतिकल्पम् । पचतिदेश्यम् । पचतिदेशीयम् । पटुकल्पा । पटुदेश्या । पटुदेशीया ॥

नाम्नः प्राग्बहुर्वा ॥ ७ । ३ । १२ ॥

ईषदसमाप्ते ॥ बहुपटुः । पटुकल्पः ॥

न तमबादिः कपोऽच्छिन्नादिभ्यः ॥ ७ । ३ । १३ ॥

अयमेषामनयोर्वा प्रकृष्टः पटुकः । अच्छिन्नादिभ्य इति किम्? । छिन्नकतमः ॥

अनत्यन्ते ॥ ७ । ३ । १४ ॥

कबन्तात्तमबादिर्न । इदमेषामनयोर्वा प्रकृष्टं छिन्नकम् । भिन्नकम् ॥

यावादिभ्यः कः ॥ ७ । ३ । १५ ॥

स्वार्थे । यावकः । मणिकः ॥

कुमारीक्रीडनेयसोः ॥ ७ । ३ । १६ ॥

स्वार्थे कः । कन्दुकः । श्रेयस्कः ॥

लोहितान्मणौ ॥ ७ । ३ । १८ ॥

स्वार्थे को वा । लोहितकः । लोहितो मणिः ॥

रक्ताऽनित्यवर्णयोः ॥ ७ । ३ । १८ ॥

लोहितात् को वा । लोहितकः पटः । लोहितकमक्षि कोपेन ॥

कालात् ॥ ७ । ३ । १९ ॥

कज्जलादिरक्तेऽनित्यवर्णे च वर्त्तमानात् को वा । कालकः पटः । कालकं मुखं वैलक्ष्येण ॥

शीतोष्णादृतौ ॥ ७ । ३ । २० ॥

वर्त्तमानात् को वा । शीतक ऋतुः । उष्णक ऋतुः ॥

लूनवियातात्पशौ ॥ ७ । ३ । २१ ॥

को वा । लूनकः । वियातकः पशुः ॥

स्नाताद्वेदसमाप्तौ ॥ ७ । ३ । २२ ॥

गम्यायां कः । वेदं समाप्य स्नातः स्नातकः ॥

तनुपुत्राणुबृहतीशून्यात् सूत्रकृत्रिमनिपुणाच्छादनरिक्ते ॥ ७ । ३ । २३ ॥

यथासङ्ख्यं कः । तनुकं सूत्रम् । पुत्रकः कृत्रिमः । अणुको निपुणः । बृहतिका आच्छादनविशेषः । शून्यको रिक्तः ॥

भागेऽष्टमाञ्ञः ॥ ७ । ३ । २४ ॥

वा । आष्टमो भागः ॥

॥ षष्ठात् ॥ ७ । ३ । २५ ॥

भागे ञो वा ॥ षाष्ठो भागः ॥

माने कश्च ॥ ७ । ३ । २८ ॥

भागे षष्ठाञ् ञो वा । षष्ठकः षाष्ठो भागः मानं चेत् ॥

एकादाकिन् चासहाये ॥ ७ । ३ ॥ २७ ॥

कः । एकाकी । एककः ॥

प्राग्नित्यात्कप् ॥ ७ । ३ । २८ ॥

नित्यशब्दसङ्कीर्त्तनात्प्राग्येऽर्थास्तेषु द्योत्येषु कबधिकृतो ज्ञेयः । कुत्सितोऽल्पोऽज्ञातो वाऽश्वः अश्वकः ॥

त्यादिसर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात्पूर्वोऽक् ॥ ७ । ३ । २९ ॥

प्राग्नित्यात् । कुत्सितमल्पमज्ञातं वा पचति । पचतकि । सर्वके । विश्वके ॥

युष्मदस्मदोऽसोभादिस्यादेः ॥ ७ । ३ । ३० ॥

स्वरेष्वन्त्यात्पूर्वोऽक् । त्वयका । मयका । असोभादिस्यादेरिति किम् ? । युष्मकासु । युवकयोः । युवकाभ्याम् ॥

अव्ययस्य को द् च ॥ ७ । ३ । ३१ ॥

प्राग्नित्याद्येऽर्थास्तेषु द्योत्येषु स्वरात्पूर्वोऽक् तत्सन्नियोगे । कुत्सितमुच्चैः उच्चकैः । नीचकैः । धकिद् । पृथकद् ॥

तूष्णीकाम् ॥ ७ । ३ । ३२ ॥

तूष्णीमो मः प्राका इत्यन्तो निपात्यते प्राग्नित्यात् । कुत्सितादितूष्णीम् तूष्णीकामास्ते ॥

कुत्सिताल्पाज्ञाते ॥ ७ । २ । ३३ ॥

यथायोगं कबादयः । अश्वकः । पचतकि । उच्चकैः ॥

अनुकम्पातद्युक्तनीत्योः ॥ ७ । ३ । ३४ ॥

गम्ययोर्यथायोगं कबादयः । पुत्रकः । स्वपिषकि । पुत्रक एहकि उत्सङ्गके उपविश । कर्दमकेनासि दिग्धकः ॥

अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा ॥ ७ । ३ । ३५ ॥

अनुकम्पायां गम्यायाम् ॥

द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम् ॥ ७ । ३ । ४१ ॥

अनुकम्पायां विहिते स्वारादौ प्रत्यये शब्दस्वरूपस्य लुक् । देवियः । देविकः । देविलः । देवदत्तकः । अजातेरिति किम् ? । महिषकः ॥

वोपादेरडाकौ च ॥ ७ । ३ । ३६ ॥

अजातेर्मनुष्यनामधेयाद्बहुस्वरादनुकम्पायामियेकेलाः । उपडः ।

उपकः ॥ उपियः । उपिकः । उपिलः । उपेन्द्रदत्तकः ॥

ऋवर्णोवर्णात्स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च ॥ ७ ।३।३७॥

अनुकम्पोत्पन्नस्य प्रत्ययस्य । मातृयः । मातृकः । मातृलः । वायुयः । वायुकः । वायुलः । स्वरादेरिति किम् ? । भद्रबाहुकः ॥

लुक्युत्तरपदस्य कपन् ॥ ७ । ३ । ३८ ॥

नृनाम्नोऽनुकम्पायां गम्यायाम् । देवदत्तो देवः । ते लुग्वेत्युत्तरपदलोपः । अनुकम्पितो देवो देवकः । देवका । उत्तरपदस्येति किम् । दत्तिका ॥

लुक् चाजिनान्तात् ॥ ७ । ३ । ३९ ॥

मनुष्यनाम्नः कप् न् तत्सन्नियोगे लुगुत्तरपदस्य । व्याघ्रकः ॥

षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदस्य स्वरे ॥ ७ । ३ । ४० ॥

उत्तरपदस्यानुकम्पार्थे प्रत्यये लुक् । अनुकम्पितो वागाशीर्वाग्दत्तो वागाशीर्दत्तो वा वाचियः । वाचिकः । वाचिलः । षड्वर्जेत्यादि किम् ? । अनुकम्पिन उपेन्द्रदत्त उपडः । षडङ्गुलिः षडियः । स्वर इति किम् ? । वागाशीर्दत्तकः ॥

द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम् ॥ ७ । ३ । ४१ ॥

देवियः ॥

सन्ध्यक्षरात्तेन ॥ ७ । ३ । ४२ ॥

अनुकम्पार्थे स्वरादौ प्रत्यये प्रकृतेर्द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वं लुक् । कुबियः । कुबिकः । कुबिलः ॥

शेवलाद्यादेस्तृतीयात् ॥ ७ । ३ । ४३ ॥

मनुष्यनाम्नोऽनुकम्पायां विहिते स्वरादौ प्रत्यये स्वरादूर्ध्वं लुक् । शेवलियः । शेवलिकः । शेवलिलः । एवं सुपरिय इत्यादि ॥

क्वचित्तुर्यात् ॥ ७ । ३ । ४४ ॥

अनुकम्पोत्पन्ने स्वरादौ प्रत्यये लुक् । बृहस्पतियः ॥

पूर्वपदस्य ॥ ७ । ३ । ४५ ॥

अनुकम्पोत्पन्ने स्वरादौ प्रत्यये लुक् । दत्तियः । दत्तिकः । दत्तिलः । वावचनाद्यथाप्राप्तम् । देवियः । देविकः । देविलः ॥

ह्रस्वे ॥ ७ ॥ ३ । ४६ ॥

यथायोगं कबादयः । पटकः । पचतकि ॥

कुटीशुण्डाद्रः ॥ ७ । ३ । ४७ ॥

ह्रस्वे ॥ कुटीरः । शुण्डारः ॥

शम्या रुरौ ॥ ७ । ३ । ४८ ॥

ह्रस्वे । शमीरुः । शमीरः ॥

कुत्वा डुपः ॥ ॥ ७ । ३ । ४९ ॥

ह्रस्वे ॥ कुतुपः ॥

कासूगोणीभ्यां तरट् । ७ । ३ ! ५० ॥

ह्रस्वे । कासूतरी । गोणीतरी ॥

वत्सोक्षाश्वर्षभाद् ह्रासे पित् ॥ ७ । ३ । ५१ ॥

स्वप्रवृत्तिनिमित्तस्य गम्ये तरट् ॥ वत्सतरः । उक्षतरः । अश्वतरः । ऋषभतरः ॥

वैकाद् द्वयोर्निर्धार्ये डतरः ॥ ७ । ३ । ५२ ॥

वा । एकतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा । पक्षे एककः ॥

यत्तत्किमन्यात् ॥ ७ । ३ । ५३ ॥

द्वयोरेकस्मिन्निर्धार्य्ये डतरः । । यतरो भवतोः कठादिस्ततर आगच्छेत् । एवं कतरः । अन्यतरः ॥

बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा ॥ ७ । ३ । ५४ ॥

यदादिभ्यो निर्धार्ये डतरः। यतमो यतरो वा भवतां कठस्त-तमस्ततरो वा यातु । एवं कतमः । कतरः । अन्यतमः। अन्यतरः । पक्षे यको यो वा। सकः स वा। भवतां कठ इत्यादि ॥

वैकात् ॥ ७ । ३ । ५५ ॥

बहूनामेकस्मिन्निर्धार्ये डतमः । एकतमः । एककः । एको वा भवतां कठः ॥

क्तात्तमबादेश्चानत्यन्ते ॥ ७ । ३ । ५६ ॥

कप् ॥ अनत्यन्तं भिन्नं भिन्नकम् । भिन्नतमकम् । भिन्नतरकम् ॥

न सामिवचने ॥ ७ । ३ । ५७ ॥

उपपदेऽनत्यन्तार्थात् क्तान्तात् केवलात्तमबाद्यन्ताच्च कप्। सामि अनत्यन्तं भिन्नम् । अर्धमनत्यन्तं भिन्नम् ॥

नित्यं ञ्जिनोऽण् ॥ ७ । ३ । ५८ ॥

स्वार्थे । व्यावक्रोशी । साङ्कोटिनम् ॥

विसारिणो मत्स्ये ॥ ७ । ३ । ५९ ॥

स्वार्थेऽण् । वैसारिणो मत्स्यः ॥

पूगादमुख्यकाञ्ञ्यो द्रिः ॥ ७ । ३ । ६० ॥

नानाजातीया अनियतवृत्तयोऽर्थकामप्रधानाः संघाः पूगाः । तद्वाचिनो नाम्नः स्वार्थे ञ्यः स च द्रिसंज्ञः, न चेत्पूगार्थं मुख्यार्थ-कान्तम् । लौहध्वज्यः । लोहध्वजाः पूगाः। अमुख्यकादिति किम् ? देवदत्तकः पूगः ॥

व्रातादस्त्रियाम् ॥ ७ । ३ । ६१ ॥

नानाजातीया अनियतवृत्तयः शरीरायासजीविनः संघा व्राताः,

तदर्थात्स्वार्थे ञ्यो द्रिः । कापोतपाक्यः । अस्त्रियामिति किम् ? । कपोतपाका ॥

शस्त्रजीविसंघाञ्ञ्यड् वा ॥ ७ । ३ । ६२ ॥

स्वार्थे स च द्रिः । शाबर्यः । शबराः । पुलिन्दाः । पक्षे शबरः । सङ्घादिति किम् ? । वागुरः ॥

वाहीकेष्वब्राह्मणराजन्येभ्यः ॥ ७ । ३ । ६३ ॥

शस्त्रजीविसंघवाचिनः स्वार्थे ञ्यट् स च द्रिः ॥ कौण्डीविश्याः । कुण्डीविशाः । अब्रह्मणेत्यादिति किम् ? । गौपालिः । राजन्यः ॥

वृकाट्टेण्यण् ॥ ७ । ३ । ६४ ॥

शस्त्रजीविसंघवाचिनः स्वार्थे स च द्रिः । वार्केण्यः । वृकाः ॥

यौधेयादेरञ् ॥ ७ । ३ । ६५ ॥

शस्त्रजीविसङ्घार्थाद् द्रिः । यौधेयः । घार्त्तेयः ॥

पर्श्वादेरण् ॥ ७ । ३ । ६६ ॥

शस्त्रजीविसङ्घार्थात् स्वार्थे द्रिः ॥ पार्शवः । राक्षसः ॥

दामन्यादेरीयः ॥ ७ । ३ । ६७ ॥

शस्त्रजीविङ्घार्थाद् द्रिः । दामनीयः । औलपीयः ॥

श्रुमच्छमीवच्छिखावच्छालावदूर्णावद्विद-
भृदभिजितो गोत्रेऽणो यञ् ॥ ७ । ३ । ६८ ॥

स्वार्थे द्रिः । श्रौमत्यः । शामीवत्यः । शैखावत्यः । शालावत्यः । और्णावत्यः । वैदभृत्यः । आभिजित्यः ॥

॥ इति स्वार्थिकाः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-
प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजय-
चरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखी-
यतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितायां लघुहेमप्रभायां
तद्धितप्रकरणम् ॥

अथ द्विरुक्तप्रक्रिया

असकृत्सम्भ्रमे ॥ ७ । ४ । ७२ ॥

पदं वाक्यं वा प्रयुज्यते ॥ अहिरहिः । बुध्यस्व बुध्यस्व । अहिरहिरहिः । बुध्यस्व बुध्यस्व बुध्यस्व । हस्त्यागच्छति हस्त्यागच्छति । लघु पलायध्वम् लघु पलायध्वम् ॥

नानावधारणे ॥ ७ । ४ । ७४ ॥

नानाभूतानामियत्तापरिच्छेदे गम्ये शब्दो द्विः । अस्मात्कार्षापणादिह भवद्भ्यां माषं माषं देहि ॥

आधिक्यानुपूर्व्ये ॥ ७ । ४ । ७५ ॥

द्विः । नमो नमः । मूलेर स्थूलाः ॥

डतरडतमौ समानां स्त्रीभावप्रश्ने ॥ ७ । ४ । ७६ ॥

द्विः । उभाविमावाढ्यौ । कतरा कतरा अनयोराढ्यता । कतमा कतमा एषामाढ्यता । भावेति किम् ? । उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ । कतरानयोर्लक्ष्मीः ॥

पूर्वप्रथमावन्यतोऽतिशये ॥ ७ । ४ । ७७ ॥

स्वार्थस्य द्योत्ये द्विः । पूर्वं पूर्वं पुष्यन्ति । प्रथमं प्रथमं पच्यन्ते ॥

प्रोपोत्सं पादपूरणे ॥ ७ । ४ । ७८ ॥

प्रप्रशान्तकषायाग्नेरूपोपप्लववर्जितम्। उदुज्ज्वलं तपो यस्य सं-संश्रयत तं जिनम् ॥

सामीप्येऽधोऽध्युपरि ॥ ७ । ४ । ७९ ॥

द्विः । अधोऽधो ग्रामम् । अध्यधि ग्रामम् । उपर्युपरि ग्रामम् ॥

वीप्सायाम् ॥ ७ । ४ । ८० ॥

वर्त्तमानं द्विः । वृक्षं वृक्षं सिञ्चति । ग्रामो ग्रामो रमणीयः ॥

प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः ॥ ७ । ४ । ८१ ॥

वीप्सायां द्विरुक्तस्य ॥ एकैका । एक एका। विरामे विवक्षिते सन्धिर्न भवति ॥

द्वन्द्वं वा ॥ ७ । ४ । ८२ ॥

वीप्सायां द्विरुक्तस्य द्वेरादेः स्यादेः प्लुप् एश्वाम् उत्तरत्रेतोऽस्वं स्यादेश्चाम्भावो वा निपात्यते ॥ द्वन्द्वं द्वौ द्वौ वा तिष्ठतः ॥

॥ रहस्यमर्यादोक्तिव्युत्क्रान्तियज्ञ-पात्रप्रयोगे ॥ ७ । ४ । ८३ ॥

द्वेर्द्विर्वचनं शेषं पूर्ववन्निपात्यते । द्वन्द्वं मन्त्रयन्ते ॥ पशवो द्वन्द्वं मिथुनायन्ते ॥ द्वन्द्वं व्युत्क्रान्ताः ॥ द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति ॥

लोकज्ञातेऽत्यन्तसाहचर्ये ॥ ७ । ४ । ८४ ॥

द्योत्ये द्वन्द्वमिति निपात्यते ॥ द्वन्द्वं रामलक्ष्मणौ ॥

आबाधे ॥ ७ । ४ । ८५ ॥

शब्दो द्विरादौ स्यादेश्च प्लुप् ॥ रुक् रुक् । गतगतः ॥

नवा गुणः सदृशे रित् ॥ ७ । ४ । ८६ ॥

गुणशब्दो मुख्यसदृशे गुणे गुणिनि वा वर्त्तमानो द्विर्वा आदौ

स्यादेः प्लुप् सा च रित् ॥ रित्करणं प्रतिषिद्धस्यापि पुंवद्भावस्य रितीति विधानार्थम् ॥ शुक्लशुक्लं रूपम् ॥ कालककालिका ॥ पक्षे शुक्लजातीयः ॥

॥ प्रियसुखं चाकृच्छ्रे ॥ ७ । ४ । ८७ ॥

वा द्विरादौ स्यादेः प्लुप् च ॥ प्रियप्रियेण प्रियेण वा दत्ते ॥ सुखसुखेन सुखेन वाऽधीते ॥

वाक्यस्य परिर्वर्जने ॥ ७ । ४ । ८८ ॥

वर्जनार्थो वाक्यांशः परिर्वा द्विः ॥ परिपरि परि वा त्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो मेघः ॥ वाक्यस्येति किम् ? । परित्रिगर्त्तं वृष्टो मेघः ॥

परस्पराऽन्योन्येतरेतरस्याम्

स्यादेर्वाऽपुंसि ॥ ३ । २ । १ ॥

प्रयुज्यमानस्य सम्बन्धिनः ॥ इमे सख्यौ कुले वा परस्परां परस्परम् अन्योन्याम् अन्योन्यम् इतरेतराम् इतरेतरम् भोजयतः । आभिः सखीभिः कुलैर्वा परस्परां परस्परेण अन्योन्याम् अन्योन्येन इतरेतराम् इतयेतरेण भोज्यते । अपुंसीति किम् ?। इमे नराः परस्परं भोजयन्ति । अपरोऽर्थः । परस्परादीनामपुंसि प्रयुज्यमानानां सम्बन्धिनः स्यादेरम् वा । आभिः सखीभिः कुलैर्वा परस्परं परस्परेण भोज्यते । पुंसीतिच्छित्वा अभिधानमपि एभिर्नरैः परस्परं परस्परेण वा भोज्यते । इमे परस्परादयः शब्दाः स्वभावादेकवपुंस्त्ववृत्तयः कर्मव्यतीहारविषयाः । अस्मादेव च निर्देशात् परान्येतरशब्दानां सर्वनाम्नां द्विर्वचनादि निपात्यते ॥

॥ इति द्विरुक्तप्रक्रिया ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-
प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजय-
चरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखी-
यतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितायां लघुहेमप्रभायां
पूर्वार्द्धं सम्पूर्णम् ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभाव्याकरणपूर्वार्धसूत्राणां सूची॥

अ

१८	अइउवर्ण--दे:	१ । २ । ४१ ॥
२	अं अ: गौं	१ । १ । ९ ॥
२	अं अ: ⌣ क--ट्	१ । १ । १६ ॥
२७१	अंशं हारिणि	७ । १ । १८२ ॥
२०९	अंशादृतो:	७ । ४ । १४ ॥
२६४	अ: सपत्न्या:	७ । १ । ११९ ॥
१६ः	अ: स्थाम्न:	६ । १ । २२ ॥
१७२	अकद्रूपा--ये	७ । ४ । ६९ ॥
९४	अकमेरुकस्य	२ । २ । ९३ ॥
१९७	अकल्पात् सूत्रात्	६ । २ । १२० ॥
११४	अकालेऽव्ययी भावे	३ । २ । १४६ ॥
१२३	अकेन क्रीडाजीवे	३ । १ । ८१ ॥
१३७	अक्लीबेऽध्वर्युक्रतो:	३ । १ । १३९ ॥
१४२	अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे	७ । ३ । ८५ ॥
२३६	अगारान्तादिक:	६ । ४ । ७५ ॥
१५३	अगिलाद्गिलगिल--यो:	३ । २ । ११५ ॥
११६	अग्रहानुपदेशेऽन्तरद:	३ । १ । ५ ॥
१८	अघोषे प्र--ट:	१ । ३ । ५० ॥
२३४	अङ्स्थाच्छत्रादेरञ्	६ । ४ । ६० ॥
४५	अच:	१ । ४ । ६९ ॥
२२६	अचित्तादेशकालात्	६ । ३ । २०६ ॥
४५	अच्च प्रा--श्च	२ । २ । १०४ ॥
२९९	अजातेर्नृ--वा	७ । ३ । ३५ ॥
१६०	अजादिभ्यो धेनो:	६ । १ । ३४ ॥
६७	अजादे:	२ । ४ । १६ ॥
९२	अज्ञाने ज्ञ: षष्ठी	२ । २ । ८० ॥
६६	अञ्च:	२ । ४ । ३ ॥

४४ अञ्चोऽनर्चायाम् ४ । २ । ४६ ॥
१४९ अञ्जनादीनां गिरौ ३ । २ । ७७ ॥
८ अञ्वर्ग--तः १ । ३ । ३३ ॥
१८ अञ्वर्गात्--न् १ । २ । ४० ॥
६९ अणञेयेक--ताम् २ । ४ । २० ॥
१६६ अणि ७ । ४ । ५२ ॥
२४ अतः कृकमि--स्य २ । ३ । ५ ॥
४२ अतः स्यमोऽम् १ । ४ । ५७ ॥
२८ अत आः ये १ । ४ । १ ॥
१६५ अत इञ् ६ । १ । ३१ ॥
२९७ अतमबादे--यर् ७ । ३ । ११ ॥
११८ अतिरतिक्रमे च ३ । १ । ४५ ॥
२६ अतोऽति रोरुः १ । ३ । २० ॥
२७४ अतोऽनेकस्वरात् ७ । २ । ६ ॥
१६९ अतोरिथट् ७ । १ । १६१ ॥
१३२ अतोऽह्नस्य २ । ३ । ७३ ॥
२५५ अत्र च ७ । १ । ४१ ॥
१४५ अदसोऽकञायनणोः ३ । २ । ३३ ॥
५३ अदसो दः सेस्तु डौ २ । १ । ४३ ॥
२६३ अदिक्स्त्रियां वाञ्चः ७ । १ । १०७ ॥
८ अदीर्घात्--ने १ । ३ । ३२ ॥
२८८ अदूरे एनः ७ । २ । १२२ ॥
१५६ अदृश्याधिके ३ । २ । १४५ ॥
३० अदेतः--क् १ । ४ । ४४ ।
२२१ अदेवासुरादिभ्यो वैरे ६ । ३ । १६४ ॥
२३५ अदेशकालादध्यायिनि ६ । ४ । ७६ ॥
१७ अदोमुमी १ । २ । ३५ ॥
१७८ अदोरायनिः प्रायः ६ । १ । ११३ ॥
१७१ अदोर्नदीमा--म्नः ६ । १ । ६७ ॥
१४३ अद्यञनात्स--लम् ३ । २ । १८ ॥

८०	अदुव्यञ्जने	२ । १ । ३५ ॥
६४	अघण्--सः	१ । १ । ३२ ॥
२८८	अधरापराचात्	७ । २ । ११८ ।
१९७	अधर्मक्षत्रत्रि--याः	६ । २ । १२१ ॥
२८	अधातुवि--म	१ । १ । २७ ॥
६६	अधातूदृदितः	२ । ४ । २ ॥
२६८	अधिकं तत्सं--डः	७ । १ । १५४ ॥
९७	अधिकेन भूयसस्ते	२ । १ । १११ ॥
८३	अधेः शीङ्स्थास आधारः	२ । २ । २० ॥
२७२	अधेरारूढे	७ । १ । १८७ ॥
२०९	अध्यात्मादिभ्य इकण्	६ । ३ । ७८ ॥
२६३	अध्वानं येनौ	७ । १ । १०३ ॥
११५	अनः	७ । ३ । ८८ ॥
८१	अनक्	२ । १ । ३६ ॥
१९१	अनजिरादि--तौ	३ । २ । ७८ ॥
७५	अनञो मूलात्	२ । ४ । ५८ ॥
५४	अनडुहः सौ	१ । ४ । ७२ ॥
४३	अनतो लुप्	१ । ४ । ५९ ॥
११२	अनतो लुप्	३ । २ । ६ ॥
२९७	अनत्यन्ते	७ । ३ । १४ ॥
२८५	अनद्यतने र्हिः	७ । २ । १०१ ॥
३	अनन्तः प--यः	१ । १ । ३८ ॥
१८३	अनपत्ये	७ । ४ । ५२ ॥
२०७	अनरे वा	६ । ३ । ६१ ॥
२	अनवर्णा नामी	१ । १ । ६ ॥
२१	अनाङ्माङो--छः	१ । ३ । २८ ॥
७३	अनाच्छादजा--वा	२ । ४ । ४७ ॥
२४३	अनाम्न्यद्विः प्लुप्	६ । ४ । १४१ ॥
४३	अनाम्स्वरे नोन्तः	१ । ४ । ६४ ॥
७८	अनार्षे वृद्धे--ष्यः	२ । ४ । ७८ ॥
१६२	अनिदम्यणपवादे--ञ्यः	६ । १ । १५ ॥

९	अनिषो—वे	१ । २ । १६ ॥
१८५	अनीनाद—तः	७ । ४ । ६६ ॥
२९९	अनुकम्पा—त्योः	७ । ३ । ३४ ॥
२६२	अनुग्वलम्	७ । १ । १०२ ।
२६२	अनुपदं बद्धा	७ । १ । ९६ ॥
२७०	अनुपद्यन्वेष्टा	७ । १ । १७० ॥
११७	अनुब्राह्मणादिन्	६ । २ । १२३ ॥
१३७	अनुशतिकादीनाम्	६ । ४ । २७ ॥
५	अनेकवर्णः सर्वस्य	७ । ४ । १०७ ॥
२७२	अनोः कमितरि	७ । १ । १८८ ॥
१७५	अनोऽटये ये	७ । ४ । ५१ ॥
१५२	अनोर्देशे उप्	३ । २ । १० ॥
६७	अनो वा	२ । ४ । ११ ॥
३३	अनोऽस्य	२ । १ । १०८ ॥
२१७	अन्तः पूर्वादिकण्	६ । ३ । १३७ ॥
१०३	अन्तर्बहि—म्नः	७ । ३ । १३२ ॥
४७	अन्तो नो लुक्	४ । २ । ९४ ॥
१५६	अन्यत्यदादेराः	३ । २ । १५२ ॥
२	अन्यो घो—न्	१ । १ । १४ ॥
१५४	अन् स्वरे	३ । २ । १२९ ॥
५०	अपः	१ । ४ । ८८ ॥
२	अपञ्चमा—ट्	१ । १ । ११ ॥
२६३	अपण्ये जीवने	७ । १ । ११० ॥
८४	अपायेऽवधिरपादानम्	२ । २ । २९ ॥
१५०	अपील्वादेर्वहे	३ । २ । ८९ ॥
५०	अपोऽद् भे	२ । १ । ४ ॥
१९५	अपोनपादपा—तः	६ । २ । १०५ ॥
१८९	अपो यञ् वा	६ । २ । ५६ ॥
१४४	अपो ययोनिमतिचरे	३ । २ । २८ ॥
९५	अप्रत्यादावसाधुना	२ । २ । १०१ ॥
४	अप्रयोगीत्	१ । १ । ३७ ॥
१३१	अप्राणिनि	७ । ३ । ११२ ॥

१३७	अप्राणिपश्वादेः	३ । १ । १३६ ॥
१८२	अब्राह्मणात्	६ । १ । १४१ ॥
१८७	अभक्ष्याच्छादने वा मयट्	६ । २ । ४६ ॥
२२६	अभिनिष्क्रामति द्वारे	६ । ३ । २०२ ॥
१५७	अभिनिष्टानः	२ । ३ । २४ ॥
२७२	अभेरीश्च वा	७ । १ । १८९ ॥
२६३	अभ्यमित्रमीयश्च	७ । १ । १०४ ॥
५८	अभ्यम्भ्यसः	२ । १ । १८ ॥
२७८	अभ्रादिभ्यः	७ । २ । ४६ ॥
४७	अभ्वादे–सौ	१ । ४ । ९० ॥
२०५	अमद्रस्य दिशः	७ । ४ । १६ ॥
१११	अमव्ययीभाव--म्याः	३ । २ । २ ॥
६०	अमा त्वामा	२ । १ । २४ ॥
१४४	अमूर्धमस्तका–मे	३ । २ । २२ ॥
२२५	अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे	६ । ३ । १९८ ॥
२०९	अमोऽन्तावोधसः	६ । ३ । ७४ ॥
५७	अमौ मः	२ । १ । १६ ॥
५०	अयमियं पुं--सौ	२ । १ । ३८ ॥
२६२	अयानयं नेयः	७ । १ । ९७ ॥
२०६	अरण्यात्पथि--रे	६ । ३ । ५१ ॥
१९२	अरीहणादेरकण्	६ । २ । ८३ ॥
२८९	अरुर्मनश्च–च्वौ	७ । २ । १२७ ॥
५१	अरोः सुपि रः	१ । ३ । ५७ ॥
३८	अर्डौ च	१ । ४ । ३९ ॥
२३१	अर्थपदपदोत्तर–ण्ठात्	६ । ४ । ३७ ॥
२७४	अर्थार्थान्ता–त्	७ । २ । ८ ॥
२४२	अर्धपूर्वपदः पूरणः	१ । १ । ४२ ॥
२४५	अर्धात्परि--देः	७ । ४ । २० ॥
२४३	अर्धात्पलकं–त्	६ । ४ । १३४ ॥
२०८	अर्धाद्यः	६ । ३ । ६९ ॥
२५८	अर्हतस्तोन्त् च	७ । १ । ६१ ॥
१	अर्हम्	१ । १ । १ ॥

२६१	अलाब्वाश्च--सि	७ । १ । ८४ ॥
१४६	अलुपि वा	२ । ३ । १९ ॥
२९६	अल्पयूनोः कन् वा	७ । ४ । ३३ ॥
१५५	अल्पे	३ । २ । १३६ ॥
२३३	अवक्रये	६ । ४ । ५३ ॥
२६८	अवयवात्तयट्	७ । १ । १५१ ॥
२६	अवर्णभो--घिः	१ । ३ । २२ ॥
३१	अवर्णस्या--साम्	१ । ४ । १५ ॥
७	अवर्णस्ये--रल्	१ । २ । ६ ॥
५६	अवर्णादश्नो--ङ्योः	२ । १ । ११५ ॥
१६२	अवर्णेवर्णस्य	७ । ४ । ६८ ॥
१६७	अवर्मणो--त्ये	७ । ४ । ५९ ॥
२६५	अवात्कुटा-ते	७ । १ । १२६ ॥
९८	अविशेषणे--दः	२ । २ । १२२ ॥
१७८	अवृद्धाद्दोर्नवा	६ । १ । ११० ॥
२३१	अवृद्धेर्गृहति गर्ह्ये	६ । ४ । ३४ ॥
२६६	अवेः संघा--टम्	७ । १ । १३२ ॥
१९०	अवेर्दुग्धे--सम्	६ । २ । ६४ ॥
२९१	अव्यक्तानु--श्च	७ । २ । १४५ ॥
२५४	अव्यजात्थ्यप्	७ । १ । ३८ ॥
१०१	अव्ययम्	३ । १ । २१ ॥
११९	अव्ययं प्रवृ--भि	३ । १ । ४८ ॥
६५	अव्ययस्य	३ । २ । ७ ॥
२९१	अव्ययस्य कोऽद् च	७ । ३ । ३१ ॥
२७४	अशिरसोऽशीर्षश्च	७ । २ । ७ ॥
६६	अशिशोः	२ । ४ । ८ ॥
२१२	अश्च वाऽमावास्यायाः	६ । ३ । १०४ ॥
२५०	अश्वैकादेः	७ । १ । ५ ॥
१९४	अश्वत्थादेरिकण्	६ । २ । ९७ ॥
१३६	अश्वत्रडवपू--राः	३ । १ । १३१ ॥
१६९	अश्वादेः	६ । १ । ४९ ॥
२६३	अषडक्षा--नः	७ । १ । १०६ ॥

१५३	अषष्ठीतृती-र्ये	३ । २ । ११९ ॥
५०	अष्ट और्जस्-सोः	१ । ४ । ५३ ॥
७५	असंभस्त्राजिनैक-त्	२ । ४ । ५७ ॥
३०४	असकृत् संभ्रमे	७ । ४ । ७२ ॥
७५	असत्काण्ड-त्	२ । ४ । ५६ ॥
९८	असत्वाराद्-म्	२ । २ । १२० ॥
१४२	असत्त्वे ङसेः	३ । २ । १० ॥
६१	असदिवा-र्वम्	२ । १ । २५ ॥
७२	असहनञ्वि भ्यः	२ । ४ । ३८ ॥
५३	असुको वाकि	२ । १ । ४४ ॥
२७९	अस्तपोमाया-विन्	७ । २ । ४७ ॥
१६	अस्त्रीशूद्रे-वा	७ । ४ । १०१ ॥
१०६	अस्थूलाच्च नसः	७ । ३ । १६१ ॥
२७	अस्पष्टाव-वा	१ । ३ । २५ ॥
२९४	अस्मिन्	७ । ३ । २ ॥
६७	अस्य ङ्यां लुक्	२ । ४ । ८६ ॥
६८	अस्याऽयत्त-नाम्	२ । ४ । १११ ॥
१६४	अस्वयंभुवोऽव्	७ । ४ । ७० ॥
१२४	अस्वस्थगुणैः	३ । १ ८७ ॥
१९३	अहरादिभ्योऽञ्	६ । २ । ८७ ॥
२८३	अहीयरुहो-ने	७ । २ । ८८ ॥
२७	अह्नः	२ । १ । ७४ ॥
१३२	अह्नः	७ । ३ । ११६ ॥
२६१	अह्ना ग-नञ्	७ । १ । ८५ ॥
	आ	
३९	आ अमूशसोऽता	१ । ४ । ७५ ॥
२४२	आकालिक-न्ते	६ । ४ । १२८ ॥
९१	आख्यातर्युपयोगे	२ । २ । ७३ ॥
१९४	आग्रहायण्यश्व-कण्	६ । २ । ९९ ॥
११८	आङल्पे	३ । १ । ४६ ॥
९०	आङावधौ	२ । २ । ७० ॥
६८	आत्	२ । ४ । १८ ॥

१९५	आतो नेन्द्र-स्य	७ । ४ । २९ ॥
१४२	आत्मनः पूरणे	३ । २ । १४ ॥
१६९	आत्रेयाद् भारद्वाजे	६ । १ । ५२ ॥
१९६	आदेश्छन्दसः प्रगाथे	६ । २ । ११२ ॥
२	आद्यद्वितीय-षाः	१ । १ । १३ ॥
१६४	आद्यात्	६ । १ । २९ ॥
२८३	आद्यादिभ्यः	७ । २ । ८४ ॥
१४६	आ द्वंद्वे	३ । २ । ३९ ॥
३५	आ द्वेरः	२ । १ । ४१ ॥
३०४	आधिक्यानुपूर्व्ये	७ । ४ । ७५ ॥
२८९	आपत्यस्य क्यच्व्योः	२ । ४ । ९१ ॥
३९	आपो ङितां--याम्	१ । ४ । १७ ॥
२६२	आप्रपदम्	७ । १ । ९५ ॥
३०५	आबाधे	७ । ४ । ८५ ॥
२२७	आभिजनात्	६ । ३ । २१४ ॥
५९	आम आकम्	२ । १ । २० ॥
८५	आमन्त्र्ये	२ । २ । ३२ ॥
२७९	आमयाद्दीर्घश्च	७ । २ । ४८ ॥
३६	आमो नाम् वा	१ । ४ । ३१ ॥
२१९	आयस्थानात्	६ । ३ । १५३ ॥
२७४	आ यात्	७ । २ । २ ॥
२२९	आयुधादीयश्च	६ । ४ । १८ ॥
९१	आराद्र्थैः	२ । २ । ७८ ॥
३९	आ रायो व्यञ्जने	२ । १ । ५ ॥
७६	आर्यक्षत्रियाद्वा	२ । ४ । ६६ ॥
१५३	आशीराशा-गे	३ । २ । १२० ॥
२१४	आश्वयुज्या अकञ्	६ । ३ । ११९ ॥
६	आसन्नः	७ । ४ । १२० ॥
१००	आसन्नादूरा-र्थे	३ । १ । २० ॥
२१६	आस्तेयम्	६ । ३ । १३१ ॥
११०	आहिताग्न्यादिषु	३ । १ । १५३ ॥
२८८	आही दूरे	७ । २ । १२० ॥

	इ	
२८८	इकण्	६ । ४ । १ ॥
१९७	इकण्यथर्वणः	७ । ४ । ४९ ॥
६८	इच्चापुंसो–रे	२ । ४ । १०७ ॥
१११	इच्यस्वरे दी–च	३ । २ । ७२ ॥
१११	इच् युद्धे	७ । ३ । ७४ ॥
७७	इञ इतः	२ । ४ । ७१ ॥
१६६	इञः	७ । ४ । ११ ॥
१२	इतावतो लुक्	७ । २ । १४६ ॥
७१	इतोऽक्त्यर्थात्	२ । ४ । ३२ ॥
२८४	इतोऽतः कुतः	७ । २ । ९० ॥
१७२	इतोऽनिञः	६ । १ । ७२ ॥
१५६	इदंकिमीत्कीः	३ । २ । १५३ ॥
२६७	इदंकिमो–स्य	७ । १ । १४८ ॥
५०	इदमः	२ । १ । ३४ ॥
५१	इदमदसोऽक्येव	१ । ४ । ३ ॥
३३	इदुतोऽस्त्रे–त्	१ । ४ । २१ ॥
१०७	इनः कच्	७ । ३ । १७० ॥
४९	इन्ङीस्वरे लुक्	१ । ४ । ७९ ॥
२७०	इन्द्रियम्	७ । १ । १७४ ॥
१२	इन्द्रे	१ । २ । ३० ॥
४९	इन्हन्–स्योः	१ । ४ । ८७ ॥
१४७	इवृद्धिमत्यविष्णौ	३ । २ । ४३ ॥
२७७	इलश्च देशे	७ । २ । ३६ ॥
९	इवर्णादे–लम्	१ । २ । २१ ॥
२७०	इष्टादेः	७ । १ । १६८ ॥
२८९	इसुसोर्बहुलम्	७ । २ । १२८ ॥
	ई	
१४७	ईः षोमवरुणेऽग्नेः	३ । २ । ४२ ॥
३३	ईङौ वा	२ । १ । १०९ ॥
२०५	ईतोऽकञ्	६ । ३ । ४१ ॥
१७	ईदूदे–नम्	१ । २ । ३४ ॥

२४०	ईनञ् च	६ । ४ । ११४ ॥
२१६	ईनयौ चाशब्दे	६ । ३ । १२९ ॥
२६४	ईनेऽश्वात्मनोः	७ । ४ । ४८ ॥
१८५	ईनोऽह्नः क्रतौ	६ । २ । २१ ॥
२५३	ईयः	७ । १ । २८ ॥
१७५	ईयः स्वसुश्च	६ । १ । ८९ ॥
१५३	ईयकारके	३ । २ । १२१ ॥
१०८	ईयसोः	७ । ३ । १७७ ॥
२८८	ईश्च्वाववर्ण—स्य	४ । ३ । १११ ॥
१२१	ईषद्गुणवचनैः	३ । १ । ६४ ॥
	इ३	
१६	इ३वा	१ । २ । ३३ ॥
	उ	
५२	उः पदान्तेऽनूत	२ । १ । ११८ ॥
२२०	उक्ष्णो लुक्	७ । ४ । ५६ ॥
५१	उतोऽनडुच्चतुरो वः	१ । ४ । ८१ ॥
७७	उतोऽप्राणिन—ऊङ्	२ । ४ । ७३ ॥
१९३	उत्कसादेरीयः	६ । २ । ९१ ॥
८६	उत्कृष्टेऽनूपेन	२ । २ । ३९ ॥
२०१	उत्तरादाहञ्	६ । ३ । ५ ॥
२४१	उत्थापनादेरीयः	६ । ४ । १२१ ॥
८९	उत्पातेन ज्ञाप्ये	२ । २ । ५९ ॥
१६३	उत्सादेरञ्	६ । १ । १९ ॥
२२	उदः स्थास्तम्भः सः	१ । १ । ४४ ॥
१५१	उदकस्योदः—ने	३ । २ । १०४ ॥
२०३	उदग्ग्रामाद्य—म्नः	६ । ३ । २५ ॥
४५	उदच उदीच्	२ । १ । १०३ ॥
२७३	उदन्वानब्धौ च	२ । १ । ९७ ॥
२७१	उदरे त्विकणाद्यूने	७ । १ । १८१ ॥
१८३	उदितगुरोर्भा—ब्दे	६ । २ । ५ ॥
२७२	उदुत्सोरुन्मनसि	७ । १ । १९२ ॥
२२४	उपज्ञाते	६ । ३ । १९१ ॥

२६५	उपत्यकाधित्यके	७ । १ । १३१ ॥
१२६	उपमानं सामान्यैः	३ । १ । १०१ ॥
७७	उपमानसहित–रोः	२ । ४ । ७५ ॥
१२६	उपमेयं व्याघ्रा-द्यौ	३ । १ । १०२ ॥
९	उपसर्गस्यानि–ति	१ । २ । १९ ॥
१०६	उपसर्गात्	७ । ३ । १६२ ॥
१४१	उपसर्गाद्ध्वनः	७ । ३ । ७९ ॥
८३	उपसर्गाद्दिवः	२ । २ । १७ ॥
११७	उपाजेऽन्वाजे	३ । १ । १२ ॥
२१७	उपाज्जानुनीवि–ण	६ । ३ । १३९ ॥
८३	उपान्वध्याङ्वसः	२ । २ । २१ ॥
२९४	उपायाद्ध्रस्वश्च	७ । २ । १७० ॥
९५	उपेनाधिकिनि	२ । २ । १०५ ॥
२१४	उप्ते	६ । ३ । ११८ ॥
२८५	उभयाद् द्युस् च	७ । २ । ९९ ॥
१८६	उमोर्णाद्वा	६ । २ । ३७ ॥
१३१	उरसोऽग्रे	७ । ३ । ११४ ॥
२२५	उरसोऽयाणौ	६ । ३ । १९६ ॥
२५३	उवर्णयुगादेर्यः	७ । १ । ३० ॥
२०५	उवर्णादिकण्	६ । ३ । ३९ ॥
१४७	उपासोषसः	३ । २ । ४६ ॥
१०९	उष्ट्रमुखादयः	३ । १ । २३ ॥
१८६	उष्ट्रादकञ्	६ । २ । ३६ ॥
२७१	उष्णात्	७ । १ । १८५ ॥
२०४	उष्णादिभ्यः कालात्	६ । ३ । ३३ ॥

ऊ

१४८	ऊङः	३ । २ । ६७ ॥
१७	ऊँ चोञ्	१ । २ । ३९ ॥
८	ऊटा	१ । २ । १३ ॥
७४	ऊढायाम्	२ । ४ । ५१ ॥
६६	ऊध्नः	२ । ४ । ७ ॥
१२२	ऊनार्थपूर्वाद्यैः	३ । १ । ६७ ॥

२७९	ऊर्जो विनुव-न्तः	७ । २ । ५१ ॥
२७५	ऊर्णोहंशुभमो युस्	७ । २ । १७ ॥
२८७	ऊर्ध्वाद्रिरिष्टा—स्य	७ । २ । ११४ ॥
११६	ऊर्याधनु—तिः	३ । १ । २ ॥
	ऋ	
७	ऋलृति—वा	१ । २ । २ ॥
१४१	ऋक्पूःपथ्यपोऽत्	७ । ३ । ७६ ॥
१३८	ऋक्सामर्ग्य—वम्	७ । ३ । ९७ ॥
२१८	ऋगृद्धिस्वरयोगेभ्यः	६ । ३ । १४४ ॥
१५१	ऋचः श्शसि	३ । २ । ९७ ॥
६७	ऋचि पादः—दे	२ । ४ । १७ ॥
९१	ऋणाद्धेतोः	२ । २ । ७६ ॥
८	ऋणे प्र—र्	१ । २ । ७
२१९	ऋत इकण्	६ । ३ । १५२ ॥
१४५	ऋतां विद्यायो—न्धे	३ । २ । ३७ ॥
८	ऋते तृ—से	१ । २ । ८ ॥

९७	ऋत द्वितीया च	२ । २ । ११४ ॥
३८	ऋतो डुर्	१ । ४ । ३७ ॥
४०	ऋतो रः—नि	२ । १ । २ ॥
१२	ऋतो र—ते	१ । २ । २६ ॥
२८९	ऋतो रीः	४ । ३ । १०९ ॥
७	ऋतो वा तौ च	१ । २ । ४ ॥
८	ऋत्यारु—स्य	१ । २ । ९ ॥
२४१	ऋत्वादिभ्योऽण्	६ । ४ । १२५ ॥
४६	ऋत्विज्दिश्—गः	२ । १ । ६९
४७	ऋदुदितः	१ । ४ । ७० ॥
१४८	ऋदुदित्तरतम—श्च	३ । २ । ६३ ॥
३४	ऋदुशनस्पु—र्डाः	१ । ४ । ८४ ॥
११२	ऋद्धनदीवंश्यस्य	३ । २ । ५ ॥
२३३	ऋन्नरादेरण्	६ । ४ । ५१ ॥
१०७	ऋन्नित्यदितः	७ । ३ । १७१ ॥
१८४	ऋवर्णोवर्ण—लुक्	७ । ४ । ७१ ॥

३००	ऋवर्णोवर्णा--च	७ । ३ । ३७ ॥
१९४	ऋश्यादेः कः	६ । २ । ९४ ॥
२५५	ऋषभोपा--ञ्यः	७ । १ । ४६ ॥
१९०	ऋष्टिवृष्ण्यन्धककुरुभ्यः	६ । १ । ६१ ॥
२१८	ऋषेरध्याये	६ । ३ । १४९ ॥
१४९	ऋषौ विश्वस्य मित्रे	३ । २ । ७९ ॥
	ॠ	
७	ॠस्तयोः	१ । २ । ५ ॥
	ऌ	
७	ऌत--वा	१ । २ । ३ ॥
८	ऌत्याल् वा	१ । २ । ११ ॥
	ॡ	
२	ॡदन्ताः--नाः	१ । १ । ७ ॥
	ए	
२	ए ऐ ओ औ--स्म	१ । १ । ८ ॥
४९	एः	१ । ४ । ७७ ॥
१	एकद्वित्रि--ताः	१ । १ । ५ ॥
२६४	एकशालाया इकः	७ । १ । १२० ॥
१८८	एकस्वरात्	६ । २ । ४८ ॥
२४०	एकागाराच्चौरे	६ । ४ । ११८ ॥
२८७	एकात्--स्य	७ । २ । १११ ॥
१५०	एकादश षोडश--ड्ढा	३ । २ । ९१ ॥
२९८	एकादाकि--ये	७ । ३ । २७ ॥
२८०	एकादेः कर्मधारयात्	७ । २ । ५८ ॥
१०१	एकार्थं चानेकं च	३ । १ । २२ ॥
१८७	एण्या एयञ्	६ । २ । ३८ ॥
२८	एतदश्च--से	१ । ३ । ४६ ॥
१५८	एत्यकः	२ । ३ । २६ ॥
३९	एदापः	१ । ४ । ४२ ॥
११	एदैतोऽयाय्	१ । २ । २३ ॥
१२	एदोतः--लुक्	१ । २ । २७ ॥
२०४	एदोद्देश एवेयादौ	६ । १ । ९ ॥

३३	एदोद्भ्यां–रः	१ । ४ । ३५ ॥
२९	एद्ध्रहुस्भोसि	१ । ४ । ४ ॥
१७२	एयस्य	७ । ४ । २२ ॥
१७२	एयेऽग्नायी	३ । २ । ५२ ॥
१९२	एये जिह्माशिनः	७ । ४ । ४७ ॥
९४	एष्यद्दणेनः	२ । २ । ९४ ॥
	ऐ	
१००	ऐकार्थ्ये	३ । २ । ८ ॥
८	ऐदौत्–रैः	१ । २ । १२ ॥
२८५	ऐषमःपरु–षे	७ । २ ।१०० ॥
२०२	ऐषमोह्यःश्वसो वा	६ । ३ । १९ ॥
	ओ	
२३०	ओजःसहो–ते	६ । ४ । २७ ॥
१४२	ओजोञ्जःस–ष्टः	३ । २ । १२ ॥
३९	ओत औः	१ । ४ । ७४ ॥
१७	ओदन्तः	१ । २ । ३७ ॥
११	ओदौतोऽवाव्	१ । २ । २४ ॥
१५	ओमः प्रारम्भे	७ । ४ । ९६ ॥
९	ओमाङि	१ । २ । १८ ॥
	औ	
३९	औता	१ । ४ । २० ॥
१	औदन्ताः स्वराः	१ । १ । ४ ॥
४२	औरीः	१ । ४ । ५६ ॥
	क	
२७५	कंशंभ्यां–भम्	७ । २ । १८ ॥
२४३	कंसार्धात्	६ । ४ । १३५ ॥
१८७	कंसीयाञ्ञ्यः	६ । २ । ४१ ॥
१०७	ककुदस्या–म्	७ । ३ । १६७ ॥
२०७	कखोपान्त्य–दोः	६ । ३ । ५९ ॥
२०६	कच्छाग्निवक्त्र–दात्	६ । ३ । ५० ॥
२०६	कच्छादेर्नृनृस्थे	६ । ३ । ५५ ॥
३७८	कच्छ्वा डुरः	७ । २ । ३९ ॥

२६५	कटः:	७ । १ । १२४ ॥
२०७	कटपूर्वात्प्राचः	६ । ३ । ५८ ॥
२२३	कठादिभ्यो वेदे लुप्	६ । ३ । १८३ ॥
१२९	कडारादयः कर्मधारये	३ । १ । १५८ ॥
११७	कणेमनस्तृप्तौ	३ । १ । ६ ॥
१२८	कतरकतमौ-श्ने	३ । १ । १०९ ॥
२८६	कथमित्थम्	७ । २ । १०३ ॥
२५२	कथादेरिकण्	७ । १ । २१ ॥
२०२	कन्थाया इकण्	६ । ३ । २० ॥
१७१	कन्यात्रिवेण्याः-च	६ । १ । ६२ ॥
२५८	कपिज्ञातेरेयण्	७ । १ । ६५ ॥
१६८	कपिबोधा-से	६ । १ । ४४ ॥
१५८	कपेर्गोत्रे	२ । ३ । २९ ॥
७३	कबरमणि—देः	२ । ४ । ४२ ॥
२५३	कम्बलान्नाम्नि	७ । १ । ३४ ॥
८३	करणं च	२ । २ । १९ ॥
२६५	कर्कलोहि-च	७ । १ । १२२ ॥
२१७	कर्णललाटात्कल्	६ । ३ । १४१ ॥
१९३	कर्णादेरायनिञ्	६ । २ । ९० ॥
२६१	कर्णादेर्मूले जाहः	७ । १ । ८८ ॥
९२	कर्तरि	२ । २ । ८६ ॥
७९	कर्तुर्व्याप्यं कर्म	२ । २ । ३ ॥
२०१	कर्त्र्यादेश्चेयकञ्	६ । ३ । १० ॥
१२४	कर्मजा तृचा च	३ । १ । ८३ ॥
२९३	कर्मणः संदिष्टे	७ । २ । १६७ ॥
८६	कर्मणि	२ । २ । ४० ॥
९२	कर्मणि कृतः	२ । २ । ८३ ॥
२३८	कर्मवेषाद्यः	६ । ४ । १०३ ॥
८४	कर्माभिप्रेयः संप्रदानम्	२ । २ । २५ ॥
२१३	कलापिकुथु-णः	७ । ४ । ६२ ॥
२१३	कलाप्यश्वत्थ-कः	६ । ३ । ११४
१६३	कल्यग्नेरेयण्	६ । १ । १७ ॥

१७३	कल्याण्यादेरिन्चान्तस्य	६ । १ । ७७ ॥
१८४	कवचिहृ-कण्	६ । २ । १४ ॥
४१	कवर्गैकस्वरवति	२ । ३ । ७६ ॥
२४२	कसमा-र्धः	१ । १ । ४१ ॥
१९५	कसोमात् ट्यण्	६ । २ । १०७ ॥
२६४	काकतालीयादयः	७ । १ । ११७ ॥
१५५	काकवी वोष्णे	३ । २ । १३७ ॥
१२५	काकाद्यैः क्षेपे	३ । १ । ९० ॥
१५४	काक्षपथोः	३ । २ । १३४ ॥
२७८	काण्डाण्डभाण्डादीरः	७ । २ । ३८ ॥
७०	काण्डात्प्रमा—त्रे	२ । ४ । २४ ॥
२	कादिर्व्यञ्जनम्	१ । १ । १० ॥
१२२	कारकं कृता	३ । १ । ६८ ॥
११६	कारिका स्थित्यादौ	३ । १ । ३
१४३	कार्षापणा—वा	६ । ४ । १३३ ॥
१२१	कालः	३ । १ । ६० ॥

२७२	कालहेतु-गे	७ । १ । १९३ ॥
२७६	कालाजटाघा—पे	७ । २ । २३ ॥
२९७	कालात्	७ । ३ । १९ ॥
१४४	कालात्तनतरतमकाले	३ । २ । २४ ॥
२३८	कालात्परि-रे	६ । ४ । १०४ ॥
२१३	कालाद्देये ऋणे	६ । ३ । ११३ ॥
१९६	कालाद्भववत्	६ । २ । १११ ॥
२४१	कालाद्यः	६ । ४ । १२६ ॥
८६	कालाध्वनोर्व्याप्तौ	२ । २ । ४२ ॥
८३	कालाध्वभा—णाम्	२ । २ । २३ ॥
२३८	काले कार्ये-वत्	६ । ४ । ९८ ॥
८७	काले भान्नवाधारे	२ । २ । ४८ ॥
१२०	कालो द्विगौ च मेयैः	३ । १ । ५७ ॥
१९२	काशादेरिलः	६ । २ । ८२ ॥
२२४	काश्यपकौ-च	६ । ३ । १८८ ॥
२०४	काश्यादेः	६ । ३ । ३५ ॥

३०१	कासूगोणी-रट्	७ । ३ । ५० ॥
२८५	किंयत्तत्सर्वै-दा	७ । २ । ९५ ॥
१२८	किं क्षेपे	३ । १ । ११० ॥
२९५	किंत्याद्ये-स्याम्	७ । ३ । ८ ॥
५१	किमः क-च	२ । १ । ४० ॥
२८४	किमद्व्यादि-त्तस्	७ । २ । ८९ ॥
२३३	किशरादेरिकट्	६ । ४ । ५५ ॥
१६९	कुञ्जादेर्ञायन्यः	६ । १ । ४७ ॥
२३०	कुटिलिकाया अण्	६ । ४ । २६ ॥
३०१	कुटीशुण्डाद्रः	७ । ३ । ४७ ॥
२०१	कुण्ड्यादिभ्यो य-च	६ । ३ । ११ ॥
३०१	कुत्वा डुपः	७ । ३ । ४९ ॥
२९९	कुत्सिताल्पाज्ञाते	७ । ३ । ३३ ॥
१७९	कुन्त्यवन्तेः स्त्रियाम्	६ । १ । १२१ ॥
१३१	कुमहद्भ्यां वा	७ । ३ । १०८ ॥
१२९	कुमारः श्रमणादिना	३ । १ । ११५ ॥
२९७	कुमारीक्रीड-सोः	७ । ३ । १६ ॥
१९४	कुमुदादेरिकः	६ । २ । ९६ ॥
१०५	कुम्भपद्यादिः	७ । ३ । १४९ ॥
२०६	कुरुयुगंधराद्वा	६ । ३ । ५३ ॥
१७९	कुरोर्वा	६ । १ । १२२ ॥
१७३	कुर्वादेर्ञ्यः	६ । १ । १०० ॥
२०१	कुलकुक्षि-रे	६ । ३ । १२ ॥
१७३	कुलटाया वा	६ । १ । ७८ ॥
२२८	कुलत्थकोपान्त्यादण्	६ । ४ । ४ ॥
७८	कुलाख्यानाम्	२ । ४ । ७९ ॥
२६१	कुलाज्जल्पे	७ । १ । ८६ ॥
१७६	कुलादीनः	६ । १ । ९६ ॥
२२५	कुलालादेरकञ्	६ । ३ । १९४ ॥
२४७	कुलिजाद्वा लुप् च	६ । ४ । १६५ ॥
२७२	कुल्माषादण्	७ । १ । १९५ ॥
९४	कुशलायु-याम्	२ । २ । ९७ ॥

२११	कुशले	६ । ३ । ९५ ॥	१९३	कृशाश्वादेरीयण्	६ । २ । ९३ ॥
२६४	कुशाग्रादीयः	७ । १ । ११६ ॥	२७६	कृष्यादिभ्यो वलच्	७ । २ । २७ ॥
२३१	कुसीदादिकट्	६ । ४ । ३५ ॥	१७४	केकयमित्रयु—च	७ । ४ । २ ॥
८२	कृगः प्रतियत्ने	२ । २ । १७ ॥	१८४	केदाराण्यश्च	६ । २ । १३ ॥
११७	कृगो नवा	३ । १ । १० ॥	७०	केवलमामक—जात्	२ । ४ । २९ ॥
८७	कृताद्यैः	२ । २ । ४७ ॥	३५	केवलस—रौः	१ । ४ । २६ ॥
१२३	कृति	३ । १ । ७७ ॥	२७८	केशाद्वः	७ । २ । ४३ ॥
२२४	कृते	६ । ३ । १९२ ॥	१८४	केशाद्वा	६ । २ । १८ ॥
१२९	कृत्यतुल्या—ख्या	३ । १ । ११४ ॥	२१६	केशे वा	३ । २ । १०२ ॥
१५५	कृत्येऽवश्यमोलुक्	३ । २ । १३८ ॥	१५४	कोः कत्तत्पुरुषे	३ । २ । १३० ॥
९३	कृत्यस्य वा	२ । २ । ८८ ॥	१४९	कोटरमिश्रक-णे	३ । २ । ७६ ॥
६	कृत्सगति—पि	७ । ४ । ११७ ॥	२८२	कोऽण्वादेः	७ । २ । ७६ ॥
१२५	कृत्येनावश्यके	३ । १ । ९५ ॥	२०७	कोपान्त्याच्चाण्	६ । ३ । ५६ ॥
२७८	कृपाहृदयादालुः	७ । २ । ४२ ॥	२११	कोऽश्मादेः	६ । ३ । ९७ ॥
२८८	कृभ्वस्तिभ्यां—च्विः	७ । २ । १२६ ॥	१६८	कौण्डिन्याग—च	६ । १ । १२७ ॥
२२४	कृशाश्वक—दिन्	६ । ३ । १९० ॥	२२२	कौपिञ्जलहास्तिपदादण्	६ । ३ । १७१ ॥

७७	कौरव्यमाण्डूकासुरेः	२ । ४ । ७० ॥
१८७	कौशेयम्	६ । २ । ३९ ॥
१२७	क्तं नञादिभिन्नैः	३ । १ । १०५ ॥
९३	क्तयोरसदाधारे	२ । २ । ९१ ॥
११०	क्ताः	३ । १ । १५१ ॥
७०	क्ताच्च नाम्नि वा	२ । ४ । २८ ॥
३०२	क्तात्तमबादे–न्ते	७ । ३ । ५६ ॥
७३	क्तादल्पे	२ । ४ । ४५ ॥
३७	क्तादेशोऽषि	२ । १ । ६१ ॥
१२५	क्तेन	३ । १ । ९२ ॥
१२३	क्तेनासत्वे	३ । १ । ७४ ॥
६५	क्त्वातुमम्	१ । १ । ३५ ॥
७२	क्तः पलितासितात्	२ । ४ । ३७ ॥
२४३	क्यङ्मानिपित्–ते	३ । २ । ५० ॥
११	क्रय्यः क्रयार्थे	४ । ३ । ९१ ॥
९६	क्रियामध्येऽध्व—च	२ । २ । ११० ॥
३	क्रियार्थो धातुः	३ । ३ । ३ ॥
८६	क्रियाविशेषणात्	२ । २ । ४१ ॥
८४	क्रियाश्रयस्या—णम्	२ । २ । ३० ॥
७९	क्रियाहेतुकारकम्	२ । २ । १ ॥
७३	क्रीतात्करणादेः	२ । ४ । ४४ ॥
८४	क्रुद्द्रुहे–पः	२ । २ । २७ ॥
३८	क्रुशस्तुनः–सि	१ । ४ । ९१ ॥
२३७	क्रोशयोजन–र्हे	६ । ४ । ८६ ॥
१७०	क्रोष्टृशलङ्कोर्लुक् च	६ । १ । ५६ ॥
७८	क्रौड्यादीनाम्	२ । ४ । ८० ॥
२६५	क्लिन्नाल्ल–स्य	७ । १ । १३० ॥
१४०	क्लीबमन्ये–वा	३ । १ । १२८ ॥
४३	क्लीबे	२ । ४ । ९७ ॥
५६	क्लीबे वा	२ । १ । ९३ ॥
२८४	क्कुत्रात्रेह	७ । २ । ९३ ॥
२००	क्वचित्	६ । २ । १४५ ॥

३०१	क्वचित्तुर्यात्	७ । ३ । ४४ ॥
२९३	क्वचित्स्वार्थे	७ । ३ । ७ ॥
५२	क्वसुष्मतौ च	२ । १ । १०५ ॥
३७	क्विवृत्तरसुधियस्तौ	२ । १ । ५८ ॥
२०२	क्वेहामात्रतसस्त्यच्	६ । ३ । १६ ॥
१७५	क्षत्रादियः	६ । १ । ९३ ॥
११	क्षय्यजय्यौ शक्तौ	४ । ३ । ९० ॥
१४	क्षियाशीःप्रैषे	७ । ४ । ९२
१९९	क्षीरादेयण्	६ । २ । १४२ ॥
१८३	क्षुद्रकमालवा–त्त्रि	६ । २ । ११ ॥
१७३	क्षुद्राभ्य एरण् वा	६ । १ । ८० ॥
२५४	क्षुभ्नादीनाम्	२ । ३ । ९६ ॥
२७०	क्षेत्रेऽन्य–यः	७ । १ । १७२ ॥
२८३	क्षेपातिग्र–याः	६ । २ । ८५ ॥
	ख	
१०६	खरखुरान्नासिकायानस्	७ । ३ । १६० ॥
१८५	खलादिभ्यो लिन्	६ । २ । २७ ॥
२४८	खारीकाक–कच्	६ । ४ । १४१ ॥
१३०	खार्या वा	७ । ३ । १०२ ॥
३४	खितिखीती–र्	१ । ४ । ३६ ॥
१९२	खित्यनव्यया–श्च	३ । २ । १११ ॥
२३	ख्यागि	१ । ३ । ५४ ॥
	ग	
२२६	गच्छति पथिदूते	६ । ३ । २०३ ॥
४८	गडदबादे–ये	२ । १ । ७७ ॥
११०	गड्वादिभ्यः	३ । १ । १५६ ॥
१८४	गणिकाया ण्यः	६ । २ । १७ ॥
६५	गतिः	१ । १ । ३६ ॥
१४९	गतिकारक–क्तौ	३ । २ । ८५ ॥
११८	गतिक्वन्य–षः	३ । १ । ४२ ॥
८०	गतिबोधा–दाम्	२ । २ । ५ ॥
९६	गते गम्येऽध्व–वा	२ । २ । १०७ ॥

८९	गतेर्नवाऽनाप्ते	२ । २ । ६३ ॥
११०	गत्यर्थवदोऽच्छः	३ । १ । ८ ॥
२१७	गम्भीर—वात्	६ । ३ । १३५ ॥
९१	गम्ययपः कर्माधारे	२ । २ । ७४ ॥
८९	गम्यस्याप्ये	२ । २ । ६२ ॥
१८१	गर्गभार्गविका	६ । १ । १३६ ॥
१६८	गर्गादेर्यञ्	६ । १ । ४२ ॥
२०७	गर्तोत्तरपदादियः	६ । ३ । ५७ ॥
२६६	गर्भादप्राणिनि	७ । १ । १३९ ॥
१३८	गवाश्वादिः	३ । १ । १४४ ॥
१४८	गवि युक्ते	३ । २ । ७४ ॥
१५८	गवियुधेः स्थिरस्य	२ । ३ । २५ ॥
२०७	गहादिभ्यः	६ । ३ । ६३ ॥
[illegible]६६	गाथिविद—नः	७ । ४ । ५४ ॥
१७८	गान्धारिसाल्वेयाभ्याम्	६ । १ । ११ ॥
११५	गिरिनदी—द्वा	७ । ३ । ९० ॥
१५९	गिरिनद्यादिनाम्	२ । ३ । ६८ ॥
२२७	गिरेरीयोऽस्त्राजीवे	६ । ३ । २१९ ॥
२९५	गुणाङ्गाद्वेष्ठेयसू	७ । ३ । ९ ॥
९१	गुणाद—नवा	२ । २ । ७७ ॥
२७९	गुणादिभ्यो यः	७ । २ । ५३ ॥
४	गुणोऽरेदोत्	३ । ३ । २ ॥
९८	गुरावेकश्च	२ । २ । १२४ ॥
१७४	गृष्टयादेः	६ । १ । ८४ ॥
२२२	गृहेऽग्निधो रणधश्च	६ । ३ । १७४ ॥
२७९	गोः	७ । २ । ९० ॥
१८८	गोः पुरीषे	६ । २ । ५० ॥
१६४	गोः स्वरे यः	६ । १ । २७ ॥
२६४	गोण्यादेश्चेकण्	७ । १ । १२१ ॥
१६१	गोण्या मेये	२ । ४ । १०३ ॥
२२६	गोत्रक्षत्रिये—यः	६ । ३ । २०८ ॥
२६०	गोत्रचरणा—मे	७ । १ । ७५ ॥

१९९	गोत्रादङ्कवत्	६ । २ । १३४ ॥
२१९	गोत्रादङ्कवत्	६ । ३ । १५५ ॥
२२२	गोत्राददण्ड–ष्ये	६ । ३ । १६९ ॥
१८३	गोत्रोक्षवत्सो–कञ्	६ । २ । १२ ॥
२२०	गोत्रोत्तरपदाद्–त्यात्	६ । १ । १२ ॥
२३६	गोदानादीनां–यें	६ । ४ । ८१ ॥
१७४	गोधाया दुष्टे णारश्च	६ । १ । ८१ ॥
२८०	गोपूर्वादत इकण्	७ । २ । ५६ ॥
२०६	गोमये वा	६ । ३ । ५२ ॥
१५८	गोऽम्बाम्ब–स्य	२ । ३ । ३० ॥
१८५	गोरथवातात्र–लम्	६ । २ । २४ ॥
१२	गोर्नाम्न्यवोऽक्षे	१ । २ । २८ ॥
१०१	गोश्चान्ते–ह्रौ	२ । ४ । ९६ ॥
१३१	गोष्ठातेः शुनः	७ । ३ । ११० ॥
२८२	गोष्ठादीनञ्	७ । २ । ७९ ॥
१३०	गोस्तत्पुरुषात्	७ । ३ । १०५ ॥
८५	गौणात्सम–या	२ । २ । ३३ ॥
६९	गौरादिभ्यो मु–ङीः	२ । ४ । १९ ॥
२०३	गौष्ठीतैकी–चरात्	६ । ३ । २६ ॥
२७६	ग्मिन्	७ । २ । २५ ॥
१५६	ग्रन्थान्ते	३ । २ । १४७ ॥
२७१	ग्रहणाद्वा	७ । १ । १७७ ॥
१३१	ग्रामकौटात्तक्ष्णः	७ । ३ । १०९ ॥
१८५	ग्रामजनबन्धु–त्तल्	६ । २ । २८ ॥
२०८	ग्रामराष्ट्रांशाद्–णौ	६ । ३ । ७२ ॥
१५९	ग्रामाग्रान्नियः	२ । ३ । ७१ ॥
२०१	ग्रामादीनञ् च	६ । ३ । ९ ॥
१४०	ग्राम्याशिशुद्वि–यः	३ । १ । १२७ ॥
२१७	ग्रीवातोऽणु च	६ । ३ । १३२ ॥
२१४	ग्रीष्मवसन्ताद्वा	६ । ३ । १२० ॥
२१४	ग्रीष्मावर–कञ्	६ । ३ । ११५ ॥

घ

१५०	घञ्युपसर्ग-लम्	३ । २ । ८६ ॥
४५	घुटि	१ । ४ । ६८ ॥
२८१	घोषदादेरकः	७ । २ । ७४ ॥
२६	घोषवति	१ । ३ । २१ ॥
	ङ	
५८	ङसेश्चाद्	२ । १ । १९ ॥
१६४	ङसोऽपत्ये	६ । १ । २८ ॥
११९	ङस्युक्तं कृता	३ । १ । ४९ ॥
३४	ङिडौँः	१ । ४ । २५ ॥
३३	ङित्यदिति	१ । ४ । २३ ॥
३१	ङेः स्मिन्	१ । ४ । ८ ॥
६०	ङेङसा ते मे	२ । १ । २३ ॥
२९	ङेङस्योर्यातौ	१ । ४ । ६ ॥
२१	ङ्णोः कटा-वा	१ । ३ । १७ ॥
१४८	ङ्यः	३ । २ । ६४ ॥
१०८	ङ्यादीदूतः के	२ । ४ । १०४ ॥
१८९	ङ्यादेर्गौण-च्योः	२ । ४ । ९५ ॥
१६०	ङ्यापो वहुलं नाम्नि	२ । ४ । ९९ ॥
१७२	ङ्याप्त्यूङः	६ । १ । ७० ॥
	च	
४४	चजः कगम्	२ । १ । ८६ ॥
१७३	चटकाण्णैरः-प्	६ । १ । ७९ ॥
२०	चटते स-ये	१ । ३ । ७ ॥
१२१	चतस्रार्धं(र्द्ध)म्	३ । १ । ६६ ॥
२६९	चतुरः	७ । १ । १६३ ॥
८८	चतुर्थी	२ । २ । ५३ ॥
१२२	चतुर्थी प्रकृत्या	३ । १ । ७० ॥
२१७	चतुर्मासान्नाम्नि	६ । ३ । १३३ ॥
१२८	चतुष्पाद् गर्भिण्या	३ । १ । ११२ ॥
१७४	चतुष्पाद्भ्य एयञ्	६ । १ । ८३ ॥
६७	चतुस्रेर्हा--सि	२ । ३ । ७४ ॥
१५१	चत्वारिंशदादौ वा	३ । २ । ९३ ॥

१८३	चन्द्रयुक्तात्–क्ते	६ । २ । ६ ॥
२३६	चन्द्रायणं च चरति	६ । ४ । ८२ ॥
२५४	चरकमा–नञ्	७ । १ । ३९ ॥
१३७	चरणस्य स्थेणो-दे	३ । १ । १३८ ॥
२२१	चरणादकञ्	६ । ३ । १६८ ॥
१८५	चरणाद्धर्मवत्	६ । २ । २३ ॥
२२९	चरति	६ । ४ । ११ ॥
२५५	चर्मण्य–ञ्	७ । १ । ४५ ॥
२७३	चर्मण्वत्य–त्	२ । १ । ९६ ॥
१८६	चर्मशुनः–चे	७ । ४ । ६४ ॥
१७२	चर्मिवर्मिरात्	६ । १ । ११२ ॥
१३९	चवर्गद–रे	७ । ३ । ९८ ॥
२३६	चातुर्मास्यन–च	६ । ४ । ८५ ॥
३६३	चादयोऽसत्वे	१ । १ । ३१ ॥
१७	चादिः नाङ्	१ । २ । ३६ ॥
१३४	चार्थे द्वन्द्वः सहोक्तौ	३ । १ । ११७ ॥
६२	चाहहवैवयोगे	२ । १ । २९ ॥
१४	चितीवार्थे	७ । ४ । ९३ ॥
१४९	चितेः कचि	३ । २ । ८३ ॥
२१३	चित्रारेवती–याम	६ । ३ । १०८ ॥
२१०	चिरपरुत्प–स्त्न:	६ । ३ । ८५ ॥
२४१	चूडादिभ्योऽण्	६ । ४ । १९ ॥
२२८	चूर्णमुद्रा–णौ	६ । ४ । ७ ॥
१९४	चैत्रीकार्तिकी–द्वा	६ । २ । १०० ॥
२५९	चौरादेः	७ । १ । ७३ ॥
१३३	च्वौ कचित्	३ । २ । ६० ॥
	छ	
२२४	छगलिनो णेयिन्	६ । ३ । १८५ ॥
२५५	छदिर्वलेरेयण्	७ । १ । ४७ ॥
२१८	छन्दसो यः	६ । ३ । १४७ ॥
२२५	छन्दस्यः	६ । ३ । १९७ ॥
२२१	छन्दोगौ–घे	६ । ३ । १६६ ॥

२७०	छन्दोऽधीते—वा	७ । १ । १७३ ॥
२४९	छेदादेर्नित्यम्	६ । ४ । १८२ ॥
	ज	
२१५	जङ्गल—वा	७ । ४ । २४ ॥
१७४	जण्टपण्टात्	६ । १ । ८२ ॥
१८९	जम्ब्वा वा	६ । २ । ६० ॥
२१४	जयिनि च	६ । ३ । १२२ ॥
१२०	जरत्यादिभिः	३ । १ । ५५ ॥
४३	जरसो वा	१ । ४ । ६० ॥
११६	जराया ज—च	७ । ३ । ९३ ॥
३२	जराया ज—वा	२ । १ । ३ ॥
३०	जस इः	१ । ४ । ९ ॥
३३	जस्येदोत्	१ । ४ । २२ ॥
६१	जस्विशे—न्ये	२ । १ । २६ ॥
१२९	जातमहद्—यात्	७ । २ । ९५ ॥
११०	जातिकालसुखा—वा	३ । १ । १५२ ॥
१६८	जातिश्च णितद्धि—रे	३ । २ । ५१ ॥
१३४	जातीयैकार्थेऽच्वेः	३ । २ । ७० ॥
२०७	जाते	६ । ३ । ९८ ॥
२८९	जातेः सम्पदा च	७ । २ । १३१ ॥
७४	जातेरयान्त—त्	२ । ४ । ५४ ॥
१०४	जातेरीयः सामान्यवति	७ । ३ । १३९ ॥
२२०	जातौ	७ । ४ । ५८ ॥
१७५	जातौ राज्ञः	६ । १ । ९२ ॥
९८	जात्याख्यायां—वत्	२ । २ । १२१ ॥
१०७	जायाया जानिः	७ । ३ । १६४ ॥
८२	जासनाट—याम्	२ । २ । १४ ॥
२१६	जिह्वमूला—यः	६ । ३ । १२७ ॥
२८२	जीर्णगोमूत्रा—ले	७ । २ । ७७ ॥
१७०	जीवन्तपर्वताद्वा	६ । १ । ५८ ॥
११८	जीविकोपनि—न्ये	३ । १ । १७ ॥
२४८	जीवितस्य सन्	६ । ४ । १७० ॥

१२४	ज्ञानेच्छार्चार्थी—न	३ । १ । ८६ ॥
२९६	ज्यायान्	७ । ४ । ३६ ॥
१५७	ज्योतिरायु—स्य	२ । ३ । १७ ॥
२२५	ज्योतिषम्	६ । ३ । १९९ ॥
२७७	ज्योत्स्नादिभ्योऽण्	७ । २ । ३४ ॥
	ञ	
१६९	ञिदार्षादणिञोः	६ । १ । १४० ॥
	ट	
३३	टः पुंसि ना	१ । ४ । २४ ॥
२२६	टस्तुल्यदिशि	६ । ३ । २१० ॥
२९	टाङ्सोरिनस्यौ	१ । ४ । ५ ॥
५८	टाङ्योसि यः	२ । १ । ७ ॥
३८	टादौ स्वरे वा	१ । ४ । ९२ ॥
५१	टौस्यनः	२ । १ । ३७ ॥
३९	टौस्येत्	१ । ४ । १९ ॥
	ड	
२३६	डकश्चाष्टाच—णाम्	६ । ४ । ८४ ॥
३०४	डतरडतमौ—श्रे	७ । ४ । ९६ ॥
३५	डतिष्णः—प्	१ । ४ । ५४ ॥
३५	डत्यतु संख्यावत्	१ । १ । ३९ ॥
२९१	डाच्यादौ	७ । २ । १४२ ॥
३४	डित्यन्त्यस्वरादेः	२ । १ । ११४ ॥
१९९	डिद्धाण्	६ । २ । १३६ ॥
२६७	डिन्	७ । १ । १४७ ॥
२१	डुनः सः—श्चः	१ । ३ । १८ ॥
	ढ	
२७	ढडूस्तढे	१ । ३ । ४२ ॥
	ण	
१७१	णश्च विश्रवसो—वा	६ । १ । ६५ ॥
५२	णषमसत्परे स्या—च	२ । १ । ६० ॥
६६	णस्वराघोषा—श्च	२ । ४ । ४ ॥
२५१	णोऽन्नात्	७ । १ । ७० ॥

२०२	ण्योऽतिथेः	७ । १ । २४ ॥
	त	
४७	तः सौ सः	२ । १ । ४२ ॥
२२	ततः शिटः	१ । ३ । ३६ ॥
२१९	तत आगते	६ । ३ । १४९ ॥
१०	ततोऽस्याः	१ । ३ । ३४ ॥
१८	ततो ह-र्थः	१ । ३ । ३ ॥
१४३	तत्पुरुषे कृति	३ । २ । २० ॥
२५६	तत्र	७ । १ । ५३ ॥
२११	तत्र कृतलब्ध-ते	६ । ३ । ९४ ॥
२६६	तत्र घटते-ष्ठः	७ । १ । १३७ ॥
२३५	तत्र नियुक्ते	६ । ४ । ७४ ॥
२५१	तत्र साधौ	७ । १ । १५ ॥
१११	तत्रादायमि-वः	३ । १ । २६ ॥
२९०	तत्राधीने	७ । २ । १३२ ॥
१९५	तत्राहोरात्रांशम्	३ । १ । ९३ ॥
१९९	तत्रोद्धृते पात्रेभ्यः	६ । २ । १३८ ॥
२५५	तद्	७ । १ । ५० ॥
२७	तदः सेः-र्था	१ । ३ । ४५ ॥
३	तदन्तं पदम्	१ । १ । २० ॥
१९१	तदस्यास्ति	६ । २ । ७० ॥
२४६	तदत्रास्मै वा-यम्	६ । ४ । १५८ ॥
१२२	तदर्थार्थेन	३ । १ । ७२ ॥
२३३	तदस्य पण्यम्	६ । ४ । ५४ ॥
२६६	तदस्य सं-तः	७ । १ । १३८ ॥
२७३	तदस्यास्त्य-तुः	७ । २ । १ ॥
१०२	तद्धितः स्वर-रे	३ । २ । ५५ ॥
१७५	तद्धितयस्वरेऽनाति	२ । ४ । ९२ ॥
१०२	तद्धिताककोप-ख्याः	३ । २ । ५४ ॥
१६२	तद्धितोऽणादिः	६ । १ । १ ॥
९०	तद्भद्रायुष्य-षि	२ । २ । ६६ ॥
२३७	तद्यात्येभ्यः	६ । ४ । ८७ ॥

२८६	तद्वति धणू	७ । २ । १०८ ॥
१९७	तद्वेत्त्यधीते	६ । २ । ११७ ॥
९५	तद्युक्ते हेतौ	२ । २ । १०० ॥
२९८	तनुपुत्राणु-क्ते	७ । ३ । २३ ॥
२७१	तन्त्रादचि-ते	७ । १ । १८३ ॥
१४१	तप्तान्ववाद्रहसः	७ । ३ । ८? ॥
२४९	तमर्हति	६ । ४ । १७७ ॥
२७९	तमिस्रार्णवज्योत्स्नाः	७ । २ । ५२ ॥
२४६	तं पचति द्रोणाद्वाञ्	६ । ४ । १६१ ॥
२३०	तं प्रत्यनो-लात्	६ । ४ । २८ ॥
२३९	तं भाविभूते	६ । ४ । १०६ ॥
१६	तयोर्य्वौ-याम्	७ । ४ । १०३ ॥
२९४	तयोः समू-षु	७ । ३ । ३ ॥
२२८	तरति	६ । ४ । ९ ॥
१३६	तरुतृणधान्य-त्वे	३ । १ । १३३ ॥
५८	तव मम ङसा	२ । १ । १५ ॥
२२	तर्कालक्ष्य श्च-गौ	१ । ३ । ६० ॥
२२७	तसिः	६ । ३ । २११ ॥
२३९	तस्मै भृता-च	६ । ४ । १०७ ॥
२३७	तस्मै योगादेः शक्ते	६ । ४ । ९४ ॥
२५३	तस्मै हिते	७ । १ । ३५ ॥
२५६	तस्य	७ । १ । ५४ ॥
२६३	तस्य तुल्ये कः-त्योः	७ । १ । १०८ ॥
२४५	तस्य वापे	६ । ४ । १५१ ॥
२१८	तस्य व्याख्या-त	६ । ३ । १४२ ॥
२२०	तस्येदम्	६ । ३ । १६० ॥
२५५	तस्यार्हे-वत्	७ । १ । ५१ ॥
८८	तादर्थ्ये	२ । २ । ५४ ॥
६७	ताभ्यां वा-त्	२ । ४ । १५ ॥
६९	तारका वर्णका—त्ये	२ । ४ । ११३ ॥
१८६	तालाद्धनुषि	६ । २ । ३२ ॥
१८०	तिककितवादौ द्वन्द्वे	६ । १ । १३१ ॥

१७७	तिकादेरायनिञ्	६ । १ । १०७ ॥
२२४	तित्तिरिवर–यण्	६ । ३ । १८४ ॥
४०	तिरसस्तिर्यति	३ । २ । १२४ ॥
२४	तिरसो वा	२ । ३ । २ ॥
११७	तिरोन्तर्धौ	३ । १ । ९ ।
१८८	तिलयवादनाम्नि	६ । २ । ५२ ॥
२६६	तिलादिभ्यः–लः	७ । १ । १३६ ॥
११३	तिष्ठद्गु–यः	३ । १ । ३६ ॥
७८	तिष्यपुष्ययोर्भाणि	२ । ४ । ९० ॥
३१	तीयं ङित्–वा	१ । ४ । १४ ॥
२९०	तीयशम्ब–डाच्	७ । २ । १३५ ॥
२९२	तीयाट्टीकण्–चेत्	७ । २ । १५३ ॥
५८	तुभ्यं मह्यं ङ्या	२ । १ । १४ ॥
१५५	तुमश्च मनःकामे	३ । २ । १४० ॥
८९	तुमोर्थ भा––त्	२ । २ । ६१ ॥
२३७	तुरायणपा–ने	६ । ४ । ९२ ॥
२	तुल्यस्थाना–स्वः	१ । १ । १७ ॥
९७	तुल्यार्थैस्तृतीयाषष्ठ्यौ	२ । २ । ११६ ॥
२२७	तूदीवर्मत्या एयण्	६ । ३ । २१८ ॥
२३४	तूष्णीकः	६ । ४ । ६१ ॥
२९९	तूष्णीकाम्	७ । ३ । ३२ ॥
१९२	तृणादेः सल्	६ । २ । ८१ ॥
१५४	तृणे जातौ	३ । २ । १३२ ॥
१०	तृतीयस्तृ–र्थे	१ । ३ । ४९ ॥
१८	तृतीयस्य पञ्चमे	१ । ३ । १ ॥
१२१	तृतीया तत्कृतैः	३ । १ । ६५ ॥
३१	तृतीयान्तात्–गे	१ । ४ । १३ ॥
१२४	तृतीयायाम्	३ । १ । ८४ ॥
९७	तृतीयाल्पीयसः	२ । २ । ११२ ॥
११९	तृतीयोक्तं वा	३ । १ । ५० ॥
९३	तृन्नुदन्ता–स्य	२ । २ । ९० ॥
१२४	तृप्तार्थपूरणा–ज्ञा	३ । १ । ८५ ॥

३८	तृस्वसृ–र्	१ । ४ । ३८ ॥	१४	त्यादेः सा–न	७ । ४ । ९१ ॥
१९८	तेन च्छन्नेरथे	६ । २ । १३१ ॥	२९६	त्यादेश्च प्र–पप्	७ । ३ । १० ॥
२२८	तेन जित–त्सु	६ । ४ । २ ॥	१५४	त्यादौ क्षेपे	३ । २ । १२६ ॥
१९१	तेन निर्वृत्ते च	६ । २ । ७१ ॥	२५७	त्रन्त्यस्वरादेः	७ । ४ । ४३ ॥
२२३	तेन प्रोक्ते	६ । ३ । १८१ ॥	१८६	त्रपुजतोः षोऽन्तश्च	६ । २ । ३३ ॥
२७०	तेन वित्ते–णौ	७ । १ । १७५ ॥	२८४	त्रप् च	७ । २ । ९२ ॥
२३८	तेन हस्ताद्यः	६ । ४ । १०१ ॥	१०७	त्रिककुद् गिरौ	७ । ३ । १६८ ॥
१५२	ते लुग्वा	३ । २ । १०८ ॥	४०	त्रिचतुरस्–दौ	२ । १ । १ ॥
२३८	तेषु देये	६ । ४ । ९७ ॥	२४२	त्रिंशद्विंशते–र्थे	६ । ४ । १२९ ॥
१२	तो वा	७ । २ । १४८ ॥	२६९	त्रेस्तृ च	७ । १ । १६ ॥
२०	तौ मुमो–स्त्रौ	१ । ३ । १४ ॥	३५	त्रेस्त्रयः	१ । ४ । ३४ ॥
१३५	त्यदादिः	३ । १ । १२० ॥	२४८	त्रैंशचात्वारिंशम्	६ । ४ । १७४ ॥
२०४	त्यदादिः	६ । १ । ७ ॥	२५६	त्वते गुणः	३ । २ । ५९ ॥
२१९	त्यदादेर्मयट्	६ । ३ । १५९ ॥	५७	त्वमहं–कः	२ । १ । १२ ॥
४८	त्यदामेन–ते	२ । १ । ३३ ॥	’८	त्वमौ प्र–न्	२ । १ । ११ ॥
२९८	त्यादिसर्वादेः–ऽक्	७ । ३ । २९ ॥	१६०	त्वे	२ । ४ । १०० ॥

१६४	त्वे वा	६ । १ । २६ ॥
	थ	
४९	थो न्थ्	१ । ४ । ७८ ॥
	द	
२४९	दक्षिणाद्र.डङ्गर-यौ	६ । ४ । १८१ ॥
२०१	दक्षिणापश्चा-त्यण्	६ । ३ । १३ ॥
१०४	दक्षिणेर्मा व्याधयोगे	७ । ३ । १४३ ॥
२८७	दक्षिणोत्तराचीतस्	७ । २ । ११७ ॥
१७७	दगुकोशल-दिः	६ । १ । १०८ ॥
२४९	दण्डादेर्यः	६ । ४ । १७८ ॥
१७०	दण्डिहस्ति--ने	७ । ४ । ४९ ॥
२००	दध्न इकण्	६ । २ । १४३ ॥
४४	दध्यस्थि-न्	१ । ४ । ६३ ॥
१०७	दध्युरःस-ले:	७ । ३ । १७२ ॥
३२	दन्तपादना-वा	२ । १ । १०१ ॥
२७८	दन्तादुन्नतात्	७ । २ । ४० ॥

१७०	दर्भकृष्णाग्निशर्म-त्स्ये	६ । १ । ५७ ॥
२३१	दशैकादशादिकश्च	६ । ४ । ३६ ॥
१५०	दस्ति	३ । २ । ८८ ॥
२७०	दाण्डाजिनि-कम्	७ । १ । १७१ ॥
८८	दामः संप्रदा-च	२ । २ । ५२ ॥
३०३	दामन्यादेरीयः	७ । १ । ६९ ॥
६७	दाम्नः	२ । ४ । १० ॥
२०२	दिक्पूर्वपदादनाम्नः	६ । ३ । २३ ॥
२०८	दिक्पूर्वाचौ	६ । ३ । ७१ ॥
१५५	दिक्शब्दात्तीर-रः	३ । २ । १४२ ॥
२८७	दिक्शब्दा-म्याः	७ । २ । ११३ ॥
१२६	दिगधिकं संज्ञा-दे	३ । १ । ९८ ॥
२१५	दिगादिदेहांशाद्यः	६ । ३ । १२४ ॥
१७१	दितेश्चैयण्-वा	६ । १ । ६९ ॥
५१	दिव औः सौ	२ । १ । ११७ ॥
१४७	दिवस् दिवः-वा	३ । २ । ४९ ॥

१४७	दिवो द्यावा	३ । २ । ४४ ॥	१९९	दृष्टे साम्नि नाम्नि	६ । २ । १३३ ॥
१०९	दिशो रूढ्या-ले	३ । १ । २५ ॥	२९०	देये त्रा च	७ । २ । १३३ ॥
२४१	दीर्घः	६ । ४ । १२७ ॥	१९४	देवता	६ । २ । १०१ ॥
३५	दीर्घङ्याब्-सेः	१ । ४ । ४५ ॥	१९४	देवतानामात्वादौ	७ । ४ । २८ ॥
२८९	दीर्घश्च्वियङ्-च	४ । ३ । १०७ ॥	२५२	देवातान्तात्तदर्थे	७ । १ । २२ ॥
२९	दीर्घोनाम्य-षः	१ । ४ । ४७ ॥	२६४	देवपथादिभ्यः	७ । १ । १११ ॥
२९१	दुःखात्प्रातिकूल्ये	७ । २ । १४१ ॥	२३६	देवव्रतादीन् डिन्	६ । ४ । ८३ ॥
१७९	दुनादिकुर्वि-ञ्यः	६ । १ । ११८ ॥	२९३	देवात्तल्	७ । २ । १६२ ॥
११८	दुर्नीन्दाकृच्छ्रे	३ । १ । ४३ ॥	१६३	देवाद्यञ् च	६ । १ । २१ ॥
१७६	दुष्कुलादेयण्वा	६ । १ । ९८ ॥	१४५	देवानांप्रियः	३ । २ । ३४ ॥
१५	दूरादामन्त्र्य—नृत्	७ । ४ । ९९ ॥	२१५	देविकाशिंश-वाः	७ । ४ । ३ ॥
१५६	दृग्दृशदृक्षे	३ । २ । १५१ ॥	१५९	देशे	२ । ३ । ७० ॥
२१६	दृतिकुक्षि-यण्	६ । ३ । १३० ॥	११३	दैर्घ्येऽनुः	३ । १ । ३४ ॥
३७	दृन्पुनर्वर्षाकारैर्भुवः	२ । १ । ५९ ॥	७९	दैवयज्ञिशौचिवृ-र्वा	२ । ४ । ८२ ॥
८१	दृश्यभिवदोरात्मने	२ । २ । ९ ॥	५०	दो मः स्यादौ	२ । १ । ३९ ॥
६२	दृश्यर्थैश्चिन्तायाम्	२ । १ । ३० ॥	१८८	दोरप्राणिनः	६ । २ । ४९ ॥

२०४	दोरीयः	६ । ३ । ३२ ॥	२५९	द्वन्द्वाल्लित्	७ । १ । ७४ ॥
२०५	दोरेव प्राचः	६ । ३ । ४० ॥	३१	द्वन्द्वे वा	१ । ४ । ११ ॥
१९५	द्यावापृथिवी—यौ	६ । २ । १०८ ॥	२९५	द्वयोर्विभज्ये च तर	७ । ३ । ६ ॥
२७८	द्युद्रोर्मः	७ । २ । ३७ ॥	१६५	द्वारादेः	७ । ४ । ६ ॥
२०१	द्युप्रागपागु—यः	६ । ३ । ८ ॥	२०	द्विः कानः—सः	१ । ३ । ११ ॥
१४४	द्युप्राहृट्वर्षा—त्	३ । २ । २७ ॥	२६७	द्विगोः संशये च	७ । १ । १४४ ॥
२४७	द्रव्यवस्नात्केकम्	६ । ४ । १६७ ॥	६९	द्विगोः समाहारात्	२ । ४ । २२ ॥
१८१	द्रोणो वा	६ । १ । १३९ ॥	१६३	द्विगोरनपत्ये—द्विः	६ । १ । २४ ॥
१७९	द्रेरञणोऽप्राच्यभर्गादेः	६ । १ । १२३ ॥	१३०	द्विगोरन्नह्नोऽट्	७ । ३ । ९९ ॥
१७०	द्रोणाद्वा	६ । १ । ५९ ॥	२४३	द्विगोरीनः	६ । ४ । १४० ॥
२६४	द्रोर्भव्ये	७ । १ । ११५ ॥	२४७	द्विगोरीनेकटौ वा	६ । ४ । १६४ ॥
१८७	द्रोर्वयः	६ । २ । ४३ ॥	१२०	द्वितीया खट्वा क्षेपे	३ । १ । ५९ ॥
१८०	द्व्यादेस्तथा	६ । १ । १३२ ॥	२९९	द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम्	७ । ३ । ४१ ॥
३०५	द्वंद्वं वा	७ । ४ । ८२ ॥	९७	द्वितीयाषष्ठ्यावे—श्चेः	२ । २ । ११७ ॥
२२५	द्वन्द्वात्प्रायः	६ । ३ । २०१ ॥	२८६	द्वित्रिचतुरः सुच्	७ । २ । ११० ॥
१८३	द्वन्द्वादीयः	६ । २ । ७ ॥	१२०	द्वित्रिचतुष्पू—यः	३ । १ । ५६ ॥

२४४	द्वित्रिबहो–स्तात्	६ । ४ । १४४ ॥
२६८	द्वित्रिभ्यामयड् वा	७ । १ । १५२ ॥
१५९	द्वित्रिस्वरौ–भ्यः	२ । ३ । ६७ ॥
१३०	द्वित्रेरायुसः	७ । ३ । १०० ॥
२८६	द्वित्रेर्धमन्वेधौ वा	७ । २ । १०७ ॥
१०२	द्वित्रेर्मूर्ध्नो वा	७ । ३ । १२७ ॥
१५०	द्वित्र्यष्टानां–द्वौ	३ । २ । ९२ ॥
२४४	द्वित्र्यादेर्याण् वा	६ । ४ । १४७ ॥
२६६	द्वित्वे गोयुगः	७ । १ । १३४ ॥
८५	द्वित्वेऽधोऽध्युपरिभिः	२ । २ । ३४ ॥
६०	द्वित्वे वां नौ	२ । १ । २२ ॥
१११	द्विदण्ड्यादिः	७ । ३ । ७५ ॥
१०४	द्विपदाद्धर्मादन्	७ । ३ । १४१ ॥
९२	द्विषो वातृशः	२ । २ । ८४ ॥
२४५	द्विस्वरब्रह्म–देः	६ । ४ । १५५ ॥
१७७	द्विस्वरादणः	६ । १ । १०९ ॥

१७२	द्विस्वरादनद्याः	६ । १ । ७१ ॥
९३	द्विहेतो–र्वा	२ । २ । ८७ ॥
२०८	द्वीपादनुसमुद्रं ण्यः	६ । ३ । ६८ ॥
२६९	द्वेस्तीयः	७ । १ । १६५ ॥
१५२	द्व्यन्तरनव–ईप्	३ । २ । १०९ ॥
२६८	द्व्यादेर्गुणान् गट्	७ : १ । १५१ ॥
१८१	द्व्येकेषु–र्वा	६ । १ । १३४ ॥
६८	द्व्येषमूत–स्य	२ । ४ । १०९ ॥
	ध	
२५१	धनगणाल्लब्धरि	७ । १ । ९ ॥
२७१	धनहिरण्ये कामे	७ । १ । १७९ ॥
१६२	धनादेः पत्युः	६ । १ । १४ ॥
१०६	धनुषो धन्वन्	७ । ३ । १५८ ॥
२८०	धर्मशील–त्	७ । २ । ६५ ॥
२३२	धर्माधर्माच्चरति	६ । ४ । ४९ ॥
१३५	धर्मार्थादिषु द्वन्द्वे	३ । १ । १५९ ॥

७५	धवाद्योगा—त्	२ । ४ । ५९ ॥	१२४	न कर्तरि	३ । १ । ८२ ॥
३	धातोः पू—च	६ । १ । १ ॥	१४०	न किमः क्षेपे	७ । ३ । ७० ॥
३६	धातोरिवर्णो—ये	२ । १ । ५० ॥	७२	नखमुखादनाम्नि	२ । ४ । ४० ॥
२६०	धान्येभ्य ईनञ्	७ । १ । ७९ ।	१५४	नखादयः	३ । २ । १२८ ॥
१२	धुटस्तृतीयः	२ । १ । ७६ ॥	२०६	नगरात्कुत्सादाक्ष्ये	६ । ३ । ४९ ॥
४३	धुटां प्राक्	१ । ४ । ६६ ॥	१५४	नगोप्राणिनि वा	३ । २ । १२७ ।
७	धुटो धुटि—वा	१ । ३ । ४८ ॥	११९	नञ्	३ । १ । ५१ ॥
१४१	धुरोऽनक्षस्य	७ । ३ । ७७ ॥	२२०	नञः क्षेत्रज्ञे—चेः	७ । ४ । २३ ॥
२५०	धुरो येयण्	७ । १ । ३ ॥	१५४	नञत्	३ । २ । १२५ ॥
२०६	धूमादेः	६ । ३ । ४६ ॥	१३३	नञव्यया—ढः	७ । ३ । १२३ ॥
१८४	धेनोरनञः	६ । २ । १५ ॥	१६६	न अस्वङ्गादेः	७ । ४ । ९ ॥
१५३	धेनोर्भव्यायाम्	३ । २ । ११८ ॥	१०८	नञोर्थात्	७ । ३ । १७४ ॥
	न		१३३	नञ्तत्पुरुषात्	७ । ३ । ७१ ॥
८३	न	२ । २ । १८ ॥	२५६	नञ्तत्पुरु—देः	७ । १ । ५७ ॥
२१	नः शिञ्च्	१ । ३ । १९ ॥	१०३	नञ्बहो—णे	७ । ३ । १३५ ॥
१०८	न कचि	२ । ४ । १०५ ॥	१०३	नञ्सुदुर्भ्यः वा	७ । ३ । १३६ ॥

१०३	नञ्सुव्युप-रः	७ । ३ । १३१ ॥
२२१	नटान्नृत्ते ञ्यः	६ । ३ । १६५ ॥
१९१	नड्कुमुदवेतस-डित्	६ । २ । ७४ ॥
१९२	नडशादाद् वलः	६ । २ । ७५ ॥
१६९	नडादिभ्य आयनण्	६ । १ । ५३ ॥
१९३	नडादेः कीयः	६ । २ । ९२ ॥
२९७	न तमबादिः-भ्यः	७ । ३ । १३ ॥
१३८	न दधिपयआदिः	३ । १ । १४५ ॥
१३८	नदीदेशपुरां-नाम्न	३ । १ । १४२ ॥
१११	नदीभिर्नाम्नि	३ । १ । २७ ॥
२००	नद्यादेरेयण्	६ । ३ । २ ॥
१९१	नद्यां मतुः	६ । २ । ७२ ॥
१२	न द्वित्वे	७ । २ । १४७ ॥
१९०	न द्विरद्रुवय-त्	६ । २ । ६१ ॥
२०३	न द्विस्वरा-तात्	६ । ३ । २९ ॥
३४	न नाङ्दित्	१ । ४ । २७ ॥
१०८	न नाम्नि	७ । ३ । १७६ ॥
१४२	न नाम्येक-ऽमः	३ । २ । ९ ॥
२६३	न नृपूजार्थध्वजचित्रे	७ । १ । १०९ ॥
४२	नपुंसकस्य शिः	१ । ४ । ५५ ॥
११५	नपुंसकाद्वा	७ । ३ । ८९ ॥
१३४	न पुंवन्निषेधे	३ । २ । ७१ ॥
१८१	न प्राग्जितीये स्वरे	६ । १ । १३५ ॥
३	न प्रादिरप्रत्ययः	३ । ३ । ४ ॥
२३	नमस्पुरसो-सः	२ । ३ । १ ॥
२५०	न यि तद्धिते	२ । १ । ६५ ॥
१८४	न राजन्य-के	२ । ४ । ९४ ॥
२५३	न राजाचार्य-ष्णः	७ । १ । ३६ ॥
१०	न रात्स्वरे	१ । ३ । ३७ ॥
६८	नरिका मामिका	२ । ४ । ११२ ॥
१४९	नरे	३ । २ । ८० ॥
३१	नवभ्यः-वः	१ । ४ । १६

४८	न वमन्तसंयोगात्	२ । १ । १११ ॥
२३५	नवयज्ञादयोऽ—न्ते	६ । ४ । ७३ ॥
१५३	नवाऽखित्कृद्—न्ने:	३ । २ । ११७ ॥
३०५	नवा गुण:—रित्	७ । ४ । ८६ ॥
२४४	नवाण:	६ । ४ । १४२ ॥
२९३	नवादिन—स्य	७ । २ । १६० ॥
१०८	नवाप:	२ । ४ । १०६ ॥
२०९	नवा रोगातपे	६ । ३ । ८२ ॥
७१	नवा शोणादे:	२ । ४ । ३१ ॥
९४	नवा सुजर्थै: काले	२ । २ । ९६ ॥
१२२	न विंशत्यादि—न्त:	३ । १ । ६९ ॥
१४८	नवैकस्वराणाम्	३ । २ । ६६ ॥
२२	न शात्	१ । ३ । ६२ ॥
५२	नशो वा	२ । १ । ७० ॥
१३	न संधि	१ । ३ । ५२ ॥
१०	न संधिङीय—कि	७ । ४ । १११ ॥
११०	न सप्तमीन्द्वादिभ्यश्च	३ । १ । १६५ ॥
३१	न सर्वादि:	१ । ४ । १२ ॥
१०६	नसस्य	२ । ३ । ६५ ॥
३०२	न सामीवचने	७ । ३ । ५७ ॥
१९१	न स्तं—र्थे	१ । १ । २३ ॥
१५१	न स नासिका—द्रे	३ । २ । ९९ ॥
५५	नहाहोर्धतौ	२ । १ । ८५ ॥
१०९	नाडीतन्त्रीभ्यां स्वाङ्गे	७ । ३ । १८० ॥
८२	नाथ:	२ । २ । १० ॥
३०४	नानावधारणे	७ । ४ । ७४ ॥
६१	नान्यत्	२ । १ । २७ ॥
१०१	नाप्प्रियादौ	३ । २ । ५३ ॥
२५३	नाभेर्नभ—शात्	७ । १ । ३१ ॥
१०३	नाभेर्नाम्नि	७ । ३ । १३४ ॥
४८	नामन्त्र्ये	२ । १ । ९२ ॥
९९	नाम नाम्नैकार्थ्ये—लम्	३ । १ । १८ ॥

२९३	नामरुप--यः	७ । २ । १५८ ॥
३२	नाम सिद्–ने	१ । १ । २१ ॥
१५०	नामिनः काशे	३ । २ । ८७ ॥
२४	नामिनस्तयोः षः	२ । ३ । ८ ॥
४३	नामिनो लुग्वा	१ । ४ । ६१ ॥
८५	नाम्नः प्रथमै–हौ	२ । २ । ३१ ॥
२९७	नाम्नः प्राग्--र्वा	७ । ३ । १२ ॥
१९१	नाम्नि	२ । १ । ९५ ॥
६७	नाम्नि	२ । ४ । १२ ॥
१२५	नाम्नि	३ । ४ । ९४ ॥
१४३	नाम्नि	३ । २ । १६ ॥
१४९	माम्नि	३ । २ । ७५ ॥
१५५	नाम्नि	३ । २ । १४४ ॥
२४८	नाम्नि	६ । ४ । १७२ ॥
१८८	नाम्नि कः	६ । २ । ५४ ॥
२२५	नाम्नि मक्षिकादिभ्यः	६ । ३ । १९३ ॥
८	नाम्नि वा	१ । २ । १० ॥
२१२	नाम्नि शरदोऽकञ्	६ । ३ । १०० ॥
३३	नाम्नो नोऽनह्नः	२ । १ । ९१ ॥
१५२	नाम्न्युत्तरपदस्य च	३ । २ । १०७ ॥
२१६	नाम्न्युदकात्	६ । ३ । १२५ ॥
२९	नाम्यन्तस्था–पि	२ । ३ । १५ ॥
७७	नारी सखी–श्रू	२ । ४ । ७६ ॥
१३०	नावः	७ । ३ । १०४ ॥
२०४	नावादेरिकः	७ । २ । ३ ॥
१५६	नाशिष्यगोवत्सहले	३ । २ । १४८ ॥
२६५	नासानति–टम्	७ । १ । १२७ ॥
७२	नासिकोदरौ–ण्ठात्	२ । ४ । ३९ ॥
२३४	नास्तिका–कम्	६ । ४ । ६६ ॥
१३७	निकटपाठस्य	३ । १ । १४० ॥
२३५	निक्कटादिषु वसति	६ । ४ । ७७ ॥
३६	नित्यदिद्–स्वः	१ । ४ । ४३ ॥

६२	नित्यमन्वादेशे	३ । १ । ३१ ॥
१३७	नित्यवैरस्य	३ । १ । १४१ ॥
३०२	नित्यं ञिनोऽण्	७ । ३ । ५८ ॥
२३७	नित्यं णः पन्थश्च	६ । ४ । ८९ ॥
११४	नित्यं प्रतिनाल्पे	३ । १ । ३७ ॥
११८	नित्यं हस्ते-हे	३ । १ । १५ ॥
४२	नि दीर्घः	१ । ४ । ८५ ॥
१५७	निनद्याः-ले	२ । ३ । २० ॥
१२६	निन्द्यं कुत्सनै-र्गैः	३ । १ । १०० ॥
२९४	निन्द्ये पाशप्	७ । ३ । ४ ॥
९५	निपुणेन चर्चायाम्	२ । २ । १०३ ॥
८२	निप्रेभ्यो घ्नः	२ । २ । १५
३६	निय आम्	१ । ४ । ५१ ॥
२३५	नियुक्तं दीयते	६ । ४ । ७० ॥
२५	निर्दुर्बहि-राम्	२ । ३ । ९ ॥
१५८	निर्दुःसोः-म्नाम्	२ । ३ । ३१ ॥
२२९	निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादेः	६ । ४ । २० ॥
२३९	निर्वृत्ते	६ । ४ । १०५ ॥
५६	नि वा	१ । ४ । ८९ ॥
२०६	निवासाचरणेऽण्	६ । ३ । ६९ ॥
१९०	निवासादूरभवे-म्नि	६ । २ । ६९ ॥
२१०	निशाप्रदोषात्	६ । ३ । ८३ ॥
२८०	निष्कादेः-स्रात्	७ । २ । ५७ ॥
२९०	निष्कुलान्नि-णे	७ । २ । १३९ ॥
१०९	निष्प्रवाणिः	७ । ३ । १८१ ॥
२९२	निष्फले तिला-जौ	७ । २ । १५४ ॥
१५९	निष्पा-नस्य	२ । ३ । ६६ ॥
१३२	निसश्च श्रेयसः	७ । ३ । १२२ ॥
२०२	निसो गते	६ । ३ । १८ ॥
१८२	नीलपीतादकम्	६ । ३ । ४ ॥
७०	नीलात्प्राण्यौषध्योः	२ । ४ । २७ ॥
८७	नुर्जातेः	२ । ४ । ७२ ॥

३८	नुर्वा	१ । ४ । ४८ ॥	२७४	नोमर्यादिभ्यः	२ । १ । ९९ ॥
२१९	नृहेतुभ्यो-वा	६ । ३ । १५६ ॥	२२८	नौद्विस्वरादिकः	६ । ४ । १० ॥
१९	ननः-वा	१ । ३ । १० ॥	२५१	नौविषेण-ध्ये	७ । १ । १२ ॥
१४५	नेनूसिद्धस्थे	३ । २ । २९ ॥	२५३	नू चोधसः	७ । १ । ३२ ॥
३२	नेमार्ध-वा	१ । ४ । १० ॥	१८९	न्यग्रोधस्य-स्य	७ । ४ । ४ ॥
२६५	नेरिनपिट-स्य	७ । १ । १२८ ॥	२२०	न्यङ्कोरर्वा	७ । ४ । ८ ॥
२०२	नेर्ध्रुवे	६ । २ । १७ ॥	१९७	न्यायादेरिकण्	६ । २ । १८ ॥
२९५	नैकस्वरस्य	७ । ४ । ४४ ॥	२५१	न्यायार्थादनपेते	७ । १ । १३ ॥
२५३	नैकार्थ्येऽक्रिये	२ । ३ । १२ ॥	४३	न्समहतोः	१ । ४ । ८६ ॥
२७७	नोऽङ्गादेः	७ । २ । २९ ॥		**प**	
११५	नोऽपदस्य तद्धिते	७ । ४ । ६१ ॥	७३	पक्षाच्चोपमादेः	२ । ४ । ४३ ॥
८४	नोपसर्गात्-हा	२ । २ । २८ ॥	२६१	पक्षात्तिः	७ । १ । ८९ ॥
६७	नोपान्त्यवतः	२ । ४ । १३ ॥	२३१	पक्षिमत्स्य-ति	६ । ४ । ३१ ॥
१९	नोऽप्रशानो-रे	१ । ३ । ८ ॥	२	पञ्चको वर्गः	१ । १ । १२ ॥
९३	नोभयोर्हेतोः	२ । २ । ८९ ॥	४२	पञ्चतोऽन्यादे-दः	१ । ४ । ५८ ॥
२६९	नो मट्	७ । १ । १५९ ॥	२४८	पञ्चद्दशद्वर्गे वा	६ । ४ । १७५ ॥

१२२ पञ्चमी भयाद्यैः ३ । १ । ७३ ॥
९० पञ्चम्यापादाने २ । २ । ६९ ॥
८ पञ्चम्या नि–स्य ७ । ४ । १०४ ॥
२५४ पञ्चसर्व–ये ७ । १ । ४१ ॥
२४४ पणपादमाषाद्यः ६ । ४ । १४८ ॥
२५७ पतिराजान्त–च ७ । १ । ६० ॥
७४ पतिवत्न्यन्त–ण्योः २ । ४ । ५३ ॥
१२३ पत्तिरथौ गणकेन ३ । १ । ७९ ॥
७४ पत्युर्नः २ । ४ । ४८ ॥
२२२ पत्रपूर्वादञ् ६ । ३ । १७७ ॥
२३७ पथ इकट् ६ । ४ । ८८ ॥
२१२ पथः पन्थ च ६ । ३ । १०३ ॥
४९ पथिन्मथिन्–सौ १ । ४ । ७६ ॥
२११ पथोऽकः ६ । ३ । ९६ ॥
२५१ पथ्यतिथि–यण् ७ । १ । १६ ॥
१५१ पदः पादस्याज्या–ते ३ । २ । ९५ ॥
१९७ पदकल्पल–कात् ६ । २ । ११९ ॥
१९८ पदक्रमशिक्षा–कः ६ । २ । १२६ ॥
१० पदस्य २ । १ । ८९ ॥
१८६ पदस्यानिति वा ७ । ४ । १२ ॥
६० पदाद्युग्–त्वे २ । १ । २१ ॥
२२ पदान्ताट्ट–तेः १ । ३ । ६३ ॥
५२ पदान्ते २ । १ । ६४ ॥
२२९ पदिकः ६ । ४ । १३ ॥
१९८ पदोत्तरपदेभ्य इकः ६ । २ । १२५ ॥
७१ पद्धतेः २ । ४ । ३३ ॥
१९३ पन्थादेरायनण् ६ । २ । ८९ ॥
१८६ पयोद्रोर्यः ६ । २ । ३५ ॥
६ परः ७ । ४ । ११८ ॥
१२३ परःशतादिः ३ । १ । ७५ ॥
२०३ परजनराज्ञोऽकीयः ६ । ३ । ३१ ॥
१०१ परतः स्त्री पुंवत्–ङ् ३ । २ । ४९ ॥

२३१	परदारादिभ्यो-ति	६ । ४ । ३८ ॥
१८७	परशव्याद्यलुक् च	६ । २ । ४० ॥
२३४	परश्वधाद्वाण्	६ । ४ । ६३ ।
१६८	परस्त्रियाः प-ण्वै	६ । ४ । ६३ ॥
३०६	परस्परान्योन्येत-सि	३ । २ । १ ॥
१४३	परमात्मभ्यां डेः	३ । २ । १७ ॥
२८७	परावरात्स्तात्	७ । २ । ११६ ॥
२०८	परावराधमो-र्यः	६ । ३ । ७३ ॥
९०	परिक्रयणे	२ । २ । ६७ ॥
२५५	परिखाऽस्य स्यात्	७ । १ । ४८ ॥
२५४	परिणामि-र्थे	७ । १ । ४४ ॥
२३१	परिपथात्	६ । ४ । ३३ ॥
२३१	परिपन्थात्तिष्ठति च	६ । ४ । ३२ ॥
७०	परिमाणा-ल्यात्	२ । ४ । २३ ॥
२१७	परिमुखादे-वात्	६ । ३ । १३६ ॥
२३०	परेर्मुखपार्श्वात्	६ । ४ । २९ ॥
२६२	परोवरीण-णम्	७ । १ । ९९ ॥
२०७	पर्णकृकणात्-जात्	६ । ३ । ६२ ॥
२२९	पर्पादेरिकट्	६ । ४ । १२ ॥
२१७	पर्यनोर्ग्रामात्	६ । ३ । १३८ ॥
११३	पर्यपाङ्-भ्या	३ । १ । ३२ ॥
११	पर्यपाभ्यां वर्ज्ये	२ । २ । ७१ ॥
२८३	पर्यभेः सर्वोभये	७ । २ । ८३ ॥
२०७	पर्वतात्	६ । ३ । ६० ॥
१८४	पश्वा ड्वण्	६ । २ । २०
३०३	पश्र्वादेरण्	७ । १ । ६६ ॥
२३२	पर्षदो ण्यः	६ । ४ । ४७ ॥
२५२	पर्षदो ण्यणौ	७ । १ । १८ ॥
२६६	पशुभ्यः-ष्ठः	७ । १ । १३३ ॥
१३६	पशुव्यश्वनानाम्	३ । १ । ११२ ॥
२३२	पश्चात्यनुपदात्	६ । ४ । ४१ ॥
२०९	पश्चादाद्यन्ता-मः	६ । ३ । ७५ ॥

२८८	पश्चोऽपरस्य-ति	७ । २ । १२४ ॥	२६२	पारावारं-च	७ । १ । १०१ ॥
१४५	पश्यद्वाग्दि-ण्डे	३ । २ । ३२ ॥	२०१	पारावारादीनः	६ । ३ । ६ ॥
७५	पाककर्णपर्ण-त्	२ । ४ । ५५ ॥	११३	पारेमध्ये-वा	३ । १ । ३० ॥
७४	पाणिगृहीतीति	२ । ४ । ५२ ॥	१८५	पश्चादेश्च ल्यः	६ । २ । २५ ॥
१७७	पाण्टाहृति-णश्च	६ । १ । १०४ ॥	१३९	पिता मात्रा वा	३ । १ । १२२ ॥
१९९	पाण्डुकम्बलादिन्	६ । २ । १३२ ॥	२१९	पितुर्यो वा	६ । ३ । १५१ ॥
१७९	पाण्डोर्ड्यण्	६ । १ । ११९ ॥	१९०	पितृमातुर्व्य-रि	६ । २ । ६२ ॥
१०५	पात्पादस्यः ह-देः	७ । ३ । १४८ ॥	२६९	पिच्छिथट्-घात्	७ । १ । १६० ॥
२४७	पात्राचिता-वा	६ । ४ । १६३ ॥	१९०	पित्रोर्डामहट्	६ । २ । ६३ ॥
२४९	पात्रात्तौ	६ । ४ । १८० ॥	१८८	पिष्टात्	६ । २ । ५३ ॥
१२५	पात्रेसमि-यः	३ । १ । ९१	१७१	पीलासाल्वा-द्वा	६ । १ । ६८ ॥
१३८	पात्र्यशूद्रस्य	३ । १ । १४३ ॥	२६१	पील्वादेः—के	७ । १ । ८७ ॥
६१	पादाद्योः	२ । १ । २८ ॥	१३३	पुंवत् कर्मधारये	३ । २ । ५७ ॥
२५२	पाद्यार्घ्ये	७ । १ । २३ ॥	१९	पुंसः	२ । ३ । ३ ॥
१५९	पानस्य भावकरणे	२ । ३ । ६९ ॥	५३	पुंसोः न्स्	१ । ४ । ७३ ॥
२८३	पापहीयमानेन	७ । २ । ८६ ॥	४	पुंस्त्रियोः-स्	१ । १ । २९ ॥

७३	पुच्छात्	२ । ४ । ४१ ॥
१४२	पुश्चनुषोऽनुजान्धे	३ । २ । १३ ॥
२४५	पुत्राग्नेयी	६ । ४ । १५४ ॥
१७८	पुत्रान्तात्	६ । १ । १११ ॥
१४६	पुत्रे	३ । २ । ४० ॥
१४५	पुत्रे वा	३ । २ । ३१ ॥
१६८	पुनर्भूपुत्र—ञ्	६ । १ । ३९ ॥
१०८	पुमनडु—त्वे	७ । ३ । १७३ ॥
१९	पुमोऽशि—रः	१ । ३ । ९ ॥
२२४	पुराणे कल्पे	६ । ३ । १८७ ॥
१७९	पुरुमगधकलिङ्ग—दण्	६ । १ । ११६ ॥
१३९	पुरुषः स्त्रिया	३ । १ । १२६ ॥
२५९	पुरुषहृदयादसमासे	७ । १ । ७० ॥
१८५	पुरुषात् कृत—यञ्	६ । २ । २९ ॥
७०	पुरुषाद्वा	२ । २ । २५ ॥
१३२	पुरुषायु-वम्	७ । ३ । १२० ॥
१५९	पुरुषे वा	३ । २ । १३५ ॥
२१८	पुरोडाश—टौ	६ । ३ । १३६ ॥
२१०	पुरो नः	६ । ३ । ८६ ॥
११७	पुरोऽस्तमव्ययम्	३ । १ । ७ ॥
२८१	पुष्करादेर्देशे	७ । २ । ७० ॥
१३६	पुष्यार्थाद्भे पुनर्वसुः	३ । १ । १५९ ॥
३०२	पूगादमुख्य—द्रिः	७ । ३ । ६० ॥
१४०	पूजास्वतेः प्राक्टात्	७ । ३ । ७२ ॥
७५	पूतक्रतुवृषा—च	२ । ४ । ६० ॥
२७०	पूरणाद्ग्रन्थ—स्य	७ । १ । १७६ ॥
२८०	पूरणाद्वयसि	७ । २ । ६२ ॥
२४६	पूरणाद्वादिकः	६ । ४ । १९९ ॥
१०३	पूरणीभ्यस्तत्—प्	७ । ३ । १३० ॥
२९९	पूर्णमासोऽण्	७ । २ । ५५ ॥
१०७	पूर्णाद्वा	७ । ३ । १६६ ॥
१२६	पूर्वकालैक—लम्	३ । १ । ९७ ॥

१०६	पूर्वपदस्था-न्नः	२ । ३ । ६४ ॥	२५६	पृथ्वादेरिमन्वा	७ । १ । ५८ ॥
३०१	पूर्वपदस्य वा	७ । ३ । ४९ ॥	१५६	पृषोदरादयः	३ । २ । १५५ ॥
३०४	पूर्वप्रथमा-ये	७ । ४ । ७७ ॥	१८५	पृष्ठाद्यः	६ । २ । २२ ॥
२६९	पूर्वमनेन-न्	७ । १ । १६७ ॥	१९९	पैङ्गाक्षीपुत्रादेरीयः	६ । २ । १०२ ॥
१२७	पूर्वापरप्र-रम्	३ । १ । १०३ ॥	१८२	पैलादेः	६ । १ । १४२ ॥
११९	पूर्वापराध-ना	३ । १ । ५२ ॥	१२८	पोटायुवति-ति	३ । १ । १११ ॥
२८५	पूर्वापरा-ह्युस्	७ । २ । ९८ ॥	१६४	पौत्रादि वृद्धम्	६ । १ । २ ॥
२८७	पूर्वावराध-षाम्	७ । २ । ११५	२८२	प्रकारे जातीयर्	७ । २ । ७५ ॥
२१०	पूर्वाह्ना-नट्	६ । ३ । ८७ ॥	२८५	प्रकारे था	७ । २ । १०२ ॥
२१२	पूर्वाह्ना-क्तः	६ । ३ । १०२ ॥	२९४	प्रकृते मयट्	७ । ३ । १ ॥
१३१	पूर्वोत्तर-क्थनः	७ । ३ । ११३ ॥	२९४	प्रकृष्टे तमप्	७ । ३ । ५ ॥
९७	पृथग् नाना-च	२ । २ । ११३ ॥	१०३	प्रजाया अस्	७ । ३ १३७ ॥
२०७	पृथिवीमध्यान्-स्य	६ । ३ । ६४ ॥	२९३	प्रज्ञादिभ्योऽण्	७ । २ । १६५ ॥
२४६	पृथिवीसर्व-श्राञ्	६ । ४ । १५६ ॥	२७६	प्रज्ञापर्णोद-लौ	७ । २ । २२ ॥
१६३	पृथिव्या आञ्	६ । १ । १८ ॥	२७७	प्रज्ञाश्रद्धा-र्णः	७ । २ । ३३ ॥
२५६	पृथुमृदु-रः	७ । ४ । ३९ ॥	२५२	प्रतिजनादेरीनञ्	७ । १ । २० ॥

२८३	प्रतिना पञ्चम्याः	७ । २ । ८७ ॥	२३२	प्रभूतादि--ति	६ । ४ । ५३ ॥
२३१	प्रतिपन्थादिकश्च	६ । ४ । ३९ ॥	९१	प्रभृत्यम्यार्थ--रैः	२ । २ । ७५ ॥
११५	प्रतिपरोऽनो--वात्	७ । ३ । ८७ ॥	२६६	प्रमाणान्मात्रट्	७ । १ । १४० ॥
१४	प्रतिश्रवण--गे	७ । ४ । ९४ ॥	१००	प्रमाणीसंख्याड्डः	७ । ३ । १२८ ॥
१५७	प्रतेः स्नातस्य सूत्रे	२ । ३ । २१ ॥	२४०	प्रयोजनम्	६ । ४ । ११७ ॥
१४१	प्रतेरुरसः सप्तम्याः	७ । ३ । ८४ ॥	२९६	प्रशस्यस्य श्रः	७ । ४ । ३४ ॥
८९	प्रत्यनोर्गृणा--रि	२ । २ । ५७ ॥	१६	प्रश्नाचार्यविचा--रः	७ । ४ । १०२ ॥
१४१	प्रत्यन्ववात्सामलोम्नः	७ । ३ । ८२ ॥	१५	प्रश्ने च प्रतिपदम्	७ । ४ । ९८ ॥
६	प्रत्ययः--देः	७ । ४ । ११५ ॥	१५८	प्रष्ठोऽग्रगे	२ । ३ । ३२ ॥
५	प्रत्ययस्य	७ । ४ । १०८ ॥	८८	प्रसितोत्सु--द्वैः	२ । २ । ४९ ॥
२४	प्रत्यये	२ । ३ । ६ ॥	२३६	प्रस्तारसंस्थान--ति	६ । ४ । ७९ ॥
१८	प्रत्यये च	१ । ३ । २ ॥	२०५	प्रस्थपुरवहान्तः--त्	६ । ३ । ४३ ॥
८८	प्रत्याङः श्रु--नि	२ । २ । ५६ ॥	९	प्रस्यैष--ण	१ । २ । १४ ॥
१९	प्रथमाद्--छः	१ । ३ । ४ ॥	२३४	प्रहरणम्	६ । ४ । ६२ ॥
१००	प्रथमोक्तं प्राक्	३ । १ । १४८ ॥	११०	प्रहरणात्	३ । १ । १५४ ॥
२१९	प्रभवति	६ । ३ । १५७ ॥	१९६	प्रहरणात् क्रीडायां णः	६ । २ । ११६ ॥

१४३	प्राक्कारस्य व्यञ्जने	३ । २ । १९ ॥
२५६	प्राक्त्वादगडुलादेः	७ । १ । ५६ ॥
२९८	प्रागनित्यात्कप्	७ । ३ । २८ ॥
५३	प्रागिनात्	२ । १ । ४८ ॥
२१५	प्राग्ग्रामाणाम्	७ । ४ । १७ ॥
१६२	प्राग्जितादण्	६ । १ । १३ ॥
२०४	प्राग्देशे	६ । १ । १० ॥
१८०	प्राग्भस्ते–ञः	६ । १ । १२९ ॥
१६४	प्राग्वतः–स्नञ्	६ । १ । २५ ॥
२१५	प्राचां नगरस्य	७ । ४ । २६ ॥
१८२	प्राच्येञोऽतौल्वल्यादेः	६ । १ । १४३ ॥
२५८	प्राणिजाति–दञ्	७ । १ । ६६ ॥
१३७	प्राणितूर्याङ्गाणाम्	३ । १ । १३७ ॥
१३१	प्राणिन उपमानात्	७ । ३ । १११ ॥
२४०	प्राणिनि भूते	६ । ४ । ११२ ॥
२८०	प्राणिस्थादस्वा–त्	७ । २ । ६० ॥
२५४	प्राण्यङ्गरथखल–घः	७ । १ । ३७ ॥
२७६	प्राण्यङ्गादातो लः	७ । २ । २० ॥
१८६	प्राण्यौषधिवृ–च	६ । २ । ३१ ॥
२९३	प्रात्पुराणे नश्च	७ । २ । १६१ ॥
११९	प्रात्यवपरि–न्तैः	३ । १ । ४७ ॥
१७२	प्राद्वाहणस्यैये	७ । ४ । २१ ॥
११८	प्राध्वं बन्धे	३ । १ । १६ ॥
१२१	प्रापापन्नौ–च	३ । १ । ६३ ॥
२९२	प्रायोऽतोर्द्वय–त्रट्	७ । २ । १५५ ॥
२७२	प्रायोऽन्नम–न्नि	७ । १ । १९४ ॥
२१८	प्रायो बहुस्वरादिकण्	६ । ३ । १४३ ॥
१६३	प्रायोऽव्ययस्य	७ । ४ । ६५ ॥
२१२	प्रावृष इकः	६ । ३ । ९९ ॥
२११	प्रावृष एण्यः	६ । ३ । ९२ ॥
१११	प्रियः	३ । १ । १५७ ॥
३०६	प्रियसुखं–छे	७ । ४ । ८७ ॥

२९१	प्रियसुखादा—ल्ये	७ । २ । १४० ॥
२५७	प्रियस्थिर—न्दम्	७ । ४ । ३८ ॥
१९२	प्रेक्षादेरिन्	६ । २ । ८० ॥
१९८	प्रोक्तात्	६ । २ । १२९ ॥
३०४	प्रापोत्सं—णे	७ । ४ । ७८ ॥
२११	प्रोष्ठभद्राज्जाते	७ । ४ । १३ ॥
१८९	प्लक्षादेरण्	६ । २ । ५९ ॥
२१	प्लुताद्वा	१ । ३ । २९ ॥
१३	प्लुतोऽनितौ	१ । २ । ३२ ॥
३०५	प्लुप्चादा—दे:	७ । ४ । ८१ ॥
	फ	
२७५	फलबर्हाच्चेनः	७ । २ । १३ ॥
१३७	फलस्य जातौ	३ । १ । १३५ ॥
१८९	फले	६ । २ । ४८ ॥
९८	फल्गुनीप्रो—भे	२ । २ । १२३ ॥
२१२	फल्गुन्याष्टः	६ । ३ । १०६ ॥

	ब	
१४४	बन्धे घञि नवा	३ । २ । २३ ॥
७८	बन्धौ बहुव्रीहौ	२ । ४ । ८४ ॥
२७६	बलवातदन्त—लः	७ । २ । १९ ॥
२६३	बलवातादूलः	७ । १ । ९१ ॥
१९३	बलादेर्यः	६ । २ । ८६ ॥
१६४	बष्कयादसमासे	६ । १ । २० ॥
१६३	बहिषष्टीकण् च	६ । १ । १६ ॥
१०१	बहुग—दे	१ । १ । ४० ॥
२१३	बहुलमन्येभ्यः	६ । ३ । १०९ ॥
२१२	बहुलानुराधा—लुप्	६ । ३ । १०७ ॥
२०५	बहुविषयेभ्यः	६ । ३ । ४५ ॥
१०२	बहुव्रीहेः—टः	७ । ३ । १२५ ॥
१८०	बहुष्वस्त्रियाम्	६ । १ । १२४ ॥
५३	बहुष्वेरीः	२ । १ । ४९ ॥
२३४	बहुस्वरपूर्वादिकः	६ । ४ । ६८ ॥

३०२	बहूनां प्रश्ने—वा	७ । ३ । ५४ ॥	१४२	ब्राह्मणाच्छंसी	३ । २ । ११ ॥
१०८	बहोर्डे	७ । ३ । ७३ ॥	१६७	ब्राह्मणाद्वा	६ । १ । ३५ ॥
२९६	बहोर्णीष्ठे भूय्	७ । ४ । ४० ॥	२७१	ब्राह्मणान्नाम्नि	७ । १ । १८४ ॥
२८७	बहोर्धासन्ने	७ । २ । ११२ ॥		भ	
२९२	बह्वल्पार्था—प्रशस्	७ । २ । १५० ॥	२५१	भक्ताण्णः	७ । १ । १९ ॥
२९६	बाढान्तिक—द्रौ	७ । ४ । ३७ ॥	२३	भक्तौदनाद्वाणिकट्	६ । ४ । ७२ ॥
२८१	बाहूर्वादेर्बलात्	७ । २ । ६६ ॥	८१	भक्षेर्हिंसायाम्	२ । २ । ६ ॥
७७	बाह्वन्तक—म्नि	२ । ४ । ७४ ॥	२३४	भक्ष्यं हितमस्मै	६ । ४ । ६९ ॥
१६६	बाह्वादिभ्यो गोत्रे	६ । १ । ३२ ॥	२२६	भजति	६ । ३ । २०४ ॥
२६५	बिडबिरी—च	७ । १ । १२९ ॥	१५३	भद्रोष्णात्करणे	३ । २ । ११६ ॥
१६८	बिदादेर्वृद्धे	६ । १ । ४१ ॥	१६९	भर्गात् त्रैगर्ते	६ । १ । ५१ ॥
१९३	बिल्वकीयादेरीयस्य	२ । ४ । ९३ ॥	१३५	भर्तु तुल्यस्वरम्	३ । १ । १६२ ॥
२२०	ब्रह्मणः	७ । ४ । ५७ ॥	२१०	भर्तुसंध्यादेरण्	६ । ३ । ८९ ॥
२६०	ब्रह्मणस्त्वः	७ । १ । ७७ ॥	१३	भर्त्सने पर्यायेण	७ । ४ । ९० ॥
१४१	ब्रह्महस्ति—सः	७ । ३ । ८३ ॥	२०३	भवतोरिकणीयसौ	६ । ३ । ३० ॥
१८४	ब्राह्मणमाण—घ	६ । २ । १६ ॥	२८४	भवत्वायु—र्थात्	७ । २ । ९१ ॥

२१५	भवे	६ । ३ । १२३ ॥
२३०	भस्त्रादेस्फिट्	६ । ४ । २४ ॥
१७७	भागवित्तिता-वा	६ । १ । १०५ ॥
२४६	भागाग्र्यैकौ	६ । ४ । १६० ॥
८६	भागिनि च-भिः	२ । २ । ३७ ॥
२९८	भागेऽष्टमाञ्ञः	७ । ३ । २४ ॥
७०	भाजगोण-शे	२ । ४ । ३० ॥
१५८	भादितो वा	२ । ३ । २७ ॥
१०३	भाश्वेतुः	७ । ३ । १३३ ॥
१९६	भावघञो-णः	६ । २ । ११४ ॥
२३०	भावादिमः	६ । ४ । २१ ॥
२५६	भावे त्वतल्	७ । १ । ५५ ॥
१८३	भिक्षादेः	६ । २ । १० ॥
२९	भिस ऐस्	१ । ४ । २ ॥
१५८	भीरुष्ठानादयः	२ । ३ । ३३ ॥
२८२	भूतपूर्वे पूचरट्	७ । २ । ७८ ॥
१६७	भूयः संभूयौ-च	६ । १ । ३६ ॥
२५७	भूलिक् चेवर्णस्य	७ । ४ । ४१ ॥
११६	भूषादरक्षेपे-स्	३ । १ । ४ ॥
१८०	भृग्वङ्गिरस्कु-त्रेः	६ । १ । १२८ ॥
१०४	भृतिमत्य-कः	७ । ३ । १४० ॥
२९३	भेषजादिभ्यष्टचण्	७ । २ । १६४ ॥
१४८	भोगवद्गौरिमतोर्नाम्नि	३ । २ । ६५ ॥
२५४	भोगोत्तर-नः	७ । १ । ४० ॥
७९	भोजसूतयोः-त्योः	२ । ४ । ८१ ॥
१९०	भौरिक्यैषु--क्तम्	६ । २ । ६८ ॥
१७५	भ्रातुर्व्यः	६ । १ । ८८ ॥
१०९	भ्रातुः स्तुतौ	७ । ३ । १७९ ॥
२५	भ्रातुष्पुत्र--यः	२ । ३ । १४ ॥
१३९	भ्रातृपुत्राः स्वसृ--भिः	३ । १ । १२१ ॥
३१५	भ्राष्ट्राग्नेरिन्धे	३ । २ । ११४ ॥
१६०	भ्रुवोऽच्च--रयोः	२ । ४ । १०१ ॥

१७३	भुवो भुव् च	६ । १ । ७६ ॥	११७	मध्ये पदे-- निने	३ । १ । ११ ॥
४१	भ्रूश्नोः	२ । २ । ५३ ॥	२७६	मध्वादिभ्यो रः	७ । २ । २६ ॥
५४	भ्वादेर्दादेर्घः	२ । १ । ८३ ॥	१९१	मध्यादेः	६ । २ । ७३ ॥
४८	भ्वादेर्नामिनो--ने	२ । १ । ६३ ॥	६७	मनः	२ । ४ । १४ ॥
	म		२०	मनयवलपरे हे	१ । ३ । १५ ॥
२३३	मड्डुकझर्झराद्वाण्	६ । ४ । ५८ ॥	१४३	मनसश्चाज्ञायिनि	३ । २ । १५ ॥
२७८	मण्यादिभ्यः	७ । २ । ४४ ॥	२५६	मनुर्नभो--ति	१ । १ । २४ ॥
२५१	मतमदस्य करणे	७ । १ । १४ ॥	७५	मनोरौ चवा	२ । ४ । ६१ ॥
६९	मत्स्यस्य यः	२ । ४ । ८७ ॥	१७६	मनोर्याणौ षश्चान्तः	६ । १ । ९४ ॥
२९१	मद्रभद्राद्वपने	७ । २ । १४४ ॥	५७	मन्तस्य युवा--यो	२ । १ । १० ॥
२०३	मद्रादञ्	६ । ३ । २४ ॥	१५२	मन्थौदनसक्तु--वा	३ । २ । १०६ ॥
१६८	मधुबभ्रोर्ब्राह्म--के	६ । १ । ४३ ॥	१०३	मन्दाल्पाच्च मेधायाः	७ । ३ । १३८ ॥
२०९	मध्य उत्क--रः	६ । ३ । ७७ ॥	२८१	मन्माब्जादेर्नाम्नि	७ । २ । ६७ ॥
२१६	मध्याह्निनण्णे--श्च	६ । ३ । १२६ ॥	८९	मन्यस्यानावा--ने	२ । २ । ६४ ॥
१४४	मध्यान्ताद्गुरौ	३ । २ । २१ ॥	१२९	मयूरव्यंसकेत्यादयः	३ । १ । ११६ ॥
२०९	मध्यान्मः	६ । ३ । ७६ ॥	२७५	मरुत्पर्वणस्तः	७ । २ । १५ ॥

२९३	मर्तादिभ्यो यः	७ । २ । १५९ ॥
२७५	मलादीमसश्च	७ । २ । १४ ॥
१३४	महतः—डाः	३ । २ । ६८ ॥
२५४	महत्सर्वादिकण्	७ । १ । ४२ ॥
१७६	महाकुलाद्वाञीनञौ	६ । १ । ९९ ॥
१९६	महाराजप्रो—कण्	६ । २ । ११० ॥
२२६	महाराजादिकण्	६ । ३ । २०५ ॥
११५	महेद्राद्वा	६ । २ । १०६ ॥
१५५	मासस्यानड्—वा	३ । २ । १४१ ॥
१७६	माणवः कुत्सायाम्	२ । १ । ९५ ॥
७८	मातमातृमातृके वा	२ । ४ । ८५ ॥
१४७	मातरपितरं वा	३ । २ । ४७ ॥
७६	मातुलाचार्यो—द्वा	२ । ४ । ६३ ॥
१४६	मातृ पितुः स्वसुः	२ । ३ । १८ ॥
१७५	मातृपित्रादेर्डेयणीयणौ	६ । १ । ९० ॥
२६७	मात्रट्	७ । १ । १४५ ॥
२३२	माथोत्तरपद—त्ति	६ । ४ । ४० ॥
४६	मादुवर्णोऽनु	२ । १ । ४७ ॥
२४८	मानम्	६ । ४ । १६९ ॥
२३९	मानसंव—ञ्त्रि	७ । ४ । १९ ॥
१८७	मानात् क्रीतवत्	६ । २ । ४४ ॥
२६७	मानदसंशये लुप्	७ । १ । १४३ ॥
२९८	माने कश्च	७ । ३ । २६ ॥
२८०	मालायाः क्षेपे	७ । २ । ६४ ॥
१६०	मालेषीके—ते	२ । ४ । १०२ ॥
२७३	मावर्णान्तो—वः	२ । १ । ९४ ॥
२३२	माशब्दइत्यादिभ्यः	६ । ४ । ४४ ॥
३२	मासनिशा—वा	२ । १ । १०० ॥
१६५	मासवर्णभ्रात्रनुपूर्वम्	३ । १ । १६१ ॥
२४०	मासाद्वयसि यः	६ । ४ । ११३ ॥
५४	मुहद्रुहष्णुहष्णिहो वा	२ । १ । ८४ ॥
२४५	मूल्यैः क्रीते	६ । ४ । १५० ॥

१३३	मृगक्षीरादिषु वा	३ । २ । ६२ ॥	१७०	यञिञः	६ । १ । ५४ ॥
२९४	मृंदस्तिकः	७ । २ । १७१ ॥	७६	यञो डायन् च वा	२ । ४ । ६७ ॥
२७८	मेधारथान्नवेरः	७ । २ । ४१ ॥	९१	यतः प्रतिनि—ना	२ । २ । ७२ ॥
५१	मो नो म्वोश्च	२ । १ । ६७ ॥	२६८	यत्तत्किमः—र्वा	७ । १ । १५० ॥
५९	मोर्वा	२ । १ । ९ ॥	३०१	यत्तत्किमन्यात्	७ । ३ । ५३ ॥
५३	मोऽवर्णस्य	२ । १ । ४५ ॥	२६७	यत्तदेतदो डावादिः	७ । १ । १४९ ॥
२२३	मौदादिभ्यः	६ । ३ । १८२ ॥	२३८	यथाकथाचाण्णः	६ । ४ । १०० ॥
२२	म्नां धुड्—न्ते	१ । ३ । ३९ ॥	२६२	यथाकामा—नि	७ । १ । १०० ॥
	य		११५	यथाऽथा	३ । १ । ४१ ॥
२२२	यः	६ । ३ । १७६ ॥	२६१	यथामुख—स्मिन्	७ । १ । ९३ ॥
२५०	यः	७ । १ । १ ॥	९६	यद्भावो भावलक्षणम्	२ । २ । १०६ ॥
४६	यजसृज—षः	२ । १ । ८७ ॥	८७	यद्भेदैस्तद्वदाख्या	२ । २ । ४६ ॥
२४९	यज्ञादियः	६ । ४ । १७९ ॥	८९	यद्वीक्ष्ये राधीक्षी	२ । २ । ५८ ॥
२३८	यज्ञानां दक्षिणायाम्	६ । ४ । ९६ ॥	२	यरलवा अन्तस्थाः	१ । १ । १५ ॥
२१७	यज्ञे ञ्यः	६ । ३ । १३४ ॥	२६०	यवयवक—द्यः	७ । १ । ८१ ॥
१६८	यञञोऽश्या—देः	६ । १ । १२६ ॥	७६	यवयवनार—स्वे	२ । ४ । ६५ ॥

२२७	यश्चोरसः	६ । ३ । २१२ ॥
१७४	यस्कादेर्गोत्रे	६ । १ । १२५ ॥
४७	यस्वरे पा–टि	२ । १ । १०२ ॥
२३०	याचितापमित्यात्कण्	६ । ४ । २२ ॥
१२३	याजकादिभिः	३ । १ । ७८ ॥
१९७	याज्ञिकौक्थिक–कम्	६ । २ । १२२ ॥
११३	यावदियत्त्वे	३ । १ । ३१ ॥
२९७	यावादिभ्यः कः	७ । ३ । १५ ॥
४५	युजश्चक्रुञ्चो नो ङः	२ । १ । ७१ ।
४६	युञ्जोऽसमासे	१ । ४ । ७१ ॥
१६५	युवद्वृद्धं त्साचे वा	६ । १ । ९ ॥
१२८	युवा खलति–नैः	३ । १ । ११३ ॥
२५८	युवादेरण्	७ । १ । ६७ ॥
७७	युष्मदस्मदोः	२ । १ । ६ ॥
२९९	युष्मदस्मदो–देः	७ । ३ । ३० ।
७७	यूनस्तिः	२ । ४ । ७७ ॥
१८१	यूनो लुप्	६ । १ । १३७ ॥
२५९	यूनोऽके	७ । ४ । ५० ॥
५८	यूयं वयं जसा	२ । १ । १३ ॥
२६९	येयौ चलुक् च	७ । १ । १६४ ॥
२१६	येऽवर्णे	३ । २ । १०० ॥
१७६	यैयकत्रावसमासे वा	६ । १ । १७ ॥
२३८	योगकर्मभ्यां योकञौ	६ । ४ । ९५ ॥
११५	योग्यतावीप्सा–र्थे	३ । १ । ४० ॥
१९६	योद्धृप्रयोजनाद्युद्धे	६ । २ । ११३ ॥
३६	योऽनेकस्वरस्य	२ । १ । ५३ ॥
२५९	योपान्त्या–कञ्	७ । १ । ७२ ॥
३०३	यौधेयादेरञ्	७ । ३ । ६५ ॥
११	रयक्ये	१ । २ । २५ ॥
१६५	रवः पदान्तात्–दौत्	७ । ४ । ५ ॥
२५९	ऋवर्णाल्लघ्वादेः	७ । १ । ६९ ॥

र

१९	रः कखप-ऽपौ	१ । ३ । ५ ॥	२९२	रादेफः	७ । २ । १५७ ॥
१९	रः पदान्ते-योः	१ । ३ । ५३ ॥	१७८	राष्ट्रक्षत्रियात्-रञ्	६ । १ । ११४ ॥
२९७	रक्तानित्यवर्णयो	७ । ३ । १८ ॥	१३१	राष्ट्र ख्याद्ब्रह्मणः	७ । ३ । १०७ ॥
२३०	रक्षदुञ्छतोः	६ । ४ । ३० ॥	२००	राष्ट्रादियः	६ । ३ । ३ ॥
२०१	रङ्कोः प्राणिनि वा	६ । ३ । १५ ॥	१९०	राष्ट्रेऽनङ्गादिभ्यः	६ । २ । ६५ ॥
२५४	रथवदे	३ । २ । १३१ ॥	२०५	राष्ट्रेभ्यः	६ । ३ । ४४ ॥
२२२	रथात्सादेश्च वोढ्ङ्गे	६ । ३ । १७५ ॥	२८२	रिति	३ । २ । ५८ ॥
३०	रषृवर्णान्नो-रे	२ । ३ । ६३ ॥	९३	रिरिष्टात्-ता	२ । २ । ८२ ॥
३०५	रहस्यमर्या-गे	७ । ४ । ८३ ॥	८८	रुचिकृप्य-षु	२ । २ । ५५ ॥
१८२	रागाट्टो रक्ते	६ । २ । १ ॥	८३	रुजार्थस्या-रि	२ । २ । १३ ॥
१२९	राजदन्तादिषु	३ । १ । १४९ ॥	२१७	रुढावन्तः पुरादिकः	६ । ३ । १४० ॥
१९०	राजन्यादिभ्योऽकञ्	६ । २ । ६६ ॥	२७९	रुपात्प्रशस्ताहतात्	७ । २ । ५४ ॥
२७४	राजन्वान् सुराज्ञि	२ । १ । १८ ॥	२०२	रूप्योत्तरपदारण्याण्णः	६ । ३ । २२ ॥
२१०	राजन्सखेः	७ । ३ । १०६ ॥	७०	रेवतरोहिणाद्भे	२ । ४ । २६ ॥
२३९	रात्र्यहःसं-र्वा	६ । ४ । ११० ॥	१७५	रेवत्यादेरिकण्	६ । १ । ८५ ॥
४७	रात्सः	२ । १ । ९० ॥	२२२	रैवतिकादेरीयः	६ । ३ । १७० ॥

२४	रोः काम्ये	२ । ३ । ७ ॥
२८३	रोगाख्यातीकारे	७ । २ । ८२ ॥
२०१	रोपान्त्यात्	६ । ३ । ४२ ॥
२७	रो रे लुग्–तः	१ । ३ । ४१ ॥
२७	रोर्यः	१ । ३ । २६ ॥
२७	रोलुप्यरि	२ । १ । ७५ ॥
१९२	रोऽश्मादेः	६ । २ । ७९ ॥
५५	र्लौ वा	१ । ४ । ६७ ॥
१०	र्हादर्हस्व वा	१ । ३ । ३१ ॥
	ल	
८५	लक्षणवीप्स्ये–ना	२ । २ । ३ ॥
११३	लक्षणेनाभि–ख्ये	३ । १ । ३३ ॥
२७७	लक्ष्म्या अनः	७ । २ । ३२ ॥
१३५	लघ्वक्षरास–कम्	३ । १ । १६० ॥
२२८	लवणादः	६ । ४ । ६ ॥
१८२	लाक्षारोचनादिकण्	६ । २ । २ ॥

२३	लि लौ	१ । ३ । ६५ ॥
१०	लुक्	१ । ३ । १३ ॥
३००	लुक्चाजिनान्तात्	७ । ३ । ३९ ॥
३००	लुक्युत्तरपदस्य कप्	७ । ३ । ३८ ॥
४७	लुगस्यादेत्यपदे	२ । १ । ११३ ॥
३३	लुगातोऽनापः	२ । १ । १०७ ॥
३५	लुप्यय्वृल्लेनत्	७ । ४ । ११२ ॥
२८७	लुबञ्चेः	७ । २ । १२३ ॥
१८९	लुब्बहुलं पुष्पमूले	६ । २ । ५७ ॥
२८१	लुब्वाध्यायानुवाके	७ । २ । ७२ ॥
२९८	लूनवियायात् पशौ	७ । ३ । २१ ॥
१५२	लोकंपृणम–त्यम्	३ । २ । ११३ ॥
३०५	लोकज्ञाते–र्ये	७ । ४ । ८४ ॥
२४६	लोकसर्व–ते	६ । ४ । १५७ ॥
१	लोकात्	१ । १ । ३ ॥
२७७	लोमपिच्छादेः शेलम्	७ । २ । २८ ॥

१६७	लोम्नोऽपत्येषु	६ । १ । २३ ॥
७६	लोहितादिश-त्	२ । ४ । ६८ ॥
२९७	लोहितान्मणौ	७ । ३ । १७ ॥
	व	
२४७	वंशादेर्भा-त्सु	६ । ४ । १६६ ॥
१६४	वंश्यज्यायो-वा	६ । १ । ३ ॥
११२	वंश्येन पूर्वार्थे	३ । १ । २९ ॥
२७२	वत्कादिन्	७ । १ । १९६ ॥
१६९	वतण्डात्	६ । १ । ४५ ॥
६५	वत्तस्याम्	१ । १ । ३४ ॥
२१३	वत्सशालाद्वा	६ । ३ । १११ ॥
३०१	वत्सोक्षाश्व-पित्	७ । ३ । ५१ ॥
१०५	वयसि दन्त-तृ	७ । ३ । १५१ ॥
६९	वयस्यनन्त्ये	२ । ४ । २१ ॥
१९४	वराहादेः कण्	६ । २ । ९५ ॥
७६	वरुणेन्द्र-न्तः	२ । ४ । ६२ ॥
२१६	वर्गान्तात्	६ । ३ । १२८ ॥
१४७	वर्चस्कादिष्व-यः	३ । २ । ४८ ॥
२५७	वर्णदृढा-वा	७ । १ । ५९ ॥
२८१	वर्णाद्-णि	७ । २ । ६९ ॥
२०२	वर्णाविकत्र्	६ । ३ । २१ ॥
२९२	वर्णाव्ययात्-रः	७ । २ । १५६ ॥
१६६	वर्मणाऽचक्रात्	६ । १ । ३३ ॥
१४४	वर्षक्षर-जे	३ । २ । २६ ॥
२०९	वर्षाकालेभ्यः	६ । ३ । ८० ॥
२४०	वर्षादश्च वा	६ । ४ । १११ ॥
२७६	वलच्यपित्रादेः	३ । २ । ८२ ॥
२७५	वलिवटि-भः	७ । २ । १६ ॥
१९०	वसातेर्वा	६ । २ । ६७ ॥
२४३	वसनात्	६ । ४ । १३८ ॥
४७	वसुराटोः	३ । २ । ८१ ॥
२६४	वस्तेरेयञ्	७ । १ । ११२ ॥

२२९	वस्नात्	६ । ४ । १७ ॥
२५०	वहति रथयु-त्	७ । १ । २ ॥
१६९	वहीनरस्यैत्	७ । ४ । ४ ॥
८१	वहेः प्रवेयः	२ । २ । ७ ॥
२२३	वहेस्तुरिश्चादिः	६ । ३ । १८० ॥
२०१	वहल्यूर्दिपर्दि-नण्	६ । ३ । १४ ॥
५१	वाः शेषे	१ । ४ । ८२ ॥
८०	वाऽकर्मणा-णौ	२ । २ । ४ ॥
३०६	वाक्यस्य परिवर्जने	७ । ४ । ८८ ॥
९४	वा क्लीबे	२ । २ । ९२ ॥
१०४	वागन्तौ	७ । ३ । १४५ ॥
१०५	वाग्रान्त-रात्	७ । ३ । १५४ ॥
२७६	वाच आलाटौ	७ । २ । २४ ॥
२९४	वाच इकण्	७ । २ । १६८ ॥
१४५	वाचस्पति-सम	३ । २ । ३६ ॥
२१३	वा जाते द्विः	६ । २ । १३७ ॥
१३०	वाञ्जलेरलुकः	७ । ३ । १०१ ॥
१७४	वाडवेयो वृषे	६ । १ । ८५ ॥
२६०	वाणुमाषात्	७ । १ । ८२ ॥
२४५	वातापित्त-ने	६ । ४ । १५२ ॥
२८०	वातातीसार-त्वः	७ । २ । ६१ ॥
११२	वा तृतीयायाः	३ । २ । ३ ॥
२४२	वातोरिकः	६ । ४ । १३२ ॥
१३	वात्यसंधिः	१ । २ । ३१ ॥
२८८	वा दक्षिणात्-आः	७ । २ । ११९ ॥
१६२	वाद्यात्	६ । १ । ११ ॥
४५	वाद्रौ	२ । १ । ४६ ॥
९	वा नाम्नि	१ । २ । २० ॥
१०६	वा नाम्नि	७ । ३ । १५९ ॥
१३८	वान्तिके	३ । १ । १४७ ॥
२९५	वान्तिमान्ति-षद्	७ । ४ । ३१ ॥
४३	वान्यतः पुमान्-रे	१ । ४ । ६२ ॥

१८०	वान्येन	६ । १ । १३३ ॥
६६	वा पादः	२ । ४ । ५ ॥
६६	वा बहुव्रीहेः	२ । ४ । ५ ॥
८३	वाभिनिविशः	२ । २ । २२ ॥
१९९	वामदेवाद्यः	६ । २ । १३९ ॥
२५०	वामाद्यादेरीनः	७ । १ । ४ ॥
३४	वामृशसि	२ । १ । ५९ ॥
१८१	वायनणायनिञोः	६ । १ । १३८ ॥
२०८	वा युष्मद्–कम्	६ । ३ । ६७ ॥
१९६	वाय्वृतुपित्रुषसो यः	६ । २ । १०९ ॥
२८६	वारे कृत्वस्	७ । २ । १०९ ॥
१३०	वाधाच्च	७ । ३ । १०३ ॥
१०४	वाल्पे	७ । ३ । १४६ ॥
१५७	वावाप्यो–पी	३ । २ । १५६ ॥
१७८	वाशिन आयनौ	७ । ४ । ४६ ॥
१८६	वाश्मनो विकारे	७ । ४ । ६३ ॥
१८४	वाश्वादीयः	६ । २ । १९ ॥
५०	वाष्टन आः स्यादौ	१ । ४ । ५२ ॥
२२६	वासुदेवार्जुनादकः	६ । ३ । २०७ ॥
२२३	वाहनात्	६ । ३ । १७८ ॥
२५	वाहर्पत्यादयः	१ । ३ । ५८ ॥
२०४	वाहीकेषु ग्रामात्	६ । ३ । ३६ ॥
३०३	वाहीकेष्वब्राह्म–भ्यः	७ । ३ । ६३ ॥
२२३	वाह्यपथ्युपकरणे	६ । ३ । १७९ ॥
१५९	वाह्याद्वाहनस्य	२ । ३ । ७२ ॥
२४३	विंशतिकात्	६ । ४ । १३९ ॥
१००	विंशते--ति	७ । ४ । ६७ ॥
२४८	विंशत्यादयः	६ । ४ । १७३ ॥
२६८	विंशत्यादेर्वा तमट्	७ । १ । १५६ ॥
१७३	विकर्णकुषीत–पे	६ । १ । ७९ ॥
१७१	विकर्णच्छगला–ये	६ । १ । ६४ ॥
१८५	विकारे	६ । २ । ३० ॥

१५८	विकुशमिपरः—स्य	२ । ३ । २८ ॥	२३०	विवधवीवधाद्वा	६ । ४ । २५ ॥
१४	विचारे पूर्वस्य	७ । ४ । ९५ ॥	२२१	विव हे द्वन्द्वादकल्	६ । ३ । १६३ ॥
२८६	विचाले च	७ । २ । १०५ ॥	२४१	विशाखाषा—ण्डे	६ । ४ । १२० ॥
२१९	विद्यायोनि—दकञ्	६ । ३ । १५० ॥	२४१	विशिरुहि—दात्	६ । ४ । १२२ ॥
२५०	विध्यत्यनन्येन	७ । १ । ८ ॥	१२५	विशेषणं वि—श्च	३ । १ । ९६ ॥
२९४	विनयादिभ्यः	७ । २ । १६९ ॥	५	विशेषणमन्तः	७ । ४ । ११३ ॥
९७	विना ते तृतीया च	२ । २ । ११५ ॥	११०	विशेषणस—हो	३ । १ । १५० ॥
८२	विनिमेयद्यूतपणं—ह्नोः	२ । २ । १६ ॥	२७७	विष्वचो विषुश्च	७ । २ । ३१ ॥
२९५	विन्मतोर्णीष्ठे—लुप्	७ । ४ । ३२ ॥	३०२	विसारिणो मत्स्ये	७ । ३ । ५९ ॥
६४	विभक्तिथ—भाः	१ । १ । ३३ ॥	३०५	वीप्सायाम्	७ । ४ । ८० ॥
११४	विभक्तिस—यम्	३ । १ । ३९ ॥	३०३	वृकाट्टेण्यण्	७ । ३ । ६४ ॥
२३३	विभाजयितृ—च	६ । ४ । ५२ ॥	२०५	वृजिमद्राद्देशात्कः	६ । ३ । ३८ ॥
२८१	विमुक्तादेरण्	७ । २ । ७३ ॥	२३४	वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे	६ । ४ । ६७ ॥
२४९	विरागाद्विरङ्गश्च	६ । ४ । १८३ ॥	३०	वृत्त्यन्तोऽसषे	१ । १ । २५ ॥
२९	विरामे वा	१ । ३ । ५१ ॥	१७२	वृद्धस्त्रियाः—णश्च	६ । १ । ८७ ॥
१३६	विरोधिनाम—स्वैः	३ । १ । १३० ॥	२९६	वृद्धस्य च ज्यः	७ । ४ । ३५ ॥

१६५	वृद्धाद्यूनि	६ । १ । ३० ॥
१६२	वृद्धिः स्वरेष्वा–ते	७ । ४ । १ ॥
४	वृद्धिरारैदौत्	३ । ३ । १ ॥
१७८	वृद्धिर्यस्य स्व–दिः	६ । १ । ८ ॥
२०३	वृद्धेञः	६ । ३ । २८ ॥
१३९	वृद्धो यूना तन्मात्रभेदे	३ । १ । १२४ ॥
२७५	वृन्दादारकः	७ । २ । ११ ॥
१२८	वृन्दारकनागकुञ्जरैः	३ । १ । १०८ ॥
१०७	वेः स्खुस्त्रग्रम्	७ । ३ । १६३ ॥
१५७	वेः स्त्रः	२ । ३ । २३ ॥
२०८	वेणुकादिभ्य इयण्	६ । ३ । ६६ ॥
२२९	वेतनादेर्जीवति	६ । ४ । १५ ॥
१४६	वेदसहश्रु–नाम्	३ । २ । ४१ ॥
१६०	वेदूतोऽनव्य–दे	२ । ४ । ९८ ॥
१९८	वेदेनब्राह्मणमत्रैव	६ । २ । १३० ॥
३६	वेयुवोऽस्त्रियाः	१ । ४ । ३० ॥
२६५	वेर्विस्तृते–टौ	७ । १ । १२३ ॥
२३४	वेष्ट्यादिभ्यः	६ । ४ । ६५ ॥
२५	वेसुसोऽपेक्षायाम्	२ । ३ । ११ ॥
९२	वैकत्र द्वयोः	२ । २ । ८५ ॥
१५२	वैकव्यञ्जने पूर्ये	३ । २ । १०५ ॥
३०२	वैकात्	७ । ३ । ५५ ॥
३०१	वैकात्–रः	७ । ३ । ५२ ॥
२८६	वैकाद् ध्यमञ्	७ । २ । १०६ ॥
२१९	वैडूर्यः	६ । ३ । १९८ ॥
१६०	वोत्तरपद––ह्नः	२ । ३ । ७५ ॥
१२७	वोत्तरपदेऽर्धे	७ । २ । १२५ ॥
२८८	वोत्तरात्	७ । २ । १२१ ॥
२००	वोदश्वितः	६ । २ । १४४ ॥
१८०	वोपकादेः	६ । १ । १३० ॥
१०५	वोपमानात्	७ । ३ । १४७ ॥
२९९	वोपादेरडाकौ च	७ । ३ । ३६ ॥

२६०	वोमाभङ्गातिलात्	७ । १ । ८३ ॥	९५	व्याप्ये क्तेनः	२ । २ । ९९ ॥
२६७	वोर्ध्वं द-सट्	७ । १ । १४२ ॥	८८	व्याप्ये द्विद्रो-याम्	२ । २ । ५० ॥
१०६	वोर्ध्वात्	७ । ३ । १५६ ॥	२८३	व्याश्रये सुतः	७ । २ । ८१ ॥
५३	वोशनसो-सौ	१ । ४ । ८० ॥	१६७	व्यासवरुट-चाक्	६ । १ । ३८ ॥
२०४	वोशीनरेषु	६ । ३ । ३७ ॥	२१४	व्याहरति मृगे	६ । ३ । १२१ ॥
६८	वौ वर्तिका	२ । ४ । ११० ॥	१०७	व्युदः काकु-लुक्	७ । ३ । १६५ ॥
९	वौष्ठौतौ-से	१ । २ । १७ ॥	२३८	व्युष्टादिष्वण्	६ । ४ । ९९ ॥
२८९	व्यञ्जनस्यान्त ईः	७ । २ । १२९ ॥	२६	व्योः	१ । ३ । २३ ॥
६९	व्यञ्जनात्तद्धितस्य	२ । ४ । ८८ ॥	३०२	व्रातादस्त्रियाम्	७ । ३ । ६१ ॥
२२८	व्यञ्जनेभ्य उपसिक्ते	६ । ४ । ८ ॥	२२९	व्रातादीनञ्	६ । ४ । १९ ॥
२३	व्यत्यये लुग्वा	१ । ३ । ५६ ॥	२६०	व्रीहिशालेरेयण्	७ । १ । ८० ॥
२०१	व्यस्तव्यत्यस्तात्	६ । ३ । ७ ॥	१८८	व्रीहेः पुरोडाशे	६ । २ । ५१ ॥
२२९	व्यस्ताच्च क्र-कः	६ । ४ । १६ ॥	२७५	व्रीह्यर्थतुन्दा श्च	७ । २ । ९ ॥
२०४	व्यादिभ्यो-केकणौ	६ । ३ । ३४ ॥	२७४	व्रीह्यादिभ्यस्तौ	७ । २ । ५ ॥
१२१	व्याप्तौ	३ । १ । ६१ ॥		श	
२८९	व्याप्तौ स्सात्	७ । २ । १३० ॥	२५०	शकटादण्	७ । १ । ७ ॥

१८२	शकलकर्दमाद्वा	६ । २ । ३ ॥	३०१	शम्या ष्टौ	७ । ३ । ४८ ॥
२०३	शकलादेर्यञः	६ । ३ । २७ ॥	१८६	शम्या लः	६ । २ । ३४ ॥
१७९	शकादिभ्योद्रेर्लुप्	६ । १ । १२० ॥	१४४	शयवासिवासे-त्	३ । २ । २५ ॥
९०	शक्तार्थवषट्नमः-भिः	२ । २ । ६८ ॥	२०९	शरदः श्राद्धे कर्मणि	६ । ३ । ८१ ॥
२३४	शक्तियष्टेष्टीकण्	६ । ४ । ६४ ॥	१८८	शरदर्भकूदी-जात्	६ । २ । ४७ ॥
७१	शक्तेः शस्त्रे	२ । ४ । ३४ ॥	११६	शरदादेः	७ । ३ । ९२ ॥
२३७	शङ्कूत्तर-च	६ । ४ । ९० ॥	२६४	शर्करादेरण्	७ । १ । ११८ ॥
२२७	शण्डिकादेर्ण्यः	६ । ३ । २१५ ॥	१९२	शर्कराया इक-ण्च	६ । २ । ७८ ॥
१९५	शतरुद्रात्तौ	६ । २ । १०४ ॥	२३३	शलालुनो वा	६ । ४ । ५६ ॥
१९८	शतषष्टेः पथ इकट्	६ । २ । १२४ ॥	१९	शषसे श-वा	१ । ३ । ६ ॥
२४२	शतात्केव--कौ	६ । ४ । १३१ ॥	२९	शसोता-सि	१ । ४ । ४९ ॥
२६८	शतादिमासा--रात्	७ । १ । १५७ ॥	५८	शसो नः	२ । १ । १७ ॥
२४४	शताद्यः	६ । ४ । १४५ ॥	३०३	शस्त्रजीवि-वा	७ । ३ । ६२ ॥
२६७	शन्शद्विंशतेः	७ । १ । १४६ ॥	२६०	शाकटशा-त्रे	७ । १ । ७८ ॥
१६९	शपभरद्वाजादात्रेये	६ । १ । ५० ॥	२२२	शाकलादकञ् च	६ । ३ । १७३ ॥
१५१	शब्दनिष्कघो--वा	३ । २ । ९८ ॥	२७७	शाकीप-श्च	७ । २ । ३० ॥

२६४	शाखादेर्यः	७ । १ । ११४ ॥	२६४	शिलाया एयच्च	७ । १ । ११३ ॥
२४४	शाणात्	६ । ४ । १४६ ॥	२२४	शिलालिया-त्रे	६ । ३ । १८९ ॥
२३२	शाब्दिकदार्दु-कम्	६ । ४ । ४५ ॥	२३३	शिल्पे	६ । ४ । ५७ ॥
१६७	शाङ्कर्ण्योदिषा-लि	६ । १ । ३७ ॥	१७०	शिवादेरण्	६ । १ । ६० ॥
२४९	शालीनकौ-नम्	६ । ४ । १८५ ॥	२२५	शिशुक्रन्दा-यः	६ । ३ । २०० ॥
२१८	शि क्षादेश्चाण्	६ । ३ । १४८ ॥	२७१	शीताच्च कारिणि	७ । १ । १८६ ॥
२७४	शिखादिभ्य इन्	७ । २ । ४ ॥	२६१	शीतोष्णतृ-हे	७ । १ । ९२ ॥
१९२	शिखायाः	६ । २ । ७६ ॥	२९८	शीतोष्णाहृतौ	७ । ३ । २० ॥
२२	शिटः प्रथ-स्य	१ । ३ । ३५ ॥	१६६	शीर्षः स्वरे तद्धिते	३ । २ । १०३ ॥
२३	शिटयघोषात्	१ । ३ । ५५ ॥	२४९	शीर्षच्छेदाद्यो वा	६ । ४ । १८४ ॥
२१	शिट्याद्यस्यद्वि- वा	१ । ३ । ५९ ॥	२३३	शीलम्	६ । ४ । ५९ ॥
२२	शिड्हेऽनुस्वारः	१ । ३ । ४० ॥	१९४	शुक्रादियः	६ । २ । १०३ ॥
२१६	शिरसः शीर्षन्	३ । २ । १०१ ॥	१७१	शुङ्गाभ्यां भरद्वाजे	६ । १ । ६३ ॥
१९२	शिरीषादिकक्कणौ	६ । २ । ७७ ॥	२१९	शुण्डिकादेरण्	६ । ३ । १५४ ॥
२४	शिरोऽधसः-क्ये	२ । ३ । ४ ॥	१५०	शुनः	३ । २ । ९० ॥
४	शिघुट्	१ । १ । २८ ॥	२५३	शुनो वश्चोदूत्	७ । १ । ३३ ॥

१७२	शुभ्रादिभ्यः	६ । १ । ७३ ॥	१७३	श्यामलक्षणा—ष्ठे	६ । १ । ७४ ॥
२४३	शूर्पाद्वाञ्	६ । ४ । १३७ ॥	१०५	श्यावारोकाद्वा	७ । ३ । १५३ ॥
२९१	शूलात्पाके	७ । २ । १४२ ॥	७१	श्येतैतहरित—नश्च	२ । ४ । ३६ ॥
१९१	शूलोखाद्यः	६ । २ । १४१ ॥	१९६	श्यैनंपाता—ता	६ । २ । ११५ ॥
२७२	शृङ्खल—मे	७ । १ । १९१ ॥	१८३	श्रवणाश्वत्थान्नाम्न्यः	६ । २ । ८ ॥
२७५	शृङ्गात्	७ । २ । १२ ॥	२१२	श्रविष्ठाषाढादीयण् च	६ । ३ । १०५ ॥
१४५	शेपपुच्छला—नः	३ । २ । ३५ ॥	२३५	श्राणामांसौ—वा	६ । ४ । ७१ ॥
३००	शेवलाद्यादे—यात्	७ । ३ । ४३ ॥	२७०	श्राद्धमद्य—नौ	७ । १ । १६९ ॥
१०८	शेषाद्वा	७ । ३ । १७५ ॥	१२१	श्रितादिभिः	३ । १ । ६२ ॥
९२	शेषे	२ । २ । ८१ ॥	३०३	श्रमच्छमी—यञ्	७ । ३ । ६८ ॥
२००	शेषे	६ । ३ । १ ॥	१२७	श्रेण्यादिकृता—र्थे	३ । १ । १०४ ॥
५८	शेषे लुक्	२ । १ । ८ ॥	२५९	श्रोत्रियादलुक् च	७ । १ । ७१ ॥
२३८	शोभमाने	६ । ४ । १०२ ॥	२९३	श्रोत्रौषधि—गे	७ । २ । १६६ ॥
२२४	शौनककादिभ्यो णिन्	६ । ३ । १८६ ॥	८९	श्लाघह्नुस्था—ज्ये	२ । २ । ६० ॥
५६	शौ वा	४ । २ । ९५ ॥	२२९	श्वगणाद्वा	६ । ४ । १४ ॥
५६	श्यशवः	२ । १ । ११६ ॥	४९	श्वन्युवन्म—उः	२ । १ । १०६ ॥

१३९	श्वशुरः श्वश्रूभ्यां वा	३ । १ । १२३ ॥
१७५	श्वशुराद्यः	६ । १ । ९१ ॥
२१०	श्वसस्तादिः	६ । ३ । ८४ ॥
१३२	श्वसो वसीयसः	७ । ३ । १२१ ॥
१८५	श्वादिभ्योऽञ्	६ । २ । २६ ॥
१६६	श्वादेरिति	७ । ४ । १० ॥
	ष	
२६९	षट्कृति–थट्	७ । १ । १६२ ॥
२६६	षट्त्वे षड्गवः	७ । १ । १३५ ॥
३००	षड्वर्जैक–रे	७ । ३ । ४० ॥
२३९	षण्मासादवयसि–कौ	६ । ४ । १०८ ॥
२४०	षण्मासाद्य–कण्	६ । ४ । ११५ ॥
२६९	षष्ठ्यादेर–देः	७ । १ । १५८ ॥
२९८	षष्ठात्	७ । ३ । २५ ॥
९६	षष्ठी वानादरे	२ । २ । १०८ ॥
१२३	षष्ठ्ययत्नाच्छेषे	३ । १ । ७६ ॥
१४५	षष्ठ्याः क्षेपे	३ । २ । ३० ॥
१८३	षष्ठ्याः समूहे	६ । २ । ९ ॥
२३३	षष्ठ्या धर्म्ये	६ । ४ । ५० ॥
५	षष्ठ्यान्त्यस्य	७ । ४ । १०६ ॥
२८२	षष्ठ्या रूप्य–ट्	७ । २ । ८० ॥
१६७	षादिहन्–णि	२ । १ । ११० ॥
७६	षावटाद्वा	२ । ४ । ६९ ॥
२३	षि तवर्गस्य	१ । ३ । ६४ ॥
७८	ष्या पुत्रपत्योः–षे	२ । ४ । ८३ ॥
	स	
१४२	संकटाभ्याम्	७ । ३ । ८६ ॥
११४	संख्याक्ष–तौ	३ । १ । ३८ ॥
१९८	संख्याङ्कात्सूत्रे	६ । २ । १२८ ॥
२४२	संख्याडते–कः	६ । ४ । १३० ॥
१३२	संख्याता–वा	७ । ३ । ११७ ॥
१३२	संख्यातैक–रत्	७ । ३ । ११९ ॥

२९२	संख्यादेः पादा–च	७ । २ । १५२ ॥	३३	संख्यासाय--वा	१ । ४ । ५० ॥
२९०	संख्यादेर्गुणात्	७ । २ । १३६ ॥	१७१	संख्यासंभ--र्षं	६ । १ । ६६ ॥
६६	संख्यादेर्हाय–सि	२ । ४ । ९ ॥	२९२	संख्यैकार्था--शस्	७ । २ । १५१ ॥
२३६	संख्यादेश्चा–चः	६ । ४ । ८० ॥	२२२	संघघोषा–ञः	६ । ३ । १७२ ॥
२४०	संख्याधि–नि	७ । ४ । १८ ॥	२०३	संज्ञा दुर्वा	६ । १ । ६ ॥
४९	संख्यानां र्णाम्	१ । ४ । ३३ ॥	३००	संध्यक्षरात्तेन	७ । ३ । ४२ ॥
१३८	संख्याने	३ । १ । १४६ ॥	१०५	संप्राज्जा ज्ञौ	७ । ३ । १५५ ॥
१४१	संख्यापाण्डू–मेः	७ । ३ । ७८ ॥	२६५	संप्रोन्नेः सं–पे	७ । १ । १२५ ॥
२६८	संख्यापूरणेडट्	७ । १ । १५५ ॥	१७१	संबन्धिनां संबन्धे	७ । ४ । १२१ ॥
२४८	संख्यायाः संघ–ठे	६ । ४ । १७१ ॥	२४७	संभवदवहरतोश्च	६ । ४ । १६२ ॥
२८६	संख्याया धा	७ । २ । १०४ ॥	१३	संमत्यसू–तः	७ । ४ । ८९ ॥
११५	संख्यायानदी–म्	७ । ३ । ९१ ॥	४६	संयोगस्याक्	२ । १ । ८८ ॥
१३३	संख्यान्ययादङ्गुलेः	७ । ३ । १२४ ॥	३६	संयोगात्	२ । १ । ५२ ॥
१००	संख्या समासे	३ । १ । १६३ ॥	१६६	संयोगादिनः	७ । ४ । ५३ ॥
११२	संख्या समाहारे	३ । १ । २८ ॥	२१४	संवत्सराग्र--च	६ । ३ । ११६ ॥
१२६	संख्या समाहारे–यम्	३ । १ । ९९ ॥	२१०	संवत्सरात्–णोः	६ । ३ । ९० ॥

२१७	संश्चयं प्राप्ते ज्ञये	६ । ४ । १३ ॥
२२८	संसृष्टे	६ । ४ । ५ ॥
२२८	संस्कृते	६ । ४ । ३ ॥
१९९	संस्कृते भक्ष्ये	६ । २ । १४० ॥
१०२	सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे	७ । ३ । १२६ ॥
२५८	सखिवणिग्दूताद्यः	७ । १ । ६३ ॥
१९३	सख्यादेरेयण्	६ । २ । ८८ ॥
३४	सख्युरितोऽशावैत्	१ । ४ । ८३ ॥
५२	सजुषः	२ । १ । ७३ ॥
२३६	सतीर्थ्यः	६ । ४ । ७८ ॥
१५२	सत्यागदास्तोः कारे	३ । २ । ११२ ॥
२९१	सत्यादशपथे	७ । २ । १४३ ॥
२८५	सदाधुने-र्हि	७ । २ । ९६ ॥
२८५	सद्योऽद्य-ह्नि	७ । २ । ९७ ॥
१२७	सन्महत्परमो-याम्	३ । १ । १०७ ॥
७४	सपत्न्यादौ	२ । ४ । ५० ॥
२९०	सपत्रनिष्पत्रा-न्ने	७ । २ । १३८ ॥
१६६	सपिण्डेवयः स्थना-द्वा	६ । १ । ४ ॥
६२	सपूर्वात्-द्वा	२ । १ । ३२ ॥
२०८	सपूर्वादिकण्	६ । ३ । ७० ॥
९६	सप्तमीचा-णे	२ । २ । १०१ ॥
२९०	सप्तमीद्विति-भ्यः	७ । २ । १३४ ॥
१२४	सप्तमी शौण्डाद्यैः	३ । १ । ८८ ॥
९४	सप्तम्यधिकरणे	२ । २ । ९५ ॥
२८४	सप्तम्याः	७ । २ । ९४ ॥
५	सप्तम्या आदिः	७ । ४ । ११४ ॥
५	सप्तम्या पूर्वस्य	७ । ४ । १०५ ॥
११२	सप्तम्या वा	३ । २ । ४ ॥
१५६	सब्रह्मचारी	३ । २ । १५० ॥
२४१	समयात् प्राप्तः	६ । ४ । १२४ ॥
२९०	समयाद्यायाम्	७ । २ । १३७ ॥
९९	समर्थः पदविधिः	७ । ४ । १२२ ॥

१४१	समवान्धात्तमसः	७ । ३ । ८० ॥
१५५	समस्ततहितेवा	३ । २ । १३९ ॥
२६३	समांसमी–नम्	७ । १ । १०५ ॥
२०९	समानपूर्व–त्	६ । ३ । ७९ ॥
१५६	समानस्य धर्मादिषु	३ । २ । १४९ ॥
२९	समानान्मोतः	१ । ४ । ४६ ॥
६	समानानां–र्घः	१ । २ । १ ॥
२८	समानामर्थेनैकः शेषः	३ । १ । ११८ ॥
२३९	समाया ईनः	६ । ४ । १०९ ॥
१४०	समासान्तः	७ । ३ । ६९ ॥
१५७	समासेऽग्नेः स्तुतः	२ । ३ । १६ ॥
२५	समासेऽसमस्तस्य	२ । ३ । ११ ॥
२२१	समिध आ–न्यण्	६ । ३ । १६२ ॥
११३	समीपे	३ । १ । ३५ ॥
२०६	समुद्रान्नृनावोः	६ । ३ । ४८ ॥
२३२	समूहार्थात्समेवते	६ । ४ । ४६ ॥
१२०	सर्मेऽशेऽर्धं नवा	३ । १ । ५४ ॥
८८	समोऽज्ञोऽ–वा	२ । २ । ५१ ॥
१७६	सम्राजः क्षत्रिये	६ । १ । १०१ ॥
२०	सम्राट्	१ । ३ । १६ ॥
११६	सरजसोप–वम्	७ । ३ । ९४ ॥
२२६	सरूपाद्द्रेः–वत्	६ । ३ । २०९ ॥
१३२	सलोऽन्नो–[illegible]	७ । ३ । १[illegible] ॥
२२५	सर्व चर्मण ईनेनञौ	६ । ३ । १९५ ॥
२५२	सर्वजनाण्ण्येनञौ	७ । १ । १९ ॥
१२३	सर्वपश्चा–यः	३ । १ । ८० ॥
२६४	सर्वाण्णा वा	७ । १ । ४३ ॥
१३३	सर्वादयोऽस्यादौ	३ । २ । ६१ ॥
४५	सर्वादिविष्वग्–श्रौ	३ । २ । १२२ ॥
२६२	सर्वादेः प–ति	७ । १ । ९४ ॥
९८	सर्वादेः सर्वाः	२ । २ । ११९ ॥
३१	सर्वादेः स्मै स्मातौ	१ । ४ । ७ ॥

४०	सर्वादेर्डसूपूर्वाः	१ । ४ । १८ ॥
२८०	सर्वादेरिन्	७ । २ । ५९ ॥
२६२	सर्वाभिमत्ति	७ । १ । ९८ ॥
१३२	सर्वास–यात्	७ । ३ । ११८ ॥
८५	सर्वोभया–सा	२ । २ । ३५ ॥
२२७	सलातुराद्दीयण्	६ । ३ । २१७ ॥
३	सविशेषण–वयम्	१ । १ । २६ ॥
१९८	ससत्वपूर्वाल्लुप्	६ । २ । १२७ ॥
२९४	सस्नौ प्रशस्ते	७ । २ । १७२ ॥
२२	सस्य शषौ	१ । ३ । ६१ ॥
२७१	सस्याद्गुणात्–ते	७ । १ । ७८ ॥
४५	सहसमः सध्रिसमि	३ । २ । १२३ ॥
१०९	सहस्तेन	३ । १ । २४ ॥
२४३	सहस्रशत–दण्	६ । ४ । १३६ ॥
१५५	सहस्य सोऽन्यार्थे	३ । २ । १४३ ॥
१०९	सहात्तुल्ययोगे	७ । ३ । १७८ ॥

२५८	सहायाद्वा	७ । १ । ६२ ॥
८७	सहार्थे	२ । २ । ४५ ॥
११८	साक्षादादिश्च्व्यर्थे	३ । १ । १४ ॥
२७३	साक्षाद्द्रष्टा	७ । १ । १९७ ॥
७४	सादेः	२ । ४ । ४९ ॥
२५२	सादेश्चातदः	७ । १ । २५ ॥
८४	साधकतमं करणम्	२ । २ । २४ ॥
९५	साधुना	२ । २ । १०२ ॥
२१४	साधुपुष्यत्पच्यमाने	६ । ३ । ११७ ॥
३०५	सामीप्येऽधो–रि	७ । ४ । ७९ ॥
२१०	सायंचिरंप्रा–यात्	६ । ३ । ८८ ॥
१२०	सायाह्नादयः	३ । १ । ५३ ॥
१७४	सारवैक्ष्वा–यम्	७ । ४ । ३० ॥
२०६	साल्वात्–चौ	६ । ३ । ५४ ॥
१७८	साल्वांशपत्य–दिञ्	६ । १ । ११७ ॥
१९४	सास्य पौर्णमासी	६ । २ । ९८ ॥

२७७	सिकताशर्करात्	७ । २ । ३५ ॥	१०९	सुभ्रवादिभ्यः	७ । ३ । १८२ ॥
१	सिद्धिःस्याद्वादात्	१ । १ । २ ॥	१७७	सुयाम्नः सौवी-निञ्	६ । १ । १०३ ॥
८७	सिद्धौ तृतीया	२ । २ । ४३ ॥	२४४	सुवर्णकार्षापणात्	६ । ४ । १४३ ॥
२९६	सिध्मादि-भ्यः	७ । २ । २१ ॥	२०५	सुसर्वार्धाद्राष्ट्रस्य	७ । ४ । १५ ॥
२१२	सिन्ध्वपकरात्काणौ	६ । ३ । १०१ ॥	१०५	सुसंख्यात्	७ । ३ । १५० ॥
२२७	सिन्ध्वादेरञ्	६ । ३ । २१६ ॥	२३२	सुस्नातादि--ति	६ । ४ । ४२ ॥
१२५	सिह्यैः पूजायाम्	३ । १ । ८९ ॥	१०४	सुहरित तृण-त्	७ । ३ । १४२ ॥
२५२	सीतया संगते	७ । १ । २७ ॥	१०६	सुहृद्दुर्हृन्-त्रे	७ । ३ । १५७ ॥
११८	सुः पूजायाम्	३ । १ । ४४ ॥	२८१	सूक्त साम्नोरीयः	७ । २ । ७१ ॥
२८०	सुखादेः	७ । २ । ६३ ॥	७६	सूर्यागस्त्ययो-च	२ । ४ । ८९ ॥
२५	सुचो वा	२ । ३ । १० ॥	७६	सूर्याद्देवतायां वा	२ । ४ । ६४ ॥
१००	सुज्वार्थे सं-हिः	३ । १ । १९ ॥	१२७	सेट्नानिटा	३ । १ । १०६ ॥
१९३	सुतंगमादेरिञ्	६ । २ । ८५ ॥	१३६	सेनाङ्गक्षुद्र-नाम्	३ । १ । १३४ ॥
१९२	सुपन्थ्यादेर्ञ्यः	६ । २ । ८४ ॥	१७६	सेनान्तका-च	६ । १ । १०२ ॥
१०४	सुपूत्युत्सु-णे	७ । ३ । १४४ ॥	२३२	सेनाया वा	६ । ४ । ४८ ॥
१०२	सुप्रातसुश्व-द्स	७ । ३ । १२९ ॥	२२७	सैन्निवासादस्य	६ । ३ । २१३ ॥

२१३	सोदर्यसमानोदर्यौ	६ । ३ । ११२ ॥	४१-६५	स्त्रियां नृतो—र्वीः	२ । ४ । १ ॥
२६	सोरुः	२ । १ । ७२ ॥	१६९	स्त्रियां लुप्	६ । १ । ४६ ॥
२४०	सोऽस्य ब्रह्म—तोः	६ । ४ । ११६ ॥	४१	स्त्रियाम्	१ । ४ । ९३ ॥
२४७	सोऽस्य भृति—शम्	६ । ४ । १६८ ॥	१३४	स्त्रियाम्	३ । २ । ६९ ॥
२७२	सोऽस्य मुख्यः	७ । १ । १९० ॥	१०७	स्त्रियामृधसोऽन्	७ । ३ । १६९ ॥
१७	सौनवेतौ	१ । २ । ३८ ॥	३६	स्त्रियृतः	१ । ४ । २९ ॥
१७७	सौयामायनी—वा	६ । १ । १०६ ॥	१३९	स्त्री पुंवच्च	३ । १ । १२५ ॥
२०६	सौवीरेषु कूलात्	६ । ३ । ४७ ॥	१६९	स्त्री बहुष्वायनञ्	६ । १ । ४८ ॥
२५८	स्तेनान्न लुक्च	७ । १ । ६४ ॥	१९९	स्थण्डिलात्—ती	६ । २ । १३१ ॥
९२	स्तोकाल्प—णे	२ । २ । ७९ ॥	२३७	स्थलादेर्मधुक-ण्	६ । ४ । ९१ ॥
२४९	स्तोमेडट्	६ । ४ । १२६ ॥	२१३	स्थान्तगो—स्रात्	६ । ३ । ११० ॥
३	स्त्यादिर्विभक्तिः	१ । १ । १९ ॥	९	स्थानी वा वर्णविधौ	७ । ४ । १०९ ॥
३४	स्त्रियाः	२ । १ । ५४ ॥	२११	स्थामाजिना—प्	६ । ३ । ९३ ॥
१२९	स्त्रियाः पुंसो च	७ । ३ । १६ ॥	२५७	स्थूल दूर—नः	७ । ४ । ४२ ॥
४०	स्त्रिया ङ्तिां—म्	१ । ४ । २८ ॥	२९८	स्नातादद्वेदसमाप्तौ	७ । ३ । २२ ॥
१०५	स्त्रियां नाम्नि	७ । ३ । १५२ ॥	१५७	स्नानस्य नाम्नि	२ । ३ । २२ ॥

६	स्पर्धे	७ । ४ । ११९ ॥
८४	स्पृहेर्व्याप्यं वा	२ । २ । २६ ॥
८२	स्मृत्यर्थ दयेशः	२ । २ । ११ ॥
२८	स्यादावसंख्येयः	३ । १ । ११९ ॥
२५५	स्यादेरिवे	७ । १ । ५२ ॥
३७	स्यादौ वः	२ । १ । ५७ ॥
३	स्यौजस–दिः	१ । १ । १८ ॥
५२	स्रंस ध्वंस्–दः	२ । १ । ६८ ॥
६८	स्वञ्ञा जभ–कात्	२ । ४ । १०८ ॥
७९	स्वतन्त्रः कर्ता	२ । २ । २ ॥
१२०	स्वयं सामीक्तेन	३ । १ । ५८ ॥
१०	स्वरस्य परे–धौ	७ । ४ । ११० ॥
४२	स्वराच्छौ	१ । ४ । ६५ ॥
६२	स्वरादयोऽ–यम्	१ । १ । ३० ॥
७१	स्वराद्दुतो–रोः	२ । ४ । ३५ ॥
२१	स्वरेभ्यः	१ । ३ । ३० ॥
११	स्वरेवा	१ । ३ । २४ ॥
१२	स्वरेवाऽनक्षे	१ । २ । २९ ॥
२४१	स्वर्गं स्वस्ति–पौ	६ । ४ । १२३ ॥
१४६	स्वसृपत्योर्वा	३ । २ । ३८ ॥
१०२	स्वाङ्गात्–नि	३ । २ । ५६ ॥
७३	स्वाङ्गादेरकृत–हेः	२ । ४ । ४६ ॥
२७९	स्वाङ्गाद्विष्टाद्दात्ते	७ । २ । १० ॥
२७१	स्वाङ्गेषु सक्त	७ । १ । १८० ॥
२७९	स्वान्मिन्नीशे	७ । २ । ४९ ॥
१४९	स्वामि चि–हर्णे	३ । २ । ८४ ॥
९४	स्वामीश्वरा–तैः	२ । २ । ९८ ॥
११७	स्वाम्येऽधिः	३ । १ । १३ ॥

९५	स्वेशोऽधिना	२ । २ । १०४ ॥
९	स्वैर—ण्याम्	१ । २ । १५ ॥
२०	स्सटि समः	१ । ३ । १२ ॥

ह

४९	हनो घि	२ । ३ । ९४ ॥
४९	हनो ह्वो घ्नः	२ । १ । ११२ ॥
२३०	हरत्युत्सङ्गादेः	६ । ४ । २३ ॥
१७०	हरितादेरञः	६ । १ । ५५ ॥
२२१	हल सीरादिकण्	६ । ३ । १६१ ॥
२५०	हल सीरादिकण्	७ । १ । ६ ॥
२५२	हलस्य कर्षे	७ । १ । २६ ॥
२५३	हविरन्न—वा	७ । १ । २९ ॥
१४८	हविष्यष्टनः कपाले	३ । २ । ७३ ॥
२८१	हस्तदन्त—तौ	७ । २ । ६८ ॥
२६६	हस्तिपुरुषाद्वाण	७ । १ । १४१ ॥
२५९	हायनान्तात्	७ । १ । ६८ ॥
१६७	हित नाम्नो वा	७ । ४ । ६० ॥
९०	हितसुखाभ्याम्	२ । २ । ६५ ॥
१२२	हितादिभिः	३ । १ । ७१ ॥
१५१	हिमहतिकाषिये पद्	३ । २ । ९६ ॥
२६१	हिमादेलुः सहे	७ । १ । ९० ॥
२७८	हीनात्स्वाङ्गादः	७ । २ । ४५ ॥
८१	हृक्रोर्नवा	२ । २ । ८ ॥
१५१	हृदयस्य—ण्ये	३ । २ । ९४ ॥
१७३	हृद्भगसिन्धोः	७ । ४ । २५ ॥
२५१	हृद्य पद्य तुल्य—र्ग्यम्	७ । १ । ११ ॥
१५	हेः प्रश्नाख्याने	७ । ४ । ९७ ॥
८७	हेतु कर्तृ करणे—णे	२ । २ । ४४ ॥

८६	हेतु सहार्थेऽनुना	२ । २ । ३८ ॥
२४५	हेतौ सं-ते	६ । ४ । १५३ ॥
९७	हेत्वर्थैस्तृ-द्याः	२ । २ । ११८ ॥
२११	हेमन्ताद्वातलुक्च	६ । ३ । ९१ ॥
१८७	हेमादिभ्योऽञ्	६ । २ । ४५ ॥
१८७	हेमार्थी माने	६ । २ । ४२ ॥
१५	हैहेष्वेषामेव	७ । ४ । १०० ॥
२६०	होत्राभ्य ईयः	७ । १ । ७६ ॥
२९३	होत्राया ईयः	७ । २ । १६३ ॥
५४	हो धुट्पदान्ते	२ । १ । ८२ ॥
३४	ह्रस्वस्य गुणः	१ । ४ । ४१ ॥
२१	ह्रस्वान्ङणनोद्वे	१ । ३ । २७ ॥
२०२	ह्रस्वान्नाम्नस्ति	२ । ३ । ३४ ॥
२९	ह्रस्वापश्च	१ । ४ । ३२ ॥
३०१	ह्रस्वे	७ । ३ । ४६ ॥
११	ह्रस्वोऽपदे वा	१ । २ । २२ ॥
१८८	ह्वो गोदोहादी-स्य	६ । २ । ५५ ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभाव्याकरणपूर्वार्द्धं-
सूत्राणां सूची समाप्ता ॥

इति श्री तपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंह-
सूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपे-
तवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणक-
मलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंवि-
ग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टा-
रकश्रीविजयनेमिसूरिविर-
चिताया लघुहेमप्रभा-
याः पूर्वार्धम् ॥

लघुहेमप्रभायाः पूर्वार्द्धस्य शुद्धिपत्रम्.

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठम्	पङ्क्तिः
नमा	नमाः	२	२१
ट । ३ ऽ	टा ३ उ	१६	१३
न्हः	ह्नः	२७	१२
स्त्री	स्त्री	२९	१६
त्यदा	आ द्वेस्त्यदा	४७	२२
दमः	दम्–	५१	१
कोऽपि	कएव	५१	२
श--श--शा	क--ग--गा	५२	४–५
भेन्तो	भेवन्तो	५६	११
पदात्	अन्वादेशे पदात्	६२	१३
घन्	घन	६४	३
द्वाका	द्वा	६४	४
अप्प	आप्प	६४	४--१७
षि	वि	७३	५
शय	श्य	७९	२१
श्रे	श्रे	८१	१३
न	नं	८९	१२
आज्ञा	अज्ञा	९२	६
भूमतिमसू	भूमसू	९४	१९
२	३	९९	१३
दित्यम	दित्यव्ययमन	११३	६
र्ध्यन्तार्था	र्ध्यर्था	१२२	१९

लिप्ता	लिप्त	१२९	१४
पात्र	पाठा	१२९	१५
त्याभा	त्या । भा	१५२	११
कन्य	अन्य	१५३	२०
तृणे जातौ	कत्रिः	१५४	२०
जः ।	जः। आत्रेयोऽन्यः	१६९	१८
ष्टु--क्रौ	ष्टृ--क्रौ	१७०	९
		१७०	१०
कद्र	कद्रू	१७२	१८
स्य तद्धिते लु	स्य लु--	१७५	६
स्व	श्व	१७५	१०
कुल	कुला	१७६	१५
तैक	कैत	१७७	१९
कद्या	कंद्या	१७८	१४
। म--आम्बष्ठाः ।	।--आम्बष्ठ्यः।	१७९	४
अ	आ	१७९	१०
त	त्	१७९	२२
रु	रू	१८०	१
यः	बहुगोत्रार्थे यः	१८०	१६
कुम्	कुलम्	१८१	४
स्ये	स्यस्य	१८१	७
म्व	म्ब	१८२	१
ङ्गि	ङ्कि	१८२	६
च्येऽश्रो	च्येश्रो	१८२	७
आ	औ	१८३	२१

सू	स	१८४	१०
गोहा	गोदोहा	१८८	२०
म्वा	म्वा	१८९	२४
दं	दुं	१९०	११
नि	नी	१९१	१७
अक	यक	२०१	१३
च्छ	च्छ्	२०१	१७
रु	रू	२०२	१८
न	नः	२०३	८
री	रि	२०४	१९
दः	देः	२०६	१
था	र्था	२०६	१३
ङ्गो	द्रो	२०६	१८
हृ—	हृ—	२०७	७—
थी	न्थी	२०७	१०
हृ	हृ	२०७	११
षौ	पौ	२१०	१७
पोष्ठभद्राञ्जातेः	प्रोष्ठभद्राज्जाते	२११	१९
दो	दस्यो	२११	२०
ञ	ञ्	२१२	३
श्च नाम्नि	श्च वा नाम्नि	२१२	१५
ठा	ढा	२१२	१७
भ्यो जा	भ्यो भाणो जा	२१३	५
काला	कला	२१४	१
त्वा	मा	२१५	६

म्ह	म्म	२१५	२१
स्यम् ॥	स्यम् । अवर्ण इति किम् ? । नासिक्यो षर्णः ॥	२१६	२
शो	शी	२१६	६
नो	मः	२१६	९
अ	अ्	२१९	३
हु—र्मना	हृ—र्मी	२२१	१६
ह्म	ह्म	२२२	१६
थं	थं	२२२	१८
दर्थे	दमर्थे	२२२	२०
बा	वा	२२३	११
मा	मी	२२३	२०
दि	दी	२२४	२
तेः	ते	२३५	४
व	वा	२३५	१६
ण	ण्	२३७	१९
वृ	वृं	२३९	९—१२
ध्ये	ध्या	२४२	४
त	ते	२४४	१
ऽ	ह	२४५	१०
ग्र	गृ	२४६	२१
अ	आ	२४८	४
देरर्वा	दर्वा	२५०	५
ष्यो	ष्यो	२५१	१३

ट्य	ष्य	२५४	३
श्री	तस्य भावे कर्म-		
	णि चाण्। श्री	२५९	१०
होहो	होत्रा	२६०	६
र्थं	र्थं	२६१	१
स्ये	स्यो	२६२	१४
ब	प	२६३	७
ते	तेः	२६७	१५
पु	पू	२६९	८
घ	हा	२७०	४
क्त	क्ते	२७१	१
क्न	स्त्र	२७९	
र्णो	र्णी	२८१	१
त्य	न्य	२८१	९
थिं	थिं	२८२	१४
च्व	च्च	२८२	१७
क्यं	ल्य	२८५	१
च	चै	२८६	८
र्थेभ्यस्त	र्थात्त	२८७	१
रा	र	२८८	६
ऋवावर्ण–२७	वावर्ण–११	२८८	११
द	म्	२९०	१
कृति	कृत	२९५	३
इः	रः	२९६	१६
ग्या	स्या	२९९	१८
न	त	३००	४६
त्य	त्य	२३०	११
ये	रे	३०६	१५
व	ल	३०६	१९